प्रवेश सं० २११८२

विषयः पुराणेतिहासम्

क्रम सं० ——————

नाम —— काशीखण्डम् (स्कन्दपुराणस्थम्)
(उत्तरार्द्धम्)

ग्रन्थकार ——————

पत्र सं० २-२३, २५-३६, ४०-४७, ४७-९६

श्लोक सं० ——————

अक्षर सं० (पंक्तौ) —— ५१

पंक्ति सं० (पृष्ठे) —— १३

आकारः १०.२ X ४.५

लिपिः दे.ना.

आधारः कागः

वि० विवरणम् अपू. —

14484

न. ६७८४

पी० एस० यू० पा० --११ एस० सी० ई०--१९५१--५०,०००

पितां मूर्त्तिं ये भक्त्या ध्यंति मानैः पातकं व्याधिभिर्नाभिभूयंते नोपसर्गैश्च कैश्चन शोकाग्निना + वाः ।। वाराणस्यां महादेवो त्त्रैरेषा कुतो भयं । ये
वीपिष्यंति सततं मरुणादित्य संज्ञकं मित्र ते षां नो दुःखं न दारिद्र्यं + । नस्यते स्य रुणादित्य सेवनात् अथ स्यंदनमारोप्य नीतवानरुणं रविः ।। अद्या
पि सरथे सौरेः प्रातरेव समुद्यति यः कृपात्त्रातरुच्छायि नमस्कारं दिने दिने । अरुणाय स सूर्याय तस्य दुःस्वभयं कुतः अरुणादित्य माहात्म्यं यः श्रोष्य
ति नरोत्तमः । न तस्य दुष्कृतं किंचिद्भविष्यति कदाचन २६ स्कंद उवाच वृद्धादित्यस्य माहात्म्यं शृणु ते कथयाम्यहं यस्य श्रवणमात्रेण नरो नो दुष्कृत
भजेत् पुरा वृद्धहारीतो वाराणस्यां महातपाः । मिहातपः समभ्यर्थ्य समाराधितवान् रविं मूर्त्तिं संस्थाप्य शुभदां भास्वतः शुभलक्षणां दिहिणां देहिनो
न विशालाक्ष्याद्दृढभक्तिसमन्वितः तुष्टस्तस्मै वरं प्रादाद्ध्रीवृद्धाय तपस्विने । अलं विलंब्याया च स्वकं स्तेरेयो वरो मया ३० सोथ प्रसन्नात्क्रमणोरुणात
वरं मुनिः । यदि प्रसन्नो भगवान् सुवत्वं देहि मे पुनः ३१ तपः करणसामर्थ्यं दिरस्य न मे यतः । पुनस्तारुण्यमाप्नोहं च रिष्यामुत्तमं तपः तप एव परो ध
र्मस्तप एव परं वसु । तप एव परः कामो निर्वाणं तप एव हि ऋते तेन तपसः क्वापि नभ्याःस्वार्थसंपदः । पदद्भुवारिभिः प्राप्य दैवचलं तपसो बलात् ततस्तपश्चा
म्यामि लोकद्वय महत्तं दं । प्राप्य त्वद्वरदानेन यौवनं सर्वसंमतं धिग्जराप्राणिनामत्र यया सर्वो विरज्यति । जरातुरे दिपद्ग्रामे स्त्रियो पि न मतः स्वयात् वरं मरण
म्येवास्तु माजरा स्त्विति शोच्याकृत् । त्वराड । रवं च मरणं जराड:खं च रणोच्छ्रिणो काङ्क्षति दीर्घ तपसे चिरमायुर्जितेंद्रियाः । धनं दानाय पुत्राय कलत्रं सुकृ
यधियं वृद्धस्यवार्धके व्रभ्रमत्तः श्रोणादपलत्यवेदस्ते च चारुतां हन्तु नारूणपुण्य साधनं एवं स वृद्धहारीतो वाराणस्यां महामुनिः । संप्राप्य यौवनं भ्रांत्य
उग्रं चचार ह ४० वृद्धेनाराधितो यस्माद्भानीतेन तपस्विना । आदित्यो वार्द्धकहरो वृद्धादित्यानमस्कृत्य वाराणस्यां वो नरः । लभेद्भाप्सितां सिद्धिं न क्वचिद्दुर्गतिं ल रान•
भेत् ४३ स्कंद उवाच अतः परं शृणु मुने केशवादित्यमुत्तमं यथा यथात्केशव प्राप्य सवितात्तानमापवान् व्योम्नि सचरमाणेन स प्राश्चिनारि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का०उ०
१

केशवः।एकरादशिभावेनप्रजयन्लिंगमैश्वरं कौतुकाद्विवउत्रीर्यहरेरविरूपाविशान्।निःशब्दोनिश्चलःस्वस्थोमहाश्वर्यसमन्वितः प्रतीक्षमाणो
वसरंकिंचित्प्रहृष्टमनाहरिः।हरिर्विसर्जितार्घ्यंचप्राणानामकृतांजलिः ४७ स्वागतनेहरिःप्राहबहुमानपुरःसरं।स्वाम्याशआकायामसिमास्वतंननकंध
रं ४८ अथावैस्मरमालोक्यलोकचक्षुरधोक्षजः।नत्वाविज्ञापयामासकृतांजलिपुटःसुरारिरां ४९ हरिरुवाच अतःत्मासिजगतांविश्वंभरजगन्मते।तवा
पिध्रूपःकोप्यस्तिजगत्सृत्यात्रमाधवे ५० त्वन्नश्चाविर्भवेदेतत्त्वयिसर्वंप्रलीयते।त्वमेवपातासर्वस्यजगतोजगतांनिधे।इत्याश्चर्यंसमालोक्यप्राप्तोस्म्य
नृतवांतिकं।किमिदंदृश्यतेनाथभवताभवतापहन्।इतिश्रुत्वाहृषीकेशःसहस्राशोमहादीप्तिं।उक्तोमांशंतसप्राश्चर्यंवारयन्करसंज्ञया ५३ श्रीविष्णुरुवाच
देवदेवोमहादेवोनीलकंठउमापतिः।एकएवहिपूज्योत्रसर्वकारणकारणं।अत्रत्रिलोचनादन्यसमर्चयतियोल्पधीः।सलोचनोपिचक्षुर्योनेत्रनाभ्यां
विवर्जितः एकोमृत्युंजयःप्रत्याज्ञन्ममृत्युजराहरः।मृत्युंजयंकिलाभ्यर्च्यश्वेतोमृत्युजयोभवत्।कालकालंसमाराध्याभृंगीकालंजिगायवै।शिला
दिमपितस्मान्मृत्युर्मृत्युंजयार्चकैः किंजिग्योत्रिपुरयंस्तुहेलयैकेषुमोचनात।तंसमभ्यर्च्यभजेशंकोनपूज्यतमोभवत्।त्रिजगज्जयिनोहोतोहस्मद्द
स्याराधनंपरांकोनाराधयतिव्रजासारस्यसम्यग्विद्यः यस्याक्रियमन्हमसंकोचान्नगत्तंकोवमेत्परः।विकस्वरंविकाशान्विकस्यपूज्यतमोनसः ६० शंभो
लिंगसमभ्यर्च्यपुरुषार्थचतुष्टयंप्राप्नोत्यपुत्रमान्साधोनात्रकार्याविचारणा। समभ्यर्च्यशंभवंलिंगंअपिजन्मशतार्जितं।पापपुंजंनहात्येवपुमानत्रहराणा
ध्रुव।किंकिंनसभवेदत्रशिवलिंगसमर्चनात।पुत्राःकलत्रंक्षेत्राणिस्वर्गमोक्षोप्यसंशयं।त्रैलोक्यैश्वर्यसंपत्तिर्मयाप्राप्तासहस्रगोशिवलिंगार्चनादे र
कात्सर्त्यंसत्यंपुनःपुनः ६४ अयमेवपनोयोगस्त्विदमेवपरंतपः।इदमेवपरंज्ञानं स्थाणुलिंगयदर्च्यते ६५ योलिंगंसकृदभ्यर्च्यत्रदृष्टितंपार्वतीपते।
कुतोऽरवभयंतेषांसंसारेदुःखभाजने सर्वपारेत्यत्पारवेयोलिंगपुरःगतः।ननपापानिवाधंतेमहात्यापदिरिवाकर लिंगार्चनेभवेद्बुद्धिस्तेषामेवात्र १

भास्करापियोपुनर्भवछेदं विकीर्षतिममहेश्वरः नलिंगाराधनात्पुरापत्रिषुलोकेषुवापरीसर्वेतार्थाभिषेकस्याल्लिंगस्नानाबुसेवनात्।तस्माल्लिंगंव
मप्यक्षसमर्चयमहेशितुः।सप्राप्नुपरमांलक्ष्मींमहतेजोतितंभराः इतिश्रुत्वाहरवाक्यंतदासत्यसदस्युः।विधायस्फाटिकंलिंगंमुनेघ्रापेसमर्चयेत ७१
गुरुत्वेनतदाकल्प्यविवस्वानादिकेशवं।तेनापितेष्टतेघापितत्रेरणादिकेशवात् अतःसकेशवोदित्यकाश्याभक्तमोनुदः।समर्चितःसदास्यान्मनसो
वांछितंफलं केशवादित्यमाहात्म्यवारणास्यांनरोत्तमः।परमंज्ञानमाप्नोतियेननिर्वाणभाग्भवेत।तत्रयादोस्कंतीर्थेकृतसर्वोदकक्रियः।विलोक्यके
शवादित्यंमुच्यतेजन्मपातकैः अग्रस्तेरथसप्तम्यांविवाणोपदृश्यते।तदापादोदकेतीर्थेआदिकेशवसन्निधौ।स्नात्वोषःसेननामोनीकेशवादित्यपूजना
त्।सप्तजन्मार्जितात्पापान्मुक्तोभवतिनत्क्षणात मघजन्मकृतंपापंमयसिद्धसजन्मसुतिन्मरोगंचशोकंचमाकरीहंतुसप्तमी एनज्जन्मकृतंपा
पंपच्चजन्मातिंनार्जितं।मनोवाक्कायजंयच्चज्ञाताज्ञातंचमेपुनः इतिसप्तविधंपापंस्नानान्मसप्तसप्तिके।सप्तव्याधिसमायुक्तंहरमाकरिसप्तमि ८०
एतन्मंत्रत्रयंजल्पन्स्नात्वापादोदकेनरः।केशवादित्यमालोक्यक्षणान्निःकल्मषोभवेत ८१ केशवादित्यमाहात्म्यश्रवणेश्रद्धासमन्वितः।नरोन
लिप्यतेपापैःशिवभक्तिंचविंदति ८१ स्कंदउवाच अतःपरंश्रृणुमुनेविमलादित्यमुत्तमं हि।केशवनेरस्यवाराणस्यावपवाहिज उच्चदेशोभवन्नृ
पंविमलोनामवाक्तुजुः।सप्राक्तनःकर्मयोगाद्विमलेपरव्यपि स्थितः कुष्ठोगमवाप्योत्रेत्यक्त्वादारानगृहवसुःवाराणसीसमासाद्यतपश्चचाराधपस्त
धीः करवीरैर्जपाभिश्चगांधकैःकिंशुकैःशुभैः।रक्तोत्पलैर्रक्तकेशरसमानन्त्वमास्करं विचित्रस्त्रवनेर्माल्यैःपाटलाचपककोद्भवैः।कुंकुमागुरुकर्पूरमिश्र
तैःशोणचंदनैः देवमोहनधूपैश्चवह्नामोदनतान्वरैः।कर्पूरवर्तिदीपैश्चनैवेद्यैर्धृतपायसैः अर्घ्यदानैश्चविधिवत्स्तोत्रैस्तोत्रजपैरपि।एवंसमाराधयतस्तस्याको
वरसेभवत् ८२ उवाचवरंब्रूहि विमलामलचेष्टिताकुष्ठव्याधिप्रयातेषप्रार्थयान्यंवरंपुनः आकर्ण्यविमलश्चेत्थमालार्यचरश्मिमालिनः।प्रणतोदंडवद्भूमौसप्र
हृष्टतनूरुहः प्रणेनोविज्ञापयांचक्रेएकचक्ररथंरविं।जगच्चक्षुरमिपात्मनमहाध्वांतविध्वंसन यदिप्रसन्नोभगवन्यदिदेयोवरोममनिरान्ताद्भक्तिनिष्ठयिकुष्टमा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का॰उ॰

३

कृतनिश्चये अन्येपि ये नो गामासंतु मासक्ते भांसरिद्गता। मा सक्तकाष्णसंतापस्त्वद्भक्तानां महस्त्रगो ९४ श्रीसूर्य उवाच तथास्त्विति महाप्राज्ञ श्राव
त्यव सुत्र मात्वमेय प्रतिनाम्नूर्तिरेवं काश्यां महामते। अस्याः सान्निध्यमात्रा हि न त्वच्छ्णं भिकदाचन। प्रार्थितान्न वनाम्नाच प्रतिमेषा भविष्यति ९६
विमलादित्य इत्याख्या भक्तानां वरदा सदा। सर्वव्याधिनिहंत्री च सर्वपापक्षयंकरी ९७ इति स्तुत्वा वरान्स्त्रर्यस्तत्रैवांतरधीयत। विमलोऽनिमलत्वेऽ
सोपि स्वभवनं ययौ स्तंभमध्ये विमलादित्योवाराणस्यां शुभप्रदः। तस्य दर्शनमात्रेण कुष्ठरोगः प्रशाम्यति। यः श्रृणोति विमलादित्यकथां वैश्वगुणान्वि
तः। प्राप्नोति निर्मलां शुद्धिं त्यज्यते च मनोमलैः १०० स्कंद उवाच गंगादित्योऽस्ति तत्रान्यो विश्वेशाद्दक्षिणेन वै। तस्य दर्शनमात्रेण नरः शुद्धिम
याद्धि। यदा गंगा समायाता भगीरथपुरस्सृता। तदा गंगां परिष्टोत्तुं रविस्तत्रैव संस्थितः। अद्याप्यहर्निशं गंगां समुखीकृत्य भास्करः। परिष्टौति
प्रसन्नात्मा गंगाभक्तवरप्रदः। गंगादित्यं नु माराध्य वाराणस्यां नरोत्तमः। न जातु दुर्गतिं प्राप्नोति न भवेत्तेनच रोगभाक् १०४ स्कंद उवाच॥ अय
द्भ्यगु महाभाग यमादित्यसंभवं। यच्छ्रुत्वापि नरा जातु यमलोकं न पश्यति। यमेशात्पश्चिमे भागे वीरेशात्पूर्वतो मुने। यमतीर्थे यमः पूर्वं तद्वा
स्तु विमालत यः। यमेशश्च यमादित्यः प्रत्यक्षाद्रक्तसिद्धिदं। यमानस्थापितो यस्मादादित्यस्तत्र कुंभज। अतः सद्य यमादित्यो यामीं हरति यातनां। यमे
शं च यमादित्यं यमेनस्थापितेन मनू। यमतीर्थे कृतस्नातो यमलोकं न यश्यति यमतीर्थे चतुर्दश्यां भरण्यां भौमवासरे तर्पयित्वा पितृन्दानं च हृत्वा वि
च्छ्रिवाणि भवेत्। अखिलं प्रति संततपितृणां करकाकल्मः। भौमभरण्यां यमतीर्थे यः सोमपूर्णमुक्तमः। काश्यां कश्चिद्यमादीर्घं कृत्वा स्त्रतिमहामतिः। अ
पित्र्यस्त्वर्पणं कुर्यात्सतिलेनैव निमुक्तये किं गयायां मनेः प्रसादात्किं श्राद्धं गिरिजाग्रे। यदि काश्यां यमतीर्थे दोषः कित्यर्थं त्यागमश्नुते ११४ श्राद्ध
कृत्वा यमतीर्थे दृष्ट्वा पितृन्यथ यमादित्यं नमस्कृत्य पितॄन्नृणान्न रागमन्न रागभवेत् ११६ स्कंद उवाच इति ते नेत्रद्वादशादित्याः कथिताः प

६

५६

पनाशनाः। यत्संभवं समाकर्ण्य न रो नैनिरयी भवेत् अनादिसंततिश्रवणात् रविभेकैरनेक शः। काश्यां संस्थापिताः सूर्यास्तु यकाश्योस्य किल। अत्रा
पनाशनाः। यत्संभवं समाकर्ण्य नरो नैनिरयी भवेत अनादिसंतिघ्रुं राविभेकैरनेकशः। काश्यां संस्थापिताः सूर्याः काश्यकुंकस्य किल। अचा
ध्याया भिमानपुराणान्द्वादशादित्यसूचकान्। आवयित्वापि नो मर्त्यो दुर्गतिं याति कुत्रचित् ११८ इति श्रीस्कंदपुराणे काशीखंडे अरुणादि द्वादशविवि
मल्गानाय मादित्यवर्णनं नाम एकपंचाशत्तमोऽध्यायः स्कंद उवाच गभस्तिमालिनि गते काशीं त्रैलोक्यमोहनी पुनः स्थितामवार्यश्चिम रस्वंधोमुन
हेरः १ नाधाधार्यामिति योगिन्यो नाधाप्यायातिमरुः प्रवृत्तिरेपिमेकाश्यां श्चित्रमत्पतदुर्लभा किमत्र वित्रमत्काशी मरुत्पमपिमानसी निश्चलं वचलय
तिगराना केतरेस्तुरो। अधश्चि पमहेक्ता मंत्रिज्ज गाश्चित्त्वरदृशा। अहो काश्यां भला वानमामेवादुनुया त्ररा। काशीप्रवृत्तिम न्येष्टकं वा प्रहिणुयां मितः
त्वां तु कश्चैव निपुणायत सच तुराननः इत्याद्यस्यविधातारं बकु मीनपुरः सरानत्री पथश्च श्रीकंठ आवाचैतु एननं योगिन्यः प्रेषिता पूर्वं प्रेषिताश्च
साहस्रगुः निर्द्योपिता न कर्त्ति काश्याः कमलसंभव। सास्तु स्तुकमक्ती शीलाक शमम मनिस। प्राकृतस्य जनस्य वच दशा कोवकाचन मरस्त्वां रात
मेनम्याशासुरं करदा अनधत्रु तत्पानीयम कृत्याबाल्यपत्नुले ९ नावाधिष्ठतश्यामामृतापाहालाहलो दूतः। काशीविरहजन्मा त्वयया मामतिवा
मेनम्वशासुरं वकदा। अनधत्रुतु त्पानी यमक्रूरबाल्यपत्वुले १० नाधाधिष्ठत श्रामा सुतापाहालाहलो दूतः। काशीविरहजन्मात्रयया मामतिबो
मुनी। श्रीतांशुभिः विरहेपि वर्षन्याप्रभृष्टकरैः। काश्यां विश्लेषजन्मायं नाहोगामपितुः प्रभुः ११ विधेविधेहि मे कार्यमार्येकर्म महामते। यादृशिका
श्रीमितस्य यामतस्त्वच मर्महिते १२ त्वत्सहत्वमवतंहन्ति काशीत्पत्तनकारणं। मंदोपि नत्यजेत्काशीं किमु यो वेत्ति किंचन अथवा किं न गच्छ यः काशीं अत्र
न्तमायया। दिवोदासस्त्वधर्मस्थ नतद्द्युपितमुत्सहि विधसर्वाविधयानिल्यमेवविदध्यामि यत्। इति चेति व वक्तव्या व्यपार्थमतः खिलः। आशिषं गं प
शालेमुमुक्षोरर्हां भवत्वलां आशा या नादि धर्मि किं ययो वाराणसी मुदा। मितहंसयाशास्त्रा प्राप्यावाराणसीपुरीं। कृतकृत्यमिवात्मानं मन्यत तदा महः द्
सयानफलमेघजातकाशीं समागमे। काशीप्राप्ति यत प्रोक्ता अंतरायाः परे परे द्राक्शधात्मभस्थामदृशाप्राप्य मान्यः स्पष्टं दृश्यपथप्राप्तायदपानस्का

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का॰उ॰

४ का स्वयंसिंचतिप्रामद्भिः स्नाभिः स्वर्गतरंगिणी ॥ यत्रानंदसमप्राप्ट त्राप्यत्रानंदसमाप्तता ना निर्विशंति सदा काश्यां फलान्यानंदवत्यपि ॥ सदैवान
दभूः काशी सदैवानंदः शिवः आनंदरूपाज्जायंते तेन काश्यां हि तत्तवः ॥ चरणोच्चरितं वित्तं सावेवकृत्तिनामिह । चरणौ क्विचैतौ यौ विश्वमर्त्तेः पु
रीभुवि ॥ तावेव श्रवणौ श्रोत्रसंविद्रनेवकृक्रतौ इहश्रुतिमतां पुंसां यां भ्यां काशी श्रुता सकृत् शांतेरेव मनुते सर्वमनःस्विहमना स्वना येनानुम
न्यते वेषा काशी सर्वप्रमाणभूः ॥ बुद्धिं बुद्ध्यंति सा सर्वमिह बुद्धिमतां सतां सतां येयं तद्धृज्जातैर्द्दीमधर्मवं स्वविषयीकृतं ॥ वरत्र्याणि धान्यानि तानि
वा त्याहृता न्यपि काश्यां पान्य येतंत्राहृना ॥ काश्यपदर्शनात् अद्य मे सफलं चायुः परार्धद्वयसंमितं यस्मिन्सति नयात्रां अपिद्गुः ॥ अपिद्गुः प्राय किं शि
कापुरी ॥ अहो मे धर्मसंपत्तिरहो मे भाग्यगौरवी यस्त्राश्लिप्य मया हि काशी स्वविरचिनिता । अद्य मे स्वतपो वृत्तो मनोरथफलेरलं २९ शिवभक्तियुता
मित्राः फलितो निष्टहत्तरैः ॥ मया व्याधायिवक्रुधास्ते विः स्वविवितन्वत ३० यामन्यादृशी काशी स्वयं विश्वेश निर्मिति ॥ इति वृष मना वेधा हृद्यावारा
णसीपुरी वृद्धब्राह्मणरूपेण राज्ञानचस्स्पर्शहि । जलार्द्रमृत्तपाणिश्चैस्वस्तु त्कार्पृथिवीभुजे । कृतप्रणामो राज्ञा च भे जेत्तदत्तमानसः कृतमा
नोन्वपातेनप्तो भुत्पान्नासनार्हिमिः विधोव्यजित्तापक्लिष्पृष्टगमनकारणं ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ भूपाल वंककाजीनो मस्य हमत्र चिरंतनः ॥ त्वत
मानेवत्तान्तास्मिजानेत्वां हि रिपुंजयं ॥ परः शतामुयादृष्टाराज्ञानो भूरिदक्षिणाः विजितानेकसंग्रामा मायज्ञका नितते क्रियाः ॥ विनिद्धृता रिपद्वर्गाः सु
शीलाः स्वशालिनः श्रुत स्यपरस्पृश्या नेराजनीतिविचक्षणाः ॥ स्याद्दाक्षिण्यनिपुणाः सत्यव्रतपरायणाः क्षेममात्ममपानुल्यागाभीर्यजितसागराः ॥ ते
नेरोषरया: भूयः सौम्यास्तोर्ययंभस्मः इत्यादिगुणसंपन्नाश्च संचितयशोघनाः ॥ परं द्वित्राः पवित्रधीरा जर्षेत्तवसद्गुणाः । तेषु पुराजसुममश्यामप्रशोनदृश
गताः ॥ प्रजानिदाकुदुवन्त्वतभरखेस्वतः ४० महान्तमः सहायत्वं यथा नान्ये तथान्यपाः ॥ चंनोसिमान्यास्मि सा नापूजं नीमो स्मिसप्रुगे । देवाश्रपिदि ४

वोदासत्वत्रासान्तविमार्गगाः ॥ किन्न स्कन्त्यातवनपद्धिजानाम स्पृहावतां किं कुर्मस्त्वद्गुणग्रामा स्तावका न्तः प्रकुर्वते । गतद्वीनिषत्वियता वत
प्रस्कृतं स्तोमि साधुतं यत्नुकामो स्म्यहं राजन्नत्वमहामममनोरथो ॥ त्वयाराजन्यतिचैषाः वनिसर्वार्द्धभाजनं । अहं वासिद्धनो राजन्नयायोपात्रमहाध
नः द्व्युंचराजधानी तेव मेभूमाविनुत्तमा यस्यां कृतानां कार्याणां संवत्ते पिनसंत्यय ॥ सुदितपंडनं पुभिर्नयसन्मार्गगामिभिः ४६ तत्काश्यां विनिए
ज्येपत्कोशायेताथाभवत् । महिमानं परं काश्यां कोपिवेत्तनभूपते ४१ अनेत्रिनयनाच्छंभोः सर्वज्ञानप्रदायिनः ॥ मन्ये धन्यतरोसि त्वं वरुजन्मप्रा
तार्जितेः सुकृतेः पापि स्पृत्काश्यां विश्वभर्त्तुः परां तनुं । काशी त्रिजगतीसारं हित्वेदं सारमेव वै । त्रिवर्गोन्तरसारथ्य निर्णीतेति महर्षिभिः ॥ विश्वप्रा
नुग्रहे शैव यत्त्वयेषा प्रान्यते पुरी । एकस्याप्यवनात्काश्यां त्रैलोक्यमवितं भवेत् । अन्यच्चते हितं वच्मि यदस्ति रवितेनघः । श्रीशानीयः सदैवैका विश्वे
शः सर्वकर्मभिः अन्यदेव विधियाराजन् विश्वेशं पश्यमाश्रवेत् ब्रह्माविष्णुर्विरिंच्याद्याः क्रीडयंतस्य धूर्जटेः ॥ विप्रेन्द्रह्लेमिछड्डिः शिवाराधयता
नृपाः अतस्त्वद्धितं ख्यातं किंवा मे वितथानया ॥ इति श्रोर्धं स्थिते विप्र स्वचावचन्नृपोत्तमः ५४ संकल्पयान्हो देहधृतं पत्नयोक्तद्विजोत्तम । राजोवाच
अहं यियक्षुः माणास्यातवसा हाप्यकर्म्मणि ॥ दासोस्मिप्रसभारान्वयकोशः ज्ञो खिलाशापदस्ति मे खिलंतत्र सप्ताग्रेपि भवान्प्रभुः यज्ञस्वीकम
नाप्लम्नीषिद्मन्यस्त्वया छितं राज्यकरोमि यद्धृत्प्रक्ल्स्याथ तन्मनसापि पुत्रैःकलत्रैर्देहेनपत्नोपकृतमेस्तेराज्ञाऽकरवाण्येयाम्भ्योपिपत्ताथिभ्योपि
समानतः प्रजापालनमेवैको धर्मः श्रोक्तेमिनीषिभिः ॥ प्रजासंतापजो वह्निर्वज्राग्नेरपि दारुणः ॥ क्षितान्दहतिवज्राग्निः पूर्वोराज्यं कुलं तनुं य
टावमर्थास्तित्वात्सर्वयं द्विजसत्तम तद्दाविषयसत्भोभिरभिषेककरोन्यहं । इदं नत्रामयासुलिमं कार्योमिहिजोत्तम ६१ मन्येकृत्तांक्रियामया
पितद्धिपिष्टं महामते । अतिलापेषु सर्वेषु जागर्त्येको हृदि हमे ६२ अद्यापि मार्गणाः कोपि दृष्टव्याः स्वान्तनेरपि अहो अहो भिवृक्ताः फलितो

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

मेमनोरथः ६३ यत्त्वमेधस्महान्वरा:किंचित्प्रश्नोपितंद्विजाएकाश्रमान्सोविप्रयत्नान्विपुलरद्दिशान् वद्धन्तकुरुष्वंतविद्धिसाहाय्यसर्ववस्तुकेषु
त्तिनाज्ञोमहाबुद्धेर्धर्मशीलस्यभाषिती। श्रुत्वाप्रहृष्टमनाःस्वयंकल्पसंभारमाहरत्। साहाय्यंप्राप्यराजर्षेर्दिवोदासस्यपद्मभूः इष्टवान्दशभिःकाश्यामं
श्वमेधैर्महामखैः। अद्यापिहोमधूमौघैर्यस्याप्यंगगनांतरं तदाप्रभृतिनव्योमनीलिमानंजहात्यदः। तीर्थंदशाश्वमेधैर्महासमखैः। अद्यापिहोमधूमौ
घैर्यस्याप्यगगनांतरं तदाप्रभृतिनव्योमनीलिमानंजहात्यदः। तीर्थंदशाश्वमेधाख्यंप्रथितंजगतीतले तदाप्रभृतितत्रासीद्वाराणस्यांशुभप्रदं पुराहृद्दस
रोनामतत्तीर्थंकलशोद्भव दशाश्वमेधिकंपश्चाज्जातंविधिपरिग्रहात् स्वर्द्धन्यथततः प्राप्ताभगीरथसमागमात् ७० अतीवपुण्यपावज्जातमतस्तत्तीर्थ
मुत्तमं। विधिर्दशाश्वमेधेशं लिंगंसंस्थाप्यतत्रवै स्थितवान्नागतोद्यापिकाशीविहायतु। राज्ञाधर्मरतेस्तस्य छिद्रंनावापकिंचन अतःसुरारेःपुरतो
ब्रजित्वाकिंवदेद्विधिः। ज्ञात्वाप्रभावंधिविज्ञायध्यायन्विश्वेश्वरंशिवं ब्रह्मेश्वरंचसंस्थाप्यविधिस्तत्रैवसंस्थितः परांतुष्टिंयंकाश्यांविश्वेशस्येतिनिश्चित
अस्यासंसेवनाच्छंभुर्नकुप्यतिपुनोप्यपिकः। प्राप्यकाशींदुर्मेधाःपुनस्त्यक्तुमहेहते अनेकजन्मजनितकर्मनिर्मूलनक्षमां। विश्वसंतापसंहन्तुःश्री
नेविश्वपतेस्तिनुः सतासंपुनीतेत्याकाश्यपादिश्लेषजामहाविननाप्राप्यकाशीत्याजेद्यस्तकसमस्ताघौघनाशनी न्यपभ्रुःसपापेनोपापहामोक्षपापनाश्वरः
निर्वाणलक्ष्मीपःकोद्दोत्यक्कासंसदुर्गति तेनकाशीनसंत्याज्याघौघनाशन्यत्पाद्यायघाप्रोशोकदुरहाशयःकाशींसंपरित्यज्यगच्छेदन्यत्रदुर्मतिः तस्यहस्त
लाद्भ्रश्यतुवर्गफलोदयः। निर्वहणामघौघस्यदुरापृपरिवृंहणी कः प्राप्यकाशींदुर्मेधाःस्त्यजेन्मोक्षसुखप्रदां। मर्त्यलोकेकृतमोक्षव्याजसो
स्वपदंमवपरः ७१ यस्तोरत्याजन्यतेकाश्यांनिमेषार्धनिर्धवराजिना वाराणसीगुणगणान्निशाम्यवहुहिशास्त्विति ७३ व्याहृत्यमंदरगिरिन्पुनःप्र
णगान्मुने स्कंदउवाच मित्रावरुणयोःपुत्रमहिमानंब्रवीमिते काश्यांदशाश्वमेधस्यतदनीषिरोमणेः। दशाश्वमेधिकंप्राप्यसर्ववत्तीर्थेत्तमे

त्तिमं यत्किंविंक्रियतेकर्मतस्क्षयमिहेरितं। स्नानंयच्चजपोहोमःस्वाध्यायोदेवतार्चनं संध्योपास्तिस्तर्पणंचश्राद्धंपित्र्यसमर्चनं। दशाश्वमेधिकेतीर्थेसकृत्स्ना
त्वानरोत्तमः दृष्ट्वादशाश्वमेधेशंसर्वपापैःप्रमुच्यते। ज्येष्ठेमासिसितेपक्षेप्राप्यप्रतिपदंतिथिं दशाश्वमेधिकेस्नात्वामुच्यतेजन्मपातकैः ज्येष्ठेसुक्रद्वितीया
यांस्नात्वारुद्रसनोवरे जन्मद्वयकृतंपापंतत्क्षणात्तेनश्यति। एवंसर्वासुतिथिषुक्रमस्नायीनरोत्तमः आशुक्लपक्षदशमीप्रतिजन्माघमुत्सृजेत्।
तिथिरदशहरांप्राप्यदशजन्माघहारिणी। दशाश्वमेधिकेस्नात्वायामीयंजपेन्नयातनां। लिंगंदशाश्वमेधेशंदृष्ट्वादशहरातिथौ दशजन्मार्जितैःपापैःस
उपजेनात्रसंशयः। स्नात [redacted] दशहरापाये पूज्यपञ्चलिंगमुत्तमं भक्त्यादशाश्वमेधेशंनंतगर्भदशास्पर्शनं ज्येष्ठमा
सिसितेपक्षेपफलसद्व्रसरेनरः कुर्वंश्चैत्वेवार्षिकींयात्रांनिर्विघ्नैरन्तिरभ्यसते। दशाश्वमेधावभृथेयंयत्फलसमुपाप्यते दशाश्वमेधेतन्त्वेनस्नात्वादशहराति
थोस्वच्छुन्याःयच्छिमतोरेनत्वादशाहरोश्वरं नडद्दैशामेवाप्नोतिपुमान्दुरापतमः क्वचित। यत्काभूपदिवोदासोभक्तोगृहस्यकीर्त्यते तत्रब्रह्मेश्वरंदृष्ट्वा
ब्रह्मलोकेमहीयते। इतिब्रह्मणाविघेराभवाराणस्यांमहाधिया द्रुहिणोनास्थिततावद्यावद्विश्वेश्वरागमः। दिवोदासोपिराजेंद्रोदृष्ट्वाब्राह्मणारूपिणं
तं ८० ब्रह्मणोकृतप्रस्तावब्रह्मशालामकल्पयत् ब्रह्मेश्वरसमीपेतुब्रह्मशालामनोहरा ८१ ब्राह्मणास्तत्रवसत्योमब्रह्मघोषैर्निनादयन् इतिनैकापि
तेब्रह्मन्महिमाशितमहत्तरः दशाश्वमेधतीर्थस्यसर्वाघौघविनाशिनः। श्रुत्वाध्यायमिमंपुण्यंपंचश्रवीयत्वतिथेवचब्रह्मलोकमवाप्नोतिश्रद्दधानमानवो
त्तमः ८९ इतिश्रीस्कंदपुराणेकाशीखंडेदशाश्वमेधिकंनामद्विपंचाशोध्यायः। अगस्तिरुवाच अपूर्वेयंकथाख्याताब्रह्मणोब्रह्मणोद्यविन्न
माकिंचकाधुनःशंभुस्तत्रब्राह्मणप्रियेस्थिते १ स्कंदउवाच शृणुगस्त्यमहाभागकाशृपास्त्रन्यायपप्रिस्थितोगिरिशःप्रोषितयामासमनःशंभुर्द्विग्नमानसः २ अभवन्ननुयोगिन्याश्चोगिश्वम
पुरीसायाद्दृष्टाकाशीवश्रीकरणभूमिकानतादृशी दशीहास्लीकचिन्मेयप्यशोभवे योयोपादिपुरीताठसस्तत्रैवतिष्टति।

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

न्याः काशिं संगताः अकिंचित्कारतां प्राप्तः ससहस्रकरोप्यरं विधिर्विधानदक्षोपि न मे समविधो भवत् चिंतयन्निति निर्वेशो गणानाह्वयन्मुहुः शिवः प्रेषया
मास भो यात क्षिप्रं वाराणसीं पुरीं किं कुर्वंति हि योगिन्यः किं करोति स भानुमान् गत्वा विज्ञत्वरा युक्ता विधिश्च विदधाति किं तो भवाहेत्तनोप्रेषीद्दुत्तमा
नमुरःसरां शंकुकर्णमहाकालघंटाकर्णमहोदरं सोमनंदिनंदिषेणकालपिंगलकुक्कुटा कुंडोदरमयूराक्षबाणाक्षो कर्णतारके तिलपर्णस्थ
लकर्णाद्रिमिचंडप्रभः ममास्वकेशविंदत्तेछागकपोर्द्दिन्पिंगलांतक वीरभद्राक्किराताक्ष्याक्वदुर्मुखनिकुंभकांपंचाक्षभारभूतारव्य अट्टहासकला
गलिन् ११ विराधसुमुखाषाढ भैरवेता मम समस्तवः यथा मे स्कंद हे वो नैगमेयो यथा त्वयं १२ यथा शाखविशाखौ च यथेमौ नंदिभृंगिणौ भ
क्तउविद्यमानेषु महाविक्रमशालिषु काशीप्रहितिन्वोज्ञानेरेवोरासन्न दस्यच योगिन्यर्कविधीनां च तत्तद्दौष्प्राप्तेभवत्स्वयम् शंकुकर्णमहा
कालौ कालस्यापि प्रकंपनौ ज्ञातुं वाराणसीवार्तां मायां तं च त्वरान्विनो कृतप्रतिज्ञौ तौ तर्णी प्राप्य वाराणसीं पुरीं शंकुकर्णमहाकालौ किस्मितौ शनिम
वीमिनो यथेंद्रजालिकी दृष्ट्वा मायामिह विचक्षणो न मोहमायात्ति काशीविन्यस्तथैव तौ अहो मोहस्य माहात्म्यमहो भाग्यविपर्ययः निर्वाणराशी यत्का
शी प्राप्य पातत्यनोबुधा त्यजेन्मेरियं काशीमहाशीवदृभूमिका तेनाकलामुक्तिःप्राप्यापि परितो गताः यत्र सर्वावभयतःस्नानमात्रविशिष्या तोश्व
द्रीकृतपानीयस्ती काशीकः परित्यजेत् यत्रैकपुष्पदानेन शिवलिंगस्य मूर्धनि दशसौवर्णिकं पुण्यं कस्तां काशीं परित्यजेत् यत्र दंउप्रसंभनत्र अप्येक
नशिवाग्रतः तुष्टैमैंद्रपदंप्राह कस्तां काशीकोविमुंचति यत्रैकद्विजमात्रन्तु भोजयित्वाप्नुयाच्छ्या वाजपेयाधिकं पुण्यं तां काशीं को विमुंचति एकाम्रा
यत्र दत्त्वा वेविधिवद्वाराणस्यां परं हि लभेत्पुनर्गोपुरांपकस्तां काशीं त्यजेत्सुधीः एकं लिंगं प्रतिष्ठाप्य यत्र संस्थापितं भवेत् अपि त्रैलोक्यमखिलं ता
काशीकःसमुज्जाति परिनिष्ठितयानाविछलिंगेसस्थांप्य पुराण्यसातत्रैव संस्थिति प्राज्ञो काशीं त्याद्यापि मुंचतः शंकुकर्णेश्वरं लिंगं शंकुकर्ण ।। ६

णार्चितं दृष्ट्वा न जायते जंतुर्जातु मातुर्महोदरे विश्वेशाद्दापुरः मागे शंकुकर्णेश्वरं नरः संपश्यन विशेरत्र घोरे संसारसागरे महाकालेश्वरं लिंगं महाका
लगणार्चितं अर्चयित्वा च न त्वाचस्तत्कालकालभयंकुतः १९ स्कंदउवाच शंकुकर्णमहाकाले चिरं तत्र विलंबितो ज्ञात्वा सर्वज्ञ नाथो थ प्राहैषीद्धर्षण गणं
३० घंटाकर्ण त्वमागच्छ महोदर महामते काशीप्रांतं प्रवातं च ज्ञातुं तत्र त्वचैष्ठितं दृत्यगरतौ गणौ तौ तु गत्वा काशीं महापुरीं व्यामृत्याद्यापि नो यातौ क्वापि
तत्रैव संस्थितो घंटाकर्णेश्वरं लिंगं घंटाकर्णगणोत्तमः काश्यां संस्थाप्य विधिवत्स्वयं तत्रैव निर्वृतः कुंडं तत्रैव संस्थाप्य लिंगस्नपनकर्मणे नाद्यापि स
[redacted] त्यजेत्काशीं ध्यायद्विग्रं तथैव हि महोदरोपितत्राच्ये शिवध्यानपरायणः महोदरेश्वरं लिंगं ध्यायंरद्यापि कुंभज महोदरेश्वरं दृष्ट्वा
ग्गतास्यैद्विजोत्तम कदाचिदपि वैमातः अविशेन्नोदृशी घंटाकर्णह्रदे स्नात्वा दृष्ट्वा व्यासेश्वरं विभुं यत्र कुत्र विपन्नोपि वाराणस्यां मृतो भवेत् घंटाकर्ण
महातीर्थे श्राद्धं कृत्वा विधानतः अपि दुर्गतिमापन्नानुद्धरेत्सप्तपूर्वजान् निमज्ज्याद्यापि तत्कुंडे ह्यणिमो वह्निनो भवेत् विश्वेश्वर महापूजाघंटारवानु
शृणोति सः वदंति पितरः काश्यां घंटाकर्णमलेजले ह्ननानि लोकस्यापि दंशेन कोपिजायते यद्दश्यपामुनेयः काश्यां घंटाकर्णमहाह्रदे हृतोरकःक्रि
याःश्राद्धाः परांसिद्धिं प्रयांत्विव ४० स्कंद उवाच घंटाकर्णगणेयाते प्रमाते च महोदरे विस्मिस्माय स्मरहहृष्टो मोलिमांदोलयन्मुहुः उवाच च मनस्येव हरः स्मित्वे
पुनःपुनः महामोहनविद्यासिका शि त्वप्यपर्वैम्पहं पुरा विदः प्रशंसति त्वा महामोहहारिणीं काशीति तिनजानंति महामोहनमरियं प्रेष प्रेष्याम्यहं सर्वा
भवती मोहयिष्यति इति सम्यग्विजानामि काशि त्वं मोहनौषधिं तया विप्रेष प्रेष्यामि यावन्मस्तिपरिच्छदः नो यस्माद्विरमंतीह ज्ञानिनः साध्याकर्मणि ४५
नेःयस्माद्विरातिः कार्यकापिकर्मविचक्षणोः प्रतिकूलोपि विघ्नेत विधिस्तत्ततनोद्यामात् ४६ शीतोष्णभानुः स्वभानुग्रस्तावपि न भोगणो गातिनत्यजतोघ
क्षिप्रक्रांतव्याकृतो यैमो स्कत्र हं ति कार्यो गणप्रतिकूल्याद्विधिर्मुक्तः एकत्रकरणीमानि सेंतं यत्नेन भशो घमान देवं स्वकृतकर्मकथ्यातेनेतरन्तुनः तन्निराकर

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का०उ०
७

गोपल: स्वयं कार्या विपश्चिता भानुनोपस्थितस्तैव ज्योऽन्यनासांस्वयं विशेत । हस्तवक्रोधमात्रस्य प्रविशेसौहरीदरी उत्सुधर्मसमर्थ्येश्रोनिश्चितस्तैवजित्वा पुनश्च
प्रियपंचकेन गणोऽन्यच महापापान् सोमनंदीनं दिघेरा: कालपिंपल कुक्कुरा: । तेषापिनन्निवर्त्ततकाश्यपाज्ञा वामतायथानेपिस्वनाम्ना लिंगानि शंभुसंतुष्टिकाम्यया
प्रतिष्ठाप्य स्थिता: काश्यपं विश्वनिर्वाणजन्मनि सोमनंदीश्वरं दृष्ट्वा लिंगं नंदवनेपरं सोमलोकेपरानंदप्राप्नुयाद्भक्तिमान्नर: तदुत्तरे विलोक्याथ नंदिषेण
श्वरं नत: आनंदसेनां संप्राप्य जन्मेन्मसुमपिन्नाणात कालेश्वरं महालिंगं गणगगाया: पश्चिमात्तरोप्रणम्य कालपाशेन नो बध्यात कस्यचन पिंगलेश्वरमभ्य
र्च्य कालेशात्किंचिदुत्तरे लभेतपिंगलज्ञानेयेन तन्ममतां व्रजेत कुक्कुटेश्वरलिंगस्य पूजयेत्र भक्तिं वितन्वता कुक्कुटांडसवस्तत्र न तेगर्भमवाप्नुयु: ५८ स्कं
द उवाच सोमनंदिप्रभृतिषु मुनेपंचगणेष्वपि आनंदकाननप्राप्य तिष्ठतेषु स्वच्छया गुरुरब्रवीत् कार्यमस्माकमेवैतद्विश्वरिम्यागमश्च पते अनेनोपाधिनाप्येति
तत्र तिष्ठतु मामिका: ६० प्रथमेषु प्रविष्टेषु मायावी मम हृत्त्वपि अहमेव प्रविष्टा स्मिवाराणस्या स्थानसंशय: क्रमेणाप्रेषयिष्यामि यावत्तिमेत्वरीछर ६१ गत्वे
सर्वेषु यातेषु ततो यास्याम्यहं पुन: संप्रधार्येति हृदयेदेवदेवनमस्थितिना प्रेषितश्च मथानंदान्तनो गणा चतुष्टया कुंडोदरोमयूरो मयूरस्योवा गोगोकर्णास्व
च मायाबलं समाश्रित्य काशीं प्राविविशुर्गणा: कृत्वोपायान्शतंतेक दिवोदासस्य संभ्रमे यथेकापि समर्थोनतदातत्रैव संस्थिते अपराधशतेष्वेश: के
नतुष्यंति कर्मणा संप्रधार्येति तेचक्रु लिंगाराधनमुत्तमं एकस्मिन्नंशे भवेल्लिंगे विधिनात्र समर्चिते क्षमेत्प्राज्ञोपराधानां शतं मोक्षं च यच्छति नतुष्यंति
याशंभुर्यस्मादानंतयोश्वैतै: यथात्तुष्यंत्य कृत्रिमे विधिनाभ्यर्चिते सति लिंगार्चनविधानज्ञो लिंगार्चनरत: सदा त्र्यक्ष एव सविज्ञेय: साक्षाद्धूर्जटियामानि
तत्फलमवाप्यते यत्फलं प्राप्नुते मर्त्यो नित्यलिंगप्रपूजनात् स्नापयित्वाविधानेन यो लिंगस्नपनोदकं त्रि: पिबेत्रिविधं पापं तस्य हाशु प्रणश्यति लिंगस्न
पनवारिभि: कुर्यान्मूर्ध्नाभिषेचनं गंगास्नानफलं तस्य जायतेत्र विपाप्मन: लिंगसमर्चितं दृष्ट्वाय: कुर्यात्प्राणतिं सकृत् संदेहो नास्मतेनस्य पुनर्देहनिबंधने ग०

७

लिंगद: स्थापयेद्भक्त्या सम्यक्तन्मकृतादिघात् मुच्यते नात्र संदेहो विशुद्ध: स्वर्गमार्गभवेत् । विचार्येति गणो: काश्यपाभिद्रोहोपशांतये प्रतिष्ठितानि लिंगानि महा
पातकाभिधपि । कुंडोदरेश्वरं लिंगं दृष्ट्वा लोलार्कसंनिधौ । सर्वपापविनिर्मुक्त: शिवलोके महीयते । कुंडोदरेश्वराल्लिंगात्प्रतीच्यामसिरोधसि मयूरेश्वरमभ्यर्च्य
न गर्भं प्रतिपद्यते । मयूरेशात्प्रतीच्यां च लिंगं बाणेश्वरं महत् तस्य दर्शनमात्रेण सर्वै: पापै: प्रमुच्यते । गोकर्णेशं महालिंगं मतंगेहस्य पश्चिमे द्वारे समभ्यर्च्य वै काश्यपा
न विघ्नैरभिभूयते गोकर्णेश्वरभक्तस्य पंचत्वसमये सति ज्ञानभ्रंशो न जायेत किंचिदस्थितमस्थत: ॥ स्कंद उवाच विश्य प्रस्तुगणोक्षेषु चवद्यपि गणेश्वर: म
हिमानं महत्वं तत्काश्यपा: पर्यवरायत् । विघ्नव्यामायया विश्वं भ्राम्यतात्रयमाखिलं ध्रुवं मूर्त्रिमयासेषा काशी विश्वैकमोहनी । अप्राप्य सोदरान्द्रागनुत्र
दौत्रगहंवस्तु अप्यगोक्षत्यनिघनं सर्वे काशीमुपासते । मरणारिपिनो काश्यपामयतत्र मनागपि गणास्तत्रत्व तिष्ठत । कुतो मन्त्रोपि विभ्यति । मरणंमगजे
यत्र विभूतिर्यत्र भूषणं कौपीनं यत्र कौशेयं काशी केनोपमीयते । निर्वाणरमणीपत्रैकवारं कमेकवा ब्राह्मणं वाश्वपाकं वा ह्याणि तेप्रान्त्यभस्मानांतानां
पत्रजन्तूनां यत्र जन्तूनां निर्वाणपरमच्छतां कोद्यांशेनापि न समा अपिप्राकादय: सुरा: पत्रकाश्यपामतोजनुर्ज्ञोत्स्यनारायणादिभि: प्रवद्धमेहद्विलिभि
नेमस्यनातियलत । यत्र काश्यपाश्चवत्वोपि जंतुर्नाभ्युवितां व्रजेत् अतस्तत्कार्गसंस्पर्शीकरी माहमपि स्वयं । यत्रकाश्यपीतिकाशीतिद्विस्त्रिर्जपन्ति पुण्य
वान् अपि सर्वपवित्रेभ्य: सपवित्रतरो महान् येन काशी हृदि ध्याता येन काशी हृसेविता तेन हि हृदि संध्यागत: स्नेनाहं सेवित: सदा काश्या: सेवते जंतु
विकल्येनचेतसा तमहत्त्द्येनित्यं धारयाभिप्रयलन: स्वयमेवस्तु मशक्तो पिवासमपेत्रीर्थवासिनं अप्येकमपि मूलेन सवह्न्तु: फलमागभुवं काश्यपावसे
तिमेधीसरात्रापंवत्वा विनिश्चया: जीवन्मुक्तास्तुतेज्ञेयाबध्या: सद्यास्तएव हि: इत्थं विमच्य बहुश: स्कारागुर्वीगणास्मिण्णान् ८५ गणानन्यान्समाहि
यप्राहिणो प्रीतिपूर्वकं तारकं त्वं समागच्छ गच्छागतिस्वच्छमानस दिवोदासोद्दशावा सो याम धावद्धिवरापुरी । तिलपर्णी स्थूलकर्णो रमिंच उग्रभामय सुकेश

Indira Gandhi National Centre for the Arts

विंदते छागकपर्द्दिनं पिंगलाद्दोत्फावीरभद्रकिराताख्यचतुर्मुखनिकुंभकाः पंचाक्षरभारभूताख्यत्र्यक्षाद्द्येमकलांगलिनः विराधप्रमुखाबाढेमत्तसर्वेपमकूप
यद्वू एतेगणामहाभागास्त्वामितुक्त्वाद्दच्छ्वृताः कृत्वामायाबहुविधाबहुरूपाविचक्षणाः अनिमेषेक्षणाप्तास्तुहेरां शीघ्रक्षाद्धिराः अपरिज्ञाततन्वि
द्राद्रिद्रा विनपशोधनाः आः किमेतदहोजातंनिर्निद्रःस्वामितीह्ते गणाऊचुः धिगस्मास्त्वामिना नित्यंकृतसंभावनान्मुद्राः मनुष्यमात्रमप्यत्रमेरेकोन
वशीकृतावहुमानेनदानेनमोहादेनेमहीपता कृतप्रसादास्त्वअश्रेणाधिद्रःस्तात्कार्य्यावंचकाः कलाप्तानिर्मोभविताह स्वामिकृत्यप्रमादिनां अधतमोमपि
लोकेध्रुवंवासोभविष्यति अकृतस्वामिकार्याणां महोजोवितधारिणां अर्त्ततेद्रिपदस्त्रीनांदुर्गांतिश्चपरेपरे लब्धसंभावितांभविष्यंति अकृतस्वामिकार्याणां
धीराणांमहोजोवितधारिणां अर्त्ततेद्रिपदत्रीनानांचन्याकृतस्वामिकर्मणां भक्तानामभिभाजांचभगणास्सुमनोरथाः आनिष्पादितकार्याणांयमुखेक्ष
णांमहोजोवितधारिणां अर्त्ततेद्रिपदत्रीनानांचन्याकृतस्वामिकर्मणां भक्तानाभरिभाजांचभगणस्सुमनोरथा आनिष्पादितकार्याणां यमुखेक्ष
द्वामंत्यहो अपत्रपा दुरोभर्त्तुःसौभ्र्भीरवनीत्वियांनांद्राणां नंसमुद्राणानुमाराणां महीद्रुष्ट भूतधाअस्त्पध्यभानो यथास्वामिदुहामहानूत्र्याहेपोरा
णां काणाख्यास्मत्तास्माभिन्निरनिरद्दिता १०९ तदर्थमेवलब्धेहस्को स्पामः कृतनिश्चिताः अनाकलितपुहरणांनीपनापरिहीणाधनापुखा सर्वेपापवि
हीनानांगतिर्वाराणसीपुरी अपुराणभाद्रिवन्नानांपश्चात्तापमुपेयुषां विघ्नमुद्वगतीनान्वगतिर्वाराणसीपुरी स्वामिदुहः कृतघ्नाश्चयेवविस्रभघातकाः
पपांक्ताविगतिर्नाद्दितमुक्त्वा वाराणसीपुरी इत्थंनिश्चित्यगणाधायर्थप्रमथा आवर्त्तन्छिरे अविज्ञानस्वरूपास्तुदिवोदासेनभूभुजानिबुबोधसभूपालोनित्त
पपांक्ताविगतिर्नाद्दितमुक्त्वा वाराणसीपुरी इत्थंनिश्चित्यगणाधायर्थप्रमथा आवर्त्तन्छिरे अविज्ञानस्वरूपास्तुदिवोदासेनभूभुजा निबुबोधसभूपालोनित्त
रांबुद्धिमानपि विबुधास्त्वविधाकारैस्छिन्नीशप्रभावतः चित्रनचित्रनः चित्रनचित्रगुणोपिवेत्रिवाराणसी स्छितान् जतन्कागराणानान्येषामत्त्यलोकनि
वासिना अविच्छिन्नप्रभावानामपरिच्छिन्नतेजसां कृतलिंगप्रतिष्ठानांनांतप्राप्नोतिधर्मराट् इतितेप्रथासर्वेघोरेद्रूवमहामुने कृतलिंगार्च्चनाःकाशीं
नानाधाप्सुज्ज्वतिप्रामहां तारकेशमहालिंगतारकाख्योगणोत्तमः ११० तारकज्ञानदपुसामुनेधापिसंमर्च्चयेत् तारकेश्वरलिंगस्यपकृत्त्वाभक्तिनिश्चलो राम· ८

सुखेनतारकज्ञानंलभ्यतेतेनरोत्तमैः तिलपर्णेश्वरंलिंगंतिलपर्णप्रतिष्ठितं तिलप्रमाणमप्यत्रंदत्त्वापापान्तसंभवेत् स्थूलकर्णेश्वरलिंगंपरिदृश्यन
रोत्तमः नदुर्गतिमवाप्नोतिपुराणमाप्नोतिचोत्तमं द्दमिचंडेश्वरंलिंगंतथालिंगप्रभामयं आराध्यततप्रत्रीच्योचंनपापैरभिभूयते प्रभामयेश्वरंलिंगं
दृष्ट्वान्यत्रापिसंस्थितः प्रभायमनमानेनशिवलोकेव्रजेत्सुधीः सकेरोश्वरमभ्यर्च्यहस्तिकेशवनेनरः षांडेशिकमपरेहेथास्यन्नपुनःपुनःवि
हतीशंनलोत्यर्च्यभीमवदुसमीपतः त्यक्त्वाप्रचंडमेष्येनोमारुविदातिशाश्वतं छागलेशंमहालिंगंपित्रीश्वरसमीपगं विलोक्यपशुवत्कोपिनष
पथाकृत्स्यशोत् इतिश्रीस्कंदपुराणेकाशीखंडेवाराणसीवर्णनेगणेशप्रेषणंचत्रिपंचाशोध्यायः ॥ श्रीकपर्दीश्वरायनमः स्कंदउवाच
पथाकृतस्यशेत इतिश्रीस्कंदपुराणे काशीखंडे वाराणसीवर्णने गणेशप्रेषणंचत्रिपंचाशोध्यायः ॥ श्रीकपर्दीश्वरायनमः स्कंदउवाच
कुंभसंभववक्ष्यामिश्रृणोत्ववहितोभवान् कपर्दीशस्यलिंगस्यमहामाहात्म्यमद्भुतं कपर्दीनामगणायशंभोरत्यतवल्लभः पित्रीशाद्उत्तरेभागेलिंगं
संस्थाप्यशांभवं कुंडंचखानतस्याग्रेविमलोदकसंज्ञकं यस्यतोयस्यसंस्पर्शाच्छुद्धिमलोद्गापतेनरः इतिहासंप्रवक्ष्यामितत्रत्रेतायुगेपुराणथाकुत
कुंभयोनेश्रवणात्पातकापहं एकःपाशुपतःश्रेष्ठोवाल्मीकिरितिसंज्ञितः तपश्चचारसमुनिःकपर्द्दीशंसमर्चयन् एकदासहिहेमंतेमार्गमासितत
पोधनःस्नात्वातत्रमहातीर्थमध्याह्ने विमलोदके चकारभस्मनास्नानमापादतलमस्तकं लिंगस्यदक्षिणेभागेकृतमाध्याह्निकक्रियः न्यस्तमस्तकपा
पोधनःस्नात्वातत्रमहातीर्थमध्याह्ने विमलोदके चकारभस्मनास्नानमापादतलमस्तकं लिंगस्यदक्षिणेभागेकृतमाध्याह्निकक्रियः
सुश्चसंध्यामाल्यादिकीस्मारन् जपन्पंचाक्षरींविद्यांध्यायन्देवंकपर्द्दिनं कृत्वासंहारमार्गेणसप्रणामप्रदक्षिणं डुडुकृत्यडुडुकृत्यपडुडुकृत्यत्रिरुच्च
केप्रणवपुरतःकृत्वांषडुरिस्वरनेहतः गीतंविधायमानेरसनत्यहस्तकान्वितं अंगहारैर्मनोहारिवाणमंडलसंयुतं ततस्तत्रसरस्तीरेउपविश्यमहा
तपाअग्रद्राक्षीद्राक्षसंघोरमतीवविकृताकृतिं शुष्कशंखकपोलास्यनिमग्नापिंगलोचनं रूक्षस्फुरितकेशाग्रमहालंबशिरोधरं अतीवविपिदट्टा
राष्ट्रकोष्ठमतिदंतुरं महाविशालमेलिंवचप्रोष्टभक्तशिरोरुहं प्रलंबकरापालीकंच गलस्तनश्रुभावशं प्रलंबितललज्जिह्नमस्तकरूककोटि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का॰ठ॰

९

कां स्थूलास्थिजत्रुसंहत्यानं दीर्घस्कंधद्वयोत्कटं निमग्नकक्षाकुहरं शुष्कऊरुस्वभुजद्वयं। विलंबलिहस्ताग्रं नतपीननखोवलिं विशुष्कपांसुलोत्क्रोडउर
ष्टलग्नोदरत्वचं करांतरेन विकटं निर्मांसचिबुकवेष्टनं १७ प्रलंबस्फिग्युगं वृत्तं शुष्कसुष्कात्यमेहनं। दीर्घनिर्मांसललोरुकं स्थूलजान्वस्थिपंजरं १८ अस्थि
वर्मविशेषं च सिराजालचितविग्रहं। सिरालं दीर्घजंघं च स्थूलगुल्फास्थिभासुरं। अविविक्ततपादं च दीर्घवक्रकृशांगुलिं। अस्थिचर्मावशेषेण सिराता
डितविग्रहं विकटभीषणाकारं रूक्षासृमुखं तिलोमशं। रावरुग्धूम्राकारं मेनिखं चललोचनं मन्त्रैर्मयानकमिव सर्वप्राणिभयप्रदं तस्याकायनेदृश्वा
तेप्रेते वृद्धतापसः आतिरीनाननं कन्त्वमितिधैर्यगात् एष्टवान् कुतस्त्वमिह संप्राप्तः कस्मात्ते गतिरीदृशी अनुक्रोशाधिपारस्य पृच्छामिव निर्भयं। अ
स्माकं तापसानां च नभयं त्वद्विधात्मनाकु। शिवनामसरस्त्रायविभूतिकृत्तव ममेरी तापमोदीरनमितितदुक्तः प्रीतिपूर्वकं निशम्य प्रांजलिः प्राह
तं कृपालुं तपोधनं राक्षस उवाच अनुक्रोशोऽसि परितेभगवंस्तापसोत्तम स्ववृत्तांतं तदावक्ष्ये शृणुष्वावहितः स्वयं। प्रतिष्ठानाभिधानो हि देशो गोदाव
रीतटे तीर्थप्रतिग्रहरतो विस्तत्रासं ब्राह्मणोस्म्यहं तन कर्मनिपाकेन प्राप्तोस्मि गतिमीदृशीं मरुस्थलेमहाघोरे तरुतोयविवर्जिते। गतो बहुतरः काल
स्तत्रैव वसतोमुने क्षुधितस्य तृष्णार्त्तस्य च। तापसहस्रस्य चावर्षत्यपि महामेघे धाराभिस्तीर्थविनिशं प्रावृट्काले प्रतिनिर्वाति किंचित्प्रवरणानमो
पर्वणस्तत्स्नानापेक्षितं तीर्थप्रतिग्राहो तदूर्माप्योनिर्मिष्ठीतिमहद्दुःखनिर्वधिनी गतेबहुतिथे काले मरुस्थेमीमुने मृषा रमेश्वाऽस्माद्राशामास्कं
दएकदा कश्चिदागतः समपीदमनन्तप्राप्तं मध्या विधिविवर्जितः ३३ कृत्वा मूत्रपुरीषत्यशौचाचाव मच्छिवनाम संस्कृतो यथा नाच्चपश्पेषमोपिपत
मुत्तुंगेहस्पशीमातप्राप्तमंत्रेन महाधुना ५० सत्तुकापि टिमध्यप्रविष्टोहमिहस्थितः आत्मानं बहुमन्यहत्वा विलेक्ष्याधुनामुने मामुद्धरकृपालो राम
त्वंमोनेरस्मात्तुदारुणात्। इतिप्रेतवचः श्रुत्वा सकृपालुस्तपोधनः मनस्यचिंतमामास धिक् द्विजाऽमीघमोन्नरान्। स्वोदरंभरयः सर्वपस्रुपरिम्प्यं ९

नवर्जितः मुक्तः कृच्छ्रमशौचं च संध्याकर्मविवर्जितं ३४ तं दृष्ट्वा तच्छरीरे हि संक्रांतोऽस्मि कलिप्रभा। स द्विजो मं स्मागत्य नेकेनचिद्विशिजा सह अथैलो
भेन संप्राप्तः पुरीं अपापिमाम् मुने अतः पुरीं प्रविष्टोऽहं तस्य द्विजस्य संनिसन्नमे तच्छरीराद्बहिर्भूतस्तं हत्यापैः समंततः ... नास्ति चास्मात्कथं तत्रापि
मानिधे महतापातकानां च वाराणस्यां शिवाज्ञया। अद्यापि ताविपापानि तद्बहिर्निर्गमेच्छया बहिरेव हि तिष्ठन्ति सामाप्रमथसाध्वसात्। अद्य स्वावा
पातिनः इत्थं स्महे निराधारा आशापाशनियंत्रिताः। चित्रमद्यतनं वच्मि तपस्विंस्तन्निशामय अतश्चिमापानुपाश्वा वास बहिर्निर्गमिष्यति इत्याशया
स्थिताः स्मो वै यावद्दृष्टस्तपोधनः नाद्यापि स बहिर्गच्छेन्नाद्याप्याशाप्र+ विकल्पानामितिमन्ये धुनेव हि आप्रमार्गप्रतिरिक्तं प्रापामः क्षुधिता वयं आ
हारकाम्यया क्वापि परं नो किंचिदाप्नुमः संति सर्वत्र फलिनः पादपाः प्रतिकाननं जलाशया पश्च स्वच्छापः सो तिभूस्योपेरपरे अन्यान्यापि च भक्ष्याणि
सर्वेषां सुलभान्यहो यानान्यपि विचित्राणि संति भूम्यां समर्वतः यथन्ते हृगाने तेव दूरे दूरे व्रजंत्यहो देवादेकमापतं दृष्ट्वा कार्पटिकं मुने तस्यांति
कमहं प्राप्तः क्षुधयापरिपीडितः प्रसह्य भक्षयाम्येतमितिमत्वात्वमन्वितः यावत्तत्तुं न गृह्णाम्यतावत्तद्वदनाच्च जात् शिवनाम पवित्रं वा गिनरयाद्
गृहाहं हि गिरा। शिवनामस्मरणतो मरीचमपि यातकं मेहीभूतं ततस्तेन प्रवेशलब्धवानहं। मीमांसकः प्रमथैनाहि संघारगावराकृत ४९ शिवनाम श्रुतो
येषोनान्नपरिपाचमो पिपत। आतं गेहस्पसीमांतप्राप्तेन महाधुना ५० सतु कार्पटिमध्यप्रविष्टोहमिहस्थितः आत्मानं बहुमन्यहत्वा विलेक्ष्या
धुनामुने मामुद्धरकृपालो त्वमोनेरस्मात्सुदारुणात्। इतिप्रेतवचः श्रुत्वा सकृपालुस्तपोधनः मनस्यचिंतमामास धिक् द्विजायोघमान्नरान्। स्वो
दरंभरयः सर्वपस्रुपरिहमगास्यः स एव धन्यः संसारे यः पराश्रीधृतः सदा। तपसा घनितेनाहं प्रेतमेत मघातुरं मामेवशरणं प्राप्तं समुद्धरिष्याम्यसंशयं
विमच्याति मवेत्स्वित्तापि प्राचं प्राह सत्तमः विमलो हेसर स्वामिन्नरूला हि रेपापनुत्तम यो पिप्राचीत पिशाचत्वात्तीर्थस्यास्य प्रभावतः कपर्दीशं हराद्ध्वात

Indira Gandhi National Centre for the Arts

स्नीरां विनं नश्यति। श्रुत्वेति समुनेर्वाक्यं प्रेतः प्राह प्रणम्य तं प्रीतात्मा प्रीतमनसं प्रबद्धकरसंपुटः। पानीयं पातुमपि नो लभेयं मुनिसत्तम। स्नानस्य का कथा
नाथ रक्षेपु जलदेवताः। पानस्याप्यत्र का वार्ता त्रैलोक्ये पि दुर्लभः। इति श्रुत्वा क्रमात्कारुण्यसंभ्रांतः प्रीतिमानभूत्। उवाच च तं पश्चीनत्तं गडद्ग्रराह्मः
गृहाण मा विभूतिं त्वं ललाटफलके कुरु। अस्माद्विभूतिमाहात्म्यात्प्रेतको पि न ~~उवाच~~ कुत्रचित् बाधां करोति कस्यापि महापि त्तु किनो प्यहो। भ-
ले विभूतिधवले त्रिलोकपमकिंकराः। पापिनो पि पलायन्ते भीताः पाशुपतास्त्रतः। अस्थि धन्वानि किं तद्द्धा पथ्या पाथ्याञ्जलाशम्य दूरं यांति तथा तस्य भा-
लांकं यमकिंकराः। दृष्ट्वा भूतिं तनुत्राणं शिवमंत्रेण रोगमं ६४ नोपसर्प्पति निम्नतममपि हिंस्राः समंततः। भक्त्या तिभर्त्ति यो भस्म शिवमंत्राभिमंत्रितं ६५
भाले वक्त्रे शिरस्यंसे नत्तं हिंसंति हिंसकाः। सर्वेभ्योऽप्युपसत्वेभ्यो यामनोरक्षो रक्ष निशा रक्षेत्येषा ततः प्रोक्ता विभूतिर्भूतिकृद्यतः। भासनाद्भसनाद्भस्म सा
स्तुः पांशुत्वरयतः पापानां क्षरणात्क्षारो बुधैरेवं निरुच्यते। महान्धाधारमध्यास्त भस्म प्रेतकरे र्प्पयत् सोप्याहराणस्मारात्म भाले देशेन्यवेस्मत। विभूतिधा-
रणं वीक्ष्य पिशाचं जलदेवताः जलं ततोऽपाहनमर्दवारयांचक्रिरेन्तते स्मात्वा पीत्वा स निर्गच्छेध्यवित्त समाजुलाशयात् ७० तावत्पिशाच्यमगमद्दिव्यदेहमवाप
च। दिव्यमाल्यांबरधरो दिव्यगंधानुलेपनः दिव्ययानं समारुह्य वक्ते प्राञ्जलिम्य पावनं। गच्छतानेन गगने संतप्तस्त्वीनमस्कृतः प्राह्येः प्रोवाच भगवन् मोचितो
स्मि त्वयानघ। तस्मात्करोमि यो नित्यं हत्तावरिनिरिताल अस्य तीर्थस्य माहात्म्याद्दिव्यदेहमवाप्नवान्। पिशाचमोचनं तीर्थमद्यारभ्य ममाय। अन्येषाम
पि पिशाच्यमिदं स्नानाद्धरिष्यति। अस्मिंस्तीर्थे महापुण्ये ये स्नास्यंतीह मानवाः पिंडांश्च निर्वपिष्यंति संध्यात पिता पूर्वकां दैवात्पैशाच्यामापन्नास्तेषां पितृपि-
तामहाः। ते पिपैशाच्यमुत्सृज्य पास्यंति परमां गतिं। अघ शुक्लचतुर्दश्यां मार्गमासि तपोनिधे अत्रस्नानादिकं कार्यं पैशाच्यपरिमोचनं। इमां सांवत्सरीं यात्रां
कारिष्यति मानवाः तीर्थप्रतिग्रहस्तत्यापान्तिः सरिष्यति तेनराः। पिशाचमोचने स्नात्वा कपर्दीशं समर्च्य च कृत्वा तत्रान्नदानं च न तेभ्योऽपत्रापि निर्भयः। मार्गशु-

क्लचतुर्दश्यां कपर्दीश्वरसन्निधौ स्नात्वान्यत्रापि मरणान्नपैशाच्यमवाप्नुयुः। इत्युक्त्वा दिव्यपुरुषो भूयो भूयो नमस्य तं तपोधनं महाभागो दि-
व्याणि तिमवः प्रवाशत्तपोधनो पि तद् दृष्ट्वा माहात्म्यं पर्ययोऽद्भव ८१ कपर्दीश्वरमाराध्य कालं निर्विगामा प्रवान्। पिशाचमोचनं तीर्थं तदारभ्य महामुन
८३ वाराणस्यां प्रख्यातिमगमन्नृणां पापहरं पैशाच्यभावनेत्तीर्थं सुभो उपशिवयोगिने कोटिभोज्याफलं सम्यगेकेकपर्दीशं द्रष्यमां। श्रुत्वाध्याय-
मिमं पुण्यं पापानरो नियतमानसः। मृतोः प्रेतैः पिशाचैश्च कदाचिन्नाभिभूयते। बालग्रहाभिभूतानां बालानां शांतिकारकं पठनीयं प्रयत्नेन महाख्या-
नमिदं परं इदमाख्यानमाख्यानमाकर्ण्य छद्र शांतरं नरः चौरव्याघ्रपिशाचाघैर्नाभिभूयेत कुत्रचित् ८७ इति श्रीस्कंदपुराणे काशीखंडे पिशा-
चमोचनं नाम त्र्यशीतितमोध्यायः। स्कंद उवाच ८८ अन्येपि गणास्तत्र काशीलिंगानि चक्रिरे। तांश्च ते कथयिष्यामि कुंभयोने शृणु मया गणोत्तन
पिणालाख्येन तेनांपि लाटेशसन्निधौ लिंगं प्रतिष्ठितं शंभोः कपर्दीशाद्दक्षिणे १ तस्य दर्शनमात्रेण पापानां जायते क्षयः। वीरभद्रो महाशीलो देवदेवस्य
शूलिनः ३ वीरभद्रेश्वरं लिंगं स्थापयस्वापि निश्चलः। तस्य दर्शनमात्रेण वीरसिद्धिः प्रजायते। अविमुक्तेश्वरात्पश्चाद्वीरभद्रेश्वरं नरः संसमर्च्य नरो वीभ-
गं कष्टविरपिचासुमान् वीरभद्रः स्वयं साक्षाद्वीरभन्निधरो मुनेः संहरो द्विघ्नसंघातमविमुक्तनिवासिनां भद्रपाभद्रकाल्याश्च भार्यया शुभया सुतं वी-
नभद्रं त्तनाभ्यर्च्य काशीवासफलं लभेत् किरातेन किरातेशं लिंगं का प्रतिष्ठितं केदारा दक्षिणे भागे भक्तानामभयप्रदं ८ चतुर्मुखो गणाः श्रीमा-
न्वृद्धकालेशसन्निधौ चतुर्मुखेश्वरं लिंगं स्थापयेद्यापि निश्चलः भक्त्याभ्यर्च्य मुखेशस्य चतुरानन वदृष्टि। पूज्येत रसंघाते सर्वभोगसमन्वि-
ताः १० निकुंभेश्वरमालोक्य निकुंभगणपूजितं पूजयित्वा च ग्रामकार्यसिद्धिमवाप्नुयात् ११ कुबेरेशसमीपे च शिवलोके महापतां पचाद्दि-
त्तं महालिंगं महादेवस्य दक्षिणे समभ्यर्च्य नरः काश्यां जातिस्मृतिमवाप्नुयात्। भारभूतेश्वरं लिंगं भारभूतगणार्चितं अंतर्गेहे नरद्धारिख्यात्वा

Indira Gandhi National Centre for the Arts

शिवपुनेवसेत् भास्मृतेश्वरं लिंगं यैः काश्यां नविलोकितं भारभूताः पृथिव्यामिश्वकेशिनस्त्वध्रुमाः गणो नव्यस्तत्र स्तेनलिंगत्र्यत्रेश्वरं परं त्रिलो
चनएको भागेशूलिव्येना घ्राघिकुंभजातस्य लिंगस्यपेभक्त्या स्नेवदेहावसानतः अत्तास्वप्रज्ञायंतेनात्रकार्याविचारणा देमकोनामगणोयः काश्यामीश्वेध
रःस्वयं विश्वेश्वरसर्वगत्तध्यायद्यापि निश्चलः देमकण्ठलयेघस्केवाराणस्यामहागणं विघ्नास्तस्यप्रलीयंतेदेमस्यान्वयपदेपदे देशांतरमतोपक्रतस्याग
मनकाम्यया देभकः पूतनीमोत्रद्देमेनाप्तुमन्त्रावजेत्त लांगलीश्वरमालोक्यलिंगालांगलिनार्चितं विश्वेशादुत्तरेभागेननरोगभाग्भवेत् लांगलीशस्य
त्स्यपंचलांगलेरानंत फलंप्राप्नोत्यविकलं सर्वसंपत्करं परं विराधेश्वरमाराध्यविराधमाणप्रतिलं सर्वापराधयुक्तोपि नापराध्यति कुत्रचित् दिनेदिने
पराधोयः क्रियते काशिवासिभिः समानि संत्त्यंदिशविराधेशसमर्चनात् नेत्रतेरुपारो स्त्रवविनाधेशप्रयत्नतः नत्वासर्वापनाधेभ्यो मुच्यते तेनात्रम
शयः सुमुखेशमहालिंगं सुमुखाख्यगणार्चितं पश्चिमाभिमुखंलिंगं दृष्ट्वापापैः प्रमुच्यते स्नात्वापिलपिप्पलातीर्थे सुमुखेशं विलोक्य च २६ म
हेवसमुखपश्यपद्भमंराजन्तडमुखं आषाढिना चितं लिंगमाषाढीश्वरसंज्ञितं २१ दृष्ट्वाषाढा घ्नानरो भक्त्या सर्वैः पापैः प्रमुच्यते उदीच्यामाभूतेशा
द्राषाढीशं समर्चयेत् आषाढ्यां पंचदश्यां वे न पापैः परिलिप्यते श्रीविघ्नक्रुवतुरश्यापेवरश्यामथापिवा कृत्वासांवत्सरीं यात्रां मनेनाज्ञायते नरः॥
स्कंद उवाच मुनेगणोपचैतेषु वाराणस्यां स्थितेष्विति स्वनान्नाख्यातलिंगानि विश्वेशपरितुष्टये विश्वेशश्चितंया चके पुनःकाशीप्रवृत्तये कव
हितं प्रहिण्याघनिर्वृतिं पनमोभजोगत्यक्तिगमगुर्वैधाः शंभुकर्मासु खागणागणाः व्याघ्रघनाताः काश्यां सिध्दगाख्य सिधवः । एवं काश्यां प्रविष्टेष्य
ते प्रविष्टाममोदरे ३३ तेषांविनिर्गमो नास्ति राग्नोहविषामिवाप्यघोहि संस्थितिः काश्यालिंगार्चनरता ममनो तएवममलिंगानि जंगमानि नसंशयः
स्थावराजंगमाः काश्यां सचेतनसचेतनाः सर्वे ममैवलिंगानि तेभ्यो द्रुह्यन्तिदुर्धियः वाचिवाराणसीमेषांश्रुतौविश्वेश्वरीकथा तएककाशीलिंगानिव

राणपच्यान्यहं यथा वाराणसीति काशीविरुद्ध्वासद्गतिस्फुरं सुखाद्दिनिर्गतं येषां तेषानपत्तवेघमः आनंदकाननं प्राप्ययो निरानंभूमिकां आत्मानं
दापि वांछंति निराशंसः सहस्रत्ते अद्येव वास्तु मरणं वृद्धकालांतरेपिवा कालिकालभियापुंसा काशीत्याज्यान कर्हिचित् अवश्यंभाविनो भावा भवि
ष्यंति परे परे सलक्ष्मीर्निलयां काशीति तत्पज्ञीतिकृतो धियः वरं विघ्नसहस्राणि सोढव्यानि पदे पदे ४१ काश्यां नान्यत्र निर्विघ्नं वांछेद्राज्यमपिक्वचि
त॥ किम्पत्निमेषसंभोग्याः संतिलक्ष्म्यः पदे पदे ४२ परं निरंतरसुखा सुत्राप्यत्रापिका विश्वनाथोप्यहं नाथः काशिका मुक्तिकाशिका सुधाणां
गास्यगंगात्रयापाकिं न यच्छति यश्च क्रोशत्रयपरिमिता तनुरेषा पुरी मम अविच्छिन्नघमाराध्यं भक्तनिर्वाणकारणं संसारभारखिन्नानां पीतापातकताम
दा एकैवमे पुरी काशीह्यवंविश्रामभूमिका मंडपः कल्पवल्लीनां मनोरथफलेलले फलितेः काशिका व्योपसंसारध्वस्तुषां सदाचक्रवर्तिरिपच्छत्र
धृच्छिन्नसर्वतापहृत् काशी निर्वाणराजस्य ममस्थूलोत्रवदउदन निर्वाणलक्ष्मीयेपुराया परिवांछंति लीलया नितेरसुरख पादश्चेकाशीत्याज्यानतै
र्नृभिः ममानंदवनेयेवैनिरंजस्वनोकसः मोहलक्ष्मी फलान्यत्रसुस्वाद्दनिलभेतितेनिर्ममंचापि निर्मोहं यामामपि विमोहयेत् केनैसंस्मरणीयमस्या
काशीविश्वाचेमाद्दिनी नामापि मक्षरंमस्याः परानंदप्रकाशकं काश्याः काशीति काशीति साकेः पुरापेनेप्सतो काशीनामसुधापानं येकुर्वंति निरंतं
रं तेषां वर्त्मभवेत्पेवसुधाम च सुधामियं ममतारहितस्यापि ममसर्वात्मनो ध्रुवं तएवमामकालोकेयेकाशीनामजापकाः रहस्यामि तिविज्ञापि वाराणा
स्यागणोम्बरे ५५ सब्रह्मणोपिनीब्रहः त्विनतंतत्रैव नान्यथा अन्यथाताश्चयोगिन्यः सरविः सपितामहः तेगणामां परित्यज्य कथं तिष्ठेयुरत्वतः आती
तीवभद्रं संजातं काश्यां तिष्ठत्सुतेषु हि ५६ एकोपि भेदप्रभवेद्राज्यपातरविना लब्धप्रवेशास्तावंतस्ते सर्वे मत्स्वरूपिणः ५७ यत्तिष्ठंतेपतोवश्यमस
गमनहेतवे अन्यानपिप्रेषयामि मत्पार्श्वपरिव[illegible]र्त्तिनः येनैतत्रस्थिताः श्रेष्ठा अपियांतास्म्यहंततः विचार्यैनिमहादेवः समाक्षिप्यगजाननं प्राहिणो

Indira Gandhi National Centre for the Arts

त्काश्यपि त्वेति गच्छ काशीमितः सुतात । तस्मिंश्चापि समिद्धे मतस्वसहितो गणौः । निर्विघ्नं कुरु चास्माकं नृपविघ्नं समाचर । आध्याय श्रीमतंमुद्विंगणा
धीशो धूर्जटेः प्रतस्थे त्वरितः काशीं स्थितिज्ञाः स्थितिहितवे ६१ इति श्रीस्कंदपुराणे काशीखंडे काशीवर्णने गणेशप्रेषणं नाम पंचपंचाशोऽध्यायः
स्कंद उवाच ॥ ॥ अथेशशासनमाज्ञाय गजवक्त्रः प्रतस्थिवान् । शंभोः काश्यागमोपायं चिंतयन्स्मरदूतः १ प्राप्य वाराणसीं तूर्णमाखुस्यंदनगो
विभुः । वार्द्धकीमूर्तिमालंब्य प्राविशत्कुतुकेक्षितः २ नक्षत्रपाठको भूत्वा वृद्धः प्रत्यवरोधगाः चचार मध्ये नगरं पौराणां डिंडिमान्वहन् ३ स्वयमेव
निशाभागे स्वप्नसंदर्शयेन्नृणां प्रतिलोमगं हानात्यातेषां वक्रिबलाबलं भवद्भिर्घरात्रौ दृष्टः स्वप्न विचेष्टितः । भवत्कौतूहलोत्पन्नो तद्देवकथया
म्यहं स्वपता भवता रात्रौ तु यं पायमे महाद्रुदः । अदर्शि तत्र च भवान्मज्जन्मजोद्भुतं गतः तदेवसुपिच्छलेपंकेमग्नो न्यमग्नोस्मि भूरिशः उस्वप्नस्या
स्य च महान्विपाकोति भयप्रदः कषिायवसनो मुंडः प्रेक्षतो भवता प्रियः । पारितापं महानेषज्ञनामिथ्यातिसारुणां । रात्रौ धूमग्रहो दृष्टो महानिष्टक
रो ध्रुवां रैंद्रं धनुर्दृष्टं मंमा त्रैयह लोकिननक्षुभं ८ प्रातायातां वेगगत्यप्रीघतंव्योम्नि शतिगुं । पातयामासं मूर्ध्नि प्रष्टतद्राज्य भय सूचकं १० पुराप्यन्के
पुगान्लेष्वधमानं परस्परं परस्परिनतद्दर्द गद्भभंगाय केवलं विशीर्यत्केशस्नानीयमानं चरस्त्रियो । आतमनंप समद्राक्षीः कुटुंबस्यापि भावरा
प्रा मा स्ववुझभगोपमत्वं मत्ततनिशान्त्पौरा द्युपुद्गायकां दीर्द्धमहोत्पातापतिस्थ्विन नागराह्याविता स्वप्नेतरैः ज्ञानसरोधः । पद्दौ विचित्तरैः शकेम
हाशाका पुरौकसां स्वनेवानराज्ञाननेनयुत्वम छामिरत्तेषां । अतस्तु द्ववनोपायः पुरत्यागो महामते रुरत्ता यत्त्वया दृष्टा महिलेकानिशात्यये । मुक्त
के श्रीविवसना आस्माना नारीश्रीरिवोद्धता रक्तानयस्यकालशोयंत्तमा वाहितः पततः रिनैः कतिपयैरेव राज्यभंगो भविष्यति पुरापरिहृता स्वप्नमग्गपष्ठे
समंततः राजमार्गोरत्पर्थमास्मेनेनाहूतीभवेत्र आत्तापिपृकगर्भ प्राये पुरी कृपरिचारिभिः । स्त्यते त्याहितं किंचिद्भवमत्र निवासिनां स्वप्नेन्पानाति

बहूनशंसनशंसान्नितस्ततः । वक्रानुत्पाम्यांचक्रेस विप्रेषाः पुरौकसः केचोन्वितुरतोवादीन्ग्रहचारं प्रदर्शयन् एकराशिस्थिताः सौरिसितभौमानशे
मनाः सोयं धूमग्रहो व्योम्नि भित्वासप्तर्षिमंडलं प्रयान्तः पश्चिमांसामांसनाशाय विशांपतेः अतीचारं गतेन मरः पुनर्वक्राधसंस्थितः । पापग्रहसमायुक्
नपुंक्तोनयुक्तोहमिहेष्यते । यातातिचारोयोयंभुकंपः समपद्यत । कंपजनमपतितीव हसो मेदिपुरौकसः उदाच्यादिशिराशामायेयमपसुल्काद्ध धाविषा
विलीनाववियत्तोवस्तनिर्घातिनसांप्रता उन्मूलितोमहानांलोमहानिलरमेरायः । वत्वरे वेत्यहस्तो यमहोत्पातप्रशाम्यति १६ सर्पस्यमनुप्राप्य प्राच्यामु
घान्तरूपपि । करहोरारटात्येषकडूत्कारभयप्रद १७ मध्ये विपणिपक्ष्याः काचिच्चारिशवारिरोनगोमगयतायातौ योपाणां पुरतो हि तौ रसानशा
लशालमुकुलवीत्पतेमध्ये रघरः । महाकाल भयमन्येप्यकालेपिपुरौकसां साध्वसंजनयिन्त्वेतिकेचिडच्चारिताः पुरः तेन विघ्नकृता पौराः कप
रद्विजरूपिणा अथमध्येवरोधं सचप्रविश्य निजमायया इष्टार्थमेव कथयन्त्स्त्रीणां विस्त्रंभमरभत तवपुत्रशतं ज्ञेत्स प्रेमस्तु भलक्षणो तेष्वेक
स्मारगारूढोवा स्याल्यां पतितोऽस्मतः अंतर्वत्नी त्वियाकन्यंजनयिष्यति शोभना एषा हि दुर्भगा सर्वसात्रतसुभगाभवत अस्मोहिराज्ञीनामत्यंतमिहवल्ल
भा । सुकालं हृतिरेतस्य राज्ञा स्त्रा निजोरसः पंचमप्रदिनान्यत्रजातानीति हनर्कमते अस्य राज्ञा प्रसादेन ग्रामो रात्न मुहीरतो रतिहृष्टार्थकथनेराज्ञीमा
न्यो भवद्द्विजः । वर्णयंति वनाराः तः पौरो पिगुणान्वहन् अहोयं द्विगमोविप्रः सर्वत्राप्ति विचक्षणाः सशीलश्च सुरूपश्च सत्यवाग्जितभाषणः अलोलु
प उदारश्च सदाचारो जितेंद्रियः । अपि स्वल्पेन संतुष्टः प्रातग्रहपराङ्मुखः जितक्रोधः प्रसन्नात्मा स्पस्त्वनसूयुरवंचकः । कृतज्ञः प्रीतिसुमुखः परिवारपराङ्मु
खः पुराणो वेदत्वापुराणात्मास्तर्ववतपरायणः शुचिः शुचिचरित्र श्रुतिस्मृतिविशारदः धीरः पुराणेतिहासज्ञाः सर्वदृक्तर्कसम्मतः । कलाका
कुशलो स्यो तिः शास्त्रविदुत्तमः ह्यमी कुलीनो रूपणो भोक्ता निर्मलमानसः इत्यादिगुणसंपन्नाः कोपिद्रूपि नहगातः ५२ इत्थान्सुतद्गुणा
Indira Gandhi National
Centre for the Arts

मंवरामंत्यः पुरे परे कालं विनीय मतिसत्तमः। अंतःपुरचरास्त्रियः एकदा वसंप्राप्य दिवोदासस्य भूभुजः। राज्ञी लीलावती नाम राज्ञेतं विनयवेश्मत
राजन्नद्भुतगुणो दृष्टो ब्राह्मणः स्तुविचक्षणः। एकोस्ति सत्वदृष्ट्यो मूर्तो ब्रह्मनिधिः परः राज्ञी राज्ञा कृतानुज्ञा सखीं प्रेष्य विचक्षणां। आनिनाय च तं वि
प्रवाल्मते ज्ञानवागवत राजापि द्विजराजं तं विलोक्य महीस्वरः। यत्रैकै तिर्गुणा त्तत्र जन्महेतिविकसन् हृदि परेद्धिरैर्नृपतिना कृताभ्युत्थान सत्कृतिः। च
बर्निगमजाभिः सतमाशीभिरनेस्मत कृतप्रणामो राज्ञा स सारं समासनं। भेजे यकुशलं पृष्टः स राज्ञा तेन भूपतिः परस्परकुशलिनौ कुशलोचक
थागमौ प्रश्नोत्तराभ्यासं तुष्टे द्विजवर्यं ज्ञामामभूतो कथावसाने राज्ञा थपृष्टो विमलो द्विजोः। लक्ष्मानमहापृजः सत्वमाश्रममाविशत् गतेथ स्वाश्रम
विप्रे दिवोदासो नरेश्वरः। लीलावत्या पुरो विप्रं वर्णयामास भूपतिः महादेवि महाप्राज्ञे लीलावति गुणप्रिये यथा प्रांसित्वाया विप्रस्ततो पि गुणवत्तरः आ
तातवेत्ति सकलं वर्तमानं भवेतिचाप्रहव्याः प्रातरागत्य भविष्यं किंचिदेव वेमहाविभवसंभारैर्महाभोगैरनेकधा त्युषामासनृपोराज्ञा वराद्भुतवान्द्विज स
त्युपनं द्विजभक्त्यादक्लाद्विप्रानतः। एकांतेत द्विजराजा पप्रच्छ निजहृत्स्थितं ५६ राजोवाच द्विजवर्य भवानेकः प्रतिभाति निनिश्चितं पश्यातत्ववती
तेधीनतथान्यस्य मेमतिः दृष्ट्वात्वां तु महाप्राज्ञ शांतं दांतं तपोनिधिं। किंचित्प्राष्टुमना विप्रतरा त्याहि यथार्थवत् शामितेयं मया पृष्ट्वीनतथा
न्यकृपार्थिवैः यावद्गतिमयाभुक्तास्वाभोगात्रमेकधा ५८ निजोरसेभ्योप्यधिक रात्रिंदिनमनद्रितं। विनिर्जितपहवाद्युष्टान्प्रजेयं परिपालिता ६०
द्विजपादार्चनात्किं चित्तत्कृतवे विनापरं। अनेनापि किंचिदिनेहकिमम ६१ निर्विण्णमिवमेवेमेचतः साधतं सर्वकर्मस्वा किंचोपायमुमोस्र्कमत्त
आख्याहि सत्तम द्विजउवाच अपिस्वल्पतरकृत्यं इवेद्वेद्भुजामिहा सकातेतन्तुपपृष्टेनवक्रव्यामस्थिमामहा ६३ अमातीनापृष्टेननवक्रव्यं नृपाम्य ताम॰
तः। महायमानभीतेनस्रोकमप्यत्रकिंचन ६४ पृष्टश्चकथयामीहमात्र कुरुसंशयं। त्वत्कृतेतदगंतावेमनोनिर्वेरकारणा ६५ इतरागुराज्ञ महाबुद्धेनाम १३

यो ब्रवीम्यहं। विक्रोतोस्यतिस्मूरी सिभागपवानसिसर्वतः ६६ पुणोनयशसाबुध्यासंपन्नोसि भवान्यथा मन्येन यामरावत्यांवित्रिदशेशोपिनेवृशे
६७ सुधियात्वंगुरुमंत्येप्रसारेनसुधाकरं तेजसासि भवानर्कः प्रतापेनाशुशुक्षणिः ६८ प्रभंजनोवलेनासिश्रीदोसिश्रीसमर्पणेः। शासनेनभवा
न्दण्डी महेश्वर्येदिनूरो निर्जित्वस्त्वरणागणे। दुष्टपाशधितापाशीममोनिमजने मतो। इदं स्नात्वमहेद्रो सिन्नमम त्वमोसिहेमा मर्यादयाभवानद्धिसह
तोहिमवानासि। भार्गवोराजनीत्यासि राजत्वेनमनुनासम। संतापहर्त्वावृश्चत्वपवित्रोगांगतामवत। सर्वेषामेवजंतूनां काशीवासगतिप्रदः रुद्रः संहा
रूपेणपालनेनत्वह भुजः। विधिवत्त्वं विधातासि भारं तोतमु स्वावुजं त्वत्पाणिपद्यकमला त्वतोधीसि हलाहलः। अमृतत्तदेवोस्वांपदंतुजाव
थिनास्तुतो तावत्किपंत्वप्रिभूज्ञानो मर्देवमपाद्यमिः तस्मात्त्वमुभोरकर्मपाद्याजो निश्चितवातः आरभ्याघरिनात्रसवाल्पणोवासरोहित
उद्गीत्याः काश्चिदागत्यध्रुवंत्वामुपरेक्ष्यति तस्यवाकंत्वामाराजनुकर्त्तव्यमविचारतः। ततस्तेहृतिस्थितं सर्वेसैतत्पत्येवमहामते इत्युक्ताप्रष्टुं
राजानंलक्ष्वानुज्ञा दिजोत्तमाः विवेशस्वाश्रमंतद्धशेनपोप्याद्यर्मवानभूत् ७० इत्थंविद्वज्जिताभिवपुरीस्वान्नवशीकृता। सपोरसावरोधाचसम्यग्दि
उसामपया ७१ कृतकृत्यमिवात्मानं ततोमत्वा सविघ्नजित् आत्ताविधामवद्धृधात्मानं काश्यपांस्थितिमवाप्य च परासनदिवोदासः प्रागामीकुंभसंभ
भवा। तदाजनेनिजंस्थानमलंचक्रेगणाधिपः दिवोदासेनरपतौ विष्णुनोद्धारितेसतिपुनर्नवीकृतापांचनगरी विश्वकर्मणा त्वममात्यस्वेनम
रान्संराजपुरी। वाराणसीप्रथमतस्तुवेगणानायकं ७३ अगस्त्यउवाच कथंस्कंदभगवतास्वस्वेनविद्याजिता कथंचवद्धधात्मानंसचकारविना
यकः केनकेनसर्वेनाम्नाकादिडुष्यर्थावस्थितः इतिसर्वममासेनकथमस्त्वषडाननः इत्युदारितनामाकर्णयकुंभयोनेः षडाननः पप्रावत्कथयामास
गणनाजकथाशुभा ७६ इति श्रीस्कंदपुराणेकाशीखंडे गणेशमायाप्रपंचोनामपंचाशोध्यायः स्कंदउवाच विघ्नेशाविश्यवाससांगेमयाचवानम

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का॰ उ॰
१४

त्रमसिहाशारवविशाखाभ्यानरिमिःगिपुनोगमः १ नैगमेयेनसहितोरुद्रैः सर्वत्रसंवृतः देवर्षिभिः समायुक्तः सनकाद्यैरभिष्टुतः २ समभ्यापतनाधीशो
हैक्यालैरभिनंदितः तीर्थैर्देशितितीर्थस्वगंधर्वैर्गीतमंगल ३ कृतपूजोप्सरोभिश्चान्यैस्महस्तकपदृवेष्ठा विमत्यनाहनैदीर्घैः समंजादनुमोदितः ४ त्रा
पीराग्राल्यनिर्घोषैर्वधिरीकृतदिङ्मुखः कृतस्कत्तिश्चारोघैर्विमानैरभितोवृतः ५ त्रिविष्टपवधूमुख्यैश्रेष्टैर्लीलोत्तरितस्ततः आभिवृष्टो महादेवसद्य
लच्छतनरुहः ६ रत्नमाल्यामहाश्चवदृबिद्याधूरीगणाः पन्चायुत्यकसिद्धैश्चखेचरैरभिनंदितः ७ कृतप्रवेशाशकुनोमृगैः शकुनिभिः पुरःकिंप्र
रीभिः प्रहृष्टास्यैः किन्नरैरुपवीज्ञितः ८ विष्णुनचिमहालक्ष्म्याब्रालसराविष्णुकामिणानेदिनाश्चगणेशेनआविः कृतमहोत्सवः ९ नागमाभिःपारितः
कृतनीराजनाविधिः प्रविवेश महादेवः पुरीं वाराणसीं शुभां १० पशुपतासंबेस्वानामवरूत्सदृषहृतः परिषिन्पाराणाधीशप्रोवाचवृषभध्वज ११ यदहं
प्राप्तवानस्मिपुरीं वाराणसीमिमां मयाप्यतीवदुःप्राप्या संप्रसादेप्यवेश्रिशोः यदुःप्रसाध्यापिहिपितुरपित्रिजगतीतले तन्मन्नुनास्तु साध्यस्यार्
अदृष्टंतंनामपि अनेनमाजवक्केणस्वबुद्धिविभवेरिह काशीप्राप्तिमर्थामेस्यात्तथाकिंचिस्तुष्टिते पुत्रवानहमेवास्मि मयाचमचिरचिंतितं स्वायोत्त्वे
राकृतवानभिलाषंकरहिथं इत्युक्त्वात्रिपुरीहर्त्रोपुरुह्नृतीरभिष्टुतः परितुष्टावसंहृष्टः स्मरन्गीर्भिगजाननं १६ श्रीकण्ठउवाच जयविघ्नकृता
माद्यभक्तनिर्विघ्नकारक अविघ्नविघ्नशमनमहाविघ्नैकविघ्नकृन् १७ जयसर्वगणाधीशजयसर्वगणाग्रणीः गणप्रणतपादाब्जगणनातीत
सद्गुण १८ जयसर्वगसर्वेशसर्वबुद्ध्येकशेवधो सर्वमायाप्रपंचज्ञसर्वकर्माग्रपूजित १९ सर्वमंगलमांगल्यजयत्व सर्वमंगलमांगल्यजयत्वासर्वमंगला
अमंगलोपशमनमहामंगलहेतुकः २० जयसृष्टिकृतावघ्नोपस्थितिकृतनिताप्नयसंहृतिकृत्सत्यजयसत्कर्मसिद्धिद २१ सिद्धवघपद
भोजनजपसिद्धिविनायक सर्वसिद्ध्यैकनिलयमहासिद्ध्यृद्धिसूचक २२ आशेषगुणनिर्माणगुणातीतगुणाग्रणीः परिपूर्णचरित्रार्थजयत्वगुणम॰ १४

गविर्णित २३ जयसर्वबलाधीशवजारातिभयप्रदा बलाकोज्वलदंतत्रिबालाबालपराक्रमा २४ अनंतमहिमाधारधराधरविदारणदंताग्रप्रोतिर
हूणगजयनागविभूषण २५ यत्वानमतिकरुणामयपरिव्यामह्नेसर्वनमाम पिष्टुवोमुविमुक्तिभाजः तेषामरेस्वहरसीहमहोपसर्गान्सर्गापवर्गमपि
संप्रदस्यामित्तभ्यः २६ येविघ्ननाशभवताकरुणाकटाक्षसंप्राप्तोनाः क्षितितलेक्षणमात्रमत्रयोषांप्याप्तिसकलान्दापिकिंल्यपाशिलक्ष्मीः
मराश्रायनितास्पुरुषोत्तमान्हि २७ येत्वास्मरंतिनततंविघ्नविघातदक्षदाक्षायणीहृदयपंकजतिग्मरश्मे तेसपत्नएवतदहप्रथितान्विचित्रचित्रस्त्रग
गणपायदहोगतस्व २८ येशीलयंतिमततंभवतोंघ्रियुगमंतेपुत्रपौत्रधनधान्यसमृद्धिभाजः सिशीलतांघ्रिकमलाद्भक्त्यवाभिःपालभोग्यकमलाविम
लाभंजते २९ त्वंकारणांपरमकारणकारणानांवेद्याभिवेदविदुषीमततंत्वमेकः त्वमार्गणीयमसिकिंचनमूलवाहोवाचामगोचरचराचरविश्वमूर्ते ३०
वेदाविदांतनयथार्थतयाभवंतंब्रह्मादयोपिनचराचरसूत्रधारास्त्वंहंसिपासिविदधासिसमस्तमेकः कस्तोकृतिव्यतिकरोमनसाप्यगम्य ३१ त्वद्दृष्ट
हादृष्टविशिवैन्निहतान्निहन्मिदैत्यान्सुरांधकजलंधरमुख्यकांक्षाकस्यामनशक्तिरिहयस्त्वदृतेपितुछेदाछेद्धिधातुमिहसिद्धिदकार्यजातं ३२
अन्वेषणोद्यपरपथितोस्मिधात्राः सर्वार्थदुंढितनयातवदुंढिनामाकाशीप्रवेशमपिकोलभतेत्रदेहीतोषंविनातवविनायकदुंढिराज ३२
दुढप्रणाम्यदुरतस्तवपादस्पदयोर्नानमस्यतिपुमानिहकाशिवासी। तत्काणोभूल्लमधिगम्यपुरारिदिशामतात्किंचिदत्रनपुनर्भवतोक्षिपेन ३३
त्नात्वानरःप्रथमतोमणिकर्णिकायामाप्लुद्धलितांघ्रियुगलस्तकसचेलमाश्रुदेवविमानवपितृन्नपितर्प्यपित्वात्तानोगहतीर्थमभितस्मयभक्तितस्ती ३४
मामास्मारकभैरवरेध्रुपदीपमील्यैःसुगंधबहुलैरनुलेपनेश्चः संप्रीणपाकाश्विनगणफलदनिरस्ताप्रोत्काथमांकरहसिद्ध्यातिनेवदते ३५ तीर्था
तराणिचवततः क्रमवर्जितोपिमंसाधयन्निहभवत्करुणाकयाहोः हूरीकृतस्वहितधात्तुपसर्गवर्गोदुढलभेरविकलेफलमत्रकार्येपायः प्रत्यहंन

Indira Gandhi National Centre for the Arts

का०उ०
१५
मत्तिदुण्ढिविनायकत्वां काश्यांप्रयोग प्रतिहताखिलविघ्नसंघः। नोतस्यजातुजगतीतलवर्त्तिवस्तुः प्रापमत्रचपात्रचकिंचनापि ३७ योनामतेजपतिदुण्ढि
विनायकस्यतथैजपत्यनुदिनंत्वसिसद्धमेवे। भोगान्विभुज्यविविधान्विबुधोपगम्यन्तिर्वाणमाकमलमाश्रियतेमचांते ३८ इदंस्थितोप्यहरहस्तव
पादपीठयःसंस्मरेत्सकलसिद्धिदढुंढिराजा काशीस्थितेरविकलंसफलंलभेतनैवान्यथाममवाक्करदाचित् ३९ ज्ञानेविघ्नानसंख्यातानविनि
हन्तुमनेकधा। क्षेत्रस्यास्यमहाभागनानारूपैरिहस्थितः ४० मानियानिचरूपाणिमत्रपत्रचतेनधातानितत्रप्रवक्ष्यामिसंवत्वेतस्त्वौकसः।
४१ प्रथमंढुण्ढिराजोसिमेमरस्तिगातौ मनाक्। आदुद्घसर्वभक्तेभ्यः सर्वकामपदसि ४१ अगारवासरवानीमिहयेः स्वतुर्थ्यीसंप्राप्यमोद
कभरैःपरिमोस्वड्डिः। इज्याघोधापिविविधातवगंधमाल्यैस्तानत्रपुत्रविरधाविगणानुगृणा ४३ येत्वामिहप्रतिचतुर्थिसमर्चयंतिदुण्ढे
विगाढमतयस्क्रुतिनस्तएव। सर्वपरांशिवमपरं निधा[illegible]यसम्पगाज्ञाननजोगन्नतांलभंते ४४ माघस्यशुक्लचतुर्थ्यांचनक्तव्रत
तपरायणाः। येत्वांढुंढेर्चयिष्यंतितेर्च्याःस्युःसुरैरहो ४५ विधायवार्षिकींयात्रांचतुर्थ्यीप्राप्यतापसी। शुक्लांशुक्लांतिलैर्वैश्याशाम्नायाढुंढुका
न्नव्रती ४५ कार्यायात्राप्रयत्नेनक्षेत्रसिद्धिमभाप्सुभिः। तस्यावतुर्थ्यांत्वत्रीत्येदुण्ढेसर्वोपसर्गहृत् ४७ तांयात्रांनात्रयःकुर्यान्नेवैघातिलैतुलेःउपसर्गा
सहेवेस्तसहंतर्योममाज्ञया ४८ होमंतिलाज्यकुर्व्येणापःकरिष्यतिभक्तितः। तस्याचतुर्थ्यांमंत्रज्ञःस्तस्यमंत्रःप्रसेत्स्यतिवर्षकोविदितोवापियोम
त्रस्तोगज्ञाननं। जप्रस्त्वत्सनिधौदुण्ढेसिद्धेरास्यतिवांछितां ४२ इस्वरउवाच इमास्तुतिंममकृतिंमःपठिष्यतिसन्मतिः। नक्तोनुतेतदिग्रोघेःपीड
यिष्यतिनिश्चितं ५१ ढौढीस्तुतिमिमांपुण्यांपःपठेढुंढिसन्निधौमान्विष्पांतस्पसततंभक्तेमुःसर्वसिद्धयः ५२ इमांस्तुतिंतिनरोनित्वापरानिमतमा राम०
नसः। मानस्तेरापयापेस्तैर्नभिभस्येतका हिंचितपुत्रान्कलत्रेक्षेत्राणिवरपश्चान्वरमंदिरं। प्राप्नुयात्वधनंधानधान्यदुण्ढिस्तोत्रंजपन्नरः ५४ सर्वसम्प १५

त्करंनमित्स्तोत्रमेतन्मयेरितामजमव्ययंप्रयत्नेनमुक्तिकामेनसर्वदा ५५ जप्त्वास्तोत्रमिदंपुण्यंपक्वापिकार्यंगमिष्यतः। पुंसःपुरःसमेष्यंतिनियतंमस
र्वसिद्धयः ५६ अन्यच्चकथयाम्यत्रमपदंत्वेतेदिवौकसः। दुण्ढिनात्रक्षेत्ररक्षार्थंयत्रयत्रस्थितिःकृता ५७ काश्यांगंगासिसंभेदेनाम्नतोर्कविनायकः। दृष्टो
कवासरेपुंभिःसर्वतापप्रशांतये ५८ दुर्गोनामगणाध्यक्षःसर्वदुर्गतिनाशनः। क्षेत्रस्यदक्षिणोभागेपूजनीयःप्रयत्नतः ५९ भीमचंडीसमीपेतुभी
मचंडविनायकः। सेवनीयःसततंशान्तोद्दष्टोहंतिमहाभयं ६० क्षेत्रस्यपाश्चेभागेसदेहलिविनायकः। सर्वानिवारयेद्विघ्नाभक्तानानात्रसंश्रय ६१
क्षेत्रवायव्यदिग्भागेउद्दंडारव्योगजाननः। उद्दंडानपिविघ्नौघान्भक्तानांदंडयन्सदा ६२ काश्यांसद्धोत्तराशायांपाशपाणिर्विनायकः। विनायका
न्यांत्रायतिभक्त्याकाशीनिवासिनी ६३ गंगावरणयोःसंगमेप्यःखर्वविनायकः। अखर्वानपिविघ्नौघान्भक्तानांखर्वयेत्सतां ६४ प्राच्यांतुक्षेत्ररक्षा
र्थीसिद्धिःसिद्धिविनायकः। पश्चिमेयमतीर्थस्यसाधकानांप्रसिद्धिदः ६५ बाह्यावरणगाःप्रोक्ताःकाश्यामष्टौविनायकाः। उच्चाटयेत्सपभक्तांश्चभक्तानांतु
सर्वसिद्धिदः ६६ द्वितीयावरणेचैवमयस्थानित्रिनायकाः। विशुक्तामिरक्षेत्रंतानहंकथयामयतः ६७ लंबुन्याःपश्चिमेकूलेत्रेरंकविनायकान्ता लं
बोदरोगणाध्यक्षःकालयेद्विघ्नकर्दमं ६८ तत्यश्चिमकूटदंतउदण्डगोविनायकात्रेदुर्गोपसर्गसंहर्त्तारक्षेत्रेक्षेत्रमिदंसदा ६९ भीमचंडगणाध्यक्षाः
त्किचिदीशानदिग्गतः। क्षेत्रदक्षोगणाध्यक्षाःपूज्यःशालकटंकटः ७० प्राच्यादेहलिविघ्नेशात्कूश्माण्डीख्योविनायकः। पूजनीयःसदाभक्तैर्महोत्पातप्र
शान्तये ७१ उद्दंडाख्याद्गणपतेराग्नेयांदिशिकित्छतः। महाप्रसिद्धःसंप्रज्यो भक्तैर्मुंडविनायकः ७२ पाशाद्वाग्नेत्तस्पदेहाल्लिमुंडकाश्यपाव्यावस्थितोवत
सर्गाम्पतेकाश्यादेवोमुण्डविनायकः ७३ पाशपाणेगणेशाग्नान्दक्षिणोविकटद्विजः। पूजयित्वाजणपतिंगाणापत्यमवाप्नुयात् ७४ खर्वीख्यान्नैऋतेभा
गेराजपुत्रोविनायकः। भ्रष्टाराज्यवराजानंराजानंकुरुतेर्चितः ७५ गंगायाःपश्चिमेकूलेप्रणावाख्योगणाधिपः। आवाच्याराजपुत्रात्प्रणतःप्रणामेदिवं ७६

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का०उ०
१६
द्वितीयविरोकाश्यपांमाष्टावेते विनायकाः। उत्साद्येयुर्विघ्नौघान्काशीक्षितिनिवासिना ७७ क्षेत्रेततोयावरणो क्षेत्ररक्षा कृतः सदा। येविघ्न
राजाः सतीह्नेवक्रव्यामयाधुन ७८ उद्दण्डहायाः स्वर्धुन्यार्म्योरोधसिविघ्नराट् लंबस्तराडुंडीच्यांतुवक्रतुंडो घसद्महृत ७९ कूष्मांडनामगणपतेर्द
क्षीच्यांमेकदंतकः। सद्योपसर्गसंसर्गात्पायाद्यानंदकानने ८० काशीभयहरोनित्यंमेशपाशोऽलेकंटकटोत्त। त्रिमुखेनामविघ्नेशः कपिवसिंहद्विपाननः
८१ कूश्मांडात्पूर्वदिग्भागेपचास्योनामविघ्नराट्। पचास्यश्चनवरःपातितिवाराणसीपुरीं ८२ हेरंबाख्यः सदाग्नेय्यापूज्योमुंडविनायकात्। अवावत्
यैतकोमानस्वेदर्यकोक्षिवासिना ८३ अवाच्यामर्चयेद्वीमान्नैऋत्योविकटस्ततः। विघ्नराजगणपतिःसर्वविघ्नविनाशनं ८४ विनायकाद्राजपुत्रात्कि
चिद्गौरदिशिस्थितः। वरदः खगणाध्यक्षःपूज्योभक्तवरप्रदः ८५ प्राप्यामणावविघ्नशाङ्गशोमोदकप्रियः। पूज्याः पिशाचिलातीर्थेदेवनद्यास्तटेश्व
भे ८६ चतुर्थावरणोक्ताश्चभक्तविघ्नविनाशकाः। दृष्ट्वाक्षेत्रेचेतोभिःस्पष्टचेतोभिःसमष्टमष्टो विनायकाः ८७ वक्रतुंडढुंडगिस्कंठः स्वःसिंधोरोधः
सिस्थितः विनायकोमधुभमरःसर्वेषांनमनाशनः ८८ कौबेर्यांमेकरस्थानान्निहतंडोविनायकः। उपसर्गान्हतिवाराणसीनिवासिना ८९ कु
शितादोयसाध्यक्षः क्षितुंगदीशादिशादिक्स्थितः। महाश्मशानसंततंपापाडश्चकुरुष्टितः ९० प्राच्यांपंचास्यतः पापोत्पुरीतिप्रासादनः। तिप्रप्रसादना
चीतःक्षिप्रसिध्यतिसिद्धमः ९१ हेरंबाद्बहिर्दिग्भागेचिंतामणिविनायकः। भक्तचिंतमणिःसन्तानकृतिनार्थसमर्पकः ९२ विघ्नराजाद्वारुण्यांतुदंतहस्तो
गणोश्वरः। विविलेद्विघ्नसहस्त्रोणिन्द्राणोवाराणसीदुहा ९३ वरदाधातुधान्यांचयातुधानगणाकृतः। देवःपिचिंडिलोनामपुरीरक्षेद्दहर्निशं ९४ दृष्ट
पिलिपिलातीर्थेदक्षिणो मोदकप्रियमात। उद्दंडमुंडोहेरेवांभक्तेभ्यः किंनयच्छति ९५ प्राचीरेषुचमेकाश्याह्वचतुष्कविनायकाः। कुर्वंतिरक्षांक्षेत्रस्यप्रेतान राम०
त्ववलीमयह ९६ तीरस्वर्गतरंगिण्याउत्तरेचभयप्रदः। स्थूलदंतोगणोशानः स्थूलाःसिद्धार्द्दशःसता ९७ सिंहतुंडउदग्मार्गेकलिप्रियविनायकः कलहंकार
१६

यन्नित्यमन्योन्यंतीर्थिकदुहां ९८ कूणिताक्षात्रवैश्यान्यांचतुर्दंतोविनायकः। तस्यदर्शनमात्रेणविघ्नसंघाःक्षयेत्स्वयं ९९ क्षिप्रप्रसादनादस्मादि
तुंडेगणनायकः। अग्रतःपृष्ठतःस्वापिविभर्ति सदृशीश्रियं १०० तस्यसंदर्शनात्पुंसांभवेछ्रीःसर्वतोमुखी। ज्येष्ठानामगणाध्यक्षोज्येष्ठेमपुत्रसंपर
१०१ ज्येष्ठशुक्लचतुर्दश्यांसंपूज्योक्षेत्रपृष्ठतःसदा। स्थितोवाद्रिदिशोभागेचिंतामणिविनायकात् १०२ दंतहस्ताद्यमाशायांपूज्योगजविनायकः। तस्यसंपू
जनादुक्तेयागजातांश्रीरवाप्यते १०३ पिचिंडिलाद्याग्णपतेर्याम्यांकालविनायकः। भयंनकालकलितंतस्यसंसेवनान्नृणां १०४ उद्दंडमुंडाद्गणपतेर्याम्यांक
त्कानाशदिशिसंस्थितः नागेशगणपंदृष्ट्वानागकैलोमहीयते १०५ अथषष्ठावरणगाः प्रोक्तानिविघ्ननायकाः। तेषांनामश्रीवाद्देवपुंसांसिद्धिःप्रजाप
ते १०६ मणिकर्णिगणपतिःप्राच्यांविघ्नविघातकृत्। आशाविनायकोवह्न्यांभक्त्याशापरपन्स्थितः १०७ मामंदाक्षिगणेशश्चसृष्टिसंहारसूचकः।
नैऋत्यांमहाविघ्नेशःसर्वविघ्नहरःपरः १०८ प्रतीच्यांगजकर्णाश्चसर्वसौख्यमकारकः। चित्रघंटोगणपतिर्वायव्यांपालयेत्पुरीं १०९ स्थूलजंघउदीच्यां
चशमेपञ्चमिनामंगलाश्रयामेशापुरी पाप्मान्समंगलविनायकः ११० प्रमत्तीर्थडदीच्यांचपूज्योमित्रविनायकः। सप्तमावरणपंचगाश्चवक्ष्येविनायकाः
न् १११ मोदाद्याःपंचविघ्नेशाःप्रष्ठोज्ञानविनायकः। सप्तमोद्वारविघ्नेशोमहाद्वारपुरस्सरः ११२ अष्टमःसर्वकष्टाख्यानविमुक्तविनायकः। अविमुक्तेश
हाक्षेत्रेहरेत्प्राणिनांसदा ११३ षट्पंचाशद्गजमुखानेतान्यःसस्मरिष्यति। द्विरदेशांतरस्थोपिसस्मृतोज्ञानमाप्नुयात् ११५ ढुंढिस्तौतिंमहाविपक्षे
द्रातःपतनतंपातिमानव ११६ इतिस्तुतिंमहापुराणान्श्रुत्वाचैतान्विनायकान्। ज्ञातविघ्नैर्नबाध्यातपापेभ्योपिप्रहीयते ११७ इत्युक्त्वादेवदेवोपिमहे
स्वविस्मानसः। कृत्वाभिषेकंब्रह्माद्यैस्तैर्भ्योरत्वाभिवांछित ११८ संप्रसाद्ययथायोग्यंसर्वानुचितचतुरः। अविशद्राजसदनं दिनायकस्यचकर्मविनि
र्मितं ११९ स्कंद उवाच एवंस्तुतोभगवतादेवदेवेनविघ्नजित्। ढुंढिश्चवक्रतुण्डान्मानसचकारविनायकः १२० एतानितस्यनामानिदुंढिराजस्यकुंभजा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का॰उ॰
१७

जपित्वा या निमग्नो लभ्यते निजवांछितं १२१ अन्येपि तत्रवै भेरास्तत्स्वयं दुर्गेगणेशितुः भक्तैः समर्चिता भक्त्या ह्यसंख्याताः सहस्रशः १२२ भगीरथागी
रथगणाधिपो हरिश्चंद्रविनायकः कपर्दीस्वयोगरापतिः तथा विंडविनायकः १२३ इत्याद्यास्तत्र विघ्नेशाः प्रतिभक्तप्रतिष्ठिताः तेषां मध्ये वेनात्र संसारा
यते सर्वसंपदः १२४ श्रुत्वाध्यायमिमं पुण्यं नरः श्रद्धासमन्वितः सर्वान्विघ्नान्समुत्सृज्य लभते वांछितं पदं १२५ इति श्रीस्कंदपुराणे काशीखंडे ढुंढिप्रादु
र्भावो नाम सप्तपंचाशोध्यायः अगस्त्य उवाच किं चकार हरः स्कंद मंदरादिगतस्तदा विलंबमालंब्य तितस्मिन्नपि गजानने १ स्कंद उवाच अपराव
स्यकथां पुराणां क्ष्यमानामयाधुना वाराणस्येक विषमोमशोषाघौघनाशिनी २ कालेवन्नेतत्रसेत्रवर्यैः विमुक्तके विलंबभाजिस्पष्टेशोप्रेषितःश्री
मंधोत्तजः ३ प्राक्त्रोध्यवद्वशम्भ्वतिवद्धमानपुरःसरात त्या बमपिमाकाषीमुण्याक्प्रतिष्ठितः कृते श्रीविष्णुरुवाच उद्यमः प्राणिभिः कार्योय
था बुद्धिबलाबलं परफलंति कर्माणि त्वदधीना निशाकर अर्चेनना निकथमेः साधनेनत्वानुष्ठितं ससिद्धमपि वै कार्यमस्वबुद्ध्यापि स्वनुष्ठितं अ
त्वानाद्दृस्मतिकृतं विनश्यंत्यैव तत्क्षणात् शंभुनाप्रेषितेनाद्य स्वद्यमः किंपतेममात्वद्गकिंसंपत्रिमतासंपन्नप्रायएव हि १० अतीवमस्साध्यस्या
त्स्ववुद्धिबलयो रुषे तत्कार्यं हि सुसिद्धं स्यात्त्वरनुध्यानतः शिव मंतिप्रदक्षिणा कृत्यमेनवतं न वंविभो भावितितपाकार्याणि पुरोभूतानि तेष्यात जा
नंविद्धि महादेवकार्यमेतन्नुनिश्चितं काशीप्रावेशिकाश्चित्यः शुभलग्नोस्य पर अथवा काशिसंप्राप्तोनवितत्यहिशुभातदेवहिशुभः कालोमयेस्वाप्येति
काशिका १४ शंभुं प्रदक्षिणीकृत्य प्रणम्य च पुनः पुनः प्रतस्थेथ सलक्ष्मीको मंदराद्गरुडध्वजः दृष्टोर निश्चिताक्लीत्वाविष्णुर्वाराणसीततः पुंडरीकाक्ष राम॰
श्रमात्वासंफलीकृतवान्मस्तु १६ गंगावरणयोर्विष्णुः संभेदे स्वच्छमानसः प्रक्षाल्यपाद्यरणासंचेलस्नातवानथा १७ तदाप्रभृतितत्तीर्थं पादोदक
मितीरितं पादौ यदादौ शुभदौ क्षालितौ पीतवाससा तत्र पादोदके तीर्थे ये स्नास्यंतीह मानवाः तेषां विनाशमिति ह्रिप्रमापसप्रभवार्जितं तत्र श्राद्धं नरः कृ
१८

त्वा दत्त्वा चैव तिलोदकं सप्तसप्ततनया सप्त स्ववंश्यांस्तारयिष्यति २० गयायां यादृशी तृप्तिर्लभ्यते प्रपितामहैः तीर्थे पादोदके काश्यां तादृशी लभ्यते ध्रुवं छन
पादोदक स्नानं पीतपादोदकोदकं स्तपादोदपानीयं नरं न निरयः स्पृशेत् विष्णुपादोदके तीर्थे प्राश्य पादोदकं सकृत् जातु चिज्जननीस्तन्यं न पिबेदिति
निश्चितं सचक्रशालग्रामस्पर्शनेन स्नापितस्य चाद्भिः पादोदकस्य पिबन्नमृतताव्रजेत् विष्णुपादोदके तीर्थे विष्णुपादोदकं पिबेत् यदि तन्नश्चय
किंतु बहुकालीनमात्मा काश्यां पादोदके तीर्थे यैः कृतानोदकक्रियाः तन्नैव विफलं तेषां तिलबुद्बुदसन्निभं कृतनित्यक्रियो विष्णुः सलक्ष्मीकः
सकाश्यपि उपसंहृत्य पतीमूर्तिं त्रैलोक्यव्यापिनीं तथा विधाय स्वां पराम्मूर्तिं स्वहस्तेनादिकेशवः स्वयंमत प्रजया मास सर्वसिद्धिसमृद्धिदां आदिके
शवनाम्नीतां श्रीमूर्तिं परमेश्वरी संपूज्या मर्त्यो वैकुंठमन्यते स्वगृहांगणां श्वेतद्वीपइति ख्यातं तत्स्थानं काशिसीमनि श्वेतद्वीप एवसंत्येव नाज्ञानिनो
श्रीमूर्तिं परमेश्वरी संपूज्य मर्त्यो वैकुंठं मन्यते स्वगृहांगनं त्रिसेवका ३० क्षीराब्धिसंतत्र त्रान्यत्तीर्थं केशवतोग्रतः कृत्वोदकक्रियां तत्रवसेत् क्षीरोदरोधः
राब्धिरोधसि तत्र श्राद्धं नरः कृत्वा गोदत्त्वा च मपस्विनी तथोक्तं सर्वाभरणा क्षीरोदवासयेत्पितृन् एकोनात्र पितृवपाग्नामेतायस कर्दमं क्षीरोदशाव
पुराणात्मा भक्त्या तत्रैकधेनुदः बद्धपुच्छं नैचिकी दत्त्वा श्रद्धया तत्र सरिणा प्राप्यान्तरां च प्रत्येक पितृन्स्तत्र सुवासयेत् ३४ क्षीरोदादक्षिणो तत्रशाव
तीर्थमनुत्तमं तत्रापि सतर्प्य पितृन् विष्णुलोके महीयते ३५ तथा स्वाचक्रीतीर्थं च पितृणामति दुर्लभं तत्रापि विहितश्राद्धो मुच्यते पैतृकादृणात् २६
तत्कीर्तितं गदतीर्थं विघ्नाधिनिबर्हणं तारणं च पितृणां वैकारणं चैन सोहमे पद्मतीर्थं तदग्रे तत्र स्नात्वा बसोत्तमः पितृन्संतर्प्य विधिना पद्मानिर्वे
हीयते तत्रैव च महालक्ष्मणा तीर्थे त्रैलोक्यविश्रुतं स्वयं तत्र महालक्ष्मीः स्नाता त्रैलोक्यहर्षदा तत्र तीर्थे कृतस्नानो दत्त्वा कांचनपद्मरूपिका
रालिविप्रेभ्यो नलक्ष्म्या परिहीयते ४० यत्र यत्र हि जायेत तत्र तत्र समृद्धिमान् पितरोपि हि संश्रीकास्तस्य स्युस्तीर्थगौरवात् तत्राप्ति हि महातारक्ष्म्याम्नि तत्र

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

लोकमवंस्नाताप्रराम्पनरेभक्त्यानरोगीजायतेक्कचित् नमस्पवक्कलाष्टम्याहुत्वाजागरणांनिशि। सम्भच्यैचमहालक्ष्मीव्रंतीव्रतफलंभेत् नाह्वपेतीर्थेहि
तत्राप्तिताहृषीकेशवसन्निधौ। तत्रस्नात्वानिरोभक्त्यासंसाराहिनमज्जति तदग्रेनारदंतीर्थंमहापातकनाशनं। श्राविष्णोपदेशीचप्राप्तवान्यत्रनारदः तत्रस्ना
तोनरःसम्यग्वृत्पोविद्यामवाप्नुयात् केशवात्रेनतत्रोक्तःकाश्यपनारदकेशवः अर्चयित्वाननोनत्यास्वंनारदकेशवं। जनन्याजाठरपीठमध्यास्तेन
कदाचन। प्रह्लादतीर्थंतस्याग्रेपत्रप्रह्लादकेशवः तित्रश्राद्धादिकंकृत्वा विष्णुलोकेमहीपते आंबरीषंमहातीर्थमघघ्नंतस्यसन्निधौ। तत्रारकीक्रिया
कुर्वन्तिष्कान्नर्ष्यलभेन्नरः आदित्यकेशवःएत्यआदिकेशवपूर्वतः। तस्यसंदर्शनादेवमुच्यतेचोत्र्यमातके ५० दत्तात्रेयस्वरंतीर्थंतत्रैवादिगदाधरःपितॄ
न्संतर्प्यतत्रैवज्ञानयोगमवाप्नुयात् भृगुकेशवपूर्वेणतीर्थंवैभार्गवपरं। तत्रस्नातोनरःप्राज्ञोभवेद्भार्गववत्सुधीः तत्रवामनतीर्थंवशाच्चावामनकेशवा
त्। एतत्पित्वात्ततेविष्णुवसेद्वामनसन्निधौ नरनारायणातीर्थंनरनारायणात्पुरः तत्रतीर्थंकृतस्नानोनरोनारायणोभवेत् यज्ञवाराहतीर्थंवतस्याग्रेपापनाश
नं। प्रतिमज्जननस्वत्रराजसूयःकृतौ। फलंविदारनरसिंहाख्यातत्रतीर्थसुनिर्मलंस्नातोविदारयेत्तत्रपापजन्मशतार्जितं ६० गोपिगोविंदतीर्थंचगोपिगोवि
दपुरतः। स्नात्वातत्रसमभ्यर्च्यविष्णुंविष्णुप्रियोभवेत् तीर्थंलक्ष्मीनृसिंहाख्यंगोपिगोविंददक्षिणे नजन्मान्यत्स्पृश्यतेच्छापितत्रतीर्थपरिमज्जनात् तद
ग्रेशेषतीर्थंचशेषमाधवसन्निधौ तर्पितानापितरःचमत्रतृप्तिनोप्नुष्यते शंखमाधवतीर्थंचतद्दावाच्यामनिर्मलीकृतोरकोनात्रभवेत्पापिप
निर्मलिः तदग्रेवहयग्रीवंतीर्थंपरमपावनं तत्रस्नात्वाहयग्रीवंकेशवंपरिपूज्यच पितॄंश्चतत्रनिर्वाप्यहयग्रीवस्यसन्निधौ हायग्रीवींश्रियंप्राप्यमुच्ये
तसपूर्वजः ६२ स्कंदउवाच प्रसंगतोमयैतानितीर्थानिकथितानिते। भूमौतिलंनिरामायतत्रतीर्थान्यनेकशः उद्दिश्यनितुतीर्थानामपितेषांफलंग्रहीदृ
दाना:ममात्रमपिष्कृत्वानिःपापोजायतेनरः इदानींप्रकृतंवक्ष्यामिशृणुवत्समितेग्रतः। वैकुंठनाथोपञ्चकेशवचक्रगदाधरः तस्याग्रेतेसमावेश्यके राम॰

शत्रुंनयकेशकः शंभोःकार्यकृतमनाअंशांशांशेननिर्गतः ६६ अगस्त्यउवाच अंशांशांशेननिःक्रम्येकुतोभोचक्रपाणिना। क्विनिर्गतश्चहरिणाप्राप्य
कोशीषडानन ६७ स्कंदउवाच सामर्थ्येनमहर्षीनिर्गतविष्णुनामुनेश्रुवेतंकमलामितिन्हिराम्अत्रनिशामय संप्राप्यपुराणसंमभीरे प्रतिक्षणपशामपि
री। नत्यजेत्सर्वभावेनमहालाभेशपारितः अतःप्रतिकृतःस्वीयातत्रकाप्यभुरारिणा। प्रतितस्थकलपःजलकोशनचनिर्गतः ७० किंचित्काश्यपाश्री
च्याचगत्वाहृदयेनचक्रिणःस्वहृद्ग्रे कल्पितस्थानधर्मक्षेत्रमितीरितं ततस्कंसोगतरूपंश्रिपायमश्रीपतिस्वयं। अतीवसुंदरतरंत्रैलोक्यस्यापिमोहनं ७१
श्रीःपरित्रानिकाजतानितरास्त्रभगाकृतिः पामालोकोदगस्सवैचित्रन्यस्तमिवस्थितं ७२ विश्वमोनिजगहात्रेभ्यास्तंहस्तायपुस्तकं। गहत्मानिषि
ताच्छिष्योजातोलोकोत्तराकृतिः अत्यद्भुतमहाप्राज्ञोनिस्पृहःसर्ववस्तुषु गुरुशुश्रूषणपरोन्यस्ताग्रपुस्तकः आपृष्टोत्यपरंधर्मसंसारविनिमोच
कं। आचार्यवर्यंसौम्यास्यंप्रसन्नात्मानमुत्तमं धर्मार्थशास्त्रकुशलंज्ञानसमयाकृष्टपद्हिरोमाचकारिणा ७८ पीततर्हितयोरूपमव्यग्रोरूपमस्ति
महामोहमराक्रांतेवातचांचल्यहारिणा हृत्तोरपिपतंत्युच्चैःकौलैःकृतसमर्थनं ततःप्रोवाचपुराणात्मापुराणकीर्तिःसमोगतः ८० शिष्योविनयःकीर्ति
तंमहीविनयभूषणा पुराणकीर्तिरुवाच त्वयाविनयकीर्तेसोधर्मःपृष्टःसनातनः वक्ष्याम्याहमशेषेणास्तराग्ध्यत्वमहमित्ते। अनादिसिद्धःसंस
रःकन्तकर्मविवर्जितः स्वसंप्रादुर्भवेदेषस्वयमेवविलीयते ब्रह्मादिस्तंबपर्यंतंयावद्देहनिबंधनं आत्मैवैकेश्वरस्तत्रनद्वितीयस्तरंशिनगमदृश्यव
द्दषुरुद्राद्यामस्थास्वास्देहिनामिमाः आख्यायथास्मरादीनांपुराणकीर्तिदिरुच्यतेदेहोयथास्मरारीणांस्वकालेनविलीयते ब्रह्मादिमशकां
तानांस्वकालात्क्रमतेतथा। विचार्यमाणोदेहेस्मिन्नकिंचिदधिकंक्वचित् आहारोमैथुननिद्राभयंसर्वत्रसत्समं। निजाहारपरीमाणांप्राप्यसर्वा
पिदेहभत सदेहीमेवसंतत्प्रिंप्राप्नुमान्नाधिकंतरां यथावित्थिताःस्वामपीत्वायमंग्रुरावपं तपितास्ततत्थ्यान्नोपिनविष्णोमाल्यकोधिकः।स

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का·उ०
१९

वनार्यः सहस्राणि रूपलावण्यभूमयः ९९ परन्तु मैथुने काले त्वेकैवेहोपयुज्यते। अन्याः पराः शताः सन्तु सन्त्वनेकप्यनेकधा। अभिरोहितुमप्येकोऽन
न द्वितीयस्तथात्मनः॥ पर्यंकशायिनां त्वापि सर्वं प्रपद्यते १०० तदेव सौख्यं निद्रायामिह भूशायिनामपि। यथैव मरणाद्भीतिरस्मदादि स्वपुण्य
ता ब्रह्मादिकीटकान्तानां तथा मरणतो भयम्॥ सर्वेन तु भूतस्तु कल्याण रक्ष्या विचार्यते। इदं निश्चित्य कैनापि नो हिंस्यः कोऽपि कुत्रचित्। धर्मोऽज्ञा
वरपात्त्योऽनक्का पि जगतीतले। तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कार्यो जीवरक्षणं भिः। एकस्मिन्रक्षिते जीवे त्रैलोक्यं रक्षितं भवेत्। घातिते घातितं तद्वत्
स्मादेत्तेन घातयेत्। अहिंसा परमो धर्म इत्युक्तः पूर्वसूरिभिः। तस्मान्न हिंसकं त्रैव्यानि नरकभाग्भिः। न हिंसासदृशं पापं त्रैलोक्ये सचराचरे। हि
सको नरकं गच्छेत्स्वर्गं गच्छेदहिंसकः॥ सन्ति दानान्यनेकानि किं तैस्तुच्छफलप्रदैः। अभयदानसदृशं परमेकमपीह नाहि चात्र। दानानि प्राक्तो
नियमः अर्थिने विवार्यनानाशास्त्राणि शर्मगोत्रपरस्त्र च। भीतेभ्यः अभयं देयं व्याधितेभ्यस्तथौषधं देया विद्यार्थिने विद्या देयमन्नं क्षुधातुरे। अ
चिन्त्यप्रभावं हि मणिमन्त्रौषधीबलं १०० तदभ्यस्य प्रयत्नेन नानाशीर्षाज्जनायदि। अर्थानुपात्य वड्वद्भी दिशायतनानि च परितः परिपश्यानि
किमन्यैरिह षड्जितैः पंचकर्मेन्द्रियाण्येवं पंच बुद्धीन्द्रियाणि च मनोबुद्धिरिडप्रोक्तं द्वादशायतनं शुभं। दृष्टं वस्त्रनेन नरके प्राणिनां नान्यतः क्वचित्
स्तवंस्तापि समाह्यातोऽहं स्वनरकस्तव हि। रुतेषु भुज्यमानेषु यत्सुखं हृदि सर्जनं अयमेव परो मोक्षो न मोक्षोऽन्यः। वासनासहितं क्लेशमुच्छेद
मनिध्रुव विज्ञानोपरमामो क्षो विरेप स्तत्त्ववित्तकैः प्रानाणि कीर्कनिरिंयप्रोच्यते वेदवादिभिः नहि स्यात्सर्वाभूतानि नान्या हिंसा प्रवर्त्तिका। राग॰
अग्नघोमीय मितिमाश्रामिदा सासनामिद १०७ नमाप्रमाणान्तार णापश्चानेभ्य नकारिका। वृत्ता स्थिरि च्छित्वा यप नृत्वा क त्वा रुधिर कर्द
म स्पृश्यवक्लाति लाज्या रिचित्र स्वर्गोऽभिलाप्यते। इत्येवं धर्मजिज्ञासा पुराणतो काय कुर्वन्ति पाणीयंपात छ॑ तापोस्या त्रात्मचौक्तो। परिव्राजिक या

१९

ष्येवं समाकृष्टाः पुरांगनाः तत्र विज्ञानकौमुद्या सर्वविद्याविदग्धया। ततस्ताः साधुस्ता न्सर्वा धर्मान्विवदन्त स्वार्थप्रत्यायकान् इत्यमोस्ये
कसाधनात् विज्ञानकौमुद्युवाच आनंदब्रह्मणो रूपं यच्च तत्वं मुक्तिमध्यते इति। तत्रार्थे वदामहे तत्र मिथ्या नानात्व कल्पना यावत्वत्व मिह स्वत्र
द्रियविद्भव पावज्जरा च यावद्रोगे न तावत्तैर भ्युपसाधयेत्। अस्त्वात्मा ब्रह्मद्विपविवेकल्प्य वार्धकेऽत कुतः सुखं शरीरमपि हि नित्यमर्थ्यन्यातः सुखं कथं
याच मात्मनो वृत्ति प्राणैर्येन नो जनि ॥ तेन भूभारवृन्दपाशमुद्रया तु मनोऽहे। सत्यत्वगतेऽरोहि दुः संचयः सर्वपश्यायाः इति विज्ञाय विज्ञा
नाऽहं सौख्याप्रसाधयेत्। स्वयायमा क्रिमी गणावशात भोज्य मिस्वपुः भस्मांत तद्धरी रंच वेदे स तत्प्रपश्यते। सुधाजतिविकल्यायं लोकेषु प
रिकल्प्यते मानुष्येसति सामान्यको धर्मः कोऽप्यवोत्तमः। ब्रह्मादिस्थाविरेषु इति प्रोच्यते तु द्वैषु रूपैः तस्य स्तुष्टुः सुतो स्तामरी चाचेतिवि
श्रुतो। मारीविनाक श्यपेन स्हा कन्याः सुलोचनाः धर्मराज किलमार्गेणापि रिणीतास्त्रयोदशः अपीदानीं तनेमन्त्रैरत्पबुद्धिपराक्रमैः
अपगमस्त्वगम्योयं विचारैः क्रियते सुधा सुखवादूरूपजातं चाउवर्णपमिहोदितं कल्पानेयंकृतापूर्वैर्न घटेत विचारितः एकस्यांच ततो जा
तापकस्मादारे वाकवित वत्वारस्तनेयास्तत्किंभिन्न वर्णात्ममानुषु ॥ नर्णावर्णाविवेकोयं तस्मान्नप्रतिभासते १२४ अतो भेदो न मन्तव्यो
मानुष्येकेन विद्वत्काचित्। विज्ञानकौमुदीवाणी मित्याकर्ण्यपुरांगनाः १२५ भर्तृभक्त्या परावती विज्ञकुर्मेति मुत्तमा। अभ्यस्या कर्णाविव
वाशीकृति मतीमपि। पुरुषाः सफलीचक्रुः परारेषु मोहिताः। अतः पुरवरा नार्यस्तत्र थागाजे कुमारकाः योगाः पुरांगनास्त्रपि सर्वतास्याविमो
हिताः। वध्यानाचापि वध्यात्वसापरिव्राजिकाहरन् तैस्तैश्चाकर्मणा पापैरसौभाग्यवती स्त्रियः। सो स्मापणएसपन्नावाधाधिविज्ञानकौमुदी।
केऽस्पे विरंजनस्त्र कस्पे चित्रिलकोषधविशीकरणामन्त्रैश्च तथा वद्या पि दीक्षिताः मन्त्राजपपुः काश्चित्त्रयं त्रा गण्यान्या स्थिलतिच। काश्च्यु ॥

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का॰उ॰ इति कुंडयवनो नानाख्याणि निश्चलाः एवं सर्वेषु पौरेषु निजधर्मेषु सर्वथा परान्मुखेषु जातेषु प्रोच्चलाः सदृशेनाः सिद्धपो कृष्णपक्षाद्यान
नष्टाः पुनः प्रवेशनात् आसीत्कुंठितसामर्थ्यान् पापिम मनाक् मनाक् इत्युक्तो पि विघ्नेशो नृपे निर्विस्मया नसा चकार राज्यकरो गोठ्ठि
१० सत्तो रिपुंजयं अजागरा द्विवोदासोप्य छाहशादिनावधि किरातम्भवविप्रो यो मासमुपस्थाप्यति इत्यष्टमष्टादशे प्राप्ते दिवसे दिवसेष्वपूर्वे प्रा
र्दामध्यनभोमार्गं द्वाग्प्राप्तो द्विजोत्तमः स एव पुराणपकीर्त्या योधमत्त्रास्थोत्तनः॥ इत्येवं समाले व्यस्समापाताननपालिकां द्विजैः पवित्रै
र्वेदध्वानयजीवैर्निवारिभिः समंततः सहितो विप्रो मूर्त्ते मानिवपावकः विलोक्य तं समायांतं दूराद्दुत्कंठितो नृपः मेने भवेद्रहस्ययुक्तोस्म
दुपदर्शने अभिगम्य च तं राजा प्रणम्य च पुनः पुनः गृहीत्वा स्वस्तिवचनो निनाय तत्पुरं द्विजं ४१ मधुपर्केण विधिना तं संपूज्य जनाधिपः
व्यापेताधश्रमस्वल्पः प्राह सन्मुखमपकृत निवेद्य वाघवत्तिनिकृतकृत्यक्रिमा वेधिपोरत्नमेसदावासी नं पप्रच्छात्मागान्नृपः ४२ राजोवाच
दिवसो स्मि विप्रवर्याहं राज्यभारं समुद्धरन् खेदो नास्त्येव हि परं खेदरूपमिवज्ञायते १४३ किं करोमि क गच्छामि कथं मे निर्वृतिर्भवेत् पद्यद्व
पोवना नेति मम चिंतयतो द्विज आसामस्त्व संतानं मुक्ता राज्यमयं द्विजा परिहीणा विपुलत्वं च यत्नेष्यामि वस्फुटं स्वसामर्थ्याद्दुद्धानतः प
जैनाग्न्यनिलात्मकः प्रजाश्च पालिताः सम्यक् पुत्रा इव निजोरसाः तर्पितास्तुष्टा विभूदेवा वसुभिश्च दिने दिने द्विजे एकमेवापराद्धं वमया
राज्यप्रशासता देवाः स्वरगीकृताः सर्वे स्वममायो वलरयंतः तत्र प्रजापकाराय धनस्वार्थभवनाशये अधुनायमस्ति धीत्वं मम भाग्याद्दूरागतः राज्य
तप्रकारो मोवंन्यक्तेनातक साधयं अकालेकालकलनममराज्यननकृतवित् जरावाधिदरिद्रेभ्यो ममराष्ट्रे तिनो भयं कोपिधर्मंतरीहितिं राम
स्मयेन्मयि शासति धर्मास्याज्जनाः सर्वे सर्वे सर्वेसतिसुखाद्रयाः सद्विद्याव्यसनाः सर्वे सर्वे सन्मार्गेचुराः अथवा यदि कल्पं न तिष्ठेराष्ट्र तत्तो पि कि २०

चौ

सर्वभोगपास्तद्यामां तिप्रयाचर्विरां किं पिष्टपेषणो नात्र राज्येन द्विजपुंगव किमप्युपदिश प्राज्ञ गर्भवासोपशांतये अथवा त्वां प्रपन्नस्यम
म किंचिंतनेरिमैः १५४ यत्सेवकधर्मस्य धत्तात्करिष्याम्यसंशयं त्वद्विलोकनमात्रेण सर्व एव मनोरथाः व्यत्यन्येषामपि ज्ञायते तज्ञातप्रायाममैव
त्वजाने स्वविरोधेन केके न प्रलयं गताः अवंतोपि प्रजा स्वीयनिजधर्ममनुव्रताः पुरा ते त्रिपुराः शूराः शिवभक्तिपरा अपि धरामयं रथं कृत्वा
धनुः कृत्वा हिमाचलं वेदांश्च वाजिनः कृत्वा गुणं कृत्वा च वासुकिं ५८ विरिंचिं सारथिं कृत्वा कृत्वा विष्णुं च पत्रिणं रथचक्रे पुष्पवंतो प्रतोस्म
गणावात्मकं ५९ ताराग्रहमयान्कीलावरूथगणनात्मकं ध्वजं हंसं समेरुं च प्रांशुकल्पतरुं ध्वजे ६० योक्त्राणि चक्षुः श्रवसश्छंदांस्यपगानिरश्म
कान् भद्रकाजाग्निरुद्रा रव्यपुंखीकृत्य प्रभंजनं हरेणैकेषुपातेन लीलया भस्मसात्कृताः बलिर्यज्ञकृतोग्रंघः कृत्वा कपटखर्वतो पाता
लंगमितः पूर्वं हरिणा विक्रमैस्त्रिभिः वृत्रवानपि वृत्रः सुत्रामणा विनिष्कृतः दधीचिरपि विप्रेंद्रो देवैः स्फिकृते हतः पूर्ववैरमनुस्मृत्य ज
याधेपुध्यता हरेः कुशास्त्रे विजितस्याजौ तेनैव च दधीचिना शिवभक्तस्य बाणस्य दोः सहस्रं पुरा हरिः चिच्छेद संख्ये किं तेनापराद्धं साधु वज्रिणा
तस्माद्विरोधो भवत्यत्र नभवेद्दैवतैः सह देवेभ्यामद्य मे नास्ति सत्यं यो नस्यैव मनाक् पिज्ञे देवत्वमापन्ना गीर्वाणावासवास्यः यद्देवनस्तप
भिक्षितं भो प्याधिक्यमस्मिमो अस्तु नूनं त्वमाधिक्यं किमनेनाधुनामम इंद्रियोपरमः प्राप्तः सुखस्त्वद्दर्शनात् इदानीं रिशमेत्तत्कमनिर्मे
लनत्वमे उपायं त्वमुपायज्ञ येन निर्वृतिमाप्नुयां गणेशादेशवशतो राज्ञेति यदुदीरितं नराकारो हृषीकेशः प्राह ब्रह्मवेषभृत् श्रीविष्णुरु
वाचा माधु साध्वं महाप्राज्ञ नृपचूडामणेनघ ममाप्युपदेष्टव्यं तत्त्वयैव निरूपितं त्वामाराद्देवदानिर्हतः परं मे मनसोत्यस्ति चालितं द्विप्रयकं
श्वस्तपः स्वच्छवारिभिः पङ्कभवताभूपतत्सर्वं तत्कर्वतेत्थमेव हि तव शाक्तिं च नानाभिर्विराक्तिं च महभितो नभवत्सदृशो राजा भुवि भू

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

क०३०

२१

भविष्यति राज्यंभोक्तुंत्वया॥ ज्ञापिस्तत्कं महत्सुमुद्रोसान्विरोधपि हि स्थानां त्वमानापत्कं तत्कचित धर्मेतरप्रवशाश्वातवराष्ट्रैःपेनाभूवत प्रवति
तानिभवत्ताप्रजाभिर्परत्नु। श्रुते ७६ धर्मेधर्मस्त्वधर्मतत्तेनत्प्रार्हद्वीकस्तुः॥ मकएवहितेदोषोल्हर्दिमेप्रतिभासते ७७ काश्यपाविश्वेरोहरूंसत्तो
भवताकिलामहात्तमपराधंतेज्ञानेभूजानिसत्तम दूर्हंजन्पापप्रशान्त्यैवव्चमुपायंमहत्तरासंख्यास्तियावत्तीरहैदेहिनोरोमसंभवा तावत्तोप्यप
राधावेमांतिलिंगप्रतिष्ठया। एकंप्रतिष्ठितंयेनलिंगमत्रप्रभक्तितः तेनात्मनासमं विश्वंजगदेतत्प्रतिष्ठितं। रत्नाकरफलंसंख्यासंख्याविद्गिरपीक्ष
ते लिंगप्रतिष्ठापुरापास्यनतंसंज्ञवीति लिख्यतातस्मात्सर्वप्रयत्नेनकुरुलिंगप्रतिष्ठाति तमलिंगप्रतिष्ठित्वाकृतकृत्योभविष्यसि। इत्युक्त्वाप्राप्त
गात्स्थ्योभृगाणांनिश्चलमानसः उवाचवप्रहृष्टस्याराज्ञानंपारिग्रात्तास्वशात्त श्रीविष्णुरुवाच॥ ॥अन्यच्चकिञ्चित्प्रपामिभूपालत्वामचक्षुषा अ
राध्वाबद्धितोभूत्वा तद्यपिप्राप्तसत्तमम। धन्योसिकृतकृत्योसिमान्योसिमहत्तामपि १८५ नपंचत्वनामेहप्राप्तःशुभफलेप्सुना। दिवोदासेनदृष्ट्वा
शास्त्रपिधन्यतरावयं तेपिधन्यतरामर्त्योयेत्त्वदाख्यौप्रवक्तते। स्मायस्माद्येजनोविप्रामौलिमारोलक्ष्मकः ह्येववद्धशोहरः संप्रलब्धान्फहः अहो
भाग्योस्यम्च्यास्मह्येनेमस्यवे प्रसन्नमनिशाध्यायेह्येनोविश्वश्वरो। खलः॥ अहोउदर्कएतस्यनकेप्रितप्तनिपद्यते अस्माकमपियदूरमस्वीयस्तर
स्पयतः हृद्यालोच्योतिविप्रोध्यवर्णयित्वाहितायस्वरं आविश्वकाजत्सर्वयस्मसाधावलोकयत् वात्रराउवाच राजस्त्ववाधकाशोद्ध्यफलिनोमनोर
थमहद्रुमः एवंप्रत्तेनैवहशरीपात्तंगतोमिपरंपदम्याविश्वक्षेत्रनित्यत्वामेवन्हृदिर्धारयन् १८२ तथास्मदादीनपिनद्विजास्तान्यास्त्वोच्चनात
कृतलिंगप्रतिष्ठित्वास्वस्मेंद्व्यघवासरावत स्वविमानमागृत्यनेतुनच्यातिशाभयुंव। राजेन्द्रवंवेत्सिकस्यायंविपाकस्तु कृतस्पत वाराणस्यापुरा राम
सम्यकृमेवनादिस्यवेमाहं। एकमप्यात्रयःपापाद्वाराणस्याहिष्टतेनन तमाप्येवविपाकोस्तिरहोतराजसत्तमाङ्गतिष्ठत्वासराजाधिद्वोदासःप्रता २१

मुडा।

पावान् प्रास्नराग्यस्त्रिशिष्यप्राप्नप्रीतोभिवंछितं। अथसंप्रीणितंविप्रंप्ररामपच्चैर्मुदे। प्रोवाचराजासंहृष्टस्तारितोस्मिभवार्णवात्त्वत्प्रसादाद्विप्रदृष्ट
त्मापरिश्रान्तमनोरथः। समाप्तआम [redacted] हानार्थस्त्विष्टेशंजमामहाविलोकनकाशीषरितामाथ्याहित्वपुहरिः भूयोभूयोविहायाप्यापि
किमत्रातिप्रभावनंस्नानंमत्राहमध्यामपतिजभक्तानशेषतः २०० नेच्यामिपरमंधर्मंभविष्येप्यनुग्राह्यात्परात्। सप्रधार्यमितिभगवान्हृद्यपांचमकृते। त
त्रकृत्वाविधिस्नानंततस्तत्रैवसंस्थितः। प्रतीक्षमाणोलिह्मीशोमंत्तुत्प्रहसमागम ताद्यप्रह्यापयंचक्रेमरूद्दत्तंवेदिनं। दिवोदासोपिराजेंद्रोवि
प्र [redacted] दूपाविवर्णयन् आहूयप्रकृतीः सर्वाः सामात्यान्समुलेख्यरानात्अर्थहानापिम
वीप्त्रकोसाक्षोभारिदिशोतान् सुत्रान्पचांचाग्रंतंप्राप्पस्तत्चसमरंजयं। पुरोहितप्रतीहारम्मात्वेजोगणकान्द्विजान् सामंतान्राजपुत्रांश्च सूपक
तंश्चिकिन्सकान्नावैदेदंभिकानपिवद्भान्नानप्कामसमागतान् १९६ सौनःपुरीचमहिषीहृद्धगोपालवालकान् सर्वान्प्रावोचदृष्ट्वान्प्रबद्धकोसं
पुटः यथामत्राल्नराः प्राहदिनसप्ताव धीस्थितं। अष्टमतेपुष्यावसुवेषसमवस्नेषुच १९८ स्वयंराजगृहेनीत्वाकुमारंसमरंजयं। अभिषिच्यनृहेवु
द्विःपौरान्जानपदानपि प्रसादीकृत्यपुरपात्मामपुनःकाशीमगान्नृपः। आगात्पकाश्यामेधावीसभूपालोरिपुंजयः २१० प्रसादंकारयामासस्वकुल
याश्रिमेतटे। रिपुंजयमहंपसमेरयावतीश्रीकृपार्जिता तावत्पामविभूपालःशिवालयमवीक्ष्य कृपतभूपाललक्ष्मीरखिलायत्रविनिर्मितोजिता भूपाल
श्रीरिनिरव्याताः। साम्प्रतंभूछुभगादिवोदासेश्वरलिंगप्रतिष्ठापयिष्यत्यपः हृतकृत्यमिवात्मानंमन्यतनरेश्वरः। अथैकस्मिन्दिनेराजातद्विंगविध
पूर्वकंसमभ्यर्च्यनमस्कृत्यपावत्तस्थवतुहिरातावन्नभोगणाद्दाप्युदिव्यंयानमवातरत् पार्षदैःपरितःकीर्णोभूभृत्नलबद्धागोपाणिभिः। अत्यादित्या
गितितेजोभिःभालनेत्रैःकपर्दिभिः स्फुरत्स्फटिकसंकाशैर्गौरीप्रनभोगरीः॥ विभूषाहिफणारत्नज्योतिःपूजितविग्रहैः॥ नितपप्रकाशसंत्रासतमःप्र

Indira Gandhi National Centre for the Arts

का॰ ख॰

२२

नशिरोधरैः वामव्यग्रहस्ताग्रस्कन्धाशृंगाहतं अथपार्श्वेरेराजादिव्यास्त्रगनुलेपनैः दिव्यैर्दुकूलनेपथ्यैरलंचक्रे सुरान्वितैः त्रिनेत्रीकृतस
द्भालश्यामीकृतशिरोधरः गौरीकृतसर्वांगकपर्दीकृतमौलिकः चतुर्भुजीकृततनुर्भूषणीकृतपन्नगः चंद्रार्द्धीकृतमर्धांगः निस्तुलपार्वती
रिवं तदाप्रभृतितत्तीर्थं भूपालश्रीरितिश्रुतं तत्रश्राद्धादिकंकृत्वा दानंदत्वास्वशक्तितः दिवोदासेश्वरंदृष्ट्वा समभ्यर्च्यचभक्तितः रा
ज्ञश्चाख्यायिकांश्रुत्वा ननरोगर्भमाविशेत् आख्यानमेतत्पुण्यंपते दिवोदासस्यपावनं पठित्वापाठयित्वापि नरःपापैःप्रमुच्यते दि
वोदासस्यमाख्यानंश्रुत्वायःसमंविशेत् नजातुजायतेतस्यभयंवैरिकृतंक्वचित् ११५ दिवोदासीकथापुण्यामहोत्पातनिकृंतनी
पठनीयाप्रयत्नेनसर्वविघ्नोपशांतये ११६ नाकस्मिकंजायतेतत्र नाकालमरणंह्यमी दिवोदासीकथायत्रसर्वपातकनाशिनी अस्या
ख्यानस्यपठनात् दिवमनोरथाः संपूर्णतागमिष्यंति शंभोःश्रुतितत्कारिणः ११८ इतिश्रीस्कंदपुराणेकाशीखंडेदिवोदा
सनिर्वाणप्राप्तिर्नाम पंचाशोध्यायः अगस्त्यउवाच सर्वज्ञहृदयानंदगौरीचुंबितमूर्द्धज तारकांतकषड्वक्त्र शिखिभद्रकारिण १ सर्व
ज्ञानानिधेतुभ्यंनमःसर्वज्ञसूनवे सर्वथाजितमाराय कुमारायमहात्मने कामारिमेहृदनारीशंवीक्ष्यकामहृतीकलायोजितायकु
मारोऽपिमारंतस्मैनमोस्तुते यदुक्तंभवतास्कंदमायाद्विजावपुर्हरिः काश्यांपंचनदीतीर्थमध्यास्तेतीवपावनं भूर्भुवःस्वःप्रदेशेषुको
शुभप्रसादनं तत्रापिहरिणाज्ञातंप्रतीर्थंपंचनदंपरं कुतःपंचनदंनामतत्पतीर्थस्यपरास्परा कृतश्चासर्वतीर्थभ्यस्तदासीत्पावनं राम
पर कथंचभगवान्विहरतांतात जगत्पतिः सर्वेषांजगतांपाताकर्त्ताहर्ताचलीलया आरूपोरूपतापन्नोत्वयात्रकोव्यक्तोगतः निरा २२

कारोऽपिसाकारःसर्वेषांचकारोनिःप्रपंचःप्रपंचभाक् अजन्मानेकजन्माचत्वनामासकृन्नामभृत निरालंबोनिलालंबोनिर्गुणोपिगुणाश्र
यः अदृषीकोहृषीकेशीपूर्णश्चापिसर्वगः उपसंहृत्यरूपंस्वंसर्वव्यापीजनार्दनः स्थितःसर्वात्मभावेनतीर्थेपंचनदेपरे एतदाख्याहिषड्वक्त्र
चचवक्ष्याथयथाश्रुतं ११ स्कंदउवाच कथयामिकथामेतांनमस्कृत्यमहेश्वरं सर्वाघौघप्रशमनींसर्वश्रेयोविधायिनी १२ यथापंचनदंतीर्थं
काश्यांप्रथितिमागतंप्रयागस्यबलेनहि तानिसर्वाणितीर्थानिमाघेमकरगेरवौ प्रत्यहंनिर्मलानिस्युस्तीर्थराजसमागमात् प्रयागश्चापितीर्थेंद्रः
सर्वतीर्थार्पितंमलं महाघिनांमहाघंचहरेत्पंचनदाद्बलात् यंसेव्यमतिपापौघमाद्वर्षंतीर्थनायकः नमेकमज्जनादूर्जेत्यजेत्पंचनदेध्रुवं यथापूर्व
नदोत्पत्तिस्तथाचकथयाम्यघनाशिनीं यमहाभागमित्रावरुणनंदन पुरावेदशिरानाममुनिरासीन्महातपाः भृगुवंशसमुत्पन्नोमूर्त्तोवेदइवा
परः तपस्यतस्तस्यमुनेःपुरोदृग्गोचरंगता सुचिरप्सरसाश्रेष्ठारूपलावण्यशालिनी २० तस्यादर्शनमात्रेणापरिक्षुब्धंमुनेर्मनः चस्कंदसंसु
निम्नगांसाभ्याभीतावरप्सराः इहाखिनमस्कृत्यतमन्विशाभ्याभाषाता अतीववेपमानांगीसुचिरप्सराभीतितः नापराधोस्त्यहंकिंचिन्महोस्तपसीति
धीहितंममोहमाधास्त्वमारूपास्तपस्विनः सुनीनांनसंशाप्यपमाद्यत्वमिरांप्रकृतिं स्त्रियःकठोरहृदयाःस्वरूपेणावसत्क्रम इतिश्रुत्वावचस्तस्याःस्वव
ग्धरसोमुनिः विवेकसेतुनास्तंभीन्महारोषनदीरयम् उवाचचप्रसन्नात्मासुचेसुचिसिध्रुवंनमाल्या विहिदोषोत्रनतेदोषोस्तिसुंदरि वद्विस्वल्पा
लननानवनीतसमःपुमान् अनभिज्ञावदंतीतिविचारान्महदंतरं १७ स्तित्यइडुतमारोपिवद्भेःसंस्पर्शमाप्यवे चित्तेस्त्र्याख्यासमादानात्तुमानि
हानिदूरतः अतःसुचेनभेतव्यांत्वयारूचिमनीगते अतकिंतोपस्थितयात्वयावसर्वलितंमया सवलनान्नतथाहानिरकामात्तनयसोमुनेः यथा राम॰
त्राणाधिकरणाद्धानिःकोपरयारे ५० कोधात्रयःक्षमयानिसंचितंपुण्यदुष्कृतः यथाभ्रपटलंप्राप्यप्रकाशः पुष्पवंतयोः आनर्थकारिणःको

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का॰उ॰
२३

धात्काश्चर्यानांपरिज्ञंभराणां। छवारवलनजोत्सेधाम्धाधूनांपरिवर्धन आमर्षैकर्षीतिमनोमनोभूसंभवःकृतः विधं तदेतुदत्तुङ्गे विंधुकूत्तामिकोमुद्री
ज्वलनतोरोषहावाग्नेश्चवाशान्तितरोस्थितिः। दृष्टाकेनापिकिञ्चासिंहात्कालभसंछ्या। तस्मात्सर्वप्रयत्नेनप्रतीपःप्रतिष्ठानुकः। चतुर्वर्गस्यदेहस्यप
रिहेयोविपश्चिता ३५ इत्यानीभ्रराणुकल्याणि कर्त्तव्यंपत्त्वयशुचे। अमोघवीजाहिवयंतद्वीजमुराकुरु एतस्मिन्नाहितेवीर्यपरिस्कन्नेत्वदीक्षणात।
त्वपातवभवित्रैकंकन्यारत्नमहाशुचि इत्युक्त्वातेनमुनिनापुनर्ज्ञातिवसाप्फराः महाप्रसादइत्युक्त्वामुनेःशुक्रमजीगिलत अथकालेनसुव्यात्री
कन्यारत्नमजीजनत्। अतीवनयनानन्दिधानरूपसंपदा तस्येववेदशिरसः आश्रमेतानिधायसा। सुचिरप्सरसास्त्राज्ञगामचमुधेप्सितं ४० तांच
वेदशिराःकन्यांस्नेहेनसमवर्द्धयत्। दृष्टिरेणाक्षाश्रमच्छायामाहरणाहरिणी ४१ मुनिनामरदौनस्यधृतपापेतिचाभ्यधात यन्नामोच्चारणेनापिक
पतेपातकावली ४२ सर्वलक्षणसंपन्नाभाग्यासिंदीवयवसुंदरी। मुनिस्तत्याजनोत्संगात्क्षणमात्रमपिक्वचित् दिनेदिनेवर्धमानांतां पश्यन्मुनिमु
दिमस्यां। हीरनीरधिवद्रंभाणिष्ठांचाद्रमसीकलां आर्धीष्ववार्षिकीं दृष्ट्वातांकन्यांसमुनीश्वरः। कस्मैदेयेतिसंचिन्त्यतामेवसमपृच्छत ४५ वे
दशिराउवाच अयिपुत्रिमहाभागेवृतपापेशुभेक्षणे। कस्मैदद्यांवराय त्वांत्वमेवाख्याहिवेवर अतिस्नेहाद्दिचित्रस्यजनेतुःश्रुतिभाषित
निशम्यधृतपापास्यप्रोवाचविनतानना ५७ धृतपापोवाच जनेतर्यद्यहंदेयासुंदरायवरायतेतात। तस्मैप्रपच्छत्वायमहंपश्ययभितेतु
भ्यचतोचतेता। तस्मैगुणान्वषितोभवान्। सर्वेभ्योऽतिपवित्रोयोयः सर्वेषामनस्कृतः सर्वेयमभिलष्यंति यस्मात्सर्वसुखोदयः। किंदाचिद्योनतप्यतस। राम॰
मदेवानुवर्त्तते ५० इहामुत्रापियोरत्नमहासइष्यावृंद। सर्वेमनोरथायस्मात्यागैस्तोभवंतिहि दिनेऽस्थिसौभाग्यवर्धनयस्यसन्निधौ नैरंतर्ये
णायन्मेवाकुर्वतोनभयंक्वचित यन्नामग्रहणाद्देवातोहि दिनेदिवसौभाग्यवर्धनयस्यसन्निधौनैरंतर्येणायन्मेवाकुर्वतोनभयंक्वचित यन्नामग्र
२३

हणाद्देवकोपिवाधांनकुर्वतोयदाधारेणातिष्ठतिभुवनानिचतुर्दश एवमाद्यागुणायस्यवरस्यवरदेक्षितेतस्मैप्रयच्छमांतातमन्नेपीहशम्भरो।
एतच्छ्रुत्वापितातस्याभ्दृशंमुदमवापह। धन्यास्मिधन्यामेपूर्वेयेवामेयास्तुतान्वये श्रुत्वाहिधृतपापासोमस्याईदृग्विधामतिः। ईदृग्विधैर्गुणगणै
रेतैर्माकोत्रवैनेवभवेत ५६ अथवासकथंलभ्योविनापुण्यभरैदयां। इतिद्पराःसमाधायमनःसमुनिपुंगवः ज्ञानेनसमालोच्यवरमीदृग्गुणं
दर्पां। धन्याकन्यांबभाषिधम्मणावत्सेशुभेषिणि ५८ पितोवाच वरस्यपत्युर्याप्रोक्तागुणाएतेविचक्षणे। एषांगुणानामाधारोवरोस्तीतिविनिश्चितं
परंसस्तुखलुध्यानंनितरांसुभगाकृतिः। तपःपरोनसंक्रल्पःसुतीर्थंबिपरीतोक्कचित नाथंभोरिःसस्तुलभोनकौलीन्येनकन्यके। नवेदशास्त्राभ्यसनै
र्नचैश्चर्यबलेनवे। नसौदर्येणवपुषोनवुध्यानपराक्रमैः। एकयैवमनःशुद्ध्याकरणांनाजयेनाच महात्तपः सहायेनरमदानदमापुत्रा। लभ्य
तेसमहाप्रज्ञोनान्याथासदृशःपतिः इतिश्रुत्वाथसाकन्यापितरंप्रणिपत्यच। अनुज्ञांप्रार्थयामासतपसेकृतनिश्चयम ६४ स्कंदउवाचकृता
नुज्ञाजनेत्रासाक्षेत्रेपरमपावने। तपस्तेतापपरमंयदसाध्यानपरिक्लिष्टैः सासावालातिमृद्वंगीक्वचनत्रादृष्टातपः। कठोरवपुसासाध्यमहोम
त्रतेसाधुनिः ध्यानासाणस्तुपर्षास्तुमहावातवतीघनं। शिलासुशावकाशासुसावद्धासनयन्निशा श्रुत्वागर्ववरार्हेगोरिष्ट्वाविप्रत्वमत्कृताः
आसारशीकरैः। किंत्वानचकंपेमनोक्षसा तदिंत्सक्रंनीत्वसदन्त्वाभिस्त्रास्तनपोवनेयाताप्रांतकरोतीवदृष्टतत्रमसस्थितिं ६८ तपस्तुरेवस
त्स्वकुमारीकितवात्किलापचाग्नान्यरिघायात्रतपस्यनित्तमोवनजत्वाभिलाषिणीबालानयनागायिसापिवत्त कुमाग्रतोमयूघतंपचा
ग्निपर्णातापिता। रोमुष्चिकंचुकवतीवेपमाननतनुर्घृहा। यमंस्तिपश्येयाहामानमसाहिमतीश्वासा ७१ निश्वाप्मिनीवृशिशिरेप्सुयतोसा
रसंरसे। मनेमासारेतःकेपमुघनाघैतिमग्निनी ७३ मनस्विनामायमनोगतास्तेजोनामधौ तदोदृष्टपद्मवाद्यागोजदुमाकस्यस्वदेवः वंश

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

तेनिवसंतीसाद्धेनेबाल्यचलंमन।। चक्रेतपस्यपिक्रंत्वा कोकिलाकाकलीरवं बंधकजीवे:धारचिंकलहंसकेलागती।। निक्षेपमिवसा दृष्ट्वाश
रघासीत्त्रयोरता अपास्तभोगसंपन्का भोगिनांवृत्तिमाश्रिता। इत्युक्तोभ्यनिरीक्षमाणधूतपापाभपस्विनी पाराशेनमुनिवन्नीढाकृशाप्यापर
र्नर्धना। नथापितपसाद्यामाद्दिदीपितत्रनुस्तरी निरीहापतांतपस्यंतीविधि:संस्पृद्धमानसो। उपेत्योवाच संप्रहृष्टप्रसन्नोस्मिवरंवृणु साचतव
क्रमालोक्यहंसयानोपरिस्थितं प्रणम्यप्रांजलि: प्रीताप्रोवाचाथप्रजापति धूतपापोवाच पितामहवरोमह्यं यदिदेयोवरप्रद। सर्वेभ्य:पा
वनेभ्योपिकुरुमामतिपावनी। इत्यातदृष्टमाकर्ण्य नितरांहृष्टमानस: प्रसुवाचाथतांवालां विमलांविमलेक्षिणी ८१ ब्रह्मोवाच धूतपा
पिपवित्राणि यानिसंत्यत्रसर्वत: तेभ्य: पवित्रमतुलंत्वमेधिवरतोमम ८३ तिस्र:कोट्योर्द्धकोटीचसंतितीर्थानिकन्यके। दिविभुव्यंतरिक्षेव
पावनास्तुत्तरोत्तरं तानिसर्वाणितीर्थानि त्वत्तनोप्रतिलोमवे। वसंतुममवाक्येनभवसर्वाणिपावनी इत्युक्त्वांतर्दधेवेधा: सापिनिर्धूतकल्म
षा:। धूतपापोजरन्याप्राप्ताशोवेरदाश्रमे: पितु:कारचिंतासंमालोक्यखेलंतीस्वय्जाडिरे धर्मस्तत्रपसाकृष्ट: प्रार्थयामासकन्यका
८७ धर्मउवाच पृथुश्रोणिविशालाक्षिहेरामोरुस्शुभानने। क्रीत: स्वरूपसंपत्त्यात्वयाहं देहिमेरह: नितरांबाधतेकामस्त्वत्कृतेमा
लोचने। अज्ञातनाम्नामातेनप्रार्थितेत्यसकृद्दह ८८ उवाचसापिताद्दानातप्रार्थ्यस्वर्द्धर्मतोपि त्वप्ररथापत्कन्याकृतिरेषासनातनी
निशम्येतिवचोधर्मो भाविनोर्थस्यगौरवात् पुनर्निबंधयांचक्रे पध्नंतिधंनिशालिनी ८९ धर्मउवाच नप्रार्थयमहंसुभगोपितरंनवस्तु
दीरगा धर्वेणविवाहेनकुरुमेत्वंसमीहितं इतिनिर्बंधवद्वाक्यं मानिशाम्यकुमारिकापित: कन्यापूलरितस्पुनराह नितांद्विज अरेज्जउमनमा
त्वपुनर्ब्रूहीतिमात्यत: इत्युक्तोपिकुमार्यासनातिष्ठन्मरनोत्तर: ८७ तत: प्रांशुस्तवालायबलात्पसाबलात्। जडोभ्यतितराम्यस्मात्कुलाधमान

रोभव इतिशब्दास्त्वयासोधातोशापक्रुधान्वित:। कठोरहृदयेत्वंतुशिलाभंद्रसहदुर्मते ९६ स्कंदउवाच इत्यन्योन्यस्यशापेनमुनेधर्मोनदोभवत्
अविमुक्तेमहाक्षेत्रे ख्यातोधर्मनदोमत्वान् सापाहक्षितरत्त्रस्तास्वशिलात्वस्यकारणेध्यानेनधर्मोविज्ञायमुनि: कन्यामथाब्रवीत् माभै: पुत्रिक
रिष्यामितवसर्वंतुभोस्पयं नछापोनान्यथाभूपात्र्वंद्रकांतशिलाभव चंद्रेरयमनुप्राप्यद्रवीभूतननुस्मत: धुनीभवसुतेसा धिधूतपापेतिविश्रुता
१०० सवधर्मनद: कन्येतवभर्तास्तुशोभन: तैरेतै: पारिरणोगोयेगुणा: प्रार्थितास्त्वया अन्यक्षणस्तद्धेममापितपहोबलात्। दैवस्य
भवतोर्भा: विप्राहन्तंचंद्रवचवो इत्याश्वास्यपिताकन्याधूतधापापीपरंतप: वंद्रकांतशिलाभूतामत्तुज्याहबुद्धिमान् १०३ तदारभ्यमुनेकाश्यप
रव्यातोधर्मनदोऽत्रह:। धर्मद्रवस्वरूपेणमहादांतकनाशन: धुनन्वधूतपापासासर्वतीर्थमयीशुभा हिरेन्महाघसंघातान्नुकूलजानिवपादपा
नू नत्रधर्मनदेतीर्थे धूतपासमन्विते। पदानस्वधुनात्रनरावक्षस्त्योव्यधात् गभस्तिमालीभगवानाभस्त्यर्चरसनिधौ। श्रीलयुन्मंगलागौरी
तपसंश्चचारह नाम्नाममरवारित्यस्यपतीर्थीतत्रतपस्तत:। किरणोभ्य:प्रवर्हतेमहास्वेदोभितिर्वृरत्त:। किरणोभ्य:प्रवृत्तायामहास्वेदस्यसंतति:
तत: साकिरणानामजाताधूतपानरगिणी महापापांधतमसंकिरणाख्यातरगिणी। ध्वंसयेत्स्नानमात्रेणमिलिताधूतपापया ११ आरेष्ठ
र्मनद: सुरोपमिश्रितोधूतपापया। यथाधूतानिपापानिसर्वतोध्याछजात्मना ततोविमिलितप्रात्यकिरणारविरोधिता। मन्नामस्मरणादेव
महामोहाधतोजेत किरणाधूतपापेचतस्मिन्धर्मनदेशुभेस्त्ववंयोपापसंहत्र्योवानाराग्रस्याभुभद्रवे ततोभागीरथ्याप्राप्तोतेनदेवीपिनास
हाभागीरथीसमायातायमुनाचसरस्वती। किरणाधूतपापाचपुण्यतीर्थेसरस्वती गंगाचयमुनाचैवपंचनद्यात्रकीर्तिता: अत: पंचनदंनामता
धृत्रैलोक्यविश्रुतं तत्राप्लुतोनगच्छेद्याईहनापावभौतिकं अस्मिन्याचनदीनाम्चसंभेदेघोघभेदिनि। स्नानमात्रात्प्रदात्यवभित्याइत्नाउमडप

Indira Gandhi National Centre for the Arts

का॰उ॰
२६

तीर्थानि संति भूपोसि काश्यामत्र परे परे पंचनदस्य तीर्थस्य कोट्यंशेन समान्यपि प्रयागे माघमासे तु सम्यक् स्नानस्य यत्फलं तत्फलं स्याद्दिने
कैनकाश्यां पंचनदे ध्रुवं ११९ स्नात्वा पंचनदे तीर्थे कृत्वा च पितृतर्पणं। बिंदुमाधवमभ्यर्च्य न भूयो जननीभाग्भवेत् १२० यावंत्यस्थीनि लोमानि पि
त्र्या जलेत यो गो। पुरा पंचनदे तीर्थे पितृभिः स्यात्तावदाह्निकी श्रद्धया पि कृतश्राद्धं तीर्थे पंचनदे दृष्ट्वा श्राद्धविधानतः अस्माकं गोपवंशोत्र कश्चि
च्छ्राद्धं करिष्यति। काश्यां पंचनदं प्राप्य येन मुच्यामहे वयं इति गाथाः प्रतिदिनं श्राद्धदेवस्य सन्निधौ पितृभिः परिगीयंते काश्यां पंचनदं प्रति। तत्र
पंचनदे तीर्थे मासिकं चिद्यमते वसु। कल्पकर्मोपि न भवेत्तस्य पुण्यस्य संक्षयः वध्यापि वध्यर्पातस्नात्वा पंचनदे ह्रदे समर्च्य मंगलां गौरीं पुत्रं जनं
पंचनदे तीर्थे मासिकं चिद्यमते वसु। महाफलमवाप्नोति स्नपयित्वेष्टदेवतां पंचामृतानां कलशैर्दत्त्वा शतमिते: तुलितो मि
मतिध्रुवं जलैः पंचनदे: पुरा पंचनदे मासाः परिशोधिते:। महाफलमवाप्नोति स्नपयित्वेष्टदेवतां पंचामृतानां विदुः पंचनदांभसः भवेद्वस्वभ यत्ला नाद्राजसूया
कृतं प्रातः बिंदुः पावनदांभसः पंचकूर्चेन पीतेन या शुद्धिः सुदृढा नृणां। सा शुद्धिः श्रद्धया प्राश्य बिंदुः पंचनदांभसः अत्यल्पद्रविकाद्दंद्वयं पंचनदाकृतिः सर्वा
श्वमेधयोः। यत्फलं तच्छतगुणं स्नानात्पंचनदांभसा राजसूयाश्वमेधौ च भवेतां स्वर्गसाधनं। आब्रह्मस्तंबपर्यंतं पंचनदे हि शिवा नान्यत्र मोक्षकार्य
नात्वा भिषेकोपि न तथा समता: सती अभिषेक: पंचनदे यथा नान्यस्मिन्नपर: वरं वा ना ता मी प्राप्यपंचनदे हि शिवा नान्यत्र मोक्षका
नभूत पंकोटिनरेश्वर: १२४ येन पंचनदे स्नानं कार्त्तिके पापहारिणि। तेषां पितृगर्भे तिष्ठति पुनर्गर्भवासिनः १२५ कृते धर्मनदं नाम त्रेतायां
धूतपापकं। द्वापरे बिंदुतीर्थं च कलौ पंचनदं स्मृतं कृतसमाप्तये स्नात्वा कृते यत्प्राप्यते फलं। तत्कार्त्तिके पंचनदे सकृत्स्नानेन लभ्यते इत्यपूर्वं राम॰
शुधर्मेषु यावज्जन्मकृतेषु यत् अन्यत्रस्यात्फलं तत् स्यात् दृढं धर्मनदाप्लवात् न धूतपापसदृशं तीर्थं क्वापि महीतले मंदे कास्नानतो न श्रेयः धूत
न्मजमार्जितं बिंदुतीर्थे न नोदत्वा कांच कृतस्नातो न्मितं निरक्षरोपि द्रो भवेत्काश्यपि नस्वर्णं न विपुल्यते गोभूतिलहिरण्याश्वकाले न्नतिस्य
२६

मूषणाय किंचिद्बिंदुतीर्थे त्रदत्वा त्वक्षयमवाप्नुयात् एकामप्याहुतिं दत्वा समिद्धे गौ विधानतः पुरा पंचधर्मनदे तीर्थे कोटिहोमफलं लभेत् न
पंचनदीर्थस्य महिमानमनंतकं। कोपि वर्णयितुं शक्तः स्वतुर्वर्गप्रभौकसः श्रुत्वाख्यानमिदं पुण्यं श्रावयित्वा च भक्तितः। सर्वपापविशुद्धात्मा विष्णु
लोके महीयते १४४ इति श्रीस्कंदपुराणे काशीखंडे पंचनदाविर्भावो नाम षष्टितमोध्यायः॥ ॥स्कंद उवाच उक्तः पंचनदोत्पत्तिर्मित्रावरुणा
नदंन। द्रहानां काचयिष्यामि माधवाविष्कृतिं परां १ यां श्रुत्वा श्रद्धया मान्यः पापेभ्यो मुच्यते क्षणात्। न च श्रीपादपूज्येत सेष्टिं न तथैव गाच २ श्री
तपसः रामरादद्रूपेन्द्रश्च द्रशेश्वरं। आपश्यद्धर्य यथा गः हृणा द्वारणा मी पुरी ३ दिवोदासं महीपालं समुद्रावसमापयग हित्वा पादोदके तीर्थेक श
त्वमरूपरादद्रूपेद्रश्चंद्रशेखरं। आपृच्छ्यागयथगः हृणा द्वारणा मीपुरी ३ दिवोदासं महीपालं समुद्रावस्त्वमापय गहित्वा पादोदके तीर्थे काश
वाख्यां स्वरूपतः ४ महिमानं परं काश्यां विचार्य स विचार्य चाहद्दृवां पंचनदं तीर्थं परां मुदमवाप ह उवाच प्रसन्नात्मा पुंडरीके विलोचनः अंगाया
अपि वैकुंठगुणाविगणितामया कृती स्नीरधोमे तितावंतो मलगुणाः। यावंतो विज्ञ पंते त्र काश्यां पंचनदे हृदे श्वेतद्वीपेपि सामग्रीक्ष
गुणानां गरीयसी ईदृशी यादृशी काश्यां धूतपापेस्ति पावनी मुदे कौमोदकी स्पर्श स्तथा न मम जायते। धूतपापा च संपर्को यथा भवति सर्वथा
नत्री न नीरधिजयास्तंमे श्रियश्चगात्र या। तथा भवेद्यथा त्रस्यात्स्पृष्टा धूतपापया इत्थं पंचनदे तीर्थे चारनीराधिजाधवः संप्रेक्ष्यतीर्थस्य तत्र दृष्टवो
ग्रे वृत्तांतं विनिवेदितं आनंदकाननं भुवं दिवं दिवोदास सन्नमायते: सर्वाणि मन्युराणि ग्रामं पुरा पंचनदे ध्रुवं सुविप्रविष्ठः सुदृष्टिर्गिर श्रवाः दृष्टवो
स्तपसा च्च स्वमपुष्पणनयो धनं सत्त्वविम्लसमाभ्येत्य पुंडरीकाक्षमच्युतं। रूपोपविष्टकमलवनमालाविराजितं शंखचक्रगदाचक्र चंचत्करचतुष्ट
य। कौस्तुभोद्भासितोरस्कं पीतकौशेयवाससं सुनीलेशार्चरु चिस्त्रिग्धं मधुराकृति। नानांकुरलसन्मंदस्पाटलरदच्छद हासिमाविजरश
नच्छिरीटद्योतितांबरं देवदेवं दितपरंसनकादिपरिष्कृत दिव्यर्षिभिन्नोरसाधे: पार्षदैर्महीरूपं प्रह्लादाद्यैर्भोगवते। परिनंदितमानसं धृतशार्ङ्ग

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का॰उ॰
२३

धनुर्द्दंडदंडिताखिलदानवां मधुकैटभहंतारं कंसविध्वंसदक्षकं कैवल्यमत्यरं ब्रह्मनिराकारमगोचरी तं पुमत्स्यं परिणां तं भक्तानां भक्तिहेतुतः
२० वेदाविदुर्यदाकारं नैवोपनिषदोपि दितं ब्रह्मध्यानचारिणो शाणाः श्रीकेनेत्राति धिमतं २१ प्राणानामसुराणुक्तः क्षितिविन्यस्तमस्तकः सक्रपित्तल
षीकेशमग्निविंदुर्महातपाः तष्टवघरणभक्त्या मौलिबद्धकरांजलिः । अध्यस्तविस्तीर्णरीर्पुलबलिध्वजिनमच्युतं तत्र पंचनदाभ्यासे माकंडेयास्त्रिसे
वितोगोविंदमग्निविंदुः सुसंस्कृतवाक् हृष्टमानसः अग्निविंदुरु॰ ॐ नमः पुंडरीकाक्षाय बाह्यांतः शौचदायिने सहस्रशीर्षापुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपा
त् नमामि ते परद्वंद्वसबद्दं द्वं निवारकं निर्द्वंद्वपाधिपाविष्णो जिह्वादिस्तु रवेरित यं स्तोतुं नाधिगच्छंति वाचोपिस्यात्तरं पि । तमीष्टकं हं स्तोतुं भक्ति
रत्नवलीमती अपि योभगवानीशो मनोवाचामगोचरः समादृशै रल्पधीभिः कथं स्तुत्यो वचःपर २८ यं वा वीन विश्रांती प्रमनंती हमनोन्यं । मनोगो
रामती तं कस्तोतु शक्तिमान्भवेत् यस्यानिश्वसितं वेदाः स षड्गपराक्रमाः । तस्य देवस्य महिमा महान्केरवगम्यते ३० अतंद्रितमनोबुद्धीन्द्रिया
यमनकरियः । ध्यायंतोपि हृदाकाशेन विदंति यथार्थतः नारदाद्यैर्मुनिवरैराबालब्रह्मचारिभिः । गीयमानश्च नित्योपि न कारिपि ध्यायंतोपि हृदो
[redacted] सम्यगोधिगम्यते तमहत्स्वरूपमजमव्ययमेकमाद्यं ब्रह्माद्यगोचरमजेयमनंतशक्तिं नित्यं
निराश्रयममूर्त्तमचिंत्यमूर्त्तिं काल्त्वां वराचरविरभिन्नवेत्ति एकैकमेव तव नाम हरे सहस्रानेन नाम्नां जितघमधिनाचमहायदाघ्र । दृष्टात्फलं
चमहितं महतो मदस्य जप्त्रमुकुंदमधुसूदनमाधवेति ३४ नारायणेति नरकार्णवतारणेति निरामेत्यरिनिमधुहेतिश्चवर्मर्जंति । विश्वंभरेति विरजेति
जनार्दनेति ब्रह्मास्ति हंत जयतां कृततात भीतिः ३५ यत्वा त्रिविक्रम मसदासुदरिणीलयं निकारं द्विनीरुचिरराचिषमंचुज्ञात्रा । सौदामिनीविजसिते ग
प्रभुकबीतनर्तेन पिस्पृशातितवकातिमचिंत्यरूपा प्रवित्तलोचनहरेच्युतकैटभमनगोविरतार्त्या एके प्रपंचरूपा गाल क्ष्मीपते स्तुजनसूदन प्राऊँ
२३

पाणोत्वइक्तिभाजितं भयंक्वचिरमिपुंसियैरचिंतोसि भगवन्तुलसीप्रसूनैर्द्दूरीकृतेणामदसौरभदिव्यगंधैः तानचैर्पतिरिविदेवगणाः समस्ताः
मंदारदामभिरलंविमलस्वभावात् पद्मावि नामतवका मदमज्जनेत्रेय श्रोत्रयो स्तवकथामधुराम्लराशि । यत्रित्वमभिलिखितं भवतोस्तिरूपंनी
रूपमप्रपस्वीनाहितंदुणाय येत्वांभजंतिसततं भुविरोषशापि स्नानश्रीपतेपित्यपतीइकुवेरमुख्याः ब्रह्मादिकादिविसदेवसभाजयंति स्वर्गापवर्गसुख
संततिदान्क्ष्य यत्वास्तवंतिसततं हरिंविनान्यकवंतिसिद्धाप्सरोमरगणाजसरक्षुपाणो । विभ्राणमत्यविजसिद्धिरकेविनात्वानि वाणाचारस्तमलोक
मलामनताद्य त्वंहामिपासिसृजसिद्धारणात् स्वलीलालीलावपुर्द्दूरविरिविनतांघ्रियुग्माविभ्वत्वमेवपरविभ्वपतिस्त्वमेव विश्वस्यतन्निमसित
त्वरणातोस्मिनित्यं स्तोतात्वमेवस्तुनेडूरिपार्कतिस्तवस्तवत्मस्तमेवसकलं हि भवनिरेकः । त्वत्तोनकिंकिंचिदपिभिन्नमवेमि विष्णो सदारुणकिमेभ
वजाभवार्ते ४३ इति स्तुत्वा हृषीकेशमग्निविंदुर्महातपाः । तस्थौ तत्क्षमानततो विष्णुरुवाच वरदो मुनिं ४४ विष्णुरुवाच अग्निविंदो महाप्राज्ञम
हेत्वातपसांनिधे । वरं वरय सुप्रीतस्तवादेयं नकिंचन ४५ अग्निविंदुरुवाच यदि प्रीतोसि भगवन्वैकुंठेशजगत्पते कमलाकांत तद्देहि यदिहप्रार्थ
याम्यहं कृतानुत्तोथहरिणाभ्रूभंगेन सतापसः कृतप्रणामो हृष्टात्मा वरयामास केशवं भगवन्सर्वगोपीह तिष्ठ पंचनदे हरे । हितायसर्वजंतूनां मु
मुक्षूणां विशेषतः लक्ष्मीशिनवरोमध्ये मेयेरयो विचारतः । नान्यं वरं समीहे हं भक्तिं च त्वत्पदाम्बुजे इति श्रुत्वा वचस्तस्याग्निविंदोर्मधुसूदनः प्रीतः
परोपकाराय तथेत्याह द्विजाग्रणि ५० श्रीविष्णुरुवाच अग्निविंदो सुनिश्रेष्ठ स्रोतस्याम्यहमिह ध्रुवं काश्यां भक्तिमतां पुसां मुक्तिमार्गं समादिशन् सुने
पुनः प्रसन्नोस्मि वरं वृ हि दहामि ते । अत्यतीवममभक्तोसि भक्तिस्ते स्तुरवामपि आदाववं हि तिष्ठासुरहमत्र तपोनिधे तितस्त्वया समभ्यर्थितो स्मात्र सदैव
हि ५२ प्राप्य काशी सदुर्मेधाः कस्त्यजेत्ज्ञानवान्यदि । अनर्घ्यप्राप्यमाणिक्यं हित्वा काचं करे हृते अल्पीयसा श्रमेणाह्न दुःखमायमात्रतः अवश्याग

का.उ.
२८

वरस्याशु यथाशु त्क्रैस्तथा कुरु विनिमज्ज्य जराजीर्णं देहं पार्थिवमत्र वै प्राप्ताः किंसुनगच्छत्युरस्मत्तैर्नैर्जरं खेषु नतयोभिनवादानैर्नयैर्जैर्वर्द्धरहितो ॥ अन्य
त्रजन्मनेमा त्त्रो यथा का श्यां तनुव्यपात् अपि योगाद्द्दि युञ्जाना योगिनो यतमानसा ॥ नैकेनजन्मना मुक्ताः काश्यां मुक्ता वपुर्व्ययात् इदमेव महादानमिदमेव
महत्तपः । इदमेव व्रतं श्रेष्ठं यत्काश्यां म्रियते तनुः ५९ स एव विद्वान् ज्ञानी स एव विजितेन्द्रियः । स एव पुण्यवान् धन्यो लब्ध्वा काशीं न यस्त्यजेत् ६० तावत्स्थास्या
म्यहं वा त्रयावत्काशी मुने त्विह एवं प्रलपिपिन नाथो मयाः शिवश्रूला ग्रस्तु छिन्ते: इत्याकर्ण्य गिरं विष्णोरग्निबिन्दुर्महामुनिः । प्रहृष्टरोमा शावाच पुनर
दुरो मा पतेमम नाम्ना त्र तीर्थे पंचनदेऽशुभो अभक्तेभ्योपि भक्तेभ्यः स्थितो मुक्तिं सदा दिश येत्र पंचनदे स्नात्वा गत्वा देशांतरेष्वपि नराः पंचत्वमायान्त्वाशु
क्तिं तेभ्योपि वै दिश येत्र पंचनदे स्नात्वा त्वां भजिष्यन्ति मानवाः । वलाचलापि द्वरूपा मा न्याची छीश्च्यातान् नरान् ६५ श्रीविष्णुरुवाच एवमस्त्व
ग्निबिन्दो त्र भवतां यद्वृत्तं मुने । त्वन्नाम्नोर्द्ध्वं नमेनाम ममा सह भविष्यति बिन्दुमाधव इत्याख्यां मन्त्रे लोका विश्रुता । काश्यां भविष्यति मुने महापा
पौघघातिनी ये मामत्र नराः पुण्याः पुण्ये पंचनदे द्रुदेसिहासपर्य्याम्यिष्यन्ति नेषां संसारभीः कुतः बहस्कू पिणी लक्ष्मीलक्ष्मी निर्वाणसंज्ञिका । नत्याश्च्यो
मद्रायेषु ह दियं चनदेत्यहे मैर्नयं चनदं संप्राप्य बहुभिः प्रिपातापिद्विजाः आस्थुलभापि विपन्ना नां तेषां नद्रुसुरो इति तस्य धन्या लोकेस्मिन् कृतकृत्यास्तर
व हि प्राप्य येर्मम स्थाविश्चैवमदोमम स्थान्तनाः बिन्दुतीर्थे मेरूं नमितवनाम्नाभविष्यति । अग्निबिन्दो मुनिश्रेष्ठ सर्वपातकनाशनि कार्त्तिके बिन्दुतीर्थे यो
ब्रह्मचर्यपरायणाः । स्नास्यत्यनुदिनं भानौ भक्तान्त्र्यस्य भीः कुतः अपि पापसहस्राणि कृत्वा मोहेन मानवः उञ्जधर्मनदे स्नातो निःपापो जायते क्षणात् यावत्त्व
स्योस्ति देहाय यावन्न क्षिद्रियविद्रवः । तावद्व्रतानि कुर्वीत मतो देहफलं व्रतं एकभक्तेन नक्तेन तथैवायाचितेन च उपवासेन देहोयं स शोध्यो शुचिमात्मनं
७६ कृच्छ्रचान्द्रायणादीनि कर्त्तव्यानि प्रयत्नतः आशु विश्वसुचत्ता मे तिका यो मद्व्रतधारणात् ७७ व्रतैः सशोधिते देहे धर्मो वसति निश्चलः । अर्थकामास राम.

२८

निर्वाणाय त्र मन्त्र दृष्टा स्थितः तस्माद्व्रतानि सततं चरिष्यन्ति मानवे । धर्मसान्निध्यकर्त्तॄणि चतुर्वर्गफलेप्सुभिः सदपक्वन्नेन शक्त्या नियतानि पुरि मानवाः । चातुर्मास्ये तु
प्राथतदा कुर्यात्प्रयत्नतः ८० मद्यमांसव्रतस्य चर्यं च किंचिद्दिष्टं निषेधनं । एकभक्तादिनियमो नित्यदानं स्वशक्तितः पुराणश्रवणं चैव तदर्थाचरणं पुनः । अ
हं स्त्रीयो द्वाधश्च महापूजे सुदेवते प्रभूतां कुंभबीजाद्ये देशे चापि गतागतं यत्नेन वर्जयेद्धीमान्महाधर्मविवृद्धये अत्र भाष्यानसंभाष्याः चातुर्मास्यव्रतस्थि
तेः । मौनं चापि सदा कार्यं तथ्यं एककृत्यमेव वा निष्पावांश्च मसूरांश्च कोद्रवांश्च वर्जयेद्व्रती । सदा शुचिभिरास्छोपं स्मयष्टव्यो । नाव्रती जनः इति केशाद्बुरादीनि
नित्यशोध्यानि यत्नतः । अनिर्दृचिता नौ कार्या वृत्तिनाद्व यापिकवित् द्वादशस्वपि मासेषु व्रतिनो यत्फलं भवेत् । चातुर्मास्यव्रतम्नातत्फलं स्यादखंडितं चतु
र्ष्वपि च मासेषु न सामर्थ्यं व्रते यदि । तदोर्जे व्रतिनाम्फलं भवेत् । चातुर्मास्यव्रतम्नातत्फलं स्यादखंडितं चतुर्ष्वपि च मासेषु न सामर्थ्यं व्रते यदि । तदोर्जे व्रतिना
भाव्यमप्यदृष्टफलमिच्छता अव्रतः कार्त्तिके येषां गतो मूढधिया मिह तेषां पुण्यस्य लेशोपि न भवेच्छूकरात्मनां कृच्छ्रं वा चातिकृच्छ्रं वा प्राजापत्यमथापि वा ।
संप्राप्ते कार्त्तिके मासि कुर्याच्छ्रद्धातिपुण्यवान् ९० एकान्नं व्रतं कुर्यात्त्रिरात्रव्रतमेव वा पंचरात्रं सप्तरात्रं प्राप्ते कार्त्तिके व्रती पक्षव्रतं वा कुर्वीत मासो
पोषणमेव वा । नोत्तरं वृध्या विधान व्याव्रति नाके न वित्कुविन ९१ शाकाहारं पयोहारं फलाहारमथापि वा चरेद्यवान्नाहारं वा संप्राप्ते कार्त्तिके व्रती नित्यं
नैमित्तिकं स्नानं कुर्यादूर्जे व्रती नरः । ब्रह्मचर्यं चरेदूर्जे महाव्रतफलार्थवान् ९५ वाङ्मलं ब्रह्मचर्ये यः पापः त्वापेक्षु विमानसः । सम स्त्रिहायनं तेन ब्रह्मचर्यहृ
तं भवेत् यस्तु कार्त्तिके मासे समुपवासे समापयेत् । अप्यर्द्धमपि तेनेह भवेत्सम्यगुपोषितं शाकाहारमपोहारे रूर्जे वैरति वा हितः । अखंडितं शरीरं तेन वदाहारे
णायपित्रपत्रभोजी भवेदूर्जे कांस्यं त्याज्यं प्रयत्नतः । यो व्रती कांस्यभोजी स्यान्नतद्व्रतफलं लभेत् कांस्यवर्ज्यमहाघ्नो स्युसार्ष्यः प्रपूरितं उर्जेन मन्नमश्नी
द्रमतिह्वग्रातिप्रदं मधुत्यागेच्छतं दध्या न्याय संचस प्राकीर । अभ्यंगे भपरहारे चैते लमज्जे विवर्जयेत् १०० भूयात्मना रकीदहीन त्राभंगायतेनयोतेनत्यागे

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का०उ०
२९

तिलोदध्यात्द्रोणमात्रान्सकांचनान् कार्त्तिके मत्स्यभोजीयः सनेमीयोनिम्ऋच्छति। वाऊले मांसभोजीयः सक्रिमिः पूयशोणिते १०२ मासमात्रेणो
ग्रियेम् मास्य ज्ञेपुस्ते पिकार्त्तिके मत्स्यमांसानि संत्यजत्यकार्त्तिके व्रततत्परः मत्स्यमांसाहनाद्दोषाद्धहि मेवतिनिश्चितं। नियमेम त्स्यमांसानाद्दध्यात्कार्त्ति
केव्रती कूष्माडानि समांसान्हि प्रास्वर्ग्यायुतान्यपि कि मौनभोजीयः सोऽश्नात्यमृतमेव हि सुघोरे सति लांमौनी स्वहितस्य यो प्रदापयत्। कार्त्तिके जव
रात्यकीयन व्रतभ्रतासतासता त्यक्त्वाः सर्वस्वात्तेनत्यत्यागी तां प्रदाययेत्। अप्राप्य कार्त्तिके कुर्वन्नसुवं संस्पृशेद्वती पर्यंकं भग्नयोदध्यात्समलं सोपधानकं।
दीपयः कार्त्तिके दध्यात्स्वडं घृतवर्त्तिकं मोहांधतमसं प्राप्य न सगच्छति दुर्गतिं। यः कुर्यात्कार्त्तिके मासि रज्न्यां दीपकौमुदी १०६ ता मिस्रवाधति मिश्वंन
सपद्मपत्क दाचन। पापंधकार संकुद्धः कार्त्तिके दीपदानतः ११० क्रोधांधकारिनमुखं भास्कर मनवाप्नुते। सऊद्योतमयं पश्ये त्रैलोक्यं सचराचरं ११ प्रबोध
येन्ममाग्रे यो दीपं सोज्वलवर्त्तिकं। पंचामृतानां कलशेरुर्द्धमास्नपयन्नरः द्वीरा बितरमासाद्य वसेत्कल्पसपुराणवान्। प्रतिद्वापकार्त्तिके कुर्वंस्तु
स्तापदीमज्जो ममाग्रे भक्तिसंयुक्तो गर्भ ध्यानन संविशेत्। आत्पदर्त्तिकमज्ञेयो दीपमेयप्रबोधयेत बुद्धिभ्रंशं न चाप्नोति महासत्तुभवेमेति। कार्त्तिके मासि
मेयात्रायो। हृता भक्तितत्परैः बिंदुतीर्थं कृत स्नानेस्तेषां मुक्तिर्नदूरतः। व्रतिनः कार्त्तिके मासि स्नातस्य विधिवन्मम दामोदरगृहाणार्घ्यं स्नुजेन्द्रनि ष्ट्स्त
स्नानंनैमित्तिकं कृष्णकार्त्तिकेपापशोषण। गृहाणार्घ्यं ममार्त्तराधया सहितो भवान्। इमौ मंत्री समुच्चार्य यो ध्येमह्यं प्रयच्छति सुवर्णरत्नपुष्पाद्युपुजाश्च रवे
नपुण्यवान्। सुवर्णफराार्घ्यधर्वासकल्पस्कपूर्वकं तेनदत्ता भवेत्पृथ्वीसकृत्सुपाद्रा यसपर्वणि। एकादशी समासाद्य प्रबोधकरणीं मम बिंदुतीर्थं कृतस्ना
नोगीत्रोत्तागरणान्वितः दीपान्प्रबोध्य बहुशोमामभ्यर्च्य प्रशक्तितः नानाचित्र कविनोदैश्च राग आश्च वरादिभिः। महामहोत्सवं कृत्वा यावत्सराज्ञितिर्भवेत राम०
तत्रान्हि नबद्रुघाः कृत्वा मत्प्रीतये नरः। महापातकयुक्तोपि न विशेत्प्रमदोदरं बिंदुमाधवनामानं यो मामत्र समर्चयेत्। बिंदुतीर्थकृतस्नानो ने
२९

वाणांसहि विदुति आदिमाधवनामाहं सत्यः सत्ययुगे मुने। अनंतमाधवो त्रेतायां सर्वसिद्धिदः श्रीदमाधवसंज्ञोहं द्वापरे परमार्थकृत। कलौकलिमल
ध्वंसीत्वेषोहं बिंदुमाधवः कलौ कल्मषसंपन्ना न मां विदंति मानवाः। ममैव मायया मूढा भेदकारपरायणाः १२७ ममभक्तिं प्रकुर्वाणा यो विश्वेशं द्विषंति वै विद्वेषो
ममतेज्ञेयाः पिशाचपदगामिनः १२८ पैशाची योनिमाप्यापि कालभैरवशासनात्। त्रिंशद्वर्षसहस्राणि उषित्वा दुःखसागरे विश्वेशानुग्रहात्स्वांत तो मोहम
वाप्नुयुः। तस्माद्द्वेषो न कर्त्तव्यो विश्वेशे परमात्मनि विश्वेशद्वेषिणां पुंसां प्रायश्चित्तं मतो नहि। मनमात्रध्यासतेध्ता मित्रमत्तानं तेन्यत्र संततं शिवनि
दापनायैव मया प्रोपतनिरकाः विद्विषो मम ते ज्ञेयाः यंतोनरके मुचौ अष्टाविंशति कोटीषु नरकेषु क्रमाद्हि कल्पकल्पं वसंत्येते विश्वेश्वरनिरकाः
विश्वेशानुग्रहं प्राप्य मुने हम अपि मुक्तिदः मदुक्तैः स्कंदिशिवेरा सेव्यो विश्वेश्वरो निशं। इयं वाराणसी ज्ञेया मुने पाशुपतस्थली तस्मात्पशुपतिः सेव्यः काश्यपां
निःश्रेयसार्थिभिः अत्रपंचनदे तीर्थे स्नाति विश्वंभरः स्वयं अजस्सद्वसगणाः सस्कंदः सपरिच्छदः ब्रह्मा सवेदः समखो ब्रह्माद्या ग्रहमातरः सप्त
अपः समरितः स्नान्त्यत्र धूतपापको सचतत्राहि यावतः त्रैलोक्यदेहधारिणः तावंतः स्नांतु मामांतिकार्त्तिके धूतपापके। येन पंचनदे स्नातं आप्य कार्त्ति
किकं शुभं जलबुद्बुदवत्तेषां वृथा जन्म शरीरिणां। आनंदकानने पुण्ये पापाचनद्स्ततः ७० ततोपि मम सान्निध्याम स्मिबिंदो महामुने। अनेनैवानु
मानेन बुद्धि पंचनदस्य वै महिमानं महाप्राज्ञस्तत्तीर्थोत्तमोत्तमा आकाश्रूत्वापि पिमहाप्राज्ञो महापापैः प्रमुच्यते विश्वो मुखाद्विनिष्क्रांत्वा सोग्निबिं
दुर्महामुनिः पुनः प्रणम्य पप्रच्छ बिंदुमाधवमच्युतं ७२ अग्निबिंदुरुवाच भगवन्श्रोतुमिच्छामि बिंदुमाधवतद्वद। कतिधा तव रूपाणि काश्यां
सात्त्वज्ञनार्दन भविष्याण्यपि कानीह तानि मे कथयाच्युत। यानि संपूज्य ते भक्त्याः प्राप्स्यंति कृतकृत्यतां ७४ इति श्रीस्कंदपुराणे काशीखंडे बिंदु
माधवाविर्भावो नाम षष्ठितमोऽध्यायः अगस्त्यउवाच षडाननमाधवाख्यानं श्रुत्तमेपाप नाशनं मा हि मा पिश्रुतः श्रीमान्समयक्पंचनदस्य वै।

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का॰उ॰

३० यदग्निबिंदुनाम्नाऽछिमाधवोऽत्यसस्तनः तस्योत्तरं समाख्याहि मया ख्यातं मधुद्विषा स्कं॰उ॰ अस्य नाम्नो महर्षे त्वं कथ्यमानं मया शृणु नाम्ना माधवेन मया
यत्रिमुनयेन् ग्निबिंदवे ३ बिंदुमाधव उवाच= आदौ पादोदके तीर्थे विद्धि मामादिकेशवं अग्निबिंदो महाप्राज्ञ भक्तानां मुक्तिदायकं अविमुक्त
मते क्षेत्रे ऽर्चयंत्यादिकेशवं । ते मर्त्या भजंत्येव सर्वदुःखविवर्जिताः भुक्तिमुक्ति दिशोन्नरा ६ मामपां पादोदकाख्यं तद्वीपतीर्थं महत्तरं । तत्राहं ज्ञानदोन्नृणां
संगमेशं महालिंगं प्रतिष्ठाप्यादिकेशवः दर्शनादस्य हंतृणां भुक्तिमुक्तिदिशान्नरा ६ मामपां पादोदकाख्यं तद्वीपतीर्थं महत्तरं । तत्राहं ज्ञानदोन्नृणां ज्ञा
नकेशवसंज्ञकः ७ श्वेतद्वीपे नरः स्नात्वा ज्ञानिकेशवसंनिधौ नत्वा ज्ञानाद् ऋषयतक्ष्यापि ज्ञानाकेशवपूजनात् नाः क्षयं केशवनामाहं तात्स्यतीर्थे नरोत्त
मैः पूजनीयः सदा भक्त्या तान्हृष्यंतो प्रियामम तत्रैव नारदे तीर्थे स्याहं नारदकेशवः ब्रह्मविद्योपदेशाच्च नत्रीर्थो दद्युतवर्धनात् १० प्रह्लादतीर्थे तत्रै
वनाम्ना प्रह्लादकेशवः भक्तैः समर्चनीयोऽहं महाभक्तिसमृद्धये ११ तीर्थे बलिवतत्राहं नाम्ना वादित्यकेशवः पातकध्वांतनिर्बंधं संयामि च गाणपि
१२ दत्तात्रेये अराधाम्यामहमास्मिगदाधरः दत्ता मितत्र भक्तानां संसारागदसंचयं तत्रैव भार्गवतीर्थे भृगुकेशवनामतः काशीनिवासिनः पुंसो बिभर्मि
चमनोरथे वामनाख्ये महातीर्थे मनःप्रार्थितसंभुमापूजया हं शुभमिच्छन्ति वामनकेशवः नरनारायणात्तीर्थे नरनारायणात्मकं भक्त्या समर्च्यया
स्युर्वंनरा नारायणात्मका तीर्थे यज्ञवाराहे यज्ञवाराहसंज्ञकः । नाः समर्चनीयोऽहं सर्वयज्ञफलप्रदः । विदारनारसिंहोऽहं काशीविघ्नविदारणः ।
नन्नान्नितीर्थसंस्थाप्तास्तीर्थपद्मवशांनये गोपीगोविंदतीर्थे गोपीगोविंदसंज्ञकं समर्च्य मां नरो भक्त्या ममायां नस्पृशेत् मुने नृलक्ष्मीनृसिंहाक्षि
तीर्थतन्नाम्निपातनो दिशामि भक्तिमुक्तिमयः सदा नैष्ठं समी अयं पुष्पमाधवनामाहं शंखतीर्थे शंखहा रारा विघ्नराशय मर्दनोऽखिलविशेषा भक्तचिंतितान् राम॰
शंखमाधवतीर्थे च स्नात्वा मां शंखमाधवं शंखोदकेन संस्नाप्य भवेच्छंखनिधिः पतिः हयग्रीवे महातीर्थे माहं हयग्रीवकेशवः प्रणाम्य प्राप्य पान्तुं नंतद्धि ३०

ष्णोः परमं पदं भीष्मकेशवनामाहं वृद्धकालेशपश्चिमे उपसर्गान्हरे मोघान्मे वित्तो भक्तिमुक्तितः निर्वाणकेशवश्चाभक्तनिर्वाणरक्षकः लो
लार्कादुत्तरे भागे लोलत्वचेतसो हरेत् बद्धाहं लोकदस्तरं सांयाम्यां मोमासमर्चयेत् । काश्यां ख्यातं त्रिभुवनकेशवं नस्मगर्भभाक् ज्ञानवाप्याः पुरोभा
गे विद्धि मां ज्ञानमाधवं तत्र मां भक्तितोऽभ्यर्च्य ज्ञानं प्राप्नोति शाश्वतं श्वेतमाधवसंज्ञोऽहं विशालाक्ष्याः समीपतः श्वेतद्वीपश्चरूपकं योऽत्र्यासमा
र्चितः १८ उदग्दशाश्वमेधान्मां प्रयागाख्यं च माधवं प्रयागतीर्थे हि स्नात्वा दृष्ट्वा पापैः प्रमुच्यते १९ प्रयागमनुप्राप्य माघे यत्फलं तपसि शुक्ले तत्फलंस्य
दशगुणं चात्र स्नात्वा मामागतः गंगायमुनयोः संगमे तु यत्स्नानकारिणां काश्यामत्र निष्ठावत्र तत्फलस्याद्दशोत्तरं दानानि राजन्नत्र दत्तानि तप
त्यलं भवेत् कुरुक्षेत्रे हि तत्काश्यां चानैव स्याद्दशाधिकं गंगात्रैव हा पत्र यमुनापूर्ववाहिनी तत्संगमे नरः प्राप्य मुच्यते ब्रह्महत्यया वपनं तत्र कर्त
व्यं पिंडदानं च भावतः दत्तानि तत्र दानानि महाफलमभीप्सुना गुणाः प्रजापतिस्तत्र पूर्वं सर्वं समुद्गीरिताः अविमुक्ते महाक्षेत्रे संख्यातांश्च भवंति हि
प्रयागेशं महालिंगं तत्र तिष्ठति कामधं तेषां निःश्रेयस्कृतः काश्यप्युद्भवः प्रयागेयं तपसि स्नातिं स यत्नाः दशाश्वमेधजनितं फलं ते भवेद्ध्रुवं प्रयागमा
धवं भक्त्या प्रयागेशं च काम्यद प्रयागे तपसि स्नात्वा चेत्पत्न्यं च हंसहा धनधान्यसुतादींश्च लभ्येद्भोगान्मनोरमान् । भुक्त्वेह परमानंदं परं मोक्षमवा
प्नुयः ४० माघे सर्वाणि तीर्थानि प्रयागमधियांति हि प्राक् सुराणां प्रतीतानीं दक्षिणाधमनध्यधर्वंतः काशीस्थितानि तीर्थानि मुने यांति न कुत्रचित् । यदि
यांति तदा पौ निर्धूत्रमपमलुत्तमे आपानंदैः पंचनदे प्रातः प्रातर्महातिके महाघौघप्रशमने महाश्रेयो विधायिनि प्राप्य माघमघौघघ्नानि च प्रयागेश समी
पतः प्रातः प्रयागे स्नान्ति सर्वतीर्थानि मामनु समाप्य घवमध्याद्धि माभयानि च नित्यशः महत्वात् सर्वतीर्थानि मुक्तिदं माघकाशिके ४५ काश्यार
हस्यं परममेतत्ते कथितं मुने यथा तीर्थं त्र्यमोक्ष्यश्च्यवकाले दिशि यत ४६ अन्यद्रहस्यं वक्ष्यामि मिन वाचीयमत्रचित अभक्ते पुरतो गोप्यं न गोप्यं भक्त

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का.उ०

३१ मज्जने काश्यां सर्वाणि तीर्थानि एकैका उत्तरोत्तरं। महेनांसि घहंत्येव प्रसह्य निजतेजसा एतेन स्वाहस्पतेर्वाराण्यां स्यादुदीर्यते। उत्क्षिप्यैकांगुलिंत
थ्यश्रेष्ठैकाम्मणिकर्णिका गंगे निःसर्वतीर्थानि फलस्तु धिष्ण्य गतान्यहो केवलंबलमासाद्य महन्मणिकर्णिकं ५० पापानि पापिनां हत्वा मह
त्यपि बद्धन्यपि। काशीतीर्थानि मध्याह्ने प्राप्य स्वत्र चिकीर्षया पर्वस्वपर्वस्वपि वा नित्यं नियमवंत्यहो निर्मलानि भवंत्येव विगाह्य मणिकर्णि
कां विश्वेशो विश्वपाशाधं महोपमणिकर्णिका मध्यदिने समासाद्य संस्नाति प्रतिवासरं वैकुंठाद्दप्यहं नित्यं मध्याह्ने मणिकर्णिका। क्षिणा
हैपद्मया सार्धमुदापन्नयामुने सकुन्ममाख्याम शाता निहि हिन्यदघान्यहं। हरिना ममसमापन्नास्तद्वलान्मणिकर्णिकात सत्यलोकात्प्रतिदि
नेहसयानः पितामहः। मध्याह्निकविधानाय समायान्मणिकर्णिकां इंद्राद्या लोकपाला ममरीब्या द्यामहर्षयः। माध्याह्निकीं क्रियां कर्तुं समी
पमणिकर्णिकां शाघवाहकि मुखाष्ट्व नागा वेनागलोकतः। समायान्ति हमायान्ति ह मध्याह्ने संस्नातु मणिकर्णिका। चराचरेषु सर्वेषु यावंतश्च सचेतनाः
तावंतः स्नान्ति मध्याह्ने मणिकर्णीजले मले ५९ के मणिकर्णिके पानां कुगुणानां स्मरीयमी। प्राक्कावर्णापितं विप्रासंख्यो यानामशेपचारेभ्यु
प्राप्नुमान्मणिकर्णिका। हरिश्चंद्रे महातीर्थे तर्पयेत्पितामहान् ७६ शतं सामाः स्वतन्त्राः स्युः प्रयच्छंति च वांछितं हरिश्चंद्र महातीर्थे स्नात्वा श्रद्ध
न्वितो नरः हरिश्चंद्रेश्वरं नत्वा न सत्यात्परिहीयते। ततः पर्वततीर्थे च पर्वतेश्वरसंनिधौ अधिष्ठानं महामेरोर्महापातकनाशनं। तत्र स्नात्वा च पित्वेश
कं विद्ध्वा स्वशक्तितः। आध्यासुमेरुशिखरे देवाभोगान्समश्नुते। कंबलाश्वतरं तीर्थं पर्वतेश्वरदक्षिणे। कंबलाश्वतरे स्नात्वा तत्रैव तीर्थे स्नात्वाप्सु मेरुश्रृं
गे स्मितीर्थे कृतस्नानस्तद्दिङ्गयः समर्चयेत अपितस्य कुले जाता गानतारसुमिश्रवान्विताः। वक्रपुष्करणी तीर्थे निवकानिवारिणी समारच किरी
हि नेयचस्तानावश्यन्तना। चक्रपुष्करिणीतीर्थे समाधिष्ठानमुत्तमं समाः पराधमसंख्याताः स्वत्र तप्तं महत्तपः। तत्रा प्रनष्टनतीर्थविशेषन्तत्। वक्रपुष्करिणी राम

३१

हारिभिः ६० चीर्णान्यु आययाहेषु तेष्टायं सितपोधनैः। परिपं हिममासाद्विसुक्तिभूमणिकर्णिका विश्वारोनमहादानानि एवनहसुगवा। चर
मेवप्रासिप्राप्यैरेषां मणिकर्णिका चीर्णा सर्वव्रतानां तत्पश्चात्क्रविधिनाक्रवैयैः स्वर्तल्याकृतिं मणिकर्णिके यो फलमिडुः तप एव धन्यामत्रैव मि
न्सर्वक्रतुपुरीहिताः। त्यक्त्वा उग्राय जितांल्लम्भामे त्रिपैर्भमणिकर्णिका कृतानानाविधा धर्माहृद्यापत्त्रास्तोतेन्द्रैभिः वार्धकं समनुप्राप्य प्राप्य ये म
णिकर्णिका रत्नानि सुदकूलानि कांचनं गजवाजिनः दयाः प्राप्तेनयत्नेन सहायमणिकर्णिकं पुण्येनोपार्जितं द्रव्यमत्यल्पमपि ये नरः दत्त्वतह
त्वपं नित्यमुनेक्षिमणिकर्णिकां कुर्याद्यथाक्रमाप्यकप्राणायाममनन्नात्तमः यस्तेन विहितो नूनं षडंगो योग उत्तमः जपदेकामपि गायत्रीं संप्राप्य मणिकु
र्णिकां लाभेद्सुतगायत्रीजपनस्यलफेस्फुट एकामप्याहुतिं आज्ञोरत्तोद्यमणिकर्णिकं पावकजीवाग्निहोत्रस्यलभेद्विकलंफलं इतिक्रत्वा हरेर्के
कामिन्विडुमहातपाः प्रणिपत्य महाभक्त्या पुनः पप्रच्छ साधवः ७१ अग्निविडुरुवाच विद्रो किमन्यरीमाणापुरीयषामणिकर्णिका। ब्रूहि मे पुरु
रिकाद्दोनन्वत्र स्नात्वा वित्याः ७२ अविद्युरुवाच आगमाकेशवादाच हरिश्चंद्रस्य मंडपान्ग्राममध्याह्ने वसरितः स्वद्वारान्मणिकर्णिका स्कू
लिमेतत्यां माणां सूक्ष्मं च प्रवदामि ते हरिश्चंद्रस्य तीर्थाग्रे हरिश्चंद्रविनायकः सामाविनायकश्चामणिकरणीद्रुरोत्तरे सामाविनायकं भक्त्याए
जपित्वा नरोत्तमः ७५ मोदकैः सोपचारैश्च प्राप्नुयान्मणिकर्णिकां। हरिश्चंद्रे महातीर्थे तर्पयित्वा पितामहान् ७६ शतं समाः स्वतृप्ताः स्युः
प्रपद्यन्ति च वांछितं हरिश्चंद्रे महातीर्थे स्नात्वा श्रद्धान्वितो नरः हरिश्चंद्रेश्वरं नत्वा न सत्यात्परिहीयते ततः पर्वततीर्थे च पर्वतेश्वरसंनिधौ अत्र
अधिष्ठानं महामेरोर्महापातकनाशनं। तत्र स्नात्वा चार्चयित्वेशं कविदत्त्वा स्वशक्तितः आध्यासुमेरुशिखरे देवाभोगान्समश्नुते। कंबलाश्वत
रतीर्थं पर्वतेश्वरदक्षिणे ८० कंबलाश्वतरे स्नात्वा तत्रैव तीर्थे स्नात्वाप्सुमेरुभांतेस्मिन्तीर्थे कृतस्नानस्तद्दिग्मयः समर्चयेत अपितस्य कुले जाता गानतारसुम

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का॰ उ॰

३२

पान्विताः। वक्रपुष्करणीतीर्थं योनिचक्रनिवारिणी। संसारचक्रगहनेपचस्नातो विप्रोन्नना। चक्रपुष्करिणीतीर्थेन माधिष्ठानमुत्तमं समाः पर
र्धः सुख्याताः स्तत्र तत्प्रमहत्तपः। तत्रप्रत्यक्षतां याता तोममविश्वरः परः तत्रजंद्गमसेश्वरंमविनाशमुदन्तरं। चक्रपुष्करिणीचेद ख्याताम्भन्मणिकर्णिका
द्वरूपपरित्यत्पललनारूपधारिणी। प्रत्यक्षारूपिणी तत्रमयेहि मणिकर्णिका तस्याः स्वरूपमव्यक्तं अभिभक्तानां शुभरूपां मद्रूपध्यानतः शुभनाघ्रा
मासत्रिसंध्यतःप्रत्यक्षरूपिणी गौरीवाद्रूपतेमणिकर्णिका। वनेभुजाविशाला लाक्षी स्फुरद्भालविलोचना। पश्चिमाभिमुखानित्यं प्रवर्द्धकरसंपुटा इंदी
वरवती समालांरधतीदक्षिणोकरे वरोद्यनेकरसंबमातुल्यपलुंगफलमुभं कुमारीरूपिणी नित्यानित्याहारश्चवार्षिकी शुद्धस्फटिककांति स्वाम्ब
नीला स्निग्धमर्धजाजितपद्मालमालिनी कामेरणीमर [redacted] छदा। ९१ प्रत्यग्रकेतकीपुष्पलसद्धम्मिल्लमस्तका। सिंदूरागमुक्ताभरणा चंद्रका
सिर्वामुक्ताभरणा चंद्रकांत्यंशुकावृता पुंडरीकमयीमालासश्रीकां बिभ्रतीहृदि। ध्यात्वा ध्यानेन रूपेणानुसुन्दुभिरहर्निशं निर्वाणलक्ष्मीभवनं श्रीम
तीमणिकर्णिकामंत्रं तस्याश्च वक्ष्यामि भक्तकल्पद्रुमाभिधं पद्मावर्त्तनतः सिध्येत्सर्पिसिध्याष्टकं नृणां। वाग्भवमायालक्ष्मीमदनप्रणवान्विरेत्पूर्वं भी
त्योविदूपेतंमणिपिरमध्यकर्णिकेसहृत्प्रणवपुरः। मंत्रः स्वाहुमसमः समस्तसुखसंततिप्ररोहणः। तिथिभिः परिमितवर्णपरमपदं दिशा
तिनिशान्तिधिमं ताराः स्तारस्तती यो विद्रुतमर्णयस्ततः क्रमाक भूर्णवाम्बिकपरं क्रोनमइतिमनुसंख्यवर्णामृतः। अयमंत्रो निशाजप्यः पुंभिर्मुक्तिम
भीप्सुभिः ९८ होमोरशाशकः कार्यः श्राद्धाबद्दारहैन्तेभिः। परिहृते पुंडरीकैर्गवेप्नहविषास्कुठं समार्कैरणमेधावीसन्नाडेशासदाशुचिः। विज्ञ
[redacted] दृे मंत्रजप्यनमत्तादे शान्तिरक्षति १०० अवश्यमुक्तिमाप्नोति मंत्रस्यास्यप्रभावतः। सोवर्णाप्रतिमा राम॰
मा कायानवालसमन्विता पूर्वोक्तरूपसंपन्नासंपूज्यासाप्रयत्नतः। सम्पूज्यावासरगेहेनरैर्मीद्वोककीलिभिः मणिकर्णीमयाख्येयासम

३२

म्यर्च्याप्रयत्नतः। संसारिमोरुभिः पुंभिः श्रद्धाबद्धादरैरिह १०३ उपायः समन्तुष्टापं मपिहूरं निवासिभिः। मणिकर्णापकृतस्नानो मणिकर्णोपश्रावी
हरणात् जननीजठरावासे वसतिनेलभेन्नरः। मणिकर्णीश्वरंलिंगं पुरः संस्थापितं मया ९५ प्राग्द्वारे तत्रगेहस्यात्र समर्च्यामोक्षकांक्षिभिः। ततः
पाशुपतं तीर्थमवाच्यां मणिकर्णितः ९६ कृतोदकक्रियस्तत्र पश्येत्पशुपतीश्वरं। यत्रपाशुपता योगउपदिष्टः पिनाकिना ममापि विधिमुख्याना उ
शरणापेशुपाशहृत्। अतः पशुपतिर्यत्र लिंगरूपधरः स्वयं पशुपाशविमोक्षाय नित्यं काशुपाश्रकाश्यते तत्र चैत्रचतुर्दश्यां पाशुपक्त्यां शुचिमानसैः
कार्यो मोत्राप्रयत्नेनमात्रौ जागरणात्तथा पूजयित्वा पशुपतिं सुपोषणपरायणाः पशुपाशैर्न बध्यते दृष्टोविहितपारणाः। रुद्रावासस्ततस्तो
र्थात्तीर्थात्पाशुपतात्सुरः तत्रस्नात्वा नरो रच्यों रुद्रावासेश्वरो हरः। मणिकर्णीश्वराद्यास्या रुद्रावासेश्वरं नर समानाध्यवसेल्लोके रुद्रावासेन
संयशः। विश्वतीर्थं ततो यायाद्विश्वेस्तीर्थैरधिष्ठितं। तत्रस्नात्वा नरो भक्त्या विश्वनाथं विलोकयेत्। विश्वा गौरी च तत्रस्तु पूजयित्वा तिभक्तितः विश्व
स्यपूज्यो भवतितनो विश्वमयो भवेत्। मुक्तितीर्थं च तत्रस्तु तत्रापिकृतमद्भुतनः मोक्षेश्वरं ततो भ्यर्च्य मोक्षमाप्नोत्यसंशयं। अविमुक्तेश्वरात्पश्चान्मो
क्षेशेवीक्ष्य मानवः न पुनर्मानवलोके यातायातं करोत्यहो। अविमुक्तेश्वरं तीर्थं मुक्तितीर्थान्मनाक्परे तत्रास्तुत्याविमुक्तेशमाचीपित्वा विश्वस्यतो
तत्पारे तारकंतीर्थं यत्र विश्वेश्वरः स्वयं आचष्टे तारकं ब्रह्मसतकं णिमतात्मकं स्नात्वा तत्रा तारकेतीर्थे तारकेश्वरदर्शनात्। संसारसागरं तीर्त्वा
रपे त्वचपित्वनपितित्राभ्याशेषांकरतीर्थं तत्राप्युत्पन्नरोत्तमः १२० दृष्टापड्गाननेनैव रध्यात्वा दृष्टोशिकीत तन्तु तारकेश्वर पूर्वोगाद्दक्षांदं वंषडानं १२१
वसेत्पड्गानने लोके कोमारवपुरुद्वहन्। ढुंढितीर्थं ततः पुरोपनरस्तत्रकृतोरस्कः ढुंढिगणापतिस्नात्वानविघ्नैरभिभूयते भवानीतीर्थमवलुटुंढि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

तीर्थस्य दक्षिणे तत्र स्नात्वा विधानेन भवानीं परिपूज्य च । दुकूलैर्ललनेपथ्यैर्नैवेद्यैर्बहुविस्तरैः ॥ पुष्पैर्धूपैः प्रदीपैश्च भवानीशोऽप्रपूज्य वा समस्तमर्चितं तेन
त्रैलोक्यं सचराचरं । भवानीशंकरौ काश्यामर्चितौ श्रद्धया तु मे ॥ चैत्राष्टम्यां महायात्रां भवान्याः कारयेत्सुधीः । अष्टाधिकाः प्रकर्तव्याः शतकृत्वः प्रदक्षिणाः
। प्रदक्षिणीकृता तेन सप्तद्वीपवती मही । सशैला ससमुद्रा च साश्रमा च सकानना ॥ अष्टोत्तरप्रदक्षिणास्या: प्रत्यहं तु षितत्परैः नमनीयो प्रयत्नेन भवानीशंक-
रौ सदा । भक्तानां भक्तदा नित्यं भवानीवाससौख्यदा ॥ अतो भवानी संपूज्या काश्यां तीर्थनिवासिभिः ॥ योगक्षेमं स दानुर्यद्भवानी काशिवासिनां तस्माद्भ-
वानी संसेव्या सततं काशिवासिभिः ॥ भिक्षाणां मामहो भिक्षा भिक्षणां मोक्षकांक्षिणां ॥ १३ ॥ यतो भिक्षाप्रदा काश्यां विश्वभास्य कुटुंबिनी ॥ सर्वेभ्यः का-
शिसंस्थेभ्यो मोक्षभिक्षां प्रयच्छति ॥ दुष्प्राप्यमीय यत्किंचित्काशीक्षेत्रनिवासिनां । तत्सर्वं प्राप्यं करोत्येव भवानी पूजितान्तभि कुर्याज्जागरणं रात्रौ महो-
त्सवं पांदत्तीनरः । प्रातिभवानी संभक्त्याव्यास्यादृदक्षिणं फलं सुक्रे शान्यष्टिमाशायां भवानीयो भिवीक्षते ॥ सर्वे मनोरथास्तस्य सिध्यंतीह न संशयः ॥ का-
श्यां सर्वस्ववस्त्वस्त्वात त्वोन्नत्वाहिनी । भवानी शंकरी सेव्या प्रायण्वमणिकर्णिके ॥ १३६ मातर्भवानि तव पादसरोजभक्ता नित्यं वसन्तु रोभवानि । मात-
र्भवानि न भवानि यथा भवेस्मिन् त्वङ्घ्रि । मा वान्यनुदिनं न पुनर्भवन्ति ॥ इति एतां गत्वा ताविति लाप ताताग्रता । पितो अप्यमंत्र: सदजेयः सुखादपि काशिषु
सिना ईशानतीर्थं तत्रैव भवानीतीर्थसंनिधौ । तत्र स्नात्वा तु महेशानमर्चयन् जन्मभाक्तान्ती अवनत्रैवक्त्रानरः संवत्सरान् कृता । अभिषेकस्तत्रै तीर्थ
दृष्ट्वा नक्षरशिव ज्ञानवापीसमीपस्थो हन्तो नेशास्यैः समर्चितः ॥ ज्ञानभ्रंशो न तेषां स्यात्पितृपंच तमसन्ततो शोलाद्विध्यते । तत्रैव परमच्छिन्न काश्यां का
तत्र श्राद्धादिकं कृत्वा दत्वा स्त्रे स्वशक्तितः । शोलादीश्वरमालोक्य ताने वाप्याउदग्दिशा । लभेद्रत्न परवीतात्र कार्या विचारणा ॥ नंदितीर्थाद्वायव्यां राम॰
तु विष्णुतीर्थं परं मम । तत्र पिंडान्विनिर्वाप्यापि वदगामनता भवेत् । विष्णुतीर्थकृतस्नानो योमान् विष्णुं विलोक्य परं विश्वेशदक्षिणे पार्श्वे विष्णुलोक

संगच्छति यः प्रत्येकादशी प्राप्य शयनीं बोधनीं तथा कुर्याज्जागरणं रात्रौ मम मंदिरसमीपतः । प्रातः समर्च्य मां भक्त्या भोजयित्वा द्विजान् परित्वा ॥ पारणं कांच-
नेन निभयो भवेत् । कृत्वा तत्र व्रतोत्सर्गं चित्तशाठ्यं विवर्जितः ॥ सम्यग्व्रतफलं धीमान्प्राप्नोत्येव ममाज्ञया १४८ मम तीर्थाद्वायव्यां तु तीर्थ योनाम
हं शुभं । तत्र श्राद्धविधानेन तर्पयित्वा पितामहान् १४९ पितामहेश्वरं लिंगं ब्रह्मनाले परिस्थितं । पूजयित्वा नरो भक्त्या ब्रह्मलोकमवाप्नुयात् । ब्रह्मनाले
तः समीपे तु कृतं कर्म शुभाशुभं । परामत्याप्यत्यं निभ्रुभवेतत्तेश्वरेत् अप्याल्पमपि यत्कर्म कृतमत्र शुभाशुभं । प्रलयेपि न तस्यास्ति प्रलयो मुनिसत्त-
म नाभितीर्थमिदं प्रोक्तं नाभिभूतेयतः क्षितेः । अपवित्रस्याङ्गोलस्य नाभिरेषा शुभोदया सामान्या कर्णिके यं नाभिरेषा महाभूमिका । ब्रह्माण्डगोल-
कं सर्वमस्यामेति लयोदयं ब्रह्मनालपरे तीर्थं त्रिषु लोकेषु विश्रुतं । तत्संगमे नरः स्नातः कोटिजन्ममलं हरेत् ब्रह्मनाले यतेहेषामपिकीकस्मात्रकंथ
स्यांगमं इयात्तस्ते न विशति कदाचन ततो भागीरथीस्तीर्थं ब्रह्मनालाद्दक्षिणे । तत्र स्नात्वा नरः सम्यङ् मुच्यते ब्रह्महत्यया भागीरथीश्वरं लिंगं
स्वर्गद्वारस्य संनिधौ दर्शनाद्ब्रह्महत्यायाः पुरश्चरणमुच्यते अप्सु भागतिमायन्त्यामस्या पूर्वं पितामहाः । तेन भागीरथीतीर्थं तर्पणीया प्रयत्नतः तत्र भा-
गीरथीतीर्थे श्राद्धं कृत्वा विधानतः । ब्राह्मणान्भोजयित्वा तु ब्रह्मलोके न यो न्यिचरन् तद्दक्षिणे महातीर्थं खुरकर्त्तरिसंज्ञितं त्रैलोक्यादागताभिश्च
गोभिर्यत्खुरकोटिभिः स्फुटीकृतभूभागं ततस्तत् खुरकर्तरी तस्मिंस्तीर्थे कृतस्नानः कृतपित्रुदकक्रियः खुरकर्त्तरीशं लिंगं दृष्ट्वा गोलोकमाप्नुया-
त् । गोधनेन विमुच्येत तत् लिंगस्य समर्चनात् दक्षिणे खुरकर्त्तर्या मार्कंडतीर्थमुत्तमं । कृतश्राद्धविधानश्च तस्मिंस्तीर्थे गृहाश्रमी १६४ मार्कण्डेयेश्वरं लि-
गं दृष्ट्वा मुक्तिमाप्नुयात् । ब्रह्मतेजोभिवृद्धिश्च कार्त्ते च परमां भुवि १६५ वसिष्ठतीर्थं परमं महापातकनाशनं । तर्पयित्वा पितृंस्तत्र वसिष्ठेशं विलोक्य
च नरो न लिप्यते पापैर्जन्मत्रयसमार्जितैः वसिष्ठलोके वसति ब्रह्मतेजः समन्वितः तत्रैवारुंधतीतीर्थं स्त्रीणां सौभाग्यवर्धनं पतिव्रताभिस्तत्तीर्थं ग्रा-

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

हनीयं विशेषत: योप्यल्पजनितो दोष: स तीर्थपरिमज्जनात् हरणाद्दिनशमागच्छेदरुंधती: प्रभावत: मार्कंडेय महात्माचाव सिष्टेश्वरपूजनात्
पापो नाप्यतम त्रपि महत्युग्रपमवाप्नुयात् मृकंडेय मित्यस्य त्रथ तत्र पूज्यप्रयत्नत: नस्त्री वैधव्यमाप्नोति न पुमांस्त्री वियोगतां वसिष्ठतीर्थानीतो यांश्चा
नर्मृहतीर्थमुत्तमं विधाय श्राद्धं मेधावी नमस्ये शिवलोकाच तत्र स्नात्वा महादानि पुंजमयान विमुच्यते ततः त्रिसंध्यदेवतीर्थं त्रिसंध्येश्वरपूर्वत: तत्र
तीर्थनरः स्नात्वा कृत्वा संध्यां विधानत: संध्याकालविलोपोत्थ पातकैर्न विभूमते त्रिसंध्येश्वरमालोक्य कृतसंध्यस्त्रिकालत: त्रिवेदाध्वर्त्तंजं पुण्यं
प्राप्नुयात् संशयाद्विज ततोनुयोगिनीतीर्थं नरस्तत्र कृताप्लव: दृष्ट्वानुयोगिनीं पीठं योगसिद्धमवाप्नुयात् अगस्तितीर्थं तत्रास्ति महाघौघविघात
कृत् तत्र स्नात्वा प्रमलोनरः दृष्ट्वा गस्तीश्वरं विभुं अगस्ति कुंडे चततः संतर्प्य च पितामहान् अगस्तिनासमेतां च लोपामुद्रां प्रणम्य च १७८ सर्व
पापविनिर्मुक्त: सर्वक्लेशविवर्जित: गच्छत्यपवर्जे: सार्धं शिवलोकं नरोत्तम: १७९ दक्षिणे गस्तितीर्थाच्च तीर्थमेतत्यनिपावनं गंगाकेशव संज्ञं
च सर्वपातकनाशनं १८० तत्रमेध्यभरां मूर्तिं मुने तत्तीर्थसंस्थितं संपूज्य पश्चरत्ना यः धीमान्नमलोके महीयते तत्र पिंडाद्विनिर्वापयन् त्वा रानं
स्वशक्तित: शितमा बंसरीत्तिप्र पितरां सप्तमप्य पेत मणिकर्णिपरीमाणामेतं त्रैकीर्तितं महत् सीमाविनायकात् घाभ्यां सर्वविघ्नविघात
नात् वैरोचनेश्वरात्प्राच्यां महवैकुंठमाधव: तत्र माभक्तितो भ्यर्च्य वैकुंठात्वामवाप्नुयात् वीरमाधवसंज्ञोहं वीरेशात् पश्चिमे मुने तत्र क्तीसम
भ्यर्च्य नर्यमीयात नालभेत कालमावना माहं कालभैरवसंनिधौ कलि: कालीनकलमेनमङ्क्तमिति निश्चितं मार्गशीर्षस्याष्टम्यां योमकाष्ट्या
नुपेयित: नित्वागररांष्ट्ट्यापमना लोकयेत्क्वचित् निर्वाणनरसिंहोहं पुलस्तीश्वरदक्षिणे भक्तो निर्वाणमाप्नोति तन्मत्रिनिमनाहं पिमहा
बलन्निसिंहाहमोंकारात्पूर्वतो मुने कृतान्महाबलान्याम्यान्न पश्यनुत्तर रक्षक: प्रचंडनारसिंहोहं चउभैरवपूर्वत: प्रचंडमप्यघं क्षत्यानि: पापा

स्यदिनर्चनात् अहं गिरिनृसिंहोस्मि तद्देहलिविनायकात् प्रान्याप्रबलपापौघगजानांतस्य विदारणात् महाभयहरश्चाहं नरसिंहो महामुने पितामहे
श्वरात्पश्चादत्र कृत्सापवसाधवस: अत्युग्र नरसिंहोहं कलसेश्वरपश्चिमे अत्युग्रमपि पापौघहरामि प्रदृसार्चितः ज्वालामालीनृसिंहोहं ज्वालमुख्या
समीपत: सत्वीलयामि पापौघन्दरगानि परिपूजितः कोलाहलनृसिंहोस्मि स्वर्ग द्वारन वमर्दन: मम नामसंकुत्राणाद्यकोलाहलाहलोदिहलो मत:
१८५ कंकालभैरवो मत्र काशीरक्षां रक्षोधी: तत्र माभक्तितो भ्यर्च्य नापसर्गो निरुध्यते विटकनरसिंहोस्मि नीलकंठेश्वरादनु तत्र माभ्यर्च्य पा
पजप नरो भवतिनिर्भय: अनंतवामनश्चाहि मनंतेश्वर संनिधौ अनंतान्यपिभक्तस्य कलुषाणि हरोवित: दधिवामनसंज्ञोहं भक्तानां दधिभक्तदः म
न्नामस्मारणादेव नरः दृद्रोननो भवेत् त्रिविक्रमोस्म्यहं काश्यां मुदीच्याच त्रिलोचनात् दर्शयमि पूजितो लेद्दली हरामि परिनान्यपि बलिवामनना
माहं बलिना परिपूजितः बलभद्रेश्वरात्प्राच्यां भक्तानां बलवर्धन: दक्षिणे भवतीर्थाख्यात्नाम्नः दृष्टिपारेहागतिः नाम्नानाम्नवराहोस्मि भक्तानां
चिंतितार्थद: मुने धरणि वाराह: प्रयागेश्वरसन्निधौ स्नात्वा वाराहतीर्थेत्र दृष्ट्वा मां किटिरूपिणं सप्तद्वीपवर्सुमावेन नविशेषो निसंकयं तत्रा
स्यमपि दत्वान्न धरा दानफलं लभेत् महाकलुषगंभीरसागरे निपतज्जन: मम भक्त्युडुपं प्राप्य प्रलयेपि न मज्जति २०५ अहं कोकवराहोस्मि
लोलार्क समीपत: तत्र मां पूजयन्मर्त्यो लभते चिंतितं फलं नारायणा: शतं पंच शतं च जलशायिन: त्रिशत्क्मठरूपाणि मत्स्यरूपाणि विंश
तिः गोपालाश्च शतं साष्ट बुद्धा: सप्ति महस्राश: त्रिशत्परशुरामाश्च रामा एकोत्तरं शतं विद्यरूपोस्म्यहं चैको मुक्तिमंडपमध्यतः मुने ह्यस्य प्रसा
दन विष्वेशेनाश्रितः स्वयं नारायणसहरूपेण श्च क्रमा रोघता: कुर्वतिरक्षां सत्रस्य परितो निपुता नियं सौनिवि डरित्तिश्चक्र ताप्यपवर्तनू २१२ त्याकरोव
रुह: पुन: पप्रच्छ मेधावी मूर्तिभेरान्वयो २११ हितायनिज भक्तानां मम संदेहशांतये कानि ते मूर्तयो नं तफघलिमा हरदावेद

का.उ.
३५

वस्तस्याग्निबिंदोस्तपसांनिधे उवाच भगवान्विष्णुर्मूर्त्तिभेदाननुक्रमात् ध्यानं कृत्वापि हि नो मन्त्रैर्यं यमगोचरं तां व्रजेत् । केशवं हीश्यत् सर्वं
शङ्खोदानगहसुजापति २१४ श्रीविष्णुरुवाच अग्निबिंदो महाभाग स्थाणुते कथयाम्यहं । आद्यं यद्दिव्यरूपं हस्तान्यविधिं सव्यक्रमान्मुने शङ्खं च
चक्रं गदां पद्मं मूर्त्तिं जानीहि केशवीं । पद्मिनाया न्यासात्कुमारी त्रिनिनायां मम स्वरूपं मत्कृतां परिचिंतयः शङ्खचक्रे गदाद्यैर्भिः । वैरिगोनासामायातिन
न्मूर्त्तिं परिसेवनात् संकर्षणः समर्च्याः शङ्खचक्रारिगदायुधः । तन्मूर्त्तिपूजनाद्ध्यान्तं जंतुनस्यात्पुनर्भवी शङ्खकौमोदकीचक्रपद्मभेदी मा
दोर्च्यं तो ददाति वित्तं पुत्राश्च गोधनं धान्यमेव हि वामनः शङ्खचक्राब्जगदाभिरुपलक्षितः । लक्ष्मीवंतं जनं कुर्यात् पिपरिधारितः पांचजन्यध
रोपमं यत्रस्त्रे तत्त्वदर्शनं प्रद्युम्नः पूज्य तेमत्रैर्बहुधन्युं प्रपश्यति ऊर्ध्ववामकरात्स्वदृशा विष्णुार्घपद्म स्वचपतो यस्य सम्यग्मात्राविनीयते
धराश्चपः शङ्खारिभ्यां गदाब्जाभ्यां पूज्यो विष्णुः श्रिये नरैः । शङ्खपद्मगदाचक्रैर्माधवः परमेश्वरः धोयो निरुद्धः ससिद्धो शङ्खाब्जारिगदाधरः
शङ्खनगदाचक्राब्जाभ्यां पुरुषोत्तमः अधोक्षजो जनिहरः शङ्खगदा पद्मगदामुने । शङ्खकौमोदकीपद्मचक्रे ध्येयो जनार्दनः अधोवामक्रमा
त्स्वरूपविष्णुर्विमत्तेयः । शङ्खचक्रगदापद्मगो विद्योविभ्यपुष्करः शङ्खपद्मगदाचक्रैर्मौलिहेमः । त्रिविक्रमः । शङ्खाब्जचक्रविभूषणागद
वान्त्याधरः श्रिये हृषीकेशश्च शङ्खनगदाचक्राब्जैर्मतः । नृसिंहः शङ्खचक्राभ्यां पद्मेनगदयाघते २१८ अच्युतः शङ्खभृन्नित्यं ग
दापद्मरथोभवान् दक्षिणाधःकरात्स्वावासुदेवास्मयत्वष्ट २२९ वासुदेवश्चशङ्खारिगदाजलजैर्मतः हरि शङ्खब्जगदाचक्री ध्येयो ना राम.
रायणो विभिः शङ्खीपद्मीपद्मनाभो ज्ञेयश्चक्रीगदी मुने । उपेन्द्रः शीघ्रवान्तियगदारिकमलायुधः हरिर्हरे गदां शङ्खं च चक्रीपद्मी गदान्तरा । एवं वदति ३५
शङ्खनगदापद्मचक्राभ्यां कृष्णमर्च्यति एते भेदाः मयाख्याता मम ज्ञेया महामुने । या चिन्तापरेवं मत्यैर्भुक्तिमुक्तिं च विंदति

गोविंदस्तु नये चाग्निविन्दो पर्वताग्रः यत्तद्विविधिश्रविष्णुपो द्विपयंगतः प्राह च प्रणिपत्याशु च्यक्तसाममनं मुदा संभ्रमेण हृषीकेशः केशवम्
वस्तृत्तः २३५ गरुड उवाच प्रत्यक्षः क्रियतामेष महादेव भक्तजनः पश्य ध्वजस्परत्नार्चिः स्वपदे ऽरसौ मिमा लोकलोचननिमेषाणां सफलोक
रणोत्तमं । कोटिमार्तण्डविद्योतप्रद्योतितनरिगानं निरात्तपुण्डरीकाक्षः अत्रास्य द्ववभध्वज । विमानिनां विमानो धेः परीतगगनं महावाधा
तितादेवः प्रतिस्थानितकृत्स्नपुष्पाधरीपरिहितपुष्पाजलिस्ठगंधितं प्रणाम्य दूरात् पिचस प्रपतत्छत्नरुहः । आभुघाद्गमनं स्वकेशा
खचक्रगदाधरः अग्निबिन्दुमर्थ प्राह मुक्तिरस्तु मुदां निधिः द्रष्टव्यस्तदर्शनं चक्रस्य शासव्यनपाणिना अग्निबिन्दुरितिप्रोक्तः स्पर्शाद्यावस्तु
दर्शनं । नाब स्पृदर्शने ज्ञातः परमोनुग्रहाद्धरे २४२ स्कंद उवाच इप्सोती रूपोध्यसमुनिः कौस्तुभे ज्याति सांततो । एकीभूतः कलशज्ञ ।
बिन्दुमाधवसेवनात् २४३ । विष्णुताधवपोदाब्जुभ्रमरीकृतमानसाः । अग्निविन्दुपमा यांति कलशोद्भव निश्चितं २४४ काश्यां सदैव वस्तु
व्याद्र प्टव्यो बिन्दुमाधवः । श्रोतव्यमिदमाख्यानं नेज्ञ्या जगतीगतिः पुण्यापंचनदे त्यक्तिः पुण्या माधवसंकथा । पुण्यो वाराणसीवासः संभवेत्
राणाजन्मनां अग्निविन्दोस्तुतिमोत्रमाधवाग्रे पठिष्यति । समृद्धसेवका मसमोत्तलक्ष्मीपतिर्भवेत् श्राद्धकाले सदा जप्यमिदमाख्यानमुत्तमं ।
द्विजानां भुजमानानां पुरस्तात्परतन्मये उद्भव्यमिदमाख्यानं पर्वकाले विशेषतः । पुराणपंचनदाभ्यां पुराणलक्ष्मीविद्धहृदये पठितव्यः
प्रयत्नेन बिन्दुमाधवसंभवः । श्रोतव्यः पायाभक्त्या भुक्तिमुक्तिसमृद्धये संप्राप्ते वासरे विष्णोरात्रौ जागरणान्वितः । श्रुत्वाख्यानमिदं माध्या
पुसपंये वैकुंठ्यसतिलभेत् २५० इति श्रीस्कंदपुराणे काशीखंडे श्रीमाधवाग्निबिन्दुसंवादे वैष्णवतीर्थमाहात्म्यं नाम कथितं मे वदे
मः । अगस्त्य उवाच श्रुत्वा स्कंद नत्वोमापतिं वक्त्रे रिता कथां । अत्या श्वर्पकरं प्रोक्तमाख्यानं बिन्दुमाधवः १ इदानीं श्रोतुमिच्छामि देव दे

Indira Gandhi National Centre for the Arts

का०उ०
३६
वसमागमोत्तान्पोत्र्यहः समाकर्णपरिवादास्यदेष्टितं विघ्नमायाप्रपंचाद्किमाह गरुडध्वजो किके च शंभुनासाधसमीद्युमंदराद्रिरेः ब्रह्म
णोश्च: कथंदृष्टस्त्र्यपाकुलितचेष्टितं [redacted] वक्षुषा किमाह देवोब्रह्मण्णा विमुक्तो भास्वतापिच
योगिनीभिः किमाख्यापि गणाढ्यिणाः किमब्रुवन् एतदाख्याहि मेस्कंद महत्कौतूहलमपि इमं श्रुत्वा निशम्याथ मुनेः कालशशाङ्
कनः प्रत्युवाच नमस्कृत्य शिवो प्रणतसिद्धिदो ६ स्कंदउवाच मुनेऽगस्त्य कथयामि तां सर्वपातकनाशनीं। अशेषविघ्नशमनीं महाश्रेयोभि
वर्द्धनी ७ अथ देवोस्मरारिपुः कृत्वा शुभसमागमं गमां द्विजराजाय समुद्दास मरान्पारिणो विकं ८ आयान्तं सतंश्शंभो रूपवाराणसिप्रियः
ब्रह्माणामग्रतः कृत्वा तत्सभ्यामुपयौ हरिः विवस्वतासमेतश्च तेगणाः परिवृताः योगिनीभिर्न्यघातोगणाश्चमुपसंस्थिताः १० अथनेत्रा
तिघृष्ट्यत्पदेवस्वंदृष्ट्वा ध्वजीमंद्युतानृपोस्वा रूप्यप्रणानामश्रियः पतिः पितामहोपिस्त्र्य विरोभ्दर्शनमात्रेणीरोधहः। प्रणाम्येनमउनैवप्रणामान्न
न्चिनिवारितः स्वस्त्यभुद्रिमपाणिपद्मरुद्रस्कंके रमंमत्र्यमत। अत्र नान्यथासाप्राणिरिहश्रीयन्स्फलान्याजः मौलिपादाब्जमोः कृत्वा गणेशः स्व
तोपतः। म हर्षपाविर्जिघ्रयांबकेहर्षाद्रज्ञानानं अभ्युपाविश्यमच्चापिपरिष्वज्यनिजासनेतोसामनन्दिप्रभृतयः प्रणेमुर्देवउवडणाः। योगिन्यापिप्रणाम्ये
शाचकुर्मंगलगायनंतिरणिः प्रणाममित्थप्रमथाधिपतिर्हरं रवेहेडुश्च खरथ्याथउपसिंहासनंददौ। संमुपाविश्य यद्वाममपास्वेमानपुरःसरं ब्रह्मा
णं दक्षिणेभागेपरिविश्राणितासनं दृष्ट्वासभाविताः सर्वेर्वर्णावर्णाश्रयः। मौलिचालनमात्रेण योगिन्योपि सभाजिताः। संतोरवि
श्चापि विशेतिकरस्तापा अथाशंभुः शांतधृतिस्त्रवहकरस्पृटः। परिविनाममाचक्रेप्रसन्नवदनांबुजे १०. ब्रह्मोवाच: भगवंदेववरे
वशद्वांतव्यगिरिजापते। वाराणसीसमासाद्यग्रघहंनागतंपुनः २१ प्रसंगतोपिकः काशींप्राप्यचंद्रविभेषणां केचिद्विधावशक्तापित्यजे राम०
३६

ह्मायभुमात्मनोजगदानंदकंदायाभरमानंदहेतवे १ अरूपायसरूपायपनानारूपधारामचा विरूपाक्षायविधयेविधिविष्णुस्तु
तायच २ स्थावरायनमस्तुभ्यंजंगमायनमोस्तुतेसर्वात्मनेनमस्तुभ्यंनमस्तेपरमात्मने ३ नमस्त्रैलोक्यकामायकामांगदहनाय
च। नमोशेषविशेषायनमः शेषगिरामते ४ श्रीकंठायनमस्तुभ्यंविषकंठायतेनमः। वैकुंठवंद्यपादोयनमोकुंठितशक्तये ५ नमः
शक्त्यर्द्धदेहायविदेहायासुदेहिने। सकृत्प्रणाममात्रेणदेहिदेहनिवारिणे ६ कालायकालकालायकालकालकूटविषादि
ने। व्यालयज्ञोपवीतायव्यालभूषणधारिणे ७ नमस्तेखंडपरशोनमः खंडेंदुधारिणे। खंडिताशेषदुःखायखेटकधारिणे ८ गीर्वा
णगोत्रगाथायगंगाकल्लोलमालिने। गौरीशायगिरीशायगिरिशायगुहारिणे १० वंद्यायस्तुद्भूषणायचंद्रसूर्याग्निचक्षुषे। नमस्तेव
मंवसननमोदिग्वसनायते ११ जगदीशायजीर्णायजराजन्महरायते। जीवायतेनमस्तुभ्यंजगत्पूज्यदिहारिणे १२ नमोडमरुहस्त
यधनुर्हस्तायतेनमः। त्रिनेत्रायनमस्तुभ्यंजगन्नेत्रायतेनमः १३ त्रिशूलव्यग्रहस्तायनमस्त्रिपथगाधृत। त्रिविष्टपाधिनाथाय
त्रिवेदीपठितायच १४ त्रयीमयायतुष्टायभक्तानुष्टिप्रदायचारी। रीतायनमस्तुभ्यंदेवदेवायतेनमः १५ दारिताशेषपापायनमस्ते
दीर्घदर्शिने। दूरापदुरवाप्यायदोषनिर्द्दलनायच १६ दोषाकरकलाधारत्यक्तदोषामायच। नमोधूर्जटयेतुभ्यंधत्तूरकुसुमप्रिय १७ नमो
धीराप्रधर्मायधर्मपालायतेनमः। नीलग्रीवनमस्तुभ्यंनमस्तेनीललोहित १८ नाममात्रस्मृतिकृतां त्रैलोक्यैश्वर्यसूचक। नमःप्रमथना
थायपिनाकोद्यतपाणये १९ पशुपाशविमोक्षायपशूनांपतयेनमः। नामोच्चारणमात्रेणमहापातकहारिणे २० परात्परायपारा
यपरापरपरायच। नमोपारविदायस्तुपवित्रकथायच २१ वामदेवायवामार्द्धधारिणेवृषगामिने। नमोगभीयभीमायनतभीतिहरायच

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का॰ख॰
४०

त्वामस्तुमात्मनेजगदीनंस्कंदामरमानंदरूपिणे २२ भवायभवनाशायभूतानांपतयेनमः महादेवनमस्तुभ्यंमहेशायमहसांपते २२ नमो
स्त्रज्ञानीपतयेनमोमन्त्रस्तुंतयायते। यत्नारयेनमस्तुभ्यंपत्रराजप्रियायच २३ मायज्ञकायपत्नायमत्नानांफलदायिने। रुद्रायरुद्रपतेवद्धु
परमायच २४ शूलिनेशाश्वतेशायाशुभनाविभिचारिणे शिवाप्रियायशर्वायसर्वज्ञायनमोस्तुते २५ हरायमज्ञातिरूपायचेत्रज्ञायमह
माकर। त्वमामन्त्रितिहर्त्रेचहारिगौरायतेनमः २६ अंधकारेनमस्तुभ्यमाद्यंतरहितायच। इंदुधारायइंदुपेंद्रस्तुतायच २७
उमाकांतायउग्रायनमस्तेऊर्ध्वरेतसे। एकरूपायचैकायमहैश्वर्यरूपिणे २८ अनंतकारिणेतुभ्यंअविकायपतयेनमः। त्वामोंकारो
वषट्कारोभूर्भुवस्वस्त्वमेवहि २९ रूपादिरूपंयस्त्वास्तितत्सर्वंत्वंउमाधव। स्तुतिकर्तुंनजानामिस्तुतिकर्तात्वमेवहि ३० वाच्यस्त्वं
चकस्त्वंहिकाव्यतोत्प्रणतोस्मितो नान्यवेद्मिमहादेवनान्यस्तौमिमहेश्वर ३१ नान्यंनमामिगौरीशनान्याख्यामादरे शिवामरकोन्य
न्यनामग्रहणोबधिरोन्यकथाश्रुतौ ३२ पंगुरन्याभिगमनेस्त्वयोन्यपरिवीक्षणे। एकएवभवानाद्यः एकः श्रीजैगीषव्येश्वराय
नमः श्रीविश्वेश्वरायनमः श्रीकालभैरवायनमः कर्तात्वमेवहि। पाताहर्तात्वमेवैकोनानात्वंमूढकल्पना ३३ अतस्त्वमेव
शरण्यांभूयमोभवस्थाणोःपुरुत्कारउसंनिभः इतिस्तुतिसंमाकर्ण्यमुनेश्वरुद्धिभूषणा॥ उवाचचप्रसन्नात्मावरंब्रूहीतितंमुनि
६० जैगीषव्यउवाच यदिप्रसन्नोदेवेशतत्त्वत्पदांबुजात्। माभवानिभवानीशदूरंदापयस्व अपरश्चवरोनाथदेयोयमविचारतः
मन्नमयास्थापितंलिंगंतत्रसान्निध्यमस्तुते ईश्वरउवाचजैगीषव्यमहाभागयदुक्तंभवतानघतत्स्तुसर्वंतेभीष्टंवरमन्यंददामिच यो राम
गशास्त्रंमयास्तंतवनिर्वाणसाधकं। सर्वेषांयोगिनांमध्येयोगाचार्योस्तुवैभवान् रहस्ययोगविद्यायायथावत्त्वंतपोधन। संवेत्स्यसेप्रसा ४०

द्यांकं सर्वेषांयोगिनांमध्येयोगाचार्योस्तुवैभवान् रहस्ययोगविद्याययाथावत्त्वंतपोधन। संवेत्स्यसेप्रसादान्मेयेननिर्वाणमाप्स्यसि मयानं
दीमन्यांमगौसौमनंदीयथातथा। त्वंभविष्यसिभक्तोमेजरामरणवर्जितः संतिव्रतानिभूमासिनियमाः सन्त्यनेकधा तपांसिनानासत्यत्रप
पद्मान्यपिसर्वथा ७४ पयोहिपरमश्चैषनियमोयस्त्वयाकृतः पयोहिनिसमश्चैषम्मि विलोक्यमदृश्यते मामनालोक्ययदुक्तंतदुक्तंकेवलंत्वया।
असमर्च्यचयोभुंक्तेपत्रपुष्पंफलेरपि रेतोभक्षीभवेन्मूढः सजन्मान्येकविंशति। महतोनियमस्यास्यभवतानुष्ठितस्यवै ७७ नार्हंतिषोडशीम्मा
त्रामप्यन्येनियमायमाः। यतोमच्चरणाभ्याशेत्वंनिवृत्तस्यसिसर्वथा ७८ अतोनेश्रेयसीलक्ष्मीं तत्रैवप्राप्स्यसिध्रुवं। जैगीषव्येश्वरंनामालिंगं
काशुंसुदुर्लभं त्रीणिवर्षाणिसंसेव्यलभेयोगंनसंशयः। जैगीषव्यगुहांप्राप्ययोगाभ्यासनतत्परः षण्मासेनलभेत्सिद्धिंवांछितांमदनुग्रह
न्तो। त्वल्लिंगमिदंभक्तैः पूजनीयंप्रयत्नतः विलोक्यचगुहांरम्यांपरांसिद्धिमभीप्सुभिः॥ अत्रजैगीषव्येश्वरक्षेत्रेतच्छिंगंसर्वसिद्धिदं नाशमेस्य
संघानिरीक्ष्यस्यं समर्चितं अस्मिन्जैगीषव्येश्वरक्षेत्रेसंभोज्याशिवयोगिनः। कोटिभोज्यफलंसम्यगेकैकपरिसंख्यया। जैगीषव्येश्वरंलिंगंगो
पनीयंप्रयत्नतः कलौकलुषबुद्धीनांपुरतश्चविशेषतः। करिष्याम्यत्रसान्निध्यमस्मिंल्लिंगेतपोधन योगसिद्धिप्रदानामसाधकेभ्यःस
दैवहि। देवेशगउमहाभागजैगीषव्यापरवरं त्वयेदंयत्कृतंस्तोत्रंयोगतत्रतपात्सुतामसाध्यानैवकिंचन तस्मात्सर्वप्रयत्नेनजपनीयंसुसा
धकैः॥ इतिदत्त्वावरंतस्मैस्मरारिस्मेरलोचनः दृष्ट्वाशैलात्मजाप्राणस्तत्रसमेतान्तोत्रवासिन ७९ स्कंदउवाच निशम्याख्यानमेतत्तुलभेत
त्स्मात्तःप्रयत्नतः॥ निःपापोजायतेमर्त्योनोपसर्गैःप्रबाध्यते ८० इतिश्रीस्कंदपुराणेकाशीखंडेजैगीषव्याख्यानंनामत्रिषष्टितमोध्या
यः अगस्त्यउवाच दृष्ट्वाभूरेवताःशंभुःकिमाचरत्युः षण्मासैनाकानिकानिचलिंगानितत्रातान्यपिचक्ष्वमे १ ज्येष्ठस्थानेमहापुण्येस्कंदे

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का॰उ॰

५१

वस्यवज्ञभो। आश्चर्यं किमभूत्तत्र तदाचक्ष्व षडानन २ स्कंद उवाच अगस्त्य यच्च पृच्छि भवता तद्ब्रवीम्यहं। मंदराद्रिं यदा देवो गतवान्वृष
गौरवात् ३ तदा निराश्रया विप्राः क्षेत्रसंन्यासिनोनघाः। उपाकृता ह्यविरतं महाक्षेत्रप्रतिग्रहात् ४ खातं खातं च सरसीभूमिं कंदादि कृत्र
यः चक्रुः पुष्करिणी रम्याः स्वखाताभिधया मुने तत्तीर्थपरितस्थाप्य महालिंगान्यनेकशः। महेशाराधनपरा लेपश्चक्रुः प्रपत्नतः। विभूतिधा
रिणो नित्यं नित्यं रुद्राक्षधारिणः। लिंगपूजारता नित्यं पशुपतरूद्रमंत्रादिनः तेऽकुर्वन्देवदेवस्य पुनरागमनं मुने। तपःकृशा अतितरां मासुरा
मासुरानं स्मेदुरा ८ द्विजाः पंचसहस्राणि चरंतो विपुलं तपः दंडखातान्महातीर्थं राज्ञसुरैर्देवदर्शनं तीर्थान्मंदाकिनीनाम्नो द्विजा ध्याशु
पत्त्रनाः शिवैकाराधनपराः समेताश्च पुनोऽग्निना १० हंसतीर्थात्परिप्राप्ता अच्युतं त्रिशतोत्तरं। शतं दुर्वाससस्तीर्थात्स्वकादशताधिकं ११ म
त्स्योदर्याः परापेतुः सहस्राणि तदैव हि। कपालमोचनात्सप्तशतान्यभ्यागता द्विजाः १२ ऋणमोचनतस्तीर्थात्सहस्रं द्विशताधिकं वैतर
राग्रमान्त्रपि मुने द्विजानामयुतार्धकं ततः पृथूदकात्कुंडात्पृथुना परिखानितात् आयासिषुर्द्विजानां च शतान्येव त्रयोदश तथैवाप्सरसः
कुंडान्मेनकाख्याच्छ तद्वयात् उर्वशीकुंडतः प्राप्ताः सहस्रं द्विशताधिकं। तथैरावतकुंडाच्च ब्राह्मणाः त्रिशतानि च गंधर्वाप्सरसः सप्तशता
निद्विशतानि च वृषेशतीर्थादाजग्मुर्नवतिसप्ततत्रया। यक्षिणीकुंडमः प्राप्ताः सहस्रं त्रिशतोत्तरं लक्ष्मीतीर्थात्परं जग्मुः षोडशैव शतानि वा
पिशाचमोचनात्सप्तसहस्राणि द्विजोत्तमाः पितृकुंडाच्छतं साग्रं ध्रुवतीर्थाच्च तानि षट् मानसाख्याच्च सरसो द्विशती सप्तनुत्तमा ब्राह्मणा
वासुकिह्रदात्सहस्राणि दशैव तु तथैवाष्टशतं दृष्टुं जानकीकुंडतो द्विजाः २० काशीनाथमनुप्राप्ताः परमानंददायिनं तथा गौतमकुंडाच्च श
तानि तवचाग्नाः तीर्थाद्दुर्गतिसंहर्तुर्ब्राह्मणाः प्रतिपेदिरे एकादशशतान्येवं दृष्टुं देवमुमापतिं अस्तीसभेदमारन्त्यभ्यागतानीति षट्छिता राम॰

५१

द्विजाः आसंगमेश्वरात्तत्र परिप्राप्ता घटोद्भव अष्टादशसहस्राणि तथा पंचशतान्यपि ब्राह्मणाः पंचषं च शार्ङ्गगतीत्समागताः २४ सार्द्ध
दूर्वाक्षतान्करैः सुपुष्पफलपाणिभिः सुगंधमाल्यहस्तैश्च ब्राह्मणैर्जेमवाहिभिः २५ कृतो मंगलसत्कैश्च प्रणानः पुनःपुनः तेभ्यो दत्त्वा
भयः शंभुः पप्रच्छ कुशलं मुदा ततस्ते ब्राह्मणाः प्रोचुः प्रबद्धकरसंपुटाः क्षेत्रे निवसतां नाथ सदा नः कुशलोदयः विशेषतः कृतोस्माभिः सा
क्षान्त मनगोचरः। त्वमात्मरूपं श्रीकंठ मौनविदुः परमार्थतः सदैवाकुशलं तेषां येत्यक्षेत्रपराङ्मुखाः। चतुर्दशापि देलोकास्तेषां नित्यपराङ्मु
खा ये वाऽन्तरिसदैवाक्षे काशी चाशाविघातदा। संसाराशीविषविषं न तेषां प्रभवेत्क्वचित् ३० गर्भरक्षामणिर्मंत्रः काशीवसं समात्मकः
यस्यकर्णे संश्रितिः क्षेत्रस्याकुशलता कुतः। सुधां पिबति यो नित्यं काशीवर्णाद्वयात्मिकां। मनेजरीदशां हित्वा सुधैव परिजायते श्रुतं कर्णाम्ब
तमेन काशीत्यक्षरद्वयमकं न समाकर्णयत्येव स पुनर्गर्भजार्कधी। काशीरक्षोपि मस्यग्नि पतेरप्यनिलाहतो चंद्रशेखरजन्मश्च भवेत्द्रक
लाकितः प्रसंगतोपि मन्क्षेत्र पश्यमानेरकाननं। याहितेतत्र न जायते नेहरमिदं काननं गच्छता तिष्ठता वापि स्वपता जाग्रतापवा। काशीत्येष
महामंत्रो येन जप्तः स निर्भयः येन बीजाक्षरयुगं काशीति हृदि धारितं। आबीजानिभवं त्येव कर्म्मबीजनितस्य वै काशा काशीति काशीति का
शीति जपतो मम स्येसं स्थितिः। अन्यत्रापि मृतस्यास्य पुरो मुक्तिः प्रकाशते क्षेममूर्तिरियं काशी क्षेममूर्त्तिर्भवान्भव। क्षेममूर्त्तिं त्रिपथगा नान्य
क्षेमत्रयं क्वचित् ब्राह्मणानामितिवचः क्षेत्रभक्तिविहिहितं निशम्य गिरिजाकांतस्तोषनिरोहरः ४० प्रोवाच च प्रसन्नात्मा धन्या यूयं द्विजर्ष राम॰
भाः। येषामिहेदृशी भक्तिर्मम क्षेत्रेतिपावने ४१ जानेसत्वमयाज्ञाता क्षेत्रस्यास्य निषेवणात्। नीरजस्का विततमसः संसारार्णवपारगाः। दारुरा
स्याक्तयेभंक्ता सिभक्ताममनिश्चितं। जीवन्मुक्ता हितेनूनं मोक्षलक्ष्म्याकटाक्षिताः येऽस्य काश्यां स्थितो जंतुरल्पकोपि विरोधितः तेनैव विश्वंभरा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का॰उ॰
४२

सर्वाभयासहविरोधिता वाराणस्याः कृतिमयियो निष्राम्यात्तु मोद्रतो ऽपि ब्रह्मा ऽखिलं ध्रुवं तेनानुमोदितं निवसन्ति हि ये मर्त्या अस्मिन्नानंद
कानने। ममांतःकरणे ते वै निवसेयुरकल्मषाः निवसंति मम क्षेत्रे मम भक्तिं प्रकुर्वते। मम लिंगधरा ये तु तानेवोपदिशाम्यहं निवसंति मम क्षेत्रे मम
भक्तिं न कुर्वते। मम लिंगधरा ये नो न तानुपदिशाम्यहं काशी निर्दिशति न्यौरी येषांचित्ते प्रकाशते। ते मत्पुरः प्रकाशंते नैश्रेयस्याः श्रियान्वेता मो
हालक्ष्मीरियं काशी नयेष्य परिरोचते। स्वर्लक्ष्मीकान्हमालोभ्यःपतिनास्तेन संशयः ५० काशी संकाशमाराणां पुरुषार्थचतुष्टयं पुरः कि
करवन्निष्टे न्ममानुग्रहतो द्विजाः आनंदकानने ह्यत्र ज्वलद्दावानलो ह्यहं। कर्मबीजानि दग्धानि नो ज्वालयेन प्ररोहये ५१ वस्तव्यं सततं काश्या
मष्टव्यो ऽहं प्रयत्नतः जैतव्यौ कलिकालौ च रंतव्या मुक्तिरंगना ५३ प्राप्यापि काशीं दुर्बुद्धिर्यो न मां पर्युपासते स हस्तगतं प्याप्य मुक्तेर्वल्य
श्रीः प्रणश्यति धन्यास्ते कृतकृत्याश्च ब्राह्मणाः काशिवासिनः एवं यन्ने तु सो ऽत्यन्तं नेत्रे हंनकाशिका ५५ ज्ञातव्यो वो वरः कोत्र प्रि
यतां मेऽस्य यास्तुचि प्रेमा सोमप तो पूर्यं क्षेत्रसंन्यासकारिणः इति पीत्वा महेशानमुखच्छीणब्रिजासुधां यप्तिल्पाद्विजाः सर्वे वव्रुर्वरमनु
त्तमं ५७ ब्राह्मणा ऊचुः उमापते महेशान सर्वज्ञ वरद प्रभो काशीक दायिन त्यज्याभवता भवतापहृत् वचनाद्वाह्मणानावशाप
माप्रभवत्विह कदाचिदपि केषांचित्काश्यां मोक्षात्तारकः तवपादांबुजद्वंद्वे निर्द्वंद्वा भक्तिरस्तु नः। आकल्पं वरयाति च काशीवासोऽस्तु
नो निशं किमन्येन वरेणेश श्रेय एष वरो हि नः। अवधेह्यधक धसि नवरमन्यं वृणीमहे ६१ तव प्रतिनिधीकृत्या स्मामि स्त्वङ्किभावितः प्र
तिष्ठितेषु लिंगेषु सान्निध्यं भवतोऽस्त्विह क्षत्वेति ते ... ख्यानि तथास्त्विति पिनाकिना। प्रोचे ... पिवरा ... ज्ञानं वस्याम विष्यति पुनः राम॰
प्रोवाच विश्वेशो निशामयत तो द्विजाः। द्विहितः कथ पापास्यत्र तदनुष्ठीयता ध्रुवं सेव्यो ऽत्र रवहा नित्यं लिंगमर्च्यं प्रयत्नतः स्मोद्दानः यानित्यपकत्र

४२

व्यं सुक्तिकाद्विभिः इदमेव रहस्यं च कथितं तद्वो ऽत्र वासिनां। मातिः परहिता कार्या वाच्यं नो ह्याकृद्वचः मनसापि न सापि न कर्तव्यमेनो ऽत्र विजिगीषु
णा। अत्रत्पमज्जय यस्मात्सुकृते सुकृतेतरत् ६७ अन्यत्र यत्कृतं पापं तत्काश्यां परिनश्यति। वाराणस्यां कृतं पापमंतर्गेहस्य नश्यति ६८ अंतर्गेहे
कृतं पापं पैशाच्यनरकावहं। पिशाचनरकप्राप्तिर्गच्छेत्पावबहिर्यदि न कल्पकोटिभिः काश्यां कृतं कर्म प्रसुन्यते। किंतु रुद्रपिशाचत्वं जायते त्रा
युतत्रयं ७० वाराणस्यां स्थितो यो वै पातकेषु रतः सदा। योनिं प्राप्यापि पैशाचीं वर्षाणामयुतत्रयं पुनस्तत्रैव निवसन् ज्ञानं प्राप्स्यत्यनुत्तमं तेन
ज्ञानेन संप्राप्य मोक्षमाप्स्यत्यनुत्तमं दुःकृतानि विधायेह बहिः पंचत्वमागतः तिर्यग्गतिं प्रवक्ष्यामि श्रृणु द्विजसत्तमाः यामाख्या मे गणाः सन्ति
घोरा विकृतमूर्तयः। मृत्यायाते यमं त्वादौ क्षेत्रदुष्कृतिकारिणः न मंत्वनूसप्राप्याचतनः प्रपीडयन्सदा। वर्षाकालेषु राचारान्यातपे तिमहाजले
जलौकाभिः सपद्माभिः स्यक्ताभिर्दंष्ट्रकैर्जलोद्भवैः। दुर्निवारैश्च मशकैर्दंशयन्ते दिवानिशं ततो यामे हिमर्तौ ते नीयंते हि हिमालये। अशनं
वरोहीनाः क्लिश्यंते ते दिवानिशं मरुस्थले ततो ग्रीष्मे वारिवृष्टा विवर्जिते दिवाकरकरैस्तप्ता विस्ताप्यंते पिपासिताः ह्रेकेशिता स्तेगरोह ग्रैष्म
तनाभिः समंततः इत्थं कालमसंख्यातमानीयंते ततस्त्विह निवेद्यंति ते याभाः कालराजांतिके ततः। कालराजो पितान्दृष्ट्वा कर्मसंस्मारदुःख
तं ८० विवस्त्रानंतु तत्पात्रीश्चलग्नपृष्ठोदरत्वचः। अत्नीरुद्रपिशाचैश्च महसंयोन्नमत्यपि ८१ ततो रुद्रपिशाचास्ते भैरवानुचराः सदा सहं तेक्षुम
ममत्पर्शं चुत्क्षतस्मागतत्क्षसंभवं आहाररुधिरास्त्रि तिष्ठेते लभंते कदाचन। एवं त्र्ययुतसंख्याकं कालं तत्रातिदुःखिताः श्मशानस्तंभर्माभितो नोय
तेकंठपाशिताः। पिपासिता अपि नृतः दुस्पर्शमपि चाण्वपु अथ सत्त्वीणपापास्ते कालभैरवदर्शनात् इहैव देहिनो भूत्वा मुच्यंते ते ममात्तया
तस्मात्काभयेतात्र वाञ्छानः कर्मणा स्पष्टघ्नां। शुचौ पार्थिसदास्थेयं महालाभमभीप्सुभिः नाविमुक्ते मृतः कश्चिन्नरकं पाति किल्बिषी म

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का॰उ
४३

मानुग्रहमासाद्य गच्छेत्परमां गतिं अनाशनं तु कुरुते महत्कार्यं ह सुव्रत ॥ न तस्य पुनरावृत्तिः कल्पकोटिशतैरपि अश्रौषीत्तमिदं ज्ञात्वा मानुष्यं बहु
किल्विषं । अविमुक्तं सदा सेव्यं संसारभयमोचकं नान्यत्पश्यामि जन्तूनां मुक्तिं वाराणसीं पुरीं । सर्वपापप्रशमनी प्रायश्चित्तं कलौ युगे ९१ जन्मा
न्तरसहस्रेषु यत्पापं समुपार्जितं । अविमुक्तं प्रविष्टस्य तत्सर्वं व्रजति क्षयं जन्मान्तरसहस्रेषु युञ्जन् योगी यदाप्नुयात् तदिहैव परो मोक्षो मरणाद
धिगम्यते तिर्यग्योनिगताः सत्वा ये विमुक्ते कृतालयाः । कालेन निधनं प्राप्ता यान्ति ते परमां गतिं ९३ अविमुक्तं न सेवन्ते मूढा ये तमसावृताः
विण्मूत्ररेतसां मध्ये ते वसन्ति पुनः पुनः ९४ अविमुक्तं समासाद्य यो लिङ्गं स्थापयेत्सुधीः । कल्पकोटिशतेनापि नास्ति तस्य पुनर्भवः ग्रहनक्षत्रता
राणां कालेन पतनं ध्रुवं । अविमुक्ते मृतानां तु पतनं नैव विद्यते ब्रह्महत्यां नरः कृत्वा पश्चात्संयतमानसः प्राणांस्त्यजति यः काश्यां स मुक्तो नात्र सं
शयः स्त्रियः पतिव्रता याश्च मम भक्तिसमाहिताः । अविमुक्ते मृता विप्रा यान्ति ताः परमां गतिं अत्रोत्क्रमणकाले हं स्वयमेव द्विजोत्तमाः
दिशामि तारकं ब्रह्म स्मरेद्धीस्याधेनतन्मयः मन्मना मम भक्तश्च मयि सर्वार्पितक्रियः । यथा मोक्षमिहाप्नोति न तथान्यत्र कुत्रचित् १०० मरणानि
श्चितं ज्ञात्वा गतिं चास्य स्वरूपिणीं चलमार्गं तु कं सर्वतः काशीं समाश्रयेत् काशीं समाश्रिता ये तु मनोवाक्कायकर्मभिः । ज्ञानतत्त्वं निर्मलधियो नि
र्वाणश्रीः समाश्रयेत् काशीस्थितैकमपि यः प्रीणयेन्न्यायसैर्धनैः तेन त्रैलोक्यमखिलं प्रीणितं तु भवेत्सह यः प्रीणयति पुण्यात्मा निर्वाणान्न
दीनरः पुमर्थं न स्थितोर्नित्यं ब्राह्मणाः प्रीणयामि तं द्विजो रामोपि राजर्षिः काशीधर्मपालयशसः देहो मृत्यंसप्राप्य तो न पुनरागतिः मत्र योगल
ब्ध्यज्ञानैर्मुक्तिरेकेन जन्मना । अतो विमुक्तमासाद्य नान्यद्गच्छेत्तपोवनं १०६ मोक्षं सुदुर्लभं मत्वा संसारं चातिभीषणं । अश्मनाचरणौ हत्वा का
लमत्र प्रतीक्षयेत् १०७ अविमुक्तं परित्यज्य यस्यान्यत्र स्थितिर्धियः हसिष्यन्तितरां भूतान्यन्योन्यकरताडने १०८ प्राप्य वाराणसीं पुण्यां सिद्धिक्षेत्रम राम॰
४३

सुत्रामांपरिनिष्क्रान्तुमन्यत्र कस्य संतोषमतिर्भवेत् महास्नानेन चान्यत्र यत्फलं लभ्यते नरैः । अविमुक्ते तु कांकिन्याः स्नात्वाप्यते एकः समर्चयेदिङ्गं
तपोबरः गतपस्त प्येत चापरः । तयोर्मध्ये तु सश्रेष्ठो यो लिङ्गं पूजयेदिह तीर्थान्तरे गवां कोटिं विधिवद्यः प्रयच्छति । एकाहं यो वसेत्काश्यां काश्यां वसति यो वरः
अन्यत्र गालवरेणाना तु कोटिसंभोज्य यत्फलं । वाराणस्यां तदेकेन भोजितेन नरैराप्यते सन्तिह त्यांकुरु हे त्रेराऊ ग्रस्तो दिवाकरो तुलापुरुषदानेन काश्या
भिक्षा समा भवेत् ममैह परमं स्थानं तिरथा नालाद्यवस्थितं । अतीत्य सत्यलोकादीन् नन्तं लिङ्गरूपधृक् पृथिव्यां तेपि ये लिङ्गे लिङ्गमविमुक्तं स्मान्ति
मिा कनुपैति विमुच्यते महद्भिरिति निश्चितं अस्मिन्नृहत्रेत्रेतु मेना हं दृष्टः स्वयं समर्चितः । संप्राप्यतारकं ज्ञानेन संभूयो भिजायते मोममिह स
सम्पर्क्य म्रियते न्यत्र कुत्रचित्पुनर्जन्मान्तरेपि मां प्राप्य सविमुक्तो भविष्यति इत्युक्त्वा क्षेत्रमाहात्म्यं द्विजा नामग्रतो हरः । पशुपतामवे तेषां तत्रैवान्त र्हि
तो भवत्तेषिमाहात्म्यं हिरूपाद्यमप्यंत्रीकृत्य वाडवाः । प्रहृष्टमनसो तं तं प्रभुः स्वाश्रमं ११९ शंभोर्वा क्यं विनिश्चित्य सर्वे ज्ञासकृपानिधेः । त्य
त्का कार्यान्तरं विप्रा लिङ्गान्येव समर्चिषुः १२१ स्कन्द उवाच पठिष्यापाठयिष्याचा रहस्यं व्याख्यानमुत्तमं । श्रद्धालुः पातकैर्मुक्तः शिवलोके महीयते १२२
इति श्रीस्कन्दपुराणे काशीखण्डे क्षेत्ररहस्यकथनं नाम चतुःषष्टितमोध्यायः स्कन्द उवाच ज्येष्ठेश्वरस्य परितो यानि लिङ्गानि कुम्भजातानि
पंचमहस्राणि मुनानां सिद्धिरान्यते १ पराशुरेश्वरं लिङ्गं ज्येष्ठेशाद्युक्तमहत् तिस्यदर्शनामत्रेण निर्मलं ज्ञानमाप्यते २ तत्रैव सिद्धिरं लिङ्गं मा
मांडव्येश्वरसंज्ञितं । न तस्य स्पर्शनाज्जातु बुद्धिस्प्राप्यमाल्लाः लिङ्गं वृषं कोशारव्यं तत्रैव शुभदं स्मरेत् आगच्छुनान्यथा स्नात्र भक्तानां सर्वसिद्धिदः तत्रा
वालीश्वरसंज्ञं च लिङ्गं तत्राति सिद्धिदं नस्य संदर्शनात्तानुनंतं लङ्घयेतिव्रजेत् सुमंतु मुनिनाश्रेष्ठस्तत्रादित्यः प्रतिष्ठितः । यस्य संस्पर्शनादेव कुष्ठव्या
धिः प्रशाम्यति भैरवीभीषणा नाम तत्र भीषणा हारिणी । क्षेत्रस्य भीषणा सर्वेन शिवा यङ्गावतोर्चिता तत्रोपजेश्वनं लिङ्गं कर्म्मबंधविमोचणं भः

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का॰उ॰
४४

भ

संसो विनंतलक्ष्मांसरमासा। निद्धिरिं परं भारद्वाजेश्वरं लिंगं लिंगं मांडेश्वरं तथा। एकत्र संस्थिते द्वे तु द्रष्टव्ये सुकृतात्मना। अरुणेश्वरं स्थापितं लिंगं तत्रैव वक
लशोद्भवस्य लिंगस्य सेवातः सर्वामृद्धिमवाप्नुयात् १० लिंगं वाजसनेयाख्यं तत्रास्त्यतिमनोहरं। तस्य संदर्शनान्नूनं वाजपेयफलं लभेत् ११ कण्व
वेश्वरं शुभं लिंगं लिंगं कात्यायनेश्वरं। विमिस्वेश्वरं लिंगं गौतमेश्वरमेव च हारीतेश्वरसंज्ञं च लिंगं वैगालवेश्वरं। कुत्रेलिंगं महापुण्यं तथा वैकौ
सुमेश्वरं अग्निवर्णेश्वरं चैव नैध्रुवेश्वरमेव च। वात्सेश्वरं महालिंगं पराशरेश्वरमेव च सक्रूप्रेश्वरं लिंगं कणादेशं तथैव च। अन्यत्तत्र महा
लिंगं माण्डूकायनिरूपितं वाभ्रवेयेश्वरं लिंगं शिवत्रीश्वरं तथा। च्यवनेश्वरलिंगं च शालंकायनकेश्वरं कलिंदमेश्वरं लिंगं लिंगमत्रीश्वरं नेश्व
रं। लिंगं कपोतवृत्तीशं कंकेशं कुंतकेश्वरं कंठेश्वरं कहोलेशं लिंगं तंबुरुरूपितं। मतंगेशं मरुत्तेशं मागधेयेश्वरं तथा जातूकर्णेश्वरं लिंगं
जंबुकेश्वरमेव च। जाह्नधीशं जलेशं च तालेशं जालकेश्वरं एवमादीनि लिंगानि अपुस्मतां भानि कुंभज। एषां त्वाद्दर्शनात्स्पर्शाद्दर्शना
त्मनात्स्तुतेर्नाशापतेजंतोः कल्मषस्य समुद्भवः एतेषां शुभलिंगानां ज्येष्ठस्थानेतिपावने २१ स्कंद उवाच। एकदा तत्र मद्धे ज्येष्ठस्था
ने महामुनीन् तस्हते प्रवक्ष्यामि स्मभलिंगानां ज्येष्ठस्थानेतिपावने २१ गाढाघविनाशनं स्वैरं विहरतस्तत्र ज्येष्ठस्थाने महेशितुः। कौतुकेनैव
चिक्रीडशिवा कंदुकलीलया उद्दंचन्यंचदंगानी लाघवं परितन्वती। निःश्वासामोदमुदितभ्रमराकुलितेक्षणा २३ भ्रश्यद्धम्मिल्लसन्माल्यस्व
पुष्टीकृतभूमिका। स्विद्यत्कपोलपत्रालीस्रवद्दुकणोज्वला २४ स्फुटन्नोली भुकपथ निर्यद्गप्रभावृताउद्गल्सत्कंदुकास्फालतिशोणि
ताकरांबुजा कंदुकानुगसद्दृष्टिनर्त्तितभ्रूलताचला। मृडानी किल खेलंती दृष्टा जगदंबिका आकाशचारिभ्यां चरितेनाभ्यां मनोहरा कु एतम॰
दानितानाभ्यां मिवेवसमुत्थितमन्मनाविद्रलोत्पलसंस्थाभ्यादृष्टाभ्यां वतो विधेः त्यागीकृतत्रिजगती पुरुषाभ्यां सुरार्बलात् देवीपतिनि जोष्टौ

४५

विषमेषुप्रपीडितौ विवोतरतुः हित्रिप्रेमार्पा स्त्रीकृतपशांवरी धृत्वा पर परीमूर्त्तिमायातावविकंतिकं। तावत्पतंस्तु उद्वेत्रावतिचलमानसौ सर्व
ज्ञेन परिज्ञातौ चांचल्यात् स्वोचनोड्डवात। कटाक्षिताथ देवेन दुर्गा दुर्गतिघातिनी विज्ञाय तेत्रसंज्ञां तु सर्वज्ञा। ईश्वरी शिवा। तेनैव कंदुकेना
घ मुगपन्निजघनतौ महाबलौ महादैत्यौ कंदुकेन समाहतौ। परिभ्रम्य परिभ्रम्य तौ दुष्टौ विनिपेततुः वृंतादिव फले पक्के तौ लारनिल लोहि
तेरंभोलिनापरिहतेश्रृंगेइवमहागिरेः तौ निपात्य महादैत्यौ वकार्यकरणोद्धतौ। ततः परिणतिं यातो लिंगरूपेण कंदुकः कंदुकेश्वर संज्ञ
ञ्च तल्लिंगमभवत्तदा। ज्येष्ठेश्वरसमीपे तु सर्वदुष्टनिवारणं कंदुकेशसमुत्पत्तिं यः श्रोष्यति मुदान्वितः। एतज्जायिष्यति सो भक्तः तस्य दुः
खभयं कुतः कंदुकेश्वरभक्तानां मानवानां निरेनसां योगक्षेमं सदा कुर्याद्भवानी भयनाशिनी ३८ मत्तानी तस्य लिंगस्य पूजां कुर्यात्सदैव हि
तत्रैव देव्याः सान्निध्यं पार्वत्या भक्तसिद्धिदं ३९ कंदुकेशं महालिंगं कः श्रंपायैर्न समर्चितं कथं तेषां भवानी शोस्याज्ञा संवेप्सितप्रदौ दृष्ट्वा
च प्रयत्नेन तल्लिंगं कंदुकेश्वरं। सर्वोपसर्गसंघातविघातकरणं परं कंदुकेश्वरनामापि स्मृत्वा वृजिनसंततिः हित्वा प्रेत्य भवापोतितमःप्रा
प्स्युयमथा ४२ स्कंद उवाच संपृष्टमहाभाग ज्येष्ठेश्वरसमीपतः। यद्वृत्तांतमभूद्विप्र परमाश्चर्यकृत्कुंभ वं तद्ध्वाते महात्मौ यदिवावि
पिततत्परि देहे। तप्यमानेषु विप्रेषु निष्कामं परमं तपः दैत्यो दुंदुभिनिर्ह्रादोदुष्टः प्रह्रादमातुलः देवाः कथं सुजेयाः स्युरित्युपायमचिंतयत् किं बला
श्च किमाहाराः किमाधाराः हि देवता। विवार्य वहुशो दैत्यस्तत्त्वं विज्ञाय निश्चितं अवश्यमभ्रजन्मानो हेतवोत्र विचारितः। ब्राह्मणान्हंतुमस
क्तवान्नवानुधर्मंततः यतः क्रतुभुजो देवाः क्रतवो वेदसंभवाः तेवेदा ब्राह्मणाधारास्वनो देवबलं द्विजाः निश्चिवंब्राह्मणाधाराः सर्वे देवाः
सवाः गीर्वाणाब्राह्मणावलानात्रकार्या विचारणा ब्राह्मणाम्परिनष्टाः स्युर्वीरा नश्यंतितः स्वयं आम्नायेषु प्रनष्टेषु विनष्टाः शतनवः यज्ञे

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का०उ०
४४

पुनाश्शार्गच्छन्स्तहत्ताहाराम्ततस्तनाः। निर्बलाः सुरवजेयास्तुर्जितेषु त्रिदशेष्वथ। अहमेव भविष्यामि मान्यस्त्रिजगतीपतिः। आहरिष्यामि देवानाम
द्यायाः सर्वसंपदः। निर्वक्ष्यामि सुरान्सर्वान्राज्ये निहतकंटके। इति निश्चित्य दुर्बुद्धिः पुलिः श्चितिनंदनः मुने ५३ द्विजाः क्षतिभूपा सो वै स्वतेजो तिर
हिताः। क्रत्वध्ययनसंपन्नास्तपोबलसमन्विताः ५४ भक्ष्यमाणास्ततो ग्रीणा नीता स्थानं वाराणसी भवेत्। तानाद्यावुपसंहृत्य याभितीर्थान्तरं ततः। यत्र य
त्र हि तीर्थेषु यत्र यत्राश्रमेषु चासंति सर्वे द्विजन्मानः सोमयाद्याः समंततः। इति दुंदुभिनिर्ह्रादो मतिकृत्वा कुलोचितां। प्राप्य पृिकाशीं दुष्टेन्द्रां मायया
वीत्यवधी द्विजान् समित्कुशान्समादातुं यत्र यांति तिद्विजोत्तमाः। आसायतत्रतान्सर्वान्स भक्षयति दुर्मतिः। यथा कोपि न वेत्येव तथाछन्नो भ
वत्सुनः। वने वनेचरो भूत्वा मारो रूपी जलाशये अदृश्यरूपी मायावी देवानामप्यगोचरः। दिवाध्यानपरस्तिष्ठेन्मुनिवन्मुनिमध्यग। ६० पूर्व
शामुटजानांच निर्गमं संचविलोकयन्। यामिन्यां व्याघ्ररूपेणाख्याल्य [illegible] भक्षयेद्दून् निःशब्दमेव नमति नत्यजेदपि कीकसान् इत्थं नियातितः
विप्रास्तेन दुष्टेन भूरिशः। एकदा शिवरात्रौ तु भक्तस्त्वेको निजोटजे। सपर्यां देवदेवस्य कृत्वा ध्याने स्थितो भवत् सच दुंदुभिनिर्ह्रादो दैत्येंद्रो बल
दर्पितः। व्याघ्ररूपं समास्थाय तमादातुं मतिं दधे नभक्तं ध्यानमापन्नं दृढचित्तं शिवेक्षणे। कृतास्त्र मंत्रविन्यासं तं क्रांतुमशकन्स सः अथ
सर्वगतः शंभुर्ज्ञात्वा तस्याशयं हरः। दैत्यस्य दुष्टरूपस्य वधाय विदधे धियं यावदादित्सति व्याघ्रस्तावदाविरभूद्धरः जगद्रक्षामणि स्त्र्यक्षो भक्त
रक्षणदक्षधीः ६७ रुद्रमायांतमालोक्य तद्भक्तार्चितलिंगतः। दैत्यस्तेनैव रूपेण तावद्वृद्धिमभूद्धरोपमः सावज्ञमथ सर्वज्ञं पादन्यश्यति दानवः। ताव
दायान्तमादाय कक्षायंत्रेन्यपीडयत् ६९ पंचास्यस्त्वथ पंचास्यामुष्ट्यामूर्धन्यताडयत्। सतेन मुष्टिघातेन कक्षानिष्पीडनेन च ७० आत्यार्तिम राम.
रद व्याघ्रो रोदसी परिपूरयन्। तेन नादेन महता संप्रवेपितमानसाः तपोधनाः समाजग्मुर्निशि शब्दानुसारतः। तत्रेश्वरं समालोक्य कक्षीकृत ४४

मृगेश्वरं तुष्टवुः प्रणताः सर्वे शर्वं जयजयाक्षरैः। त्राता जगत्त्रातः प्रत्यूहाद्दारुणादितः अनुग्रहं कुरुष्वेश तिष्ठात्रैव जगद्गुरो अनेनैव हि रू
पेणा व्याघ्रेश इति नामतः कुरु रक्षां महादेव ज्येष्ठस्थानस्य सर्वदा अन्येभ्योप्युपसर्गेभ्यो रक्ष नस्तीर्थवासिनः इति आकर्ण्य विचस्तेषां देवश्चंद्रविभू
षणः। तथेत्युक्त्वा पुनः प्राह द्विजवर्यमुनिपुंगवाः यो मामनेन रूपेण द्रक्ष्यति श्रद्धयान्वितः तस्योपसर्गसंघातं घातयिष्याम्यसंशयं ए
तल्लिंगं समभ्यर्च्य यो यातिपश्चिमानवः चौरव्याघ्रादिसंभूतं भयं तस्य कुतो भवेत् मच्चरित्रमिदं श्रुत्वा स्मृत्वा लिंगमिदं हृदि संग्रामेष
विशन्मर्त्यो जयमाप्नोति नान्यथा इत्युक्त्वा देवदेवेशस्तस्मिंल्लिंगे लयं ययौ विस्मयापन्नास्ततो विप्राः प्रातर्याताः पथागतं स्कंद उवाच तदा
प्रभृति तल्लिंगं व्याघ्रेश्वराभिधं ज्येष्ठेशादुत्तरे भागे दृष्ट्वा स्पृष्ट्वाभयापहं व्याघ्रेश्वरस्य ये भक्तास्तेभ्यो विभ्याति किंकराः यमा अपि म
हाक्रूरा जायज्जीवेति वादिनः पराशरेश्वरादीनां लिंगानामिह संभवं आकर्ण्य नरो न लिप्येत महापातककर्दमैः ८३ कंदुकेशसमुत्पत्तिं व्या
घ्रेशाविर्भवं तथा समाकर्ण्य नरो जातु नैव सर्गाः प्रकृत उटजेश्वरलिंगं तु व्याघ्रेशात्पश्चिमे स्थितं भक्त्या संपूज्य स तस्यात्म सम पञ्च यो नियः
८५ इति श्रीस्कंदपुराणे काशीखंडे पराशरेश्वरादिकंदुकेशव्याघ्रेश्वरादि लिंगसंभवो नाम पंचषष्टितमोध्यायः ६५ स्कंद उवाच
ज्येष्ठेश्वरस्य परितो लिंगान्यन्यानि यानि तु तानि ते कथयिष्यामि शृणुवातापितापन १ ज्येष्ठेशाद्दक्षिणे भागे लिंगमप्सरसेश्वरं तत्रैवाप्स
रसः कूपः सौभाग्योदकसंज्ञकः २ तत्कूपजलसुस्नातो विलोक्याप्सरसेश्वरं नदौर्भाग्यमवाप्नोति नारी वा पुरुषोपि वा ३ तत्रैव कुक्कुटेशा
ख्यातं लिंगं वाचापी समीपगं तस्य पूजनतः पुंसां कुटुंबं परिवर्धते ४ पितामहेश्वरं लिंगं ज्येष्ठवापीतटे शुभे तत्र श्राद्धं नरः कृत्वा पितॄगणा [illegible] लिंगा [illegible]
मुत्तरं ययौ ५ पितामहेशान्नैऋत्यां पूजनीयं प्रयत्नतः गदाधरेश्वरं लिंगं पितृणां परितुष्टिदं [illegible]

Indira Gandhi National Centre for the Arts

का॰उ॰ रान्मुने। वासुकाख्यसंज्ञंच लिंगमर्च्यं समंततः तत्र वासुकिकुंडेच स्नानदानादिकाः क्रियाः। सर्पभीतिहरा। एवंसा वासुकाशप्रभावता

४६ मः स्नातो नागपंचम्यां कुंडे वासुकिसंज्ञके। न तस्य विषसंसर्गो भवेत्सर्पसमुद्भवः कर्त्तव्या नागपंचम्यां यात्रावर्षमीक्षतः विशेषा।।

प्रसन्नाजायते कुले तस्यापि सर्वदा तत्कुंडात्पश्चिमे भागे लिंगंवै तक्षकेश्वरं पूजनीयं प्रयत्नेन भक्त्या नाम सर्वसिद्धिदं १० मुने तस्याः

वे भागे कुंडं तत्तक्षकसंज्ञितं। कृतो स्नानक्रियस्तत्र न सर्पैरभिभूयते ११ तत्कुंडादुत्तरे भागे क्षेत्र क्षेमकरः सदा। भक्त्या नामाधूतधूम्री

कपालीनाम भैरवः भैरवस्य महाचैवं तदै साधकसिद्धिदं तत्र संस्थापितविद्याः परामासात्सिद्धिमाप्नुयुः तत्र चंडी महामुंडा भक्त्या विश्व

पशांति राविलिपूजोपहाराद्यैः पूज्या स्याभीष्टसिद्धये तस्या यात्रोत्तमः कुर्यान्महा सम्यानतो त्तमः। यशस्वी ताम्रा गोरक्षुत्वष्टधीपि महा

प्रसिद्धं तत्स्थानं वत्स गणसंज्ञितं। चत्वारि तत्र लिंगानि सागरैः स्थापितानि वै तस्या वाप्याश्च तद्दिक्षु पश्चिमे तानि संहत्यघं। तदुत्तरे महा लि

गं वृषभेश्वरसंज्ञितं हरस्य वृषभेणैव स्थापितं तत्स्वभक्तितः। तस्य स्पर्शनतः पुंसां पापानि मानसान्यपि दूरतः वृषेश्वरादुदीच्यां तु गंध

र्वेश्वरसंज्ञितं गंधर्वकुंडं तत्राच्यं तत्र स्नात्वा नागोत्तिगांधर्वेश्वरपूर्वतः तत्र कर्कोटवापीच लिंगं कर्कोटकेश्वरं तस्यां वाप्यां नरः स्ना

त्वा कर्कोटेशं समर्च्य चा कर्कोटनागमानाध्यनोग लोके महीपते कर्कोटनागो ये दृष्टस्तद्वापी विहितार्तके। क्रमते तत्र विवर्तपादे

हेक्ष्याद्वरजगमं कर्कोटेशात्सती च्याचं धुंधुमारीश्वराभिधं। तत्त्रिगा भ्यर्च्य तत्स्योन भवेद्वै रिष्टभयं पुत्राविश्वेरलिंगं तदुदाच्यां वस्थितं

दृष्ट्या तत्प्रयत्नेन चतुर्वर्गफलप्रदं १३ त्रिगाजेनार्चितो लिंगं सुप्रतीकेनतत्पुरः। सुप्रतीकेश्वरं नाम्ना पशाबलविवर्धनं १४ सष्ठ्व

रिष्ट्रीकारव्यातस्तु नोभासते महत्। तत्र स्नात्वाचतन्त्रिगं दृष्ट्वा दिक्पतिनालभेत तत्रास्त्येका महागौरीनाम्ना विजयभैरवी। तत्राथसु

सप्ताप्तेजगन्नाथे तेदसुतापतौ। सुतान्मदारादद्रिर्दिवादासे गते दिवि यो वै जगदधिष्ठाता सोधिष्ठाता त्रसर्वगः। सर्वेदृक्सर्वदः सर्वेः कर्कन

ज्ञायते विभो मन्येदपत्त्वरूपोसिद्धवरो पिकठोरधीः। यतो विश्वेश्वरं काश्यां नैवं निजे गिरिजापतिः स्वभावकाठिनात्मापि स्वराहिमवानिति। प्रा

गाधिकस्तु तादृशाद्योधिनोद्विश्वनायक ७० विस्मृत्य सहजं काठिन्यं ज्ञातो गौरीगुरुर्गुरुः। श्रीः सुप्रश्नस्य सुतमातृज्ञा विश्वगुरोरपि चेष्टितं तस्य

कोवेदवेदवेद्यस्यचेशितुः। मनागितिच जानेहं तच्छ्रोष्यति भिरंजन ७२ अधिष्ठाता मयाख्यातस्तथाधिष्ठानचेष्टितं। अप्रदर्शयत्वया पृष्टो

राख्यामिचतच्छृणु ७३ प्रभुर्मंदेपेश्वरस्थानेमां प्रतस्थउमापतिः। काशीप्राप्यसुरास्तिष्ठे दिरिरजागजासवः ७४ स्कंद उवाच यदा म

दासगिरिजामद्रुना माहूरामते। आविष्करोति पथि कोद्रीद्रीदृष्टत्र हातदा उमानामाममतेपीतमेनेहजगतीतले। न जानुजननीत्वं

सपिवेत्कुंभसंभव उमेतिद्व्यक्षरं मंत्रमोहन्निश मनुस्मरेत्। न स्मरेच्चित्रगुप्तं सकृतपापमपिद्विज पुनः शुश्रावहिमवान्दृष्टः कार्पटिकोदितं

कार्पटिक उवाच राजन्विश्वेश्वरार्थेयः प्रासादो विश्वकर्मणा निर्मापितस्य निर्माणोजन्मनि निर्वाणदायिनः। तरस्पर्वनकर्णाभ्याम प्याकर्णितं के

वानहं यत्रातिमित्रतेजोभिः शालाकिभिः समंततः। मणिमाणिक्यरत्नानां प्रासादे भित्तयः कृताः यत्र संति शतं स्तंभा भास्कतोधारशोत्तराः। धार

भवने धर्म्मस्थाष्टाविकल्पिताः चतुर्दृशस्तथाशोभापिष्टयेषु समंततः। तस्मिन्विमाने सात्मीहाटक द्वियत्तोपरा चंद्रकांतमणी नाथमाधार

शिलाश्चयाः चित्ररत्नमयैस्तंभैस्तंभितातत्प्रभाभराः पद्मरागेंद्रनीलानांशालीनाः शालभंजिकाः नीराजयंत्यहोरात्रं यत्रत्नाप्रदीपकैः स्फुरत्स्फ

टिकनिर्मातश्लक्ष्णायत्रशिलातलो। अनेकरत्नरूपाणि विविचित्राणि समंततः आरक्तपीतमंजिष्ठनीलकिर्मीरवर्णकैः विन्यस्तानीव भासंते

चित्रोचित्रकृतायतः ८६ दृकूपिछिलाविलोकांतभराजपं क्तिराविमुक्तेस्वदृष्टैत्रेमोरूल्हस्यकुरारया ८७ रत्नाकरोयः सर्वमयो गारत्नो त्रयान्बहु

Indira Gandhi National Centre for the Arts

का-३० नाराशीचक्रुःसमानीमयत्राश्रिश्रीखवनोपमान् पत्रपातालतलातोनागानांकोशावेप्रमनः गणोर्मर्शिगणाः सर्वेसमाहृत्यागीरीक्षिताः शिवभक्तश्च
४१ यंमत्रमौलत्पश्रि० त्रिकूटतः।कोटिहाटककूटानिकारयामासराक्षसे:९७ प्रासादनिर्मितिश्चेत्वाभक्ताश्यांतरक्षिताःमणिक्यानिममाज्ञाकुमेधा
सख्यान्यहेन्नृप चिंतामणिः स्वयंयत्रकर्मणोविश्वकर्मणोविश्रामायेदहोरात्रविचित्राभूनूचिंतितानमणीन् नानावर्णपताकाश्चयत्रकल्पमही
रुहः।अनल्याःकल्पयत्येवनित्यंभक्तिसमन्वितः अद्ययोपयत्रसततंसधिष्ठीरेत्वसर्पिषां।पंचामृतानांकलशैःस्नपयंतिदिनेदिने यत्रकामदुघानि
त्यस्तपयेन्मधुधारया।मदगंधयात्वयंभक्त्याविश्वेशोलिंगरूपिणं गंधसारसंपंचसेवन्तेमलयाचलाकर्पूररंभाकर्पूररैर्भक्त्यानिषेवते ९९
त्याद्यपूर्वपत्राख्यप्रसंहर्षाकरालयोकथतचंसमाकवितनवेतिक्रढिनाशाय इतितस्यसमृद्धितांदृष्ट्वात्रामाढरद्विराट्।त्रयमपापरिभूतोभ्रान्तिन
रांकुभसभव तस्मैकार्पिट्यिक्ता।पार्थसत्त्वापरितोषिकां पुनश्चित्तापनोज्ञातोविराट्तमीट्किमठाते उवाचविमनस्येवविस्मयोत्फुल्ललोचनः
अहोभद्रमिदंजातंमत्त्वमाश्रविशमीमाकू यावत्संपन्निशंभारःअपतद्रूपंतत्रैव।जामाढरत्रसस्नेलीलात्रितारतीयते:१०१ ततःप्राभनेक
मकृशोनितरांप्रतिभातिभे।कन्यार्थीयोममयानीतोब्राह्मणःपरितोषकृत १०२ अहंमन्येतथैवासौयथार्दशिमयाधुना।वृद्धोन्तमात्रसंपत्तिः
सर्वकर्मपनाश्रुत्वः नैनंकापिविजानीयान्नान्यपोस्यकश्चन।नामापियस्यनैकंचेकिंदेशीयश्चनोत्यते किंवृत्तश्चकिमाचारोनाममात्रोगा
चाश्वरःएश्वर्यस्यचकवस्तम्यस्याकिंचिन्नालभ्यते सोसौनिर्वाणासंपत्तिरंकायापिरहात्पहो।मुसुखाःसर्वकर्माणिफलन्तिकरोतिसः
देवदेवोहिसर्वज्ञोयत्सतांनोविलंबन।यन्नकोपिहिवोशहोदेवदेवयः स्मणर्वे योनभितःससज्जनः ससर्वदेहायममेवहि।येसेकमपिनोना
नामदुस्ताहोऽनेकेनन्वित सर्वेषांसर्वनामानियस्यनामानिनिश्चितं सोसौहिसर्वदेशायःसर्वभ्यःसर्वसिद्धिद यस्यदृष्टोनाविदितोपिस्फुहृत्तिय राम·
नाद्भुरव।आचाराहानिमिवमेपुनापद्भपंकंठरथा ११० कृतिःस्मृतीयत:सर्वमाचारोविजस्यदेहि।नाममात्रेणनिषन्नयमज्ञान्विषमीश्वरं साक्षमी

तस्थौरिक्षितायतज्येष्टसिद्धये वराणायास्तरेयाम्येगणौकुंडन्मुंडनौ चैत्राहाविधंतरतौ विघ्नस्तंभनकारकौ तौदृष्ट्वोप्रायत्नेन
चेत्रनिर्विघ्नहेतवेढुंढनेशंमुंडनेशंतत्रदृष्ट्वासुखीभवेत् ३१ स्कंदउवाच श्चलानेकथामेकोम्बरापुष्ठावहितोभव।वनराणायास्त
दम्येयदत्तत्पूर्वमुत्तमं एकान्यद्रिरमालोक्य मीनासुत्दमानिसांअं ससत्यानिष्ठस्यश्रोवन्चीतिव्रता ३४ मेनावाच आपेपुत्रनजा
नामिप्रदत्तिमपिकांचनाविवाहसमयाद्धधेनस्यागोपीगिरीश्वरसहस्रेऽयंतिदेवोभस्मोरगविभूषणाः।महापित्रवनावासोदिग्वासा
क्काप्तिस्यायोगीयोगिरीश्वरःसहषेद्गन्तिदेवोभस्मोरगविभूषणाः।मृहापित्रवनावासोदिग्वासाःक्काप्तिसंप्राप्तिं श्रेष्टोयामात्ररोदृष्टाश्र
घ्रोग्रभत्तेवःप्रियामुखरूपास्तामन्येहेवालिकाकष्टहेतवः तस्यैकस्यनकोप्यन्योस्त्यद्धितीयस्याध्रूलिनःतदुत्तप्रहत्येचक्रि
यतामुघमोविभो तस्याःप्रियायावाक्येनतरपत्युप्रियोगिरिः उवाचवचनंसाक्षसुमावात्सल्यमश्चागी ३० गिरिराजउवाच
अहमेवगमिष्यामितस्यामेनेगवेषणोनितराबाधतेप्रेमतरदृदृष्ट्या।गिरिदृषितं यहाप्रभृतिसागोनीनिर्गताममपसद्मतः मन्येमेने
तहारभ्यपद्मसद्माविनिर्ययौ तदालापामत्तधर्यानिमग्नशाह्याग्रहौप्राणोच्चरिततराभ्यास्यातांशंहातनग्रहौ ४२ जैवात्त्कायताक्र
स्याहूतीभूताद्दृशोमम।अहोजैवात्त्काड्यात्त्मनतोक्तौतिउनेतिमां ४३ इत्युक्त्वाहायरैलानिकिमेत्याफिवषरामुखवायान्याहायप्र
स्कंसतानिमेब्रूहिपच्छत ४५ स्कंदउवाच तुलामुक्तफला + जानिवासांसिविविधानिच।धराधरेन्द्रामिनियीतःशुभलग्नेबली
रयं ४४ अगस्त्यउवाच कानिकानिचर + नातुकाद्दिमरीमिता।तथावारितनाराचहीरकाणान्तलीःशतं नवलक्षाधिकंविप्र
मउस्त्राणांस्तुतेजसां।लक्षद्वयपरीमितानत्थावारितनाराचहीरकाणाढला:शतं नवलक्षाधिकविप्रपडस्त्राणास्तुतेजसां।लक्षद्वयविहरणा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

तुलाविमलवर्चसां कोटयः पद्मरागाणां पंचाशद्विहितुलामुक्ताः पुष्परागतुलालक्षगुणितं नवसंख्यायां तथा गोमेदरत्नानां तुलालक्षमिता मुने
इंद्रनीलमणीनां चतुलाः कार्घवर्ष संमिताः गरुडोद्गारलानां तुलाः प्रयुतसंमिताः शुद्धविद्रुमरत्नानां तुलाश्च नवकोटयः अष्टागोमेदरत्नानां
च संख्या कर्तुं न शक्यते। वाससंव विचित्राणां कोमलानां तथा मुने वामनानां च भूमौ स्थितुक्यापयामोद्वाध्वतिच सुवर्णराससहस्रस्यासंख्य
संख्यातं नैव मुने। सर्वा वापि समारामपणतस्त्रम धरेश्वरः। अथान्यवरणातीतं द्वाराकारा मलोकमत अनेकालनिचयैः खचिताखिल
भूमिकां। नानाप्रासादमाणिक्यं ज्योतिस्तततावनां ५४ सौधाग्रविविधस्वर्णकलशोज्वलदिङ्मुखां जयंतीविजयंता नानिकरैस्तिरि
दशालीमहातिहाटककस्यापि क्रीडाभवनबमद्भुत नितकल्पद्रुमवतां वनैः सर्वफलावनैः इति काशीसमृद्धिसविलोक्य महद्धिलक्षि
तः सुर्धनं ५८ सरश्च सप्तनीकाख्यातत्स्त्रीभासतमहेतः। तत्र हला त्वा च ताद्रिंगं दृष्ट्वा दिक्पतितालमत तत्रापि कामहागौरीनाम्ना बिख्य
ता भैरवी। तत्र धर्मपुत्रं उवाच च मनस्येवमुद्धरेद्वस्वंच ५७ प्रासादेषु प्रतोलीषु प्राकारेषु गृहेषु च गोपुरेषु विचित्रेषु कपाटेषु तटेषु पि
मणिमाणिक्यरत्नानामुच्छलत्कारुरोचिषां ज्योतिर्ज्वलितिपतितं पश्येत्समवलोक्यते द्यावाभूम्योरंतरालं ज्योत्स्नेतिमयं वेस्म्यहं इंद्रस्य
पतिसंभारः कुबेरस्यापि नो गृहे अपि वैकुंठभुवनेनेतरस्येह का कथा इति पावज्रिदेहो सौ संभावयति चेतसि तावत्कार्पटिकः कश्चित्त
द्रा वनपथंगतः अद्भूसवडमानंतम पृच्छत् स्वावलेश्वरः इहिमवानुवाच हं हो कार्पटिकश्रेष्ठ आख्याहि तत्सिंहासनं स्वपुरोत्तमाख्या
हिकिमपूर्वमिहाध्वगा कोत्र संप्रत्यधिष्ठाता किमधिष्ठातत्चोदितं। पार्द्विनामितत्सर्वमिहावत्सममागतः सोपि कार्पटिकस्तं गिरिराज
हिकिमपूर्वमिहाध्वगा कोत्र... स्पभावितं। समाकर्ण्य समाचष्टे मुने सस्मुपचक्रमे आ च होस्ट राउराजेंद्र मत्वहस्मितत्वमखिलं। अद्य निर्यच वर्षायत्वव्यतिक्रांतानिमानद। राज- ४७

मरस्य वसो न्यवेक्ष्यपस्तु चकः। अपि सर्वगुणाधानो गुणातीत महेश्वरः। अर्वाचीनं इहा प्यथ प्राचीनं परात्परः। मध्यमानां महानाथो विश्वनाथ उमा
पतिः अहं प्रमितमंयत्रिपथमेमयधनो यमात्तच्छ्राम्भतकमतमान्नेशनी मत्पदर्शने कार्पिटिकश्रियामिवा हृत्याभित्य कहिंचित। संप्रधार्यत
मनसि मायाप्रसंचगिरीश्वरः आहूपमसर्वानुनुगान्यावतीमा न्महावलाश आरिभवानि रं वाक्यं सर्वपूर्य बलाधिकाकर्तव्यकं ममादेशाप्य
वल्लोघति भानुमान। तावच्छिवालयं चैकं विदधत्वत्रसत्वरं १४७ यस्मिन्कृते कृतार्थस्यामिह लोके परत्र च। आसमागत्येह काश्यपः कुर्या
दिकं शिवालयं तेनैव त्रैलोक्यमखिलं सालयं कृतमेव हि। तेन स्त्रातिस्तानानि मुहूर्तानि विधिवत्कृतं सर्वाणि स्तु पात्रायतुतीर्थे श्रद्धयाधिकं
ये न स्ववित्तमानेन धर्मोपार्जित वित्ततः १५० कृतश्शंभोर्मंहाहर्म्यनतेप भात्य जे क्वचित्। तपांसि तेन तप्तानि शिवापर्याप्ति नान्यापि
वाराणसी समासाद्य येनाकारि शिवालयः। अशेषाद् विशेषा पाद्याः इष्टास्तेन महामखाः आनंदकानने येन देवदेवालयः कृतः। इति
तस्य समादेशसमाकर्ण्यानुगास्ततः। चक्रुर्देवालयं श्रेष्ठं यावद्युपतियामिनी। तावच्छैलेश्वरालिंगं शैलेशेन प्रतिष्ठितं चंद्रकांत
मणीश्च चत्का तिश्चेतितमंडपं। अलेखयत्प्रशास्तिं च प्रशस्ताक्षरमालिनीं। व्याचष्टाणानि नामसर्वगोत्रेभ्यो पाधिकोन्नतितिनो
गिरीन्द्रेण तेस्नात्वा पंचनदे हृदे शैलराजः कालजं जन महत्वत्सयथाचारलराशिं समुत्सृज्यपरितस्त्वरिनोमये। पार्वतीयेरनुगतस्स
वैरपि नितालयं। ततः प्रातिः समालोक्य गणाडुं इन मुंडिनो हर्षादेवालयं प्रस्रवरणाप्रासहस्तं शुभो अदृष्टपूर्वं देवामनि वेक्ष्य तमागतो तो
तु दृष्ट्वा मिहादेवमुमाहाशितस्मेरणां। प्रणामपदस्यदंडमोक्षतांजलिपुटोगणो। कृताभ्यानुज्ञो स्रेपादित्प्रेमयचक्रतरु देवदेव नतां
नीवः केन विद्रुद्धभक्तिना १४ अतीवरम्यः प्रासादो निर्मितो वरणातिटे। आत्मा यन्नेत्रिवाययामोपादस्थेयेनपाणिविभौ १५२ गणाप्ति

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

त भितीशानो निशम्याह गिरीन्द्रस्तां विज्ञविज्ञतिसर्वज्ञत्वतिः सर्वज्ञोप्यनभिज्ञावत् १३३ अचलेन्द्रांगजेमावस्तत्रात्पादिविलोकने। इत्युक्तो
ऽपि गिरिन्द्रो निर्गात्समगाणो मुने। महास्यंदनमारुह्य प्रासादं द्रष्टुमुत्सुकः। अथालोके गिरिशः प्रासादवरागतिरे अतीवरम्यवच
नपाभिनीमात्र निर्मितं स्पर्शनात्स्वहस्त्या गामीणमवी विभ्रात् इदं प्रोच महालिंगं चन्द्रकान्त शिलामयं। दिदृक्ष्यमानमं हसामी तत्तल्प
कुणहृति इति प्रसादज्ञनं तुनज्ञनं नशातनी केनेदं स्थापितं लिंगं या विज्ञित्तामतमीश्वरः तावद्दृदर्श पुरतः प्रशस्तिकं त्रस्तचिकां
वाचयित्वेवचमनाङ्गनस्पेवमनोज्ञरत उवाच देवोदिष्टेपतिप्रेक्षत्स्वात्मपितुः कृतिं। उमा अत्वेति संहृष्टा कबकुतु मस्त्रियं आ
नंदांकुलल्मीवदगेषु परिविभ्रेती। ततो ग्रजिता पद्वेदेवी पादेप्रणाम्य च अस्मि द्विगवदेना घत्वया छिपमहानिंशं। अत्र त्वया लिंग
स्पमे भक्ताः शैलेशस्पमहेशिवुः तेभ्यस्त्वं महतीं मद्विरस्यसाहपनत्र चातप्येतिदेवउत्का तां पार्वतीं पुनरब्रवीत। वराणांकृत स्नाने
शैलेशौपुः समर्चिता। पित्रन्संतर्प्य च सुहदत्वा दानातिशक्तितः नतेषां पुनरावृत्तिरत्र संसारवर्त्मनि। शैलेश्वरं महालिंगो नित्यं दृष्टा स
म्यक् शुभे १५४ प्रासादस्यापि परां मुक्तिमेतद्विरगाचेकोज्ञने। शैलेश्वरं मेद्रद्यापि वराणाः स्पेद्धमि १५५ तेषां कश्यपानिवसताडुः खे
नाभिमविष्यति। उमयापि वृतोदेवः स्तत्रलिंगे घरोद्भवः शैलेश्वरस्य ये भक्ताः स्ते मे पुत्रा न संशयः स्कंद उवाच ० इति शैलेश्वरं लिंगक
थितं ते महामुने इदानीं कथयिष्यामि रत्नेश्वरसमुद्भवं श्रुत्वा शैलेशमाहात्म्यं श्रद्धया परयानरः पापकंचुकमुत्सृज्य शिवलोकमवा
यात् १५० इति श्रीस्कंदपुराणे काशीखंडे शैलेशलिंगमनिरूपो नाम षट्षष्टितमोध्यायः अगस्त्य उवाच रत्नेश्वरसमुत्पत्तिं कथयत्व राम०
षडानन। रत्नभूतं महालिंगमत्कारपपरिवर्णयते १ कोस्य लिंगस्य महिमा के नैतच्च प्रतिष्ठितामेतद्विस्तरतो ब्रूहि गौरीहृदयनंदन २ ५८

स्कंद उवाच ३ रत्नेश्वरस्य माहात्म्यं कथयिष्यामि ते मुने यथा च तस्य लिंगस्य प्रादुर्भावो भवद्भुवि ४ श्रुतं नामापि लिंगस्य यस्य जन्म त्रयार्जितं
दुरितं नाशयेत्तस्य तस्य प्रादुर्भावं ब्रुवेस्तु ने शैलराजेन रत्नानि यानि पुंजी कृतान्यहो। उत्कोलितानि तस्य मानान्नि तस्य गिरेर्दृष्ट्वात् सर्वरत्नम
यं लिंगं नाम्यपि तत्र तस्य प्रादुर्भावं ब्रुवेस्तु ने शैलराजेन तं लिंगं प्रादुर्भावयतो शैले त्वम्बरं त्वमालोक्य
यल्लिंगं जातं तत्र स्वकृतात्मनः शक्रचापसमच्छायं सर्वरत्नमयं तिष्ठति भव तल्लिंगं स्थाने। देवतानां रत्नमवाप्य तो शैलेश्वरं स्वमालोक्य
वो तत्र समागतो यत्र रत्नमयं लिंगमाविर्भूतं तत्प्रयमुने। तस्य स्फुरत्प्रभाजालैस्ततं सर्वरत्नं। तत्र दृष्ट्वा शुभं लिंगं सर्वरत्नसमुद्भवं। भवान्यर
वोत्रयमाग तो यत्र रत्नमयं लिंगमाविर्भूतं त्वयं मुने। ज्वालजटिलिता काशप्रभा
दृष्ट्वा देवी परिपप्रच्छ शंकरं देवदेव जगन्नाथ मम वे भक्तभयप्रद कुतस्त्यमेतं लिंगं दिसप्रपातालमूलवत् इहैव रमते नाथ कथयेतप्र
भा मितांरिनगुखी किमस्यं किंस्वरूपं च किं प्रभावं भवतीति कः ११ यस्य संवीक्षणादेव मनोमेनीवद्दृष्टवत्। इहैव रमते नाथ कथयेतम्र
भा मितांरिनगुखी किमस्यं किंस्वरूपं च किं प्रभावं भवतीति क ११ यस्य संवीक्षणादेव मनो मेतीवहृष्टवत्। तदपि त्राहि मवतां गिरिश
सादत।१२ देवदेव उवाच शृणु पर्वति माख्याभियं त्वया पृष्टं हि पार्वति। स्वरूपमेतल्लिंगस्य सर्वतेजो निधेः परं तदपि त्राहिमवता गिरिश
जितभाविनि। त्वां मुद्दिश्य महारत्नं संभारोत्राप्य नापि हि अत्र तानि च रत्नानि राशीकृत्य हिमाद्रिणा स्वकृतो पाजितान्येव यो लस
त्ने: तवार्थं वा ममार्थं वा आहृत्य यत्समर्पितं काशां तत्स्यपनी याको भवेदी दृग्विधोनघे लिंगं रत्नेश्वरं त्वावे मस्त्वरूपं हि केवलं अस्य
प्रभावो हि महान् वाराणस्या मुने ध्रुवं सर्वेषामिह लिंगानां रत्नभूतमिदं परं। अतो रत्नेश्वरं नाम प्राप्ति वीराणलंदे। अनेनैव स्वरूपेण
पित्राराशी कृतेन च। प्रासादं मस्य लिंगस्य विधाय परमेश्वरि लिंगप्रासादकरणात्तव उत्सृष्टि संसत संस्तुते।। लिं स्थापितं तदुपरिमहलयेव
लभ्यते। तथेति भवतो त्वत्कारणात् प्रासादनिर्मितो सोमनं रिप्रक्ष्य तमो संख्या व्याप्ता ह्यितामुने गतौ श्रक्ता चिनमयो नानाकीर्तिकचित्रितः
निर्ममे यामा मात्रेण प्रासादं ये रुग्नगवत रेवा प्रदृष्टवरनाद्दृष्ट्वा प्रासादं निर्मितिं राणीभ्यो व्याताद्रूदेसमानपारितो विकं अनश्वरे

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

पप्रच्छ प्रणिपातपुरःसरं नाम [illegible] महादेवलिंगस्य माहात्म्यं महामुने ३४ देवदेवउवाच लिंगं त्वनादिसंसिद्धमेतद्दिव्यं शुभप्रदं आविर्भूतमिह
नाचत्वं चित्तःपुराणगौरवात ३५ गुह्यानां परमं गुह्यं ह्येतत्त्रिजगति स्थितिप्रदं। कलौ कलुषबुद्धीनां गोपनीयं प्रयत्नतः ३६ यथा रत्नेश्वरं लिंगं हेतुना
न केनचिद् झापितं परैः। अविमुक्ते तथा लिंगं रत्नेशं तं गृहे मम यानि ब्रह्माण्डमध्ये तु संति लिंगानि पार्वति। तैरर्चितानि सर्वाणि रत्नेशार्चने
मर्चिते प्रमादेनापि येर्चितं गौरि लिंगरत्नेश्वरं प्रवितं। तेभवत्येव नियतं सप्तद्वीपेश्वरा नृपाः त्रैलोक्ये यानि रत्नानि रत्नभूतानि तानि तु। रत्नेश्वरस्य
मर्चितं प्रमादेनापि येर्चितं गौरि लिंगं रत्नेशं कामवर्धितं। तेसर्वे भजरो भूत्वा प्रांतदेहे च्युतिर्मामिह रुद्राणां कोटिशः स्थानं प्रत्न
मन्त्यर्च्य संकृत्प्राप्नोति मानवः पूजायिष्यति ये लिंगं रत्नेशं कामवर्धितं। तेसर्वे भजरो भूत्वा प्रांतदे हेच्युतिमामिह रुद्राणां कोटिशः स्थानं प्रत्न
लपरिकीर्तितं तत्फलं लभ्यते देवि रत्नेशस्य समर्चनात् लिंगो विनादि संसिद्धे यद्वृत्तं तद्ब्रवीमि ते। इति हासं महाश्चर्यं सर्वपापनिकृंतनं पुरस्तं
त्रैकी काचिदासीन्नाघार्थको विदांतेकस्याफाल्गुने मासि शिवनाम्ना कलावती नन्दनं जागरं प्राप्य जगौ गीतं च पेशलं। स्वयं च वा स्मास
नानावस्यायाता तत्र सदिस त्रैकी। सुतां गंधर्वराजस्य वसुभूतेर्बभवह सा गीतस्य सर्वोचस्य तस्य लास्यस्य पुण्यतः। तत्रैव प्राप्तकृतस्येह जन्म
दिशिवरात्रिजे रम्यारत्नावल्या नामरूपलावण्यशालिनी। कलाकलापकुशला मिष्टालापवादिनी पितुरानेकं कान्तिरूपं वसुभूते घर्मेटो
वा सर्वगांधर्वकुशला गुणरत्नामहार्णवानि ४० मुनेसरवीत्रयं तस्याश्चारुचातुर्यभाजनं। शशिलेखाऽनंगलेखा चित्रलेखेति नामतः
४१ तिसृभिस्ताभिरेकत्र वाग्देवी पारिशीलिता स्य सर्वाः कलाः प्राह तत्परिप्रीता सरस्वती प्राप्य रत्नावली गौरि साजन्मांतरवासनां रत्नेश्वरस्य
लिंगस्य जग्राह नियमं शुभं रत्नभूतस्य लिंगस्य काष्ठारत्नेश्वरस्य वै। नित्यं संदर्शनं प्राप्य वत्स्याम्यपि वचो मुखे इत्थं नियमवत्यासीत्सा गंधर्वसु
तो न मातापिता: सखीभिः सहिता नित्यं लिंगं च पश्यति एकदाराधनं लेशं मम तल्लिंगमुत्तमं। समानर्च च सा बाला रम्यगीतमालया साखे:

प्रदक्षिणी कृत्य लिंगं तिस्रोप्युमे गताः। तस्या गीतेन तुष्टोहं लिंगमध्ये वरदो भवं यन्नत्वया रत्नपते नात्रा वधूगंधर्वकन्यके। तव नाभिसमा
नाख्यः सत्ये भर्त्ता भविष्यति इति लिंगाद्बुधे ज्ञातां परिपीयचतुः हर्षा। वभवानंदसंदोहमथनावीव हंसी मती गता चे व्योममार्गेण सखी
भिः स्वापितु र्गृहं। कथयंती निजोदंतं तत माली नापुनो सुरा ५० ताभिर्दिदृक्षयेति दिदृक्ष्या तिसरवीभिः प्रमनिदिता। अथ घनेवो छितभा विरत्ने
स्य समर्चनात् यथा याति सतोऽत्रा वधकौमारं हारकाः चोरो वाऽजलता पाशैः पाशितं व्याति मलतः गोचनी क्रियते रत्ना लिर्पण्यास
सुकृते कमः। प्रातनेवत प्रेमातरलेशा रिष्टरक्षकृत माता स्वस्मा सुहृष्टा सुभवतापुराणगौरवात। अहो रत्नेश्वरं लिंगं भूत्पत्तीकृत
त्य सि ५४ सुवसंतानपी पुष्पकरेपरि निमज्यवै। नगौ नेतद्विमोगाग्नि कीलासुपतिता वला [illegible] अहो भाग्यं पास्यौ न्दराणामहो पुण्यमहो
क्रमः। एक स्यैव भवेत्सिद्धिर्यस्कृत्रापि तिष्ठतो ५५ सत्यं वदंति नासत्यं दैवप्राधान्यवादिनः। दैवमेव फलेदेकं नोद्यमो नापरं बलं भवतया
अपि चास्मा किमेवे हि चोद्यमः परं दैवं फलत्येकं पश्चात्तवननः पुनः। लोकानां व्यवहारोयमालि प्रोक्तः प्रसंगतः। परं मनोरथा वापि तु
वमासेवनः स्फुटं इति संव्याहरंती नामनंतो धातितुष्टवत। नगाना सा व्यतिक्रांतः प्राप्ता श्वरं वस्वमालयं अथ प्रातः समुत्थाय पुनर
केत्र संगताः। सावमौनवती ताभिः परिभुक्ते वलज्ञिता तत्र्मीप्राप्याथ काशीसी स्तात्वामंदाकिनीजले। सखिभिः सहिता पश्य लिंगर
लेश्वरं मम निर्वर्त्य नियमं सा थ लज्जामुकुलिते नाणानिर्बधेन वयस्याभिः परिपृष्टा जगाद ह ६३ रत्नावल्युवाच अथ रत्नेशयात्रा
याः प्रयाता स्वस्वमंदिरं। भवती पुस्मार्त्ते वत तद्देशा वचोमृतं सविशेषां गसंस्काराः विश्रम वेश्म मंदिरे। निद्रादनिद्रत्वमनातद्विलोकितना
सा वला स्वप्नदर्शा प्राप्ता भाविनोर्थस्य गौरवात्। आत्मविस्मरणो हेतु ततो मे द्वौ वभवतः तद्री तरंगसंस्पर्शो मम वोधापहारिको। तस्या पर

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का० ३
५०

वशावासंततस्तात्स्पर्शनेनच नजानेत्येथकिन्त्वंकाहंक्वाहंसवाथकः तन्निर्जिगमिषुंसख्योपावद्वंर्त्तेप्रसादितः हेः कंकरोनरिपुरा
क्षणितितावदुत्कटं महत्तासिंजितेनाहं तेनाल्पपरिबोधिता ६८ सखेसंतानपीमूपकंदेपरिनिमत्पदे। त्वंणो नतद्विप्रयोगाग्निकीलास्तपि
ताबला ६९ किंकुलीयः सनोवेश्मिकिंदेशीयः किंमाख्याकः कुतोनीतिनितरां संख्यातुं द्विश्लेषानलो महान् अनल्पोत्कलितचेताः पुनः
स्तत्संगमाश्रयाः प्राणानाममेयिमा सनामेकमेवमहौषधं वयस्यानिशिमुक्तस्यतस्यैवपुननीत्तराणां। भवतीनामधीनंचतत्तुनदृष्टानम
कालीकमात्ययोवन्हिस्निग्धमुग्धसखीजने। तद्दर्शनेनस्थास्यतिप्राणायास्यतिचान्यथा दृष्टमप्यवस्थ्यसंनत्येद्बाधितुंमाधन्नाभ्युपायाततिनस्पा
गिः आकृत्याहूनायानितनंचताः प्रदेयमानतस्याः प्रोचुर्वीत्यापरस्परं सख्युक्त्वः यस्यग्रामोननोनामननान्वयोनापिबुध्यते सकथंप्राप्यते
भद्रेकउपायोविधीयतां। इतिरत्नावलीआकर्ण्यासंदेहाचनङ्गिरं वयस्यास्तस्वाप्तोमेयमुकुंठिमुमहाहत्याही केनमाबालापूर्यकुंठिम
तशक्रयः यद्यक्तव्यक्तेतितितमाद्यपकुंठतिभावितेतितत्काल्याविताः सख्याःपरितायोपहासकान ७८ वद्भुषाः शातलोपायान्यधुमी
हत्रशांतयोव्यापितिनयदाम्रूछीतत्रह्रीतोमुचारतः तस्यास्तस्यैकमानीतरत्नेशात्वपनोदकंतदुत्ताराणां। लक्षणासोखवतन्तर्थविरसमहस्रम्यासि
नवमावासीन्मुकुः शिवपश्चिवेतिच। स्वकरंज्योचअद्यवातोस्वभक्तानामुपसर्गमहत्यपि नोपायांतरमस्त्यवोदिनशवरगोरक्षकायव्याधयोहि
दुःसाध्यविहितः शरीरगाः अद्वयैशोदकस्पर्शात्रेनश्यत्यावनान्यथा सेवितयेनसततंभगवच्चरणारक्षकं ८२ तत्वात्याध्यात्रस्पुचिनोपि राम०
सर्पानिदुर्गतिः आधिभौतिकनामंचतापचाप्याधिदैविकं अध्यात्मिकंतथातापंहरेद्भचरणोरक्षकाव्यापेतसत्त्वन्तावाधर्गधदनमस्तु
नेउचितह्रीतिहोवाचताः सखीः स्निग्धधीरधीः ८५ रत्नावल्युवाच शशिलेखेऽनंगलेखे चित्रलेखेमदीहिते यूयंकुंठितसामर्थ्याः कु ५०

तोवहताः कलाः कृदामत्रिपथाप्रमेसम्यगुपायोस्तिमभेप्सितः त्वरलेश्वरानुग्रहतोऽनुतिष्ठतहिताः शशिलेखेभिलषितप्राप्त्यैलेखाल्लिमा
लिख संलिखानंगलेखेत्वंयनः सर्वावनीचनान्। चित्रजेचित्रलेखेत्वंपातालतनुशायिनः किंचिद्राविभेदयत्राप्रवृताकुरयालंकृतान् लिखा
अथ। करोयितिताः सख्यस्तेत्रातुपघवर्णाश्च लिलिखुः क्रमशः सल्पमूतायौवनशोवधाणनिर्मुक्तकौमारलक्ष्मीकान्पुंवत्वश्रास
माहृतान् प्रतिः संध्येवगंधर्वानपश्यन्नानेक्षानासर्वान्स्वरनिकाणान्माव्यालीकतत्स्मुभेचारा। नचाचल्यजहावत्यातेपुस्वलोकि
वाक्षितु। ततोमध्यमलोकस्थान्मुनिराजकुमारिकान् विलोक्य पितसायीतिकाथापयोमनिर्भरा। अथरत्नावलीवासाकराभ्या
रीविलोचना दृष्टोव्यापारयामासबलिसद्मपुवस्त्वपीडितिजाजानरनुजान्बीत्पसापांध्र्वीकुमारकान् ९५ रतिविवंधनक्रोपिनापि
तान्मन्मथशरैः सुधाकरकस्यप्रशाप्यतिद्वनागपंक्तिका ९६ पश्यंतीनागपूनः साकिंचिद्दष्टुसिताभवत्। भोगिनःस्वान्विलोक्य
पिचित्रंचित्रगतानथ मनाक्संभुक्तभोगेवृत्तामासीत्कुमारिका। पुनः प्रत्येकमद्राक्षीद्गोपानशेषवशजान् तत्रैकान्वयगान्
हृदयवासुकिगोत्रजान् पुलीकानंतकर्कोटभद्रसंतानगानपि दृष्ट्वानागकुमारांस्तान्शंखचूडमध्येत्ताशखचूडेनामरिव
रीलज्जावभारसा १०० उद्भिन्नपुलकाप्यासीत्संगप्रत्यंगसंधिषु। तत्रमाभरनोत्तापितत्कौमारहनोवरः नयावेदग्धपावरया हतातं
त्रलेखया अथ चित्रपथीचित्रलेखाचित्रपटांचलं परिक्षिप्याद्गणोत्नपिहितेसकपोलला। रत्नावली कीचित्रलेखांद्विपामोनाव
लविनी दृष्टाकुटिललयाकूचीत्रस्कुरदृशनावराकया। हीतानंगलेखातमाथशशिलेखया चित्रलेकापतिक्षिप्रपटचलमपाकरो
नवस्तंभतिस्ततासाथकन्यारत्नावलीस्तुभा शांयचूडान्ववायंतरत्नचूडमवेक्षजानदीहीनात्ताणां दृष्टिरानेहाश्रुभिराद्धता कपोलभि

Indira Gandhi National Centre for the Arts

का०उ०
५१

त्रिभुवनत्वेरोरकरीमकाचितायकुंपुगात्रलतिकाद्यतनोमांचकचुका चिचन्यस्तेवत्तसंभद्वरामुकुलितानननातन। साचित्रलेखा
तामेत्याश्वसपदात्तुरां १०८ मोत्सुकेव्रजगंधर्वसिद्ध। स्त्वेघमनोरथा। एतस्यावगतंसर्वदेशनामान्वयादिकं १०९ माविषीदालिह
लभस्त्वेषलेभ्येरोर्थितः। अहोसहृदयवराचाप्याप्तेशनाम्नितोविना उत्तिष्ठयाम। सस्नेरलेखः सवेदोहिनः। अथदेवभागा तीत्ता हक्
गगनाधुगा सुबाहुनादानवेनपातालतलवासिनागृहीत्वातांश्यानस्तोपिनिरगाद्दानवोमहत्। हरिविक्रमदृष्ट्वास्यः प्रान्तेरहीरा
रिवातांस्तविलोड्यगंधर्वौदृष्ट्वा विकटितानन रुधिरारुणानेत्रेचजातावेपथुभूमयः हामातर्हापितस्त्वाहिहाविधेमाविधेहि
तत्र पदेतत्कान्तेमांदूतमनाथास्वतिनिष्ठुरां। हा देवुमंदभाग्याभिरस्माभिः किमनुष्ठितं ११५ स्तु कृते तत्रवात्री पिनचित्तेव्याहृताक्
चित। शिशुक्रीडनकंहित्वा हित्वारत्नेश्वरात्वनं पित्रोः स्वाधीनसत्वेष्टा दृष्टविमानकिंचन। अथोभुवनमारीमाहानानाघ्रनवा
त्रनः त्रातित्राणार्थिनीबाला प्रभोरत्नेशसर्वगा इत्यगंधर्वतनयाविलपन्ती कृपान्तरं सुश्रावनागराजोरोरत्नचूडोमहामनाः
कासोमत्स्वामिनोनामरत्नेशस्यमहेशितुः लिंगराजस्यगच्छ्रातिकर्मनिर्बंधनभेदिनः। पुनरप्यार्त्तरावंसश्रुत्वाबालासुरोदितं रत्ने
शरत्नाररत्नेतिगृहीतास्त्रोविनिर्ययौ। तदेवसारसपानेनमहामांसनिषेवणात् आर्पितोत्मत्तडम्बोद्धरलदृशोनिनैच्छत्। स्तुध्याहि
पत्रीदुष्टशिष्टकन्यापहारक १२२ मद्दृष्टिगोचरंयातः क्वयास्यसुद्धधर्मामम्वाणाहतप्राणाः यासाकुंडमैते १२३ अत्रत्वाणोय
घनमत्तवैदवनपुरंप्रति। रत्नेश्वरस्ययेनांमप्रलयापद्यपिस्फुटं गृहीतंनभवादभ्यर्त्तुभीतिभयान्तस्तु। रत्नेश्वरमहानामहृत्त ग्रन०
त्राणास्तुमेनना। तेषांजन्मजनाथ्याधिकलिकालभयंकुत ॥ इत्युक्त्वातामयत्रत्नात्तन्मुखप्रहितेहृणाः वाघ्रघोत्ताइवमृगी ५१

मोमैधिष्ठित्युवाचसः इत्याश्वास्याथगंधर्वीः सैवभुजगराजजः आकर्णापूरणामाकृष्यकोदंडंप्राहिणोच्छरं। सोपिकुद्धोदनुजराट् परास्त्र
हभुजंगवत् आविध्यकालदंडाभंपरिघंव्यसृजन्महत्। हरिसेनेश्वरंलिंगमस्यसम्यग्विदंभते अलातदंडवत्तस्मिन्कालदंडोपिजायते
अंतरैवसचिच्छेदपरिघस्तमहेषुभिः उद्वृत्तस्यपथेहापुर्विशिखैस्तांतरैवहिनितोस्यबाणा। णाविहायकालनिलसमप्रभं सबाणास्त्र
स्पहृदयंप्रविष्टप्रगवेस्यचाप्राणानस्यविनिर्यात्यस्वपत्न्याभिगात्पुनः हरिछन्नस्यदेशात्संसर्वविज्ञायतत्त्वतः दिगंगनापुरः स्थि
तुभिवनागाश्रुगोगतः अन्यायोपार्जितैर्द्रव्यैः सुखंभोक्तुमिच्छतां निद्रव्याणांत्यवस्थारणा निकृतः सुखं इतितद्दानवं
हत्वानागनाजेमिहाबली। प्रत्युवाचाथतां कन्याः कामूयंकस्यचात्मजाः दुरात्मनाकुतोनेनसंगतास्तनुजन्मनगाद्भ्रवारले
श्वरलिंगंभवतीभिर्विलोकितं यस्यनामाहरोत्स्वाराद्यपेतरमापदः पृषमाश्रुतनाख्यातपेन्द्रानामितन्चनः १२७ इतिश्रुत्वाकी
ह्रस्वनितराप्रेमनिर्भराः परस्परंमुखवीक्ष्यकोसोस्याद्दृष्टपूर्ववत् १२८ आकारणास्वरवाकोसोप्रान्तरेसमुपाश्रितः निजप्राणान्यणी
कृत्ययेनत्राताः स्मबालिकाः अस्यसंस्पर्शोनारदेवस्वभावचपलान्यपि। मंथराणीद्रियाणीस्तु परिपीयसुधामिव मान्यस्यत्रनो
नेत्रेप्रोसहेत्तेपथ्यानथा। अन्यदृक्स्वतंरप्रेस्पार्शमगा। यतरांचाथि वचः पीयूषमाधुर्यनितरांप्राप्नुनः श्रुती। शुद्धा तरग्रहामित्तीनेकुर्वी
नेस्वहृन्मनः आप्नुतः पंगुतांमेनोपादोनश्चचलविद्यमध्याच्छविविडस्तनबालिकाः पा अमुपुवानमालोक्यचोरनः संम्नोमणोः इ
तिसुवंतस्ताबालाः परस्परमनुत्वराद्दृष्ट्वा पिचित्रमध्यच्छविविडस्तनवालिका। अतीवभीषणाकारदनुजस्यनिशाधसानं अथो

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का०ऊ० भूतेहाराास्तन्वात्ता सिधुर्हरिशोचराः ऊचुश्चतंयुवानंतानिजजीवितरद्दिरां॥यस्तंभवताघंस्ले हनिर्भरचेतसा तदाचद्दामहेसर्वमवधे
हिद्दराांमनः॥इयंगंधर्वराजस्यवस्तुभूतेस्तनूद्भवा कन्यारत्नावलीनामगुणरत्नमहार्णवनि॥वयमेवयस्याएतस्याश्छायेवानुगताःसर
५१ आरभ्यबाल्यमप्येषालिंगरत्नेश्वराभिधं।यातिपित्राप्यनुज्ञाताकाश्यपामर्चयितुंसदा वरोपिस्त्रस्तेनास्यैप्रसन्नोनाथशंभुना।हरिष्यति
तियःस्वप्नेकौमारंतेकुमारिके तवनामसमानाख्यःसतेभर्त्ताभविष्यति।युवानेस्वप्नभोक्तारश्राप्याप्येषास्तुःखिता पुनस्तद्दिरुक्ति
न्तेनवह्निनातीववत्तापिता।कलाकौशल्यतोस्माभिःसोपिचित्रेप्रदर्शितः१५१ यस्यनग्रामनामापिनान्वयोपिवयुध्यतो तदृष्टाचित्रे
त्रलिखितमप्येषाजीवितापुनः१५२ ततोरत्नेश्वरंतत्वोस्यगृहायोस्तकाभवत्प्रातीप्रतोनयासार्धप्रातरागमनाद्य्नि अतोक्तितागमि
श्चास्माभूत्वायतालमाविशत।अनंतरंभवानेवतंवेत्तिरत्नचूडाधमं अगस्त्येववृत्तातोनिजोस्माभिरुदीरितः॥प्रसीदकुरुचास्माकाप
रःकोसिकृपानिधे यदाप्रभृतिचास्माभिसदृष्टोडपरानवः।तदाप्रभृतिनोनेत्रेविध्यतेवदतप्रभो काद्दिशाकाभयत्रातन्ताविभः।कि
चिरेवहि।क्कवयंकावयंक स्त्वंकिज्ञातकिंभविष्यति निशम्येतिसपुरयात्मानानाऽत्नकुमारकः आश्वास्याताभयत्रस्ताःप्रोवाचै
रचपुरयो मयासहसमायातारत्नेशदर्शपाभिवः।स्त्याक्तपसतानिन्याक्रीडावापीषुखेचरका विचित्रमणिसोपानाहंसकोक
कुनारवं।कंवीनावासितव्याजास्त्वागतकुर्वेतीमिव तेत्रतेनाप्यनुज्ञाता।क्रीडावापनिमज्यताःसचेलपुष्पाभरणाःप्रोन्मम राम०
ज्जुस्ततःपुनः बहिर्निर्गत्यगंधर्व्यःपुष्पंपंत्यश्छगिताडुवारत्नेशालयमाजाकन्यकाजरत्नसमीपतः परस्परंततःप्रोचुर्गंधर्व्योविस्मि
तादृवस्त्वप्रोयंकिमुवासत्त्वंखेचरोरत्नेश्वरस्यवा वयमेवहिवाभ्रातागंधर्व्योनवयंकिमु।किमेतन्नेवजानीमऐन्द्रजालिकविल ५१

वत्त एतोत्तरवहागंगास्फुटमेवभवेदिह।प्रारवचूडस्यवाप्येषाशंखचूडमयस्ववसे। १६६ अहुरनुजन्मनः रत्नावलीसुताप्रीसखीकाप्रि
त्रात्ता १८१ रत्नेश्वरात्समायातीस्नेपगगनवर्त्मनि।यथानमञ्जुपातालपथापुथद्दमभूत्सुनः यथारत्नेशभक्तेनरत्नचूडेनघातितःप्र
सुबाहुरनुजनुर्महेष्वासेनचेषुराः यश्चो एतत्पचनदंतीर्थमेषवागीश्वरालयः।यस्यसंदर्शनाद्देववाग्विभूतिर्विजृंभते १६७ प्रारवचूडस्य
विश्वेषशेखरचूडप्रतिष्ठितः।यस्यसंदर्शनात्पुसानभयकालसंयत एतामेतेकिनामदीर्घिकापुरायतोप्रभुः।यस्याकृतोरकामत्र्यामत्र्यलोके
विशतिन असावाशापुरीदेवीयास्कृतात्रिपुरारिणा।त्रिपुरंजेतुकामनमेराकिन्यास्तरेप्रभुभ माघापिपूजितामत्र्यैराशापूरपतेर्थिनां।मदा
किन्याः प्रतीच्यांतुएषासिध्यएकेश्वरः भैवेद्यस्यसपर्यातोगृहेसिद्धचटकस्फुटं।कुंडंसिध्यचटकाख्यंचतत्रैवविरजोदकं यत्रस्नात्वाकृता
श्राद्धोविरजस्कोदिवंव्रजेन्नमूर्त्यस्ताम्सिद्धपश्चाष्टोयाःकाश्यपाःसर्वसिद्धिदः सर्वसिद्धिप्रदश्चासौमहानाजविनायकः।विनायकाःप्राप्य
नियमेश्रयामतांनराः आसीसिद्धेश्वरस्येत्रः प्रासादःकांचनोज्ज्वलः।रत्नध्वजपताकाश्चसिद्धिस्याघद्धिलोकनात्क्षेत्रस्यमध्यमेभागे
मध्यमस्वरएषवै।मध्याध्यालोकयोर्मध्येनवमेघस्यावीहराणात् मध्यमेशंसमभ्यर्च्यनरोमध्यमपिष्टयोआस्तुकुम्भदशतीडस्यान्ततोमोदव
विरति एरावतेश्वरंलिंगतत्प्राच्यांभिष्टसिद्धिकृत्तदृश्पातेपत्याताकायांरम्यएरावतोगजः छदकाब्धिकेश्वरस्येषप्रासादोरत्ननिर्मितःप्रति
रश्मिवसंघत्रयत्रोचंद्रःसनाकः यस्यसंदर्शनान्नराणांनकाजःप्रभवेदुदवानकालिःप्रभवेत्सत्यनचकस्पशाधमः इतियावत्कथाचक्रुःस
भ्रातास्ववालिकाः।तावद्दृष्टविभूतिसगंधर्वस्त्वयायमी १ नारदीकृतवृत्तांतःसुबाहुरनुजन्मनः।रत्नावलीसुताप्रीसखीकामथाप्त
त।१८२ रत्नेश्वरात्समायातीस्नेपगमनवर्त्मनि।यथानमञ्जपातालपथापुंद्दमभूत्सुनः यथारत्नेशभक्तेनरत्नचूडेनघातितः॥सुबाहुरनु

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का.उ.
५३

जनुर्महेश्वासेनचेषुणा॥ यथाचपृष्टवृत्तांतो वापीमार्गेणचानमत्॥ शंखचूडस्यवापीतां पातालेषुप्रवर्त्तिनीं यथाचप्राप्यनिर्याताः काशी
दृष्ट्वापिबालिकाः॥ भृशं संभ्रांतिमापन्नाः पश्यंत्योपिसमुत्सुकाः दृष्ट्वागंधर्वराजस्तां पुनर्जातामिवात्मजां॥ सवयस्यामनम्लानमुखपंकज
श्रियं परिष्वज्य समाघ्राय ललाटफलकं मुहुः अंकमारोप्य पप्रच्छ सर्ववृत्तांतमादरात् अथसाकथयामास दत्तु जायद्वतः कथाः रत्नेश्व
रवरावाप्तिं स्वप्नावस्थां विहायच रत्नामनोवृत्तिं विज्ञाय पाथसुवेगिनेः शशिलेखा समाचष्टस्वपक्ष्वर्याः सविस्तरं ततो सनितत्ता सोथगंधर्वा
धिपतिः कृती॥ प्रभावं वर्णयामास मुहा रत्नेश्वरस्य च एकं वपुवाच आकर्णय मुनिश्रेष्ठ विध्यद्वंद्वनिबर्हणः प्रत्यहं रत्नचूडेपिव पाप्मा
समुद्रालेगेणा संयमी नागलोकात्समागत्य स्नात्वा मंदाकिनीजले॥ रत्नेश्वरं समभ्यर्च्य रत्नजल्पष्टकेनवै स्तुत्वापि कृतजान्याद्दे समभ्यय
र्च्य मतिहृष्टवशं त्। एकदा स्वि ध समये रत्नेशो लिंगरूपधृक् रत्नचूडमुवाचेदं निजभक्तं दृढव्रतं॥ दानवेनहृतां कन्यां मोचयिष्यति यो भवान्
तं दानवं रणे जित्वा सा ते पत्नी भविष्यति॥ इति स्मरन् वरं सो थ नागनाजो महामना १५६ तां कन्यां दानवं हत्वा विमोच्यानिलवीर्यतः॥ वापीमार्गे
णामानाजाद निनायपुनर्महीं १५७ स्वयं च साधयांचक्रे प्रत्यहं नियमं सुधीः॥ लिंगं समर्च्ययित्वा थ कृत्वा चापि प्रदक्षिणां यावद्बहिः समागच्छे
त्प्यायरत्नेशमंडपात् तावद् गंधर्वराजाय तालिः सवस्त्रमूसते सोयं सायं युवा धन्यस्तन्नेपथ्ये प्रदर्शितः॥ गंधर्वराजस्तं दृष्ट्वा नागनाजकुमारकं
१०० अतीवस्मेरनयनः संप्रहृष्टतनूरुहः मनस्येनं च संवर्ण्य तद्रूपं सवयोन्वयं धन्यो स्म्यनुगृहीतो स्मि रत्नेशेन वरार्पणात् कन्यायस्पतरोचे
यमनुरूपो स्तियत्पतिः समाकार्येति हृष्टेन मवधार्यं च सुदरं दृष्ट्वा तं नाम गोत्रं च गणाणि त्वावलीबलं रत्नेश्वरस्य पुरतस्तस्मैकन्यां ददौ सुर एम
नी त्वां गंधर्वलोकं च कृतकौतुकमंगलं मकंपर्कं गां सपृज्य मानािमग्राहयत्ततः वैवाहिकेन विधिना दरौ रत्नान्यनेकशः शशिलेखान्नंग
५३

लेखा चित्रलेखा पि कुंभेनाविन्नाप्य स्वजनेनतां स्वरयामास तंमंति उपपम्पचतस्त्रोपि सगंधर्वसुताः शुभाः॥ रत्नचूडो जगामाथ ताभिः स्वपितृमंदिरं
यथाचतस्त्रभिः साधं श्रतिभिः प्रयाव शिवाम्यचित्रोभ्यणोनत्वा नवोढाभिः सनाम गाद्विनिवेदितवृत्तांतो रत्नेशानुग्रहस्य चात्ववासताभिः मुदायं
यथाचतम्भिः साधभ्रूतिभिः प्रयावः शिवाम्यचित्रोभ्यणोनत्वा नवोढाभिः स नामगाद् विनिवेदितवृत्तांतो रत्नेशानुग्रहस्य
त्पत्य्यामाभिनंदितः ईश्वर उवाच रत्नेश्वरस्य लिंगस्य मम छा वरूपिणः॥ सर्वेषां सर्वरूपाणां प्रभावो गिरिनंदने ११० अस्मिंल्लिंगे परा सिद्धिः प्राप्ता
सिद्धाः सहस्रशः॥ गुह्यमासीदिदं लिंगमयावत्स्तु मध्यमे १११ तवपित्राद्रिमवतामम कृतेन सर्वधाम गापात्रितीर्माहारले रत्नेशः प्रकटीकृतः अस्मि
ल्लिंगे मम प्रीतिर्नितरां सद्रिराजजो वाराणस्याभिदं लिंगं जनी प्रमलतः नानारत्नानिलभ्यन्ते रत्नेशानुग्रहात्शुभे॥ स्त्रीरत्नपुत्ररत्नानि स्वर्णानि
लिंगे मम प्रीतिर्नितरामद्रिराजजोवाराणस्यामिदं लिंगं प्रजनी प्रयमलतः नानारत्नानि लभ्यंते रत्नेशानुग्रहाच्छुभे॥ स्त्रीरत्नपुत्ररत्नानि स्वर्णानि
रत्नावपिप्रिये यो त्र रत्नेश्वरं नत्वा सृतो देशांतरे प्युपानसः स्वर्गादि हागत्य कल्पकोटिशतैरपि अमितामोचित दक्षपासुपोष्यनिशिजागरात्
रत्नेशसन्निधौ देवि मम साक्षिध्यमाप्नुयात्। अस्य लिंगस्य देवेशि त्वयाजन्मांतरे प्रिये दाक्षायण्या। भुवं लिंगमर्चयात्र प्रतिष्ठितं। तस्यसंद
र्शनादेव नरो याति दुर्गतिं। अविकाना मगोरीत्वं तत्र हिंचाविके श्रुणु मत्तः युडाननः स्तत्र तवपुत्रः सुमध्यमे। एतत्त्रयं नरो दृष्ट्वा नगभेश्रवि
शेदुमे। रत्नेश्वरस्य माहात्म्यं मया तेसमुदीरितं। गोपनीयं प्रयत्नेन कलिकल्मषचेतसां इदं रत्नेश्वराख्यानं यः पठिष्यति सर्वदा। सपुत्रपौत्रपशु
भिर्न वियुज्येत कर्हिचित् श्रुत्वा रत्नेश्वरोत्पत्तिमेतिहासं नोत्तमः अनन्तलभेत सत्यं कन्या रत्नं कुलोचितं कन्यापीमं सकाकर्ण्येति हासंप्र
नोरमं। आद्यमासत्यतिं प्राप्य भविष्यति पतिव्रता इतिहासमिमं श्रुत्वा नानीवापुरुषोपिवा। न जातिश्च विमोगान्नितापेनपरितप्यते ११५ इतिश्री
स्कंदपुराणे काशीखंडे रत्नेश्वरप्रशंसनंनाम सप्तषष्टितमो ध्यायः स्कंद उवाच अन्यच्च शृणु विप्रेंद्र वृत्तांतं तत्र संभवं महाश्चर्यप्रजननं
महापातकहारि च १ इत्थं कथाप्रवृत्तौ च रत्नेश्वरस्य महेश्वरात्कोलाहलो महानासीत्तत्राता त्राते ति सर्वतः महिषासुरपुत्रो सौ समायाति गजा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का॰उ॰ सुराः प्रमथ्य प्रमथान्स्ववीर्यमदोद्धताः यत्र यत्र धनायांसः चरणौ प्रमिरोति हि । अचलो हि चलमांश्च क्रेतत्र तत्रास्य भारतः ऊरुवेगेन तरवः
पतंति गिरिभिः सहायस्य दोर्दंडघातेन च रणी स्युश्च शिलोच्चयाः यस्य मौलिजसंघर्षात् घनाव्योम त्यजंत्यपि । नीलिमानं न वाद्यापि जह्युस्तत्के
५४ शसंगतः यस्य निश्वाससंभूतैस्तरंगैर्महाब्धयः । न घोप्यमरकल्लोला भवंति तिमिभिः सह योजनानां सहस्राणि नव यस्य समुच्छ्रयः । तावा
नेव हि विस्तारस्तनोर्मायाविनोस्य हि यन्नेत्रयोः पिंगलिमा तद्योजनलिमा पुनः विद्युता नो त्यजेत्यद्यापि सोप्यमायाति सत्वरः यायदिशां समभ्ये
ति सोपि दुःसहानवः । सोसौ समभवेत्स्वपताध्वसादिवरिक्रक्रवं १० ब्रह्मलब्धवरश्चापं तृणीकृतजगत्त्रयः । अवध्योहं भवामीति स्त्रीपुंसैः का
मनिर्जितैः ततस्त्रिशूलहेतिस्तमायांतं दैत्यपुंगवं । विज्ञायावध्यमन्येन शूलेनाभिजघान तं प्रोतस्तेन त्रिशूलेन स च दैत्यो गजासुरः । छत्रीकृत
मिवात्मानमन्यमानो जगौ हरं १३ गजासुर उवाच त्रिशूलपाणे देवेश जानेत्वां स्मरहारिणं तव हस्ते मम वधः श्रेयानेव पुरांतक किंचिद्विज्ञाप
मिच्छामि श्रयव द्विमत्मीतसत्वं ब्रवीमि नासत्यं त्वं तु जपविचारय १५ त्वमेको जगतां वंद्यो विश्वस्योपरिसंस्थितः । अहं त्वदुपरिष्टाच्च स्थितोस्मी
ति जितं मया धन्योस्म्यनुगृहीतोस्मि त्वत्त्रिशूलाग्रसंस्थितः । कालेन सर्वे मर्त्यं मे मृत्युरादृशः इति तस्य वचः श्रुत्वा देवदेवः कृपानि
धिः प्रोवाच प्रहसन् शंभुर्धीरोद्धत गजासुरं १९ ईश्वर उवाच गजासुरः प्रसन्नोस्मि महापौरुषशेवधे । त्वानुकूलं वरं ब्रूहि दास्यामि तमतेसु
र इत्याकर्ण्य स दैत्येंद्रः प्रत्युवाच महेश्वरं गजासुर उवाच यदि प्रसन्नो दिग्वासस्तदा नित्यं वसान मे २० इमां कृत्तिं विरूपाक्ष त्वत्त्रिशूला
ग्निपाविता स्वप्रमाणां सुखस्पर्शां रणांगणपणीकृतां दृष्ट्वा धिः सदेवास्तु सदैवास्त्विति कोमलां सदैव निर्मलां चास्तु सदैवास्त्विति मे राम॰
उनं महातपानलज्वालाः प्राप्यापि सुचिरं विभो गन्धाढ्या नेषां मे पुण्यगंधनिधिस्ततः यदि पुरा पवती नेषां मम कृत्तिर्दिगंबर । तदा त्वं
५४

गसंगोस्याः कथं जातेरणांगणे अन्यच्च मे वरं देहि यदि तुष्टोसि शंकर । नामास्तु कृत्तिवासास्ते प्रारभ्याद्य तनेदिनं इति तस्य वचः श्रुत्वा तथेत्यु
क्त्वा च शंकरः पुनः प्रोवाच तं दैत्यं भक्तिनिर्मलमानसं २६ ईश्वर उवाच अन्यत्पुण्यनिधे दैत्य वरमन्यस्तु दुर्लभः अविमुक्ते महाक्षेत्रे तवात्मक
कलेवरं इदं पुण्यं श्मशानं ते क्षेत्रेस्मिन्मुक्तिसाधनं मम लिंगं भवत्वत्र सर्वेषां मुक्तिदायकं २८ कृत्तिवासेश्वरं नाम महापातकनाशनं सर्वेषामेव
लिंगानां शिरोभूतमिदं शुभं २९ यावंति संति लिंगानि वाराणस्यां महांत्यपि जन्मांतरविज्ञातानि तेषु ह्येतद्भवदुत्तमं ३० मानवा नाहितायात्र छोकि
हंसपरिग्रहः दृष्टेनानेन लिंगेन पूजितेन स्तुतेन च कृतकृत्यो भवेन्मर्त्यः संसारे न विशेत्पुनः रुद्राः पाशुपताः सिद्धा अपर तत्त्वचिंतकाः श्रा
ताहंता जितक्रोधा निर्द्वंद्वा निष्परिग्रहाः अविमुक्ते स्थिताः पत्युर्मम भक्ता मुमुक्षवः मानापमानयोस्तुल्याः समलोष्टाश्मकांचनाः कृत्ति
वासेन संशयः कलिद्वापरसंभूता नराः कल्मषबुद्धयः सदाचारविनिर्मुक्ताः सत्यशौचपराङ्मुखाः मायपादंभलोभाभ्यां मोहाहंकृतिसं
युताः श्रद्धान्नसेवि पापाजिह्वा लोपव्यति लालसाः संध्यास्नानजपैर्हीनास्ते हीनतमनो धमः कृत्तिवासेश्वरं प्राप्य सर्वपापविवर्जिताः स
वेनमोक्षमेष्यंति मथ्यास्तु कृतिनस्तथा कृत्तिवासेश्वरं लिंगं मिथ्यं काश्यां ततो नरैः जन्मांतरसहस्रेषु मोक्षोन्यत्र तु दुर्लभः कृत्तिवासेश्वरो लि
गेन भ्यानेक केन जन्मना ४० पूर्वजन्मकृतं पापं तत्पापं तयोरानादिभिः शनैः नश्यन्त्यघो विनश्यंत कृत्तिवासेश्वरे क्षणात् कृत्तिवासेश्वरं लिं
गं पंचं विध्यंति मानवाः प्रविष्टा हि शशरे मृते यान्ति पुनर्भवः ४२ अविमुक्तेत्र वसता व्यजाप्य शतरुद्रियं कृत्तिवासेश्वरे देवो द्रष्टव्यश्च
पुनः पुनः ४३ सप्तकोटि महारुद्रैः सुजप्तैर्यत्फलं भवेत् तत्फलं लभ्यते काश्यां एकजापात्कृत्तिवाससः माघकृष्णचतुर्दश्यामुपोष्य निशि
जागृयात् कृत्तिवासेशमभ्यर्च्य सयाति परमां गतिं शुक्लापांपचदश्यांपंच्यां कर्त्री महोत्सवं कृत्तिवासेश्वरो लिंगेन सगर्भे प्रवेश्यते कथं

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का॰५०

५५ पित्वेतिस्वैरमस्तत्कृत्तिंपरिगृह्यचागतोहास्यमहतीप्राहगणोद्धृतस्वेवः महामहोत्सवोऽत्रासीत्तस्मिन्नहनिकुंभजात्कृत्तिवासत्वमापेदेपु
स्मिन्स्वेतिहिंवाः पत्रत्रत्रीकृतोस्त्य स्फुलमानोप्यभूत्तलोतस्त्रूलोत्पाटनोद्गातत्रकूपंमहत्तरं तस्मिन्कुंडेतरस्मित्वा कृत्वाचपितृतर्प
णं। कृत्तिवासेश्वरंदृष्ट्वाकृतकृत्योनरोभवेत् ५० स्कंद उवाच नास्मिंस्तीर्थेत्तुमहत्तरंतत्रश्लोकोमिश्रामपाकाकाहंसत्वमापन्नास्तत्तीर्थस्य
प्रतंदृष्ट्वापक्षिरोगा मिलन्नापनस्परंतस्नाथंपुण्यंतोव्योमवर्त्मनि बलिपुष्टपुष्टागारत्वंतःकरठाःकुतुः। बलिभिश्चातिपुष्टागौरबलाश्च
चुभिर्हताः। तेहन्यमानान्यपतस्तस्मिन्कुंडेनभोंतोगणात्। आयुःशेषेणतस्त्रानाहंसीभूताःकृतवापसा आश्चर्यंवर्ततस्तत्रतत्पापात्राणा
मिलिताजनाः ऊर्ध्वांगुलिनिर्दृष्टाहोपश्यतपश्यत अस्माक्तुवीत्त्वमागेषुकाकाः कुंडेऽत्रपतन्। धात्रेरास्त्राः तेजानातीर्थस्यास्य
प्रभावतः ५१ हंसतीर्थंतदारभ्यकृत्तिवाससमीपतः। नाम्नाख्यातमभूत्लोकेतत्कुंडंकलशोद्भव अतीवमलिनात्मानोमहामलिनकर्मभिः
त्वानिर्मलतांयांतिहंसतीर्थकृतोदकाः काश्यांसर्वेषुवस्तव्यस्तात्त्वयहंसतीर्थके। द्रष्टव्यःकृत्तिवासेशःप्राप्तव्यंपरमंपदं ६० काश्यापलि
मान्यनेकानिमुनेसंतिपरेपरे। कृत्तिवासेश्वरंलिंगसर्वलिंगशिरःस्मृतं कृत्तिवासंसमाराध्यभक्तियुक्तेनचेतसा सर्वलिंगाराधनजफलंकाश्य
मवाप्यते तपोहानंजपोहोमस्तर्पणंस्वरार्चनं। समीयेकृत्तिवासस्यकृतंसर्वमनंतकं नीमित्वानारिसंसिद्धेमेतत्कलशसंभवपुनर्देवस्यसा
न्निध्यादाविरासीन्महेश्वरः एतानिसिद्धलिंगानिछन्नानिसुयुगेयुगे अवाप्यशंभुसान्निध्येपुनराविर्भवंतिहि हंसतीर्थस्यपरितो राम॰
लिंगानामयुतंमुने। प्रतिष्ठितंसुनिवरैर्ब्राह्मणैर्दिशतोऽन्तरं एकैकंसिद्धिदंनृणामविमुक्तनिवासिनां। लिंगान्यायुन्नेशादिव्यावनेशांत
मेवहि लोमशेशंमहालिंगंलोमशेनप्रतिष्ठितं। कृत्तिवासःप्रतीच्यांतुतद्दृष्ट्वाघौतकाडूपं माळतीशंमुक्तंलिंगंकृत्तिवाससमहत्तं। ५५

समभ्यर्चयित्वातल्लिंगंराजाराजपतिर्भवेत् अंतकेश्वरसंज्ञंचलिंगंतद्दूरस्वस्थितं अपिपापीयसांनिःपापोजाप्येतेनहिलोकनात् ७० उतनके
शंमहालिंगंतत्पार्श्वेज्ञानरूपां। तल्लिंगंवरिवस्यातोब्रह्मज्ञानमवाप्यते तद्दक्षेमहामंत्रिरसिद्धामोक्षिभिर्भवः तिस्यदर्शनतःपुमानंभवेद्यम
र्शनं ७१ सुसिद्धोहरिचतत्रासिद्धिदेवाविकरालोचनः कृत्तिवासाद्दक्षपदेकाश्याप्रस्यइहभाद्धिशो अस्तिसिद्धोसिवेतालस्तस्यादर्शनमा
नेक्षते। रसातिवांछिताःसिद्धिसाधितांभोमवासरे वेनालकुंडतत्त्रातिसर्वत्वापाधिविघातकृत्। तत्कुंडोदकमास्पृश्याकुणाविस्मत्यरूपाद्भे
त वेतालकुंडेसुस्नातोवेतालंप्रणिपत्यच। लभेतवांछितांसिद्धिंदुर्लभांसर्वदेहिभिः। गणोऽस्तितत्रद्विभुजस्तवतुव्याघ्रश्चशीर्षकः। तस्यसंवी
त्तणात्स्वपापंयातिसहस्रधा तद्दक्षेसुनेरुद्गच्छतर्गगोस्तिभीषणः। त्रिपरस्तादिशोर्भीचहस्ताग्यःसएवहि गोष्पतेवृषाकारस्त्रिधाव
दःसद्कुंभजाकाश्यांविघ्रकरापिचयकाश्यांपापबुद्धयः तेषांचसतिसंकल्पेमहद्धनकुठारकः यकाश्याविघ्नहर्त्तायेकाश्यांधर्मबुद्धयः सद्भा
घंटकर्णाद्ध्वाहंतदृशामन्त्रिवेकत्कृत। तंदृष्ट्वावृषरूपंवैप्रजयित्वातुभक्तितः महामहोपवर्गेभ्योनविघ्नैरभिभूयते मणिकर्णीपोनपोक्षितसमा
दुद्रादक्षिणतः महाकुंडंतदग्रेऽविषयाधिहारिणं तस्मिन्कुंडेकृतस्नानसनागणपरिवीतस्तुएव मणिभाशिकासंकर्णांगजाश्वरथसंकुलात्स्त्री
स्त्रीलक्ष्मीरत्नेश्वरसम्पद्धगात्पमाभ्रुयात् कृत्तिवासेश्वरंलिंगंकाश्यांयेनैवलोकितं। तैमर्त्यलोकेभारायभुवोभूतानसंशयः ८५ स्कंद उवा
च कृत्तिवासःसमुत्पत्तिंयेश्रोष्यंतीहमानवाः तल्लिंगदर्शनाच्चैवपापलक्ष्यतेतेनसंशयः ८६ इति श्री स्कंदपुराणे काशीखंडे कृत्तिवासः
समुद्भवोनामाष्टषष्टितमोध्यायः स्कंद उवाच शृणुगस्त्यैतपोराशेकाश्यालिंगानिपार्वतीमेविनाननिर्माणंमुक्तंभवेयुभोवितात्मनोकृ
त्तिवासेसि। आगत्यनंदीविज्ञाप्यचक्रेप्रणामपूर्वकं देवदेवंविश्वेशंप्राहसाहासःसमनोहराः सर्वरत्नमयाःरम्याःसाम्राषष्ठिरभूदिह भूर्भुवस्व

Indira Gandhi National Centre for the Arts

का॰उ॰
५६

स्नलेमानि शुभान्यायतनानि हि मुक्तिदान्यपि तानीह मया नीतानि सर्वशः । प्रतोष्णसमानीतं मत्र पञ्चकृतास्पदं । कथयिष्याम्यहं नाथ हाणत्
दवधीयतां स्थाणुनाम महालिंगं देवदेवस्य मोक्षदं । कुरुक्षेत्रादिहायातं कलाशेषोस्मि तत्त्ववे तस्मात्सन्निहत्याख्या महापुष्करिणी शुभा लोलार्कपूर्व
भागे कुरुक्षेत्रस्थली शुभा तत्र स्नातः कृतजप्यः प्रत्तप्रत्नैः शुभार्थिभिः । कुरुक्षेत्राद्वै तस्मात्कोटिकोटिगुणाधिकं नैमिषादेवदेवोत्र ब्रह्मादिभिर्न
संयुतः । तत्रांशमात्रं संस्थाप्य काश्यामाविरभूद्विभो १८ उत्तिष्ठन्नोत्तरे भागे सिद्धिदं साधकस्य वै । लिंगं वै देवदेवाख्यं तद्दृष्ट्वा कृतकृत्यमः ब्रह्माव
र्त्तादिहायातः पुनरावृत्तिरल्पशः । तत्कूपाद्भिः कृत स्नानो देवदेवं समर्च्य च तस्यापि नैमिषारण्यात्कोटिकोटिगुणं स्मृतं गोकर्णापत
नात्प्रशस्य यमाविर्भूतं महत् लिंगं महाबलं नाम शाश्वत् दित्यं समीपतः । दर्शनात्स्पर्शनात्स्यचर्शनाद्यस्य चर्चणात् दिनो महाबलं १७ नातःपरं
स्नलनाशी खिवि द्रातिहरतः । कपालमोचनपुरोदृष्ट्वा लिंगं महाबलं महाबलमवाप्नोति निर्वाणनगरं व्रजेत् । ऋणमोचनतः प्रा
च्यां शोभामात्यत्रसत्रमात् शशिभूषणसंज्ञं तु लिंगमत्र प्रतिष्ठितं तल्लिंगसेवनान्मर्त्यः शशिभूषणतां व्रजेत् प्रभासक्षेत्राद्या
पुराप्रयाप्नोति कोटिकृत । उज्जयिन्यां महाकालः स्वयमत्रागतो विभुः यन्नामस्मरणाद्देव नश्यंति कलिकालजः । प्रणवाख्यान्म
हालिंगात्प्राच्यां कल्मषनाशनं महाकालाभिधं लिंगं दर्शनान्मोक्षदं परं । अपोगंधेश्वरं लिंगं पुष्करात्तीर्थमत्रमात् २० आविरासी
दिह महत् पुष्करेशास्येश्वरं लिंगमद्दहासादिहागतं त्रिलोचनाद्दक्षिणतस्तद्दृष्ट्वा पुरूपमनामहोत्कादेश्वरं लिंगं मरुत्कोटादिहागत
कामेश्वरोत्तरे भागे दृष्टं विमह + वह । मत्स्योदर्युत्तरे भागे दृष्ट्वापोगंधमीश्वरं स्नात्वापोगधकुंडे तु भवाब्धिं तरते पितृ ते महा राम॰
नादे + लसिद्धिदं । विश्वस्थानादिहायातं लिंगं वै विमलेश्वरं स्वलीनात्पश्चिमे भागे दृष्ट्वा विमलसिद्धिदं । महाव्रतं महालिंगं महेशादिह स ५६

स्थितं स्कंदेश्वरसमीपे तु महाव्रतफलप्रदं । वृंदारकादिदेवानां स्तवतां प्रथमे युगे उत्पन्नं यन्महालिंगं भूमिं भित्त्वा समुद्भिदं । महादेवेति तेनोक्तं
यन्मनोरथपूरणात् वाराणस्यां महादेवस्तदारभ्याभवत्ततः । मुक्तिक्षेत्रे कृतं येन महालिंगेन कौशिका अविमुक्ते महादेवे पादस्पात्पवत्रमा
नवः । शंभुलोके गमस्तस्य यत्र तत्र मृतस्य हि अविमुक्तेश्वरं त्वेनं तत्र भिन्नस्य सुमुक्षुभिः । कल्पांतेऽपि न त्यक्तं कदाचिन्नरकाननं ३० येन लि
ग स्वरूपेण महादेवेन सर्वथा । नत्वा चार्चायमत्र स्वर्गं कः सर्वलमपः शुभः हिरण्यगर्भतीर्थात्रप्रतीच्यां क्षेत्रलोकं । वाराणस्यामधिष्ठात्री दे
वता साभिलाषदा महादेवेति संज्ञा वै सर्वलिंगस्वरूपिणी । वाराणस्यां महादेवो दृष्टो ये लिंगरूपधृक् तेन त्रैलोक्यलिंगानि दृष्टानीह न संशयः
वाराणस्यां महादेवं समभ्यर्च्य सकृन्नरः आभूतसंप्लवं यावच्छिवलोके वसेन्मुदा । पवित्रपर्वणि सदा श्रावणे मासि यत्नतः लिंगे पवित्रमारोप्य म
हादेवेन गर्भभाक् । पितामहेश्वरं लिंगं गयातीर्थादिहागतं फल्गुप्रभृतिभिस्तीर्थैः सार्द्धं कोधवत्सं मुने । धर्मराय त्रैवेन प्रमुणानाममुत्र साक्षीकृ
त्यामहालिंगं श्रीमद्धर्मेश्वराभिधं पितामहेश्वरं लिंगं तत्राराध्य च यत्नतो सुरो त्रिःसप्तकुलसंयुक्तो मुच्यते नात्र संशयः । प्रयागात्तीर्थराजाच्च शू
लटंको महेश्वरः तीर्थराजेन सहितः स्थितोत्रागत्य वै स्वयं । निर्वाणमंडपाद्यस्मात्प्राच्यामतिनिर्मलः ५० आसाद्येमे रूपमस्य स्पर्धते कांचनो
ज्ज्वलः । दिवैव वरोदत्तोपत्र पूर्वयुगांतरे रुद्रेणैव महेश्वरः । कास्याधश्चमंकलुशपाशूलटंकविलोकनात् सुप्राप्नुयान्नसंदेहः पुरापकोटिगुणोत्तरं
शंकुकर्णान्महाक्षेत्रात्महातेजस्तदीरितं लिंगमाविरभूत्तत्र महातेजो विद्धद्धिदं । महातेजो निधिस्तस्य प्रासादोऽतीव निर्मलः ज्वालाजटिलिता
काशीमणिकैरेव निर्मितः । तल्लिंगदर्शनात्स्पर्शात्स्तवनाच्च समर्चनात् ४६ प्राप्नोति तत्परं धाम यत्र गत्वा न शोचति विनायकेश्वरान्पूर्वं महाते
जः समर्चनात् तेजोमयेन मानेन माति माहेश्वरं परं रुद्रकोटिसमाख्यानात्तीर्थात्परमपावनात् महायोगीश्वरं लिंगमाविश्वरं लिंगमविश्वकेस्वयं पंनपावे

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का॰उ॰
५३

कोटिलिंगफलं लभेत्। तत्रामारस्य पश्चिमेतो रुद्राणां कोटिसंमिताः ५॰ प्रासादा
नीश्वरलिंगस्य समीपे सर्वसिद्धिकृत् तल्लिंगदर्शनात्पुंसां कोटिलिंगफलं लभेत्। रुद्रस्थल्यान्ततायैव कृमिकाख्यपतंगकाः। पश्चिमे ग्रामत्याल्लिंगा
न्यसंख्यानानि निर्मितानि रुद्रैर्नैभिः। कामूपा रुद्रस्थली मातङ्पश्चाते वारिभिः रुद्रस्थल्यां पापसंस्तुपार्जितं रुद्रस्थलीं प्रविश्य स्वतः सर्वव्रजन्ति त्रयाः स्त्र्याक
वाप्यथार्द्देश्चिता। तेषां तु रुद्रैर्भूता नापुनरावृत्तिरत्र नाजन्मा तिरस्सहस्रेषु यत्पापं संस्तुपार्जितं रुद्रस्थल्यां प्रविश्य स्वयमेकांवरः क्षेत्रात् कृत्तिवासादूहागतः कृत्तिवा
सोवासकामोदाति पिङ्गो निगतोपिवा रुद्रस्थल्यात्याजन्म्राणान्परं निर्वाणमाप्नुयात्। स्वयमेकांवरः क्षेत्रात् कृत्तिवासा दूहागतः कृत्तिवा
सामिलिंगो त्रस्वयमेव व्यवस्थितः। अस्मिन्कानेत्त्वभक्तानां सोवः सर्विगणो विभुः स्वयं चोपरिशेद्भुल्लम्र्कृतौ श्रुतिभिरीरितो क्षेत्रेऽत्र सिद्धिदे
प्राप्तश्च ज्ञोमहरुतांगला त पूर्वं पापसंघातं रवं दमेष्ठजध्येत्स्यात्। पाशुपाणिगणाध्यक्ष समीपस्य पशुपति चण्डेश्वरं महालिंग समपतिमरे ६॰ नी
मांगलि कालंजली न्तीलकंठस्ति देवस्त्रस्त्वसुविभुः गणेशाद्दैतकूरा रव्यातसमीपे भवनाशनः नीलकंठेश्वरं लिंगकाश्रुपोऽपि भूजितं ६॰नी
लंकंगस्त एवास्तु लराव शाप्तिभूषणाः। का श्मीरादिह संप्राप्तलिंगो विजय संज्ञितं स हाविजयदं पुंसाप्राच्या शालकटंकायत। त्रगोराजकुल
घ्नते दिवास्सेर्वदेवह विज्ञयोज्ञायतेपुसां विजयेशस्य मर्चनात् ऊर्ध्वरेता स्त्रिदंडमाः संप्राप्तोत्र स्वयं विभु कृष्मा उका गणाधिपत्यपुरस्कृत्याय
वस्थितः। ऊर्ध्वागतिमवाप्नोति वीक्षणा दूर्ध्वरेतसः ऊर्ध्वरेतसमीपेभक्तानिहितेवामधोगतिः। मेडलेश्वरतः क्षेत्रा लिंगं श्रीकंठसंज्ञितं विनाय
कान्तुडंसतो डन्तरस्याः दिशि स्थितो। श्रीकंठस्य च पेभक्ताः श्रीकंठासेवतो नराः नेह श्रिया वियुज्यंते न परत्रकहा चनाछागलाडान्मह
तीर्थात्क पर्दीश्वरसंज्ञितः पिशाचमोचनेतीर्थे स्वयमाविरभूद्विभुः कपर्दीश समभ्यर्च्यनूनं नो निरयं व्रजेत् नः पिशाचत्वमाप्नोति हृत्वात्रो राम॰
पघसत्रमं। आम्रातकेश्वरक्षेत्रा लिंगस्य नेशसंज्ञितं स्वयमभ्यागतं चात्र क्षेत्रेत्र विश्रमसापरे। विकटद्विजसंज्ञस्य गणेशस्य समीपतः १॰
५७

रत्वाप्लक्षेश्वरं लिंगं गतिसत्पाममवाप्नुयात् संप्राप्तमिहदेवेशं जयंतं मधुकेश्वरात् लंबोदराद्गणपतेः पुरस्तात्रस्वस्थितं। जयंतेश्वरमा
लोक्य स्तात्तगंगाजलेशुभे प्राप्नुयाद्वांछितं सिद्धिं सर्वत्र विजयी भवेत्। प्राङ्क्लकारस्वेश श्रीशैला त्रिपुरांतकः श्रीशैलशिखरं दृष्ट्वा
यत्फलं समुदीरितं। त्रिपुरांतकमालोक्य तत्फलं हेलया प्यते विश्वशात्यस्य माभागे त्रिपुरांतकमीश्वरं। मरुस्य परमाक्रान्तरे गर्भमा विशे
त ७५ सोम्यस्थानादिहायातो भगवान्कुक्कुटेश्वरः। वक्रतुण्डगणाध्यक्ष समीपे सोवतिष्ठते तद्दर्शनादर्चनाच्चकारुणाः सर्वसिद्धयः। डालेश्व
गात्रिशूली च स्वयमीशः समागतः कूटदंतादगणपतेः पुरस्तात्सर्वसिद्धिदः। रामेश्वरान्महाक्षेत्रात्तटदिवः समागतः एकदंतोत्तरे भागे सो
र्चितः सर्वकामदः। त्रिसंध्याक्षेत्रतो स्वस्य व्यवकोस्ति समागतः त्रिमुखात्पूर्वदिग्भागे पूजितत्र्यवकात्वाहृत हरेश्वरो हरिश्चन्द्रात् क्षेत्रस्त्रसमा
गतः ८॰ हरिश्चन्द्रेश्वरपुरः पूजितो जयदः सदा रद्दभार्वः समायातः सर्वो मध्यमकेश्वरात् चतुर्वेदेश्वरं लिंगं पुनो धाय व्यावस्थितं। प्रावलि
गसमभ्यर्च्य काश्यां परमसिद्धिकृत् नाज्ञानुतेक्षयर्वी प्राप्नुयात्कापि मानवः। स्थलेश्वरान्महालिंगं प्रादुर्भूतं पुनात्विह पञ्चमेश्वरलिंग
सर्वलिंगफलप्रदं। महालिंगसमभ्यर्च्य महाश्रद्धासमन्वितः सहतीश्रियमाप्नोति लोके त्र च परत्र च। रदलिंगस्य हस्ताद्द्वस्य वर्गाख्यात्सम
गत पश्य संदर्शनात्पुंसां ज्ञान चक्षुः प्रजापते। शैलेश्वरास्वाच्चात्प्सरह स्त्राणश्वरविभु दृष्ट्वा नमाहत्याणां शतानापात कल्पजेत्तह
र्षिनाड्डर्वितं चात्र प्रादुरासीत्तमोहरं लिंगं हर्षप्रदं पुंसां दृष्ट्वा नात्स्पर्शनादपि। मंत्रेश्वरसमीपेतु प्रादुरासीतिशिवः तद्वि लोकनतः पुंसांनि
त्याहर्षपरा पुरा। इह स्वयं समायातो रुद्रोरुद्रमहालयात् यस्यदर्शनतो यांति रुद्रलोकं न नास्पृहं। प्रेक्षकरुद्रेश्वरलिंगं काश्यामत्रसमर्चितं १०॰
तेरुद्ररूपिणो मर्त्या विज्ञेयाना त्रसंशयः। त्रिपुरेशसमीपेतु दृष्ट्वा रुद्रेश्वरं विभुं रुद्रास्त एव विज्ञेया जीवंतो पि जीवंतोपि मृतास्त्रपि ब्रह्मा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का०मा० ५८

रिवमहास्तेवोवृषशोवृषभध्वजात् वाराणस्यास्ति लिंगं समीपे वृषध्वजः महा इहागतंतु केदारादीशानेश्वरं संज्ञितं तद्द्रष्टव्यं प्रतीच्यां च लिंगं प्राह्लादस्के
केशवात्। ईश्वरनेशं समभ्यर्च्य स्नात्वोत्तरवहाभसि वसेदीशाननगरे ईशानसदृशप्रभः। भैरवाद्रैरवीम् नैरृत्यां नाम मनोहरा संहारभैरवो ना
मद्रष्टव्यः सप्रयत्नतः पूजनान्नर्वसिद्धौ सप्राच्यां स्वर्वविनायकात् संहारभैरवः काश्यां संहारेस्य संततिः। उग्रः कनखलो नाम्ना द्योविरासेदृशि
ह्विरः तद्धि लोकनेनोन्नरा मुग्रपापं प्रणश्यति। उग्रलिंगसमासे वा प्राच्यां मकविनायकात् अतपुग्रात्वपि नश्येपुपसर्गात् दर्शनात् वृत्रा
यथान्महान्नेत्राद्वो नामस्त्यं विभुः भामचं डासनीपे दृश्यादुराम्बी स्थितप्रभो। भावेश्वरं समभ्यर्च्य भवेनादि भक्तनर १० अथ भवनिसर्वश
रानामहाकृतामिह रिवराकुवानहंदृ दंडपत्यतिकावली वाराणस्यां समागत्य स्थितो लिंगाकृतिर्विभुः प्राच्यां दण्डेश्वरः पूज्यः सेहलि विनायक
त् तस्यार्चनेन मर्त्यानां न पुनर्भवई श्यते भद्रकर्णाह्रदस्तत्र भद्रकर्णीह्रदान्वितः शिवः साक्षादिहायातः सर्वेषां शिवदोऽर्चितः उद्द्वारव्याद्गणपतेः
प्राच्यां तत्तीर्थमुत्तमं भद्रकर्णह्रदे स्नात्वाभ्यर्च्य लिंगं शिवाह्वयं सर्वत्र शिवमाप्नोति भद्रकर्णप्रपूजनात् अथोमास्त्वभजानो भद्रपश्यतिवा
ह्विभिः शाकरञ्च श्रीरध्रन्त्रात्पुरः प्रतिभासते तद्दृष्ट्वा न जनीजठरे जनिः यमलिंगान्महातीर्थात् कालिंगमिहस्थितं कलेशमिति व्याख्यं
द्रेशात्पश्चिमेन च यमतीर्थे नरस्नात्वा यमित्रावरुणादृश्यो कालिंगसमालोक्य कलिकालभयं कुतः तत्र मोक्षवत्त दृशयानक यात्रा कार्येति अ
विपात कमुक्तमयम मात्रा न पश्यति नेपाला महाक्षेत्रात् पशुपतिस्त्विह यत्र पापा भुवनो मो ग उपाश्रिः पिनाकिना भवतारैव देवेन च
लारिभ्यो विमुक्तमे तस्य संदर्शनादेव पशुपाशैर्विमुच्यते। करवारक तीर्थात् कपालोऽशरहागतः कपालमोचनेतीर्थे द्रष्टव्यः सप्रयत्नतः राम० ५८
लोकनमात्रेण ब्रह्महत्या विलीयते उमापतिर्ईश्वर काया इहागत्यव्यवस्थितः। दृष्टः पशुपतिर्याव्याहेन्यापचिरार्जितं लिंगं महेश्वरक्षेत्रादिहरं

शसंज्ञितं उमापतिनिष्टे तद्दीपेचेहपरत्र च। मुक्तिमुक्तिप्रदं लिंगं दीप्रेशं काशिमध्यगं कायारोहणान् क्षेत्रादाचार्यो नकुलीश्वरः शिष्यैः परिह
तः स्थितस्तेन्महापाशुपतव्रतैः। दृष्ट्वैव हि महादेवाद्दृष्टा तान्वर्षणन्यति अज्ञाननाशमायाति प्रगर्भसंसृति हेतुकं। गंगासागरतश्चापारे मेरौ शर
नाशिविसे गिवं स्वन्द्रिवे लिंगं ... अज्ञाननाशयोगिप्र ... नकुलीश्वा
तीति लिंगपदर्शनादेव नामरत्वं हि दुर्लभं। सिप्रगो हावनीताद्दीवो भीमेश्वरः प्रभुः प्रकाशते लिंगरूपी भुक्तो मुक्तेर्नराणामिह। नकुलीश्वरा
त्सुनो भागे दृष्ट्वा भीमेश्वरं प्रभुं १२ महाभीमानि पानि प्रणश्यति हितं श्रणात्। न तेश्च द्रष्टव्या त्रिप्रादुनासीद्विहस्थम भीमेशाद्दक्षिणे भागे
तद्भयं च यत्नतः सम्यक्पाशुपता योगाद्यत्फलं समाः शतं यत्प्राप्यते फलं तस्माद्भरणात्रविलोकनात्। नकुलीश्वरतो देवः स्वयंभूरिति
विश्रुतः आत्मना प्रकटीभूतः काश्यां लिंगाकृतिर्हरः। स्वयंभुलिंगं सम्पूज्य स्नात्वा सिद्धिरद्देनरः महालक्ष्मीश्वरपुरोनभमोजा नाम भगः
वेष्कृतः आत्मनाप्रकटीभूतः ... आमतसमुद्रसंभव समुद्रोरुरया गतं। कपिलश्चा
वेश्र त्वामसमागतं सगणां सर्वदेवं च महाराद्रुलनकस्नात्। काश्यां धरणीयाराहो द्रष्टव्यः सप्रयत्नतः ... १४ पूजयित्वा गणाध्यक्षा
काराद्गणाध्यक्षः करोतिकमपसनरक सम्बलीयं गहात्समुपसर्गसहस्त्रकं तस्मात्कृपाणि ... ब्रह्मनालात्
गापत्पपर्स्त भेर। हेमकूटाद्विरूपाक्ष लिंगमत्राविरासह १३ महेश्वराद्देवा च्यावृद्ध संसारतारकं गणाद्य हिमसक्षांशलिंगं हिमसमप्रभं ब्रह्मनालात
तीच्यां चद्रष्टव्यमिह मिद्धिरं गणाधिपश्च कैलाशाद्यागतं अन्ये महाबलाः कैलासादेः समायाताः सप्रकोटिमिताः प्रभो। दुर्गातिर्ते कृतानिहस
प्रस्वर्गसमानि च सद्धगणाः संयत्रा वासकपार्थिवानि चाकोटिकोटिभ याणि सर्वर्द्धिसहितान्यपि ततः शैलमहादुर्गेति काशीपरितः श्र
तीपरिरवा पित्कृतानि म्लामत्स्योदर्या जलाविला १३५ मत्स्योदरी द्विधाजाता नाबहिरंतश्च राषुनः। तत्तीर्थमहत्स्या तम्मिलिंगं बा हिभिः यद
संहारमार्गेण गंगांभः प्रसरेदिहा तदा मत्स्योदरी तीर्थे लभ्यते पुण्यगौरवात् सूर्याचंद्रमसोः पर्वतदाकोटि गुणाशनासर्वपवीणातेऽत्र सर्वतो हि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का-उ॰
५८

नितत्त्वे तत्रैवसर्वलिंगानिरंगामत्स्योदरीयत: मत्स्योदर्याहिमेस्नातामात्रकुत्रापिमानवा: कृतपिंडप्रदानास्तेनमातृरहरेश्रमा:। अविमुक्ते
क्रमिदं क्षेत्रेमुक्त्याकारत्वमाप्नुयात् परित:स्वर्धुनीवारिसंसारियारिवाप्यते मत्स्योदर्याकृतस्नाता येनरास्तेननोत्तमा: कृत्वापिबहुपापानि ना
नेक्षते भास्करी पुरी। किंस्नात्वाबहुतीर्थेषु किंतप्त्वाद्रुष्करंतप: यस्मिन्मत्स्योदरीस्नानाकृतोगर्भभयंकुत:। यत्रयत्रहिलिंगानिन्दृश्यंते
तान्यपि तत्रम त्स्योदरीप्राप्य स्नातोमोक्षभाजनं। संतितीर्थान्यनेकानिभूर्भुव:स्वर्गतान्यपि नसमानिपरंतानिकोधंशेनापिनिश्चितं
दृष्ट्वंतीर्थकृतंतेनविभोकैलाशवासिना गणाधिपेनसमहत्सुमहेशएकमेवाभूर्भुव:स्वस्तकं लिंगपर्वतात्कुधर्मोस्नात् स्वयमाविरभू
त्ततस्मात्प्राच्यांगराधिपात। त्रिलोकभूर्भुवलिंग भूर्भुवस्वर्महःपरे निवसंतिजनाउपाा: स्वर्विरंचिभोगिन:हारकेश्वमहालिंगभो
वत्यासमाप्नुत सप्तपातालतरतइहायात स्वयं विभो। शेषवासुकिमुख्यैश्चतत्रासाहोमहानिह मणिमाणिक्यरत्नौघैन्निरमायप्रयत्नत:
लिंगंहाटकनामरत्नमालाभिरर्चितंईशानेश्वरत:प्राच्यायक्षणीयप्रमत्नत:। भक्तितोभ्यर्चितंलिंगंनर:सर्वसमृद्धिमान् भुक्त्वाभोगानसंख्येय
पुता यदेवाविरभूत्काशीत्रैलोक्योद्धरणायवैतदाक्षतिमहल्लिंगंस्वयमाविरभूत्तत: महिमानंनतस्यान्या:परिवेत्तिविभोऋते एतान्यापि
स्थानीशास्त्राणिनापिमहांतिच शोधयित्वाक्षमात्रंचतस्मिन्क्षेत्रेनिजेनिजे। इहायातानिपुराणनिसर्वभावेननान्यथा ७० प्रासादा:सर्वतश्चैव
प्रारभ्यत्र्यंलिहविभोविउधातुममाश्चित्रा:सर्वरत्नसमुज्वला: येषांकलमात्रस्पर्शनान्मुक्तिराप्यते। कृत्वापिनामचैतेषांलिंगानांस्तरा
त्नम् अपिजन्मसहस्रोत्था:क्षीयंते पापनाशम: इदानीकोनिरेशोत्रममानुष्यपरेशित: प्रसादीक्रियतांसाध्वीसिद्धोमंतव्यएवहि स्कंदउवाच राम
कृत्वेतिनंदिनोवाक्यंदेवदेवेश्वरोहर: श्रद्धाप्रसाद्यशैलादिमिदंप्रोवाचकुंभज श्रीदेवदेवउवाच साधुकृतत्वमानंदिन्मत्स्थानंदेविधामक विधेहि ५८

तानंतेनिवाराम्हछति। आकाशात्तारकाल्लिंगज्योतीरूपपिहागतं ज्ञानवाप्या:पुनोभागेतल्लिंगतारकेश्वरं। तारकज्ञानमाप्नोतितल्लिंगस्यसमर्चना
त ज्ञानवाप्यांनर:स्नात्वातारकेशविलोक्य च। कृतसंध्यादिनियम:पारितर्पितपितामहान् धृतमौनव्रतोनव्रतोधीमान्यावल्लिंगविलोकनं मुच्यतेस
र्वपापेभ्य:पुराणंप्राप्नोतिशाश्वतं प्रांतेचतारकंज्ञानंयस्माज्ज्ञानाद्विमुच्यते। किरातात्किरातेश इहचाविर्बभूवह किरातरूपोभगवान्यत्रदेवो
नोभवत्पुरा। तत्किरातेश्वरंलिंगंयदर्चनात्पुसां नभयंहसांभवेत्। नैऋत्यादिशितंलिंगंनैऋतेश्वरसंज्ञकं पोलस्यरा+भारभूतेश्वरादनु न
मस्कृत्यनरोजातुनमातुरुदरंशय:। लंकापुष्पा:समागच्छन्मरुकेश्वरंसत्तकं लिंग+घवात्यश्चापूजितंसर्वडप्रहत। पुंगंपजलप्रियंलिंगंजले
लिंगस्थलादपि आयातंतन्नगंगायाजलमध्येव्यवस्थितं। तत्प्रासादेद्रुतत्तत्रोमध्येगंगानिरीक्ष्यते सर्वधातुमय:श्रेष्ठ:सर्वरत्नमय:प्रभु:। अपि
दृश्यतेकेश्चित्तत्प्रत्यक्षमारगोरवात् श्रेष्ठलिंगमहायातंतीर्थात्कोटीश्वरादपि। कोटिलिंगेक्षमापुराणपत्र। तल्लिंगस्यनिरीक्षणात् श्रेष्ठज्येष्ठेश्वरात्पश्चा
तश्रेष्ठसिद्धिप्रदायकं। वरुवास्यात्समुद्भूतलिंगमत्रानलेश्वरं नलेश्वरपुनोभागेपूजितंसर्वसिद्धिदं। आत्पश्चात्श्रेष्ठ गविरजरस्तीर्थाद्देवदेवीक्षे
लोचन: लिंगेत्वनादिसंसिद्धेत्यवतस्थेत्रिविष्टपे। पुराणपुलिंधिलातीर्थसर्वेषांतारकप्रदे आ। विश्वकेत्वपदेशउँकानोमरकंटकात। जदाघंतारक
क्षेत्रंयदागंगानचागता यदेवाविरभूत्काशीत्रैलोक्योद्धरणायवैतदाक्षतिमहल्लिंगंस्वयमाविरभूत्तत: महिमानंनतस्यान्य:परिवेत्तिविभोऋते। एतान्या
पतनानीशास्त्राणिनाप्यमहांतिच शोधयित्वाक्षमात्रंचतस्मिन्क्षेत्रेनिजेनिजे। इहायातानिपुराणनिसर्वभावेननान्यथा ७० प्रासादा:सर्वतश्चैवारम्या
आभ्रांलिहाविभोविउधातुममाश्चित्रा:सर्वरत्नसमुज्वाला: येषांकलमात्रस्पर्शनान्मुक्तिराप्यते। कृत्वापिनामचैतेषांलिंगानांस्तसत्नम अ
जन्मसहस्रोत्था:क्षीयंतेपापनाशम: इदानीकोनिरेशोत्रममानुष्यपरेशित: प्रसादीक्रियतांसोपि।सिद्धोमंतव्यएवहि स्कंदउवाच कृत्वेतिनंदि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का॰उ॰ ६०

वोक्तस्वर्वेश्वरोहरः अत्रापसाधशैलादिभिंदनोवाचकुंभजा श्रीदेवदेवउवाच साधुकृतंत्वयानंदिन्सदानंदविधायक विधेहिमेनिदेशं,
चचंडीव्यापारपाधकना। नवकोद्यस्तु चामुंडायायत्रानिवासंतिहि स्वदेवताभिःसहिताभूतवेतालभैरवैः। ताःपुरीरक्षणाध्याय सर्वाहनबलान्विताः
धाः प्रतिदुर्गदुर्गरूपाः परितःपरिवासम स्कंदउवाच नंदिनंसंनिदेश्य भूपतिमंडलान्यान्सहितोमृडः यमोत्रैविघ्नघं क्षेत्रमुक्तिबीजप्ररोहणं। प्रिया
रत्नमोप्येष्वीमदईन्याशांनिधामच आहूमसबैतोदुर्गाःप्रतिदुर्गान्यवेशयत। निशम्याध्यायमेतंचपुराणपतनगर्भितं १८० नरःस्वर्गापवर्गौच
प्राप्नुयात छ्रुद्ध्माक्रमात्। श्रुत्वाष्टषष्टिमेतावै महायतनसंश्रयां नज्ञात्तुप्रविशेन्मर्त्योजननन्याजठरीस्नी १८१ इतिश्रीस्कंदपुराणेकाशीख
डेअष्टपष्ठ्याधितनसमागमोनामैकोनसप्ततितमोध्यायः अगस्त्यउवाच कात्यायनेमकथयेनंदिना विघ्ननंदिनापिशाव्यापारितादेव्या
देवदेवनिदेशतः १ अविमुक्तस्यरक्षार्थंयत्रयादेवताःस्थिताः। प्रसादंकुरुमेस्कंद ताःसमाचक्ष्वतत्वतः २ इत्यगस्त्युदितंश्रुत्वामहासेनतनूद्भवः
कथयामासमायत्रस्थितानंदवनेमुने ३ स्कंदउवाच वाराणस्यांविशालाक्षीक्षेत्रस्यपरमेष्टदा विशालादीर्घिगंगायाकृत्वाछ्छेष्टव्यवस्थिता
स्नात्वाविशालतीर्थेवैविशालाक्षींप्रणम्यचा विशालांलभतेलक्ष्मींपरत्रेहचशर्मसः भाद्रकृष्णतृतीयायांमुपोषणायरैर्नभिः। कृत्वाजागरणंरात्रौ
विशालाक्षीसमीपतः प्रातर्भोज्याःप्रयत्नेनचतुर्दशकुमारिकाः अलंकृतायथाशक्त्यास्त्रगंबरविभूषणैः विधायपारणंपश्चात्तत्रभक्त्यासमन्वितः
सम्यग्वाराणसीवासफलंलभेतकुंभज तस्यातिष्ठोमहापात्रा कामाक्षेत्रनिवासिभिः। उपसर्गप्रसूतात्यर्थीनिर्वाणकमलप्रिये वाराणस्यांविशा राम॰
लाक्षीपूजनीयाप्रयत्नतः। धूपैर्दीपैःशुभैर्माल्यैरुपहारैर्मनोहरैः १० मणिमुक्ताघलंकारैर्विचित्रैश्चरौचचामरैः श्रीभैरनुपभुक्तैश्चदुकूलैर्ग
धवासितैः मोक्तलक्ष्मीसमृध्यर्थंमत्तकुंज्ञनिवासिभिः। आपाल्यमपिमहत्त्रैविशालीक्ष्येनरोत्तमैः तत्वानन्यापजामेतमुनेलोकद्वयीपदंहि। विशा ६०

लाक्षीमहापीठेदत्तंजप्तंहुतंस्तुतं मोक्षःस्तस्यपरीपाकोनात्रकार्याविचारणा विशालाक्षीसमर्चातोनोस्ससंपत्तिपुक्ष्यतिः प्राः प्राप्यंतेत्रकुष्ठानीभिः
र्गुणाश्लाघ्यलेक्ष्यत्तः। छर्दिर्गाभिःस्तुतनयोवंध्याभिर्गर्भसंलवः १५ असौभाग्यवतीभिश्चसौभाग्यंमहदाप्यते विधवाभिर्नवैधव्यंपुनर्जन्मनितेक्वचि
त सीमंतिनीभिःपुंभिर्वापनेनिर्वाणमिच्छुभिः श्रुताहृष्टार्चिताकाश्यांविशालाक्ष्यभिलाषदा ततोन्यत्तत्रललितातीर्थेगंगाकेशवसंनिधौ। तत्रास्ति
ललितागौरीक्षेत्ररक्षाकारिणी साचपूज्याप्रयत्नेनसर्वसंपत्समृद्धये ललिताएककानांचजातुविघ्नोनजायते ईप्सितस्मद्वितीयायांललिताप
रिपूज्यवै। नानावायुस्वावापिलभेतवांछितंपरं स्नात्वललिवातीर्थेललितांप्रणिपत्यच। लभेत्सर्वत्रलालित्यंमद्भातद्वानुत्प्लवच मुनेविश्वभुजा
गौरीविशालाक्षीपुरःस्थिता। संहरंतीमहाविघ्नंक्षेत्रभक्तिजुषांसदा शारदेनवरात्रेचकार्यायात्राप्रयत्नतः देव्याविश्वभुजायावैसर्वकामसमृद्धये मो
नविश्वभुजादेवीवाराणस्यामन्तरः कुतोमहोपसर्गभ्यस्तस्यशांतिर्दुनात्मनः पैस्तविश्वभुजादेवीवाराणस्याःकृतार्चिता। नहितान्विघ्नसंघातै
बाधतेस्तकृतात्मनः अन्यास्तिकाश्यावाराहीक्रतुवाराहसन्निधौ तांप्रणम्यनरोभक्त्याविपदब्धोनमज्जति शिवदूतीतुतत्रैवद्रष्टव्यापद्विनाशिनी
आनंदवनरक्षार्थमुद्यच्छूलारितर्जनी वज्रहस्तातथैवैंद्रीगजराजरथास्थिता। इंद्रेशाद्दक्षिणेभागे चिंतासंपत्करीसदा स्कंदेश्वरसमीपेतुकौमारी
बर्हियानगाप्रेक्षणीयाप्रयत्नेनमहाफलसमृद्धये महेश्वराद्दक्षिणतोदेवीमाहेश्वरीनरैः वृषपानवतीपूज्यामहावृषसमृद्धिदा २० निर्वाण
नरसिंहस्यसमीपेमोहकारिभिः। नारसिंहीसमर्च्याचसमुधश्चक्रमप्रदा हंसयानवतीब्राह्मीब्रह्मेशात्पश्चिमेस्थिता। गलत्कमंडलुजलबुदकाना
डिताहिना ब्राह्मविद्याप्रबोधार्थंकाश्यांपूज्यास्तिनेदिनेब्राह्मीर्योपतिभिर्नित्यंनिजतत्वावबोधिभिः शार्ङ्गचापविनिर्मुक्तमहेषुभिरितस्ततः। उत्सार
यंतीमहत्प्रहानकाश्यांनारायणीश्रयेत प्रतीच्यांगोपिगोविंदहस्तायत्रकोद्यतर्जनी। नारायणीमः प्रणामेन्नत्यकाश्यांमहोदयः ततोगौरीविरूपासी

Indira Gandhi National Centre for the Arts

का॰उ॰

६१

रेवममान्यगद्दग्दिश्रि। पूजयित्वा नरो भक्त्या वांछितं लभते प्रियं शैलेश्वरी समभ्यर्च्य शैलेश्वरसमीपगां। तत्रेयं नीचजनैर्न्यासंसर्गेसु पसर्गतः। वि
त्रकूपेन रहतात्वा विचित्रकलेदैन्यतः। चित्रगुप्तेश्वरं वीक्ष्य चित्रघंटां प्रपूज्य च बकुपातकमुक्तोपि त्यक्तधर्मपथोपि वा। न चित्रगुप्तलेखस्या चित्रघंटां यदि
को नरः यो विचित्रा ह्यपुरुषे वा विचित्रघंटानयोर्चयेत्। काशी विघ्नसहस्राणि तं सेवंते परे परे ५० चैत्रशुक्लतृतीयायां कार्या यात्रा प्रयत्नतः। महा
महोत्सवः कार्यो निशि जागरणं तथा मिहापूजोपकारेशो श्रित्रदंडारासंमर्च्य चा। स्मरो। निनां तकस्य हघंटां महिषकंठगां। चित्रीगरेश्वरं प्राच्यां चित्र
ग्रीवां प्रणम्य चानजाठं तु वीक्षेत विचित्रां यमपत्तनं। भद्रकालीं नतो दृष्ट्वा न भद्रं पश्यति क्वचित्। भद्रनागस्य पुरतो भद्रवाप्यां कृतोदकः ५४ ह
रासिद्धिप्रमालेन पूजयित्वा नरो नमः। महासिद्धिमवाप्नोति प्राच्यां सिद्धिविनायकात् विधिवत्संपूज्य विधिवद्विविधैरुपहारकैः। विविधां लभते सिद्धिं विघ्ने
श्वरसमीपगां ४५ पूजागतार्थे सुस्नातो जनो निगडभंजनी। समाजयित्वा नो जातु मिगौडैः परिबाध्यते सोमावारे सदा पूज्या देवी निगडभंजनी कार्तिक
भुक्तंभ क्वात्रबेदी मोक्षणा कामयया। संसारबंधविछित्तिमपि प्रपृच्छति सा विंता। गणानामप्रबलादीनां कांचनस्याः समर्चनात् द्वारस्थोपि हि पीर्दकः
सोपि हि विंससमेष्यति। बदरीपरजुपां पुंसामह्द्वमानात्र संशयः। कि विन्निपममालेल्पापरिसापरिसेविता। कामान्पूरयति त्रिप्रकाशीसंदेहहारिणी
घनटंककारदेवी भक्तवंधनभेदिनी। कंकनपूरयेत्का मतीर्थराजसमीपगा। देवी पशुपतेः पश्चात् स्मर्तेश्वरसंनिधौ। स्नात्वा देवा मृते कूपे नमनी
याममृतेस्यकमंडलु। दक्षिणोऽभयदां वामे ध्यात्वा कोनामृतत्वभाक्। सिद्धलक्ष्मीजगद्धात्री प्रती व्याममृतेश्वरात्। प्रपितामहलिंगस्य पु
रःसिद्धिप्रदार्चिता प्रासादसिद्धलक्ष्म्याश्च विलोकाकमनाकृति। लक्ष्मीविलाससंज्ञं च कोनलक्ष्मीसमाश्रयात् ततः कुब्जाजगन्मानान राम॰
लक्कूबरलिंगतः। पूजनीया पुरोभागे प्रपितामहपश्चिमे उपसर्गनशीर्षाश्च कुक्कुहरति पूजिता तिस्मात्कुब्जा प्रयत्नेन पूज्या काश्यां शुभार्थिभिः

६१

कुक्कीवरेश्वरेश्वरं लिंगं नलकूबरपश्चिमे। त्रिलोकसुंदरी गौरा तत्रार्च्या मोक्षदायिनी घट्टे त्रिलोकसुंदरी सिद्धिदं घात्रे जोकासंस्थावे भव्यंताप्य
तेक्का पितस्या देव्याः समर्चनात् ६० दीप्ता नाम महाशक्तिः शुभादित्यसमीपगा। दीप्यमानं लक्ष्मीका जायते तत्समर्चनात् श्रीकंठसन्निधौ
देवीं महालक्ष्मीर्जगद्गुरुवगङ्गानिः स्नात्वा श्रीकुंडतीर्थेतु समभ्यर्च्य जगदंबिका पितॄन्संतर्प्य विधिवत्तीर्थे श्रीकुंडसंज्ञिते दत्वा दानानि विधि
वन्न लक्ष्म्या परिमुच्यते लक्ष्मीक्षेत्रं महापीठं साधकस्यैव सिद्धिदं। साधकस्तत्र मत्राश्वानरः सिद्धिमवाप्नुयात् संति पीठान्यनेकानि का
निकाश्यां सिद्धिप्रदान्यपि। महालक्ष्मीपीठसमं नान्यत्क्षेत्रं लक्ष्मीकरं परं महालक्ष्म्यष्टमीं प्राप्य तत्र यात्रा कृता न कैः। संपूजिते हि वि
धिवपमासमनमुचति उत्तरे ठमहालक्ष्म्याहमकंठीकुठारध्वक्व। काशीविघ्नमाहाहृद्धीनू छिन्नभिन्नविति वासरं कौमक्षाक्रिमेहो
लक्ष्मीलक्षिमसोपाशपाणिका। बध्नाति विघ्नसंघातं क्षेत्रस्यास्य प्रतिक्षणं ज्यापूजितात्मकतामत्र्यैः क्षेत्रसिद्धिं प्रयच्छति। वामपार्श्वे वि
स्वीचंडी क्षेत्ररक्षाकरी परा पूर्वारंती विघ्नसंघातं स्वरवीशाक्षे कोतित्वानिस्याः सदृशानां पुंसां नश्यंति व्याधयोखिलाः भीमचंड्युतार
द्वारं सरिद्धेदतंद्रिता। भीमेश्वरस्य पुरतः पाशमुद्गरधारिणी। भीमचंडीमनादृष्ट्वा भीमकुंडे कृतोदकः। भीमाकृतान्तवेषपूपघोमाहु
तान्कचित्कृती। छागवक्त्रेश्वरी देवी दक्षिणे वृषभध्वजात्। आहन्निशं भक्षयति विघ्नौघं घनरूपछत्रवान् ७३ तस्या देव्याः प्रसादेन काशी
वासः प्रलभ्यते। अतः छागेश्वरी देवी महीष्टम्यां प्रपूजयेत् ७४ तो लज्जघेश्वरी देवीति लक्ष्मीकृतामुधा। अस्मास्मपति विघ्नौघो नामंदवना
ध्यागात्संगमेश्वराल्लिंगात् दक्षिणतो विकटानना। तल्लितं घंटेश्वरीं नत्वा न विघ्नैरभिभूयते। उद्दालकेश्वराल्लिंगात्तीर्थे उद्दालका। मिथो नामाव
यमदंष्ट्राख्या च वमे द्विघ्नसंहति प्राणानायमदंष्ट्रां येन तीर्थे चोद्दालकाभिधोकृत्वापि पापसंघातनमनाद्विभ्यतीह ते दारुकेश्वरतीर्थे तदा रुकासा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का॰उ॰
६१

समीपतः॥ पातालतः भुवनेशनामा च काशीशी धराधरा कपालकर्त्री हस्ती हयवक्त्रा उक्रवलप्रिया॥ शुष्कोदरी तथा पुनश्च चर्ममुंडेति विश्रुता।
क्षेत्रस्य पूर्वदिग्भागं रक्षंती विघ्नसंघतः॥ लिसत्सटा स्वरोदीर्घा ज्वलत्केशकलेवरा पारावारघस्मरा हस्तन्यस्तारिमोदका। द्वीपिचर्मपरीधा-
नां कटुककाटदृहासिनी मृणालनालवक्त्री क्रूरचर्वती मांसपायिनः शूलाग्रप्रोतदुर्वृत्तक्षेत्रद्रोहिकलेवरं कपालमालाभरणा महाभीम-
रूपिणी। चर्ममुंडेन रौनत्वात् क्षेत्रविघ्नैर्न बाध्यते मध्ये च चर्ममुंडेयं महामुंडा पिता रथी॥ एतावानेव भेदोस्या रुंडस्रग्भूषणा कि-
यं क्षेत्ररक्षां प्रकुरुतः उभे देव्यौ महाबले हसंत्यौ करतालीभिरन्योन्यदोः प्रसारणात् हयग्रीवेश्वरे तीर्थे लोलार्कादुत्तरे सह महारुंड-
प्रचंडा स्यातिष्ठते भक्तविघ्नहृत्। चर्ममुंडा महारुंडा के पितेये तु देवते। तयोरंतरतस्तिष्ठेच्चामुंडा मुंडरूपिणी ८८ एतास्तिस्रः प्रयत्नेन प-
न्याः क्षेत्रनिवासिभिः॥ धनधान्यप्रदाश्चैताः पुत्रपौत्रप्रदा इमाः उपसर्गानमं हंति रक्षंत्येनं प्रयत्नतः श्रीमान् स्मृता दृष्टा नताः स्पृष्टाः पूजिताः
द्रुपाननैः महारुंडाप्रतीच्यां च चिरदेवी स्वप्नेश्वरी शुभा। भविष्यं कथयेत्स्वप्ने भक्तस्याग्रे शुभाशुभं तत्र स्वप्नेश्वरं लिंगं देवी स्वप्नेश्वरी तथा॥ स्नात्वाभि-
संगमे पुण्ये पप्रस्मिन् कस्मिंश्चित् तिथावपि उपोषणपरो धीमान् नीनावपुरुषोपि वा। संपूज्य स्थंडिलशायः स्वप्ने भावि विलोकयेत् अथापि ब्र-
त्यपस्तत्र कामं एवं विज्ञाननता भूतभाविभवत्सर्वं वदेत्स्वप्नेश्वरी निशि अष्टम्यां च चतुर्दश्यां नवम्यां निशि वा दिवा। प्रयत्नतः समभ्यर्च्या सा
काश्यां ज्ञानार्थिभिर्नरैः स्वप्नेश्वर्यां च वारुण्यां दुर्गादेवी व्यवस्थिता क्षेत्रस्य दक्षिणां भागं सा सदैवाभिरक्षति ७६ इति श्री स्कंदपुराणे काशी-
खंडे देवताधिष्ठानं नाम सप्ततितमोऽध्यायः अगस्त्य उवाच कथं दुर्गेति वै नाम देव्या जातमुमासुत। कथं वकाश्यां मासे व्यासमाचक्ष्वेति मामिह
१ स्कंद उवाच कथयामि महाबुद्धे यथा कलशसंभव। दुर्गा नामाभवद्देव्या यथा सेव्या व साधकैः २ दुर्गो नाम महादैत्यो रुरुदैत्यांगजोऽभव रान·

६१

त्ता यत स्ताष्ठानपत्तो ब्रह्मपुम्भोनेय त्वमासवान् ततस्तेनाखिला लोका भूर्भुवः स्वश्च सुरवाश्रपि स्ववशात्कृता विनिर्जित्य सुरो स्वभुजसारतः स्वयमिंद्रः स्वयं वायुः
स्वयं चंद्रः स्वयं यमः स्वयमग्निः स्वयं पाशी धनदो भूत्स्वयं बली ५ स्वयमीशानरुद्रार्कवसूनां परमा रहो। नत्वा ध्वस्ताद्धि मुक्तानि तपास्यापि तपस्विभिः दे-
नवेदाध्ययनं चक्रुर्भीत्यास्य रागास्तङ्गपार्दिताः पद्मवारा विनिर्ध्वस्ताः स्तङ्गरेत्तिडः सेहे ७ विध्वस्तावकृष्ठाः साध्यास्ते रसागत्कृताः स्पदैः प्रसभं च परस्वानि
अपहृत्य दुरासदः आभोगिद्विषु देराचाराः क्रूरकर्मपरिग्रहाः नद्यो विमार्गगा आसन्नज्वलति न तथाग्नयः ज्योतींषि छिन्नदीप्तीनि तद्भयाकुलिता
न्पहो। दिग्वधूवदनान्यासन्निरुद्धायानि समंततः धर्मक्रियाविलुप्ताश्च अप्रहृताः सत्कृतेतराः तएव जलदा भूम वर्षन्निजलीलया सस्यानि तद्भया-
त्सूतेत्वजसापि वसुंधरा सर्वे च फलिनो जाताः तरवोथ वकेशिनः बंदीकृताः सुरघीराणां पत्न्यस्तेनातिदर्पिणा दिवौकसः कृतास्तेन सम-
स्ताः काननौकसः मर्त्या अमर्त्यास्त्वगृहे घ्राप्रानपि भयार्दिताः त्रापि संभाषमात्रेण नाचेष्टंति विपज्जुषः १४ स्कंद उवाच न कौलीन्यं
नसद्वृत्तं महल्लाभ प्रकल्पते एकमेव परं श्रेयः परस्मोशो हि लाघवः विपद्यापि हि ते धन्या न्यानमेरैत्य प्राणोदिताः धने मलिनचित्तानां नालभंते ग-
णां क्वचित्। पंचत्वमेव हि वरं लोके लाघववर्जितं। नामात्वमपि श्रेयो लाघवेन समन्वितं तएव लोके जीवंति पुण्यभाजस्त एव वै। विपद्यपि न गो-
भीर्यमत्रेतो द्विः परित्यजेत् कदाचित्संपदुदयः कदाचिद्विपदुद्गमः दैवाद्द्वयमपि प्राप्य धीरो धैर्यं न हापयेत् उदयास्तमयौ प्राज्ञैर्द्रष्टव्यौ पुष्प-
वन्तयोः॥ सदैकरूपता न्याज्या हर्षोहर्षतितोऽक्रवो यस्त्वापत्समासाद्य दैन्यप्राप्तो विपद्यते। तस्य लोकद्वयं नष्टं तस्माद्दैन्यं विवर्जयेत् २१ आपद्यपि
हि ये धीरा इह लोके परत्र च। नाना त्वस्तु न स्पृशेदापत्तैर्धैर्यावधीरिताः २२ भ्रष्टराज्याश्च विबुधा महेशं शरणं गताः सर्वे दीन ततो देवी प्रेरिता सुरम-
दैने २३ माहेश्वरी समासाद्य भवान्याज्ञाप्रलब्धवत्। अमर्त्यं भ्यो भर्गस्त्वा समरायोपचक्रमे कालरात्रीं समाहूय कांतां त्रैलोक्यमोहनीं प्रथम

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का॰उ॰
६२

मासरुद्राणीतमाह्वान्तुस्तरश्चहं कालरात्रीसमासामासाघतंदैत्यपुङ्गवेष्टितं।उवाचदैत्याधिपतेत्यजत्रैलोक्यसंपदं त्रिलोकीलभतामिंद्रस्त्वंच
याहिरसातलं।प्रवर्त्ततांक्रियाःसर्वावेदोक्तावेदवादिनां अथचेत्‌देवलेशोक्तितहायाहिसमाजये।अथवाजीविताकांक्षीतदिंद्रमारणाव्रज इतिवक्त
महादेव्यामहामायारूपया त्वदंतिकंप्रेषिताहंमस्मत्स्तेनत्पदया अतोपुडुचितंकर्त्तुंतद्विधेहिधेहिमहासुर।परंहित्वेच्छयास्यजीवयाहंतु
तोव्रज ३० इत्याकर्ण्यवचोदेव्यामहाकाल्यास्दैत्यनायक।प्रज्वाज्वालतराक्रोधान्मत्वातांगर्व्वितामिमं त्रैलोक्यमोहनीह्येषाधाप्यामंडायमाणैर्देवैः
त्रैलोक्यराज्यसंपत्तिवल्याःफलमिदंमहत् एतदर्थंहिदेवर्षिन्पार्वतीकृतामया।अनायासेनमेप्राप्ताग्नेहमेवाभुभोद्यात् अवश्यंयस्यपोग्य
यत्नतस्येहोपतिष्ठतो अरण्येवागृहेवापियतोभाग्यस्यगौरवात् अतःपुरश्चराएतान्त्मपत्वेतःपुरंमहत्।अनयासहलंकृत्याममसाभ्रमलंकृत
अहोमहोत्सवश्चाद्यजातोममहामते।केवलंनममैकस्यसर्वदैत्यान्वयस्यच नत्यंतुपितरश्चाद्यमोहंतांबांधवाहरव।मत्सुःकालोत्तकोदि
ताःप्राप्तुवंत्वंघमेभयंहृतिमा वत्समामानात्स्तान्तेतंसोविदृत्सुकाः।तावत्तमाकालरात्र्याप्रत्युक्तोदैत्यपुंगवः ३८ कालरात्र्युवाच दैत्यरा
जमहाप्राज्ञनेतद्युक्तंभवादृशां।वृपदृत्यःपरवशाराज्ञानांजिविडत्तम अन्योपिहृतसंवाधानंविरुध्यात्कदाचन।किंपुनर्योभावादृशामहा
तोबालेनोविधिपाःद्वतीक्षकोनरागोयम्महाराजाल्पकाविहा।अनायासेनचवयमामास्यमिस्तदागमात् विजित्यसमरेतांतुस्वामिनी
ममदैत्यपामादृशीनांसंहृत्यापीपारिमंदृत्वपथ्येछाया अद्येवतेमहासोख्यंभावितस्याविलोकमातावांधवानांस्तवंतेप्रभविताखह्सर्वेनैः
संपश्यंपतेघतेकामाःसर्वेपिचिंतिताः अद्यत्वासाचमुग्धाचतस्याह्यानानकश्चना सर्वरूपमयीचैवतांभयाद्रष्टुमर्हसि।अहंहिदर्शयिष्यामियत्र राम॰
सापितेजगत्त्वनि ध्वतामामपिचैकस्याकस्तेकोमोभविष्यति।अहंतेसंनिधिनैवात्यन्तंचापघरिनावधेः ततोनिवार्यैतान्मामोदिनस्तन्तोविदत्त ६२

कान्इतिश्रुत्वावचस्तस्याःसकामक्रोधमोहितः तामेवबद्धमंस्तैकांहंतीन्त्योरिवासुरःश्रुद्धातंरत्नाग्नौतांश्चद्धांतेआपयंत्वं इतितो
नसमादिष्टःसर्वैवर्षवान्मुने।तांधर्तुंप्रघमंचकुर्वलेनबलवत्तराः सातान्भुस्मान्चकाराशुडंकारजनिताग्निना।ततोदैत्यपतिःक्रुद्धोदृष्ट्वाता
न्भस्मसात्कृतान्स्तान्नैवनमाहृत्याश्चप्रसूतसन्निनान्।दृष्ट्वाव्यापारयामासदुर्धरदुर्मुखंखरं शूलपाणिपाशपाणिस्तदेवमनहंतुगणा
रिवंरलोमानमुग्रास्यदेववकंपन ५१ बद्धापाशैरिमाडष्टानन्तमंत्वाशुदानवाः।विध्वस्तकेशपाशांचविस्त्रस्ताविरभूषणां इतिदैत्याधिपादे
शाश्रुईरप्रसुरवास्ततः।पाशासिमुद्गरधरास्तामादातुक्तोद्यमा ५५ गिरीद्रगुरुर्ववर्ष्माणःशस्त्रास्त्राघनपाणयः।दिगन्तेतेपरिघाप्तात्स्तदृष्ट्वासो
निलाहताः तेष्ठदानेषुदैत्येषुशतकोटिमितेषुचानिर्जगामततःसातुकालरात्रिर्निर्भीर्धृगा ततस्तांतुविनिपीतामनुजग्मुर्महासुराः को
टिसहस्राणिप्रापित्वातरोदसी दुर्गोनामहादैत्यःशतकोटिरथाहृतः।गजानामर्बुदश्चातद्रयेनमपरिवारितः कोट्यर्बुदेनसहितोहया
नांवातरंहसं।पदातिभिरसंख्यातैःपश्चूरीतिश्रिलोक्यमैःउदासुधैर्महाभीमैःकृतत्रिजगतीभयैः समितःसमरोदैत्योदुर्गःक्रुद्धोविनि
र्ययौ ६० अथदृष्ट्वामहादेवीविद्याचन्लक्ष्मीलयां आगत्यकालरात्र्याचनिवेदितंतदागमं महाभुजसहस्राद्योमहातेजोभिदीप्ति
ता।तत्रद्वौरग्रहरणारणांरणाग्योत्तुकसाहना ६२ प्रोघकोद्दसहस्राण्युनिम्र्माजितस्तुभानना।तावापवार्द्धिनिर्गच्छच्चत्त्रैडेकांचंद्रेका
महामाणिक्यन्विपारोचिःखचितविग्रहा।त्रैलोक्यमपनगरीसुप्रकाशप्रदीपिका हरनेत्राग्निनिर्द्दग्धकामसंजीवातबीरुधा
लमतेसौंदर्यसभाजगन्मोहमहौषधी।विषमेषुशान्तेषुशानैर्भिन्नलदस्मादैत्यपुंगवः।आदिष्टवान्माहासैन्यनायकांचग्रशासनाञ्चा
पिंजंभमहाजंभकुजंभविकटाननान्लंबोदरमहाकायमहादंष्ट्रमहाहनो पिंगाख्यमहिषग्रीवमहोग्राग्रतुग्रविग्रह क्रूराक्षक्रोधना

का॰उ॰ ६४

क्रंदस क्रंदन महाभय ६८ जितातंकमहाबाहो सिंहावक्त्र महीधर । दुर्मेड दुंभिरव महादुंदुभिनासिक ॥ ६९ उग्रास्य दीर्घदंष्ट्राशन मेघकेशग्रह
कानन । सिंहास्य शूकरमुख शिवाराव महोत्कट ॥ मुकुंड प्रचंडास्य भीमास्य हुमानन । उल्कनेत्र कंकास्य काकतुंड कपालक ॥ दी
र्घग्रीव महाजंघ क्रमेलक शिरोधर । रक्तबिंदो जपानेत्र विद्युज्जिह्वाग्नितापन धूम्राक्ष धूम्रनिःश्वास चंड चंडांशुतापन । महाभीषणा श
घो वत्साहो महो ईशादिनाथ इंद्र पुत्राः [illegible] तेषु त्वन्यभये विद्युतश्च मनी । धृत्यनिष्पत्तिवृद्ध्या वा बलेनापि कुलेन वा तस्याहमिंद्र पद
व्याम्भ प्रावत्वाज्ञा ममाद्य नात भवत्स्वे तेषु चान्येषु यदेनो विद्यते मिना । पाठ शिष्यं न याव न्मे पंचेषु गुरयो दितामन्योविहृलतां गच्छेदे तत्राप्रभ
वी मघ हास्याम्यसंशयं । दृष्ट्वैतां सुदुर्धर्ष मम मनो मे व्याकुली भवेत् । अवधीर्हि महाराज किमेतत्कर्म दुष्करं । अनाथापा
वतः इत्याकर्ण्य वचस्तस्य दुर्गी स्वरं तु ज्ञोशितः क्रोधुः सर्वे तदा दैत्याः प्रवद्धकरसंपुटाः अवधीर्हि महाराज किमेतत्कर्म दुष्करं । अनाथापा
तस्यैकस्या अबलाया विशेषतः अस्या नानमने कोयं महायत्नविधिः प्रभो । कोस्मान्प्रलय कालाग्नि महाज्वालावलीसमान् सहेत
त्रिषु लोकेषु चत्वसान्न्द्र नो दधमान् । यद्यादेशो भवेद्यतं देहि सा महद्रणा । मातः शुरसमानीमं हि सुमहत्यपदा ग्रतः । भूर्भुवःस्वरिदं स
र्वं तदा तावशवर्तिनं महर्जनं तपः सत्यलोका स्त्वदधिकारिणः । तत्राप्यसाध्यनाम्नां त्वन्निदेशान्महासुर ८१ वैकुंठनायकः
नित्यं त्वत्तः सपालकः । यानि रम्याणि लोकानि तानि संप्रेषयान्मुहा ८२ अस्माभिरेव संत्यक्तः कैलासाधिपतिः सर्वे । विशीर्णाचार्तिनिःस्वान्यु राम॰
सत्कर्य हिमसारः अदिकेन्नास्माद्वयतो योविरेका निगर्हिता । न सदग्रामे पिसर्वे लेद्धिनी मोन चरः परः एकोशाक्रव सोपिनान्यस्मान्पूरिजी ६४
वति । श्मशानवासिनः सर्वे सर्वैकोपीन वाससाः सर्वविभूतिधवलाः सर्वे पाककपर्दिनः । समस्तेन गतेतस्य वसत्यं वविधा गणाः । तेषां गणा
नां किंचु मुसंहरिद्राणां वयं विभो । समुद्रारत्नसंभारं प्रत्यहं प्रेषयाते च नागा वनाकाश्च स्मा कं सामं सामं स्वयं प्रलो । प्रदीपयति सनंतफणा ॥

पंव विभो । समुद्रा रत्नसंभारं प्रत्यहं प्रेषयाति च नागा वनाकाश्च स्माकं सामं सामं सत्स्वयं प्रलो । प्रदीपयंति सनंतफणाः रत्नप्रदीपकान् कल्प
द्रुमः कामगवी चिंतामणिगणा बहु । स्वयमाहाहरस्माकमप्रीतिं छंति विशश्मह वासुदेवं जनतो मानस्तं सेवेत प्रयलतः स्वच्छन्दं पूर्वनिवरुणा । मृत्यु
ह प्रायम्य हो वासां सिद्धा लयेदग्निश्च दृष्टस्त्रधरः स्वयं सूर्यः प्रकाशयेन्नित्यं क्रीडावाश्च भुजाश्च कामन्प्रसादं नरेन्द्रे चेतसि संमर्दा
रोगेषु वा सर्वे त्वामुपजीवंति सुरखगास्पः पश्यानः यो ह सुरांजन्नान यामो बलाद्दिमांदुरत्स्ना सुरपत्नी वैद्य ह्वाता यथापोपथा सर्वत्र
कालमासाध पूर्वा वितं जगतीमिमां । गगात्यानि नादश्च समुत्तस्थौ समंततः रोमा वितापं शुवरां त्का तान्यप्रकानरा ॥ ततो देवा भयत्रस्ता
चकंपे च वसुधा दृष्टा वास्त्रवुरयः सर्वेपि तुर्नेत्रमालिकाः मेरुर्मीमंडलं व्याप्ते तेन नगोपि वेगाव ततो भयत्रस्ता जगवती देवी ईशानीन समुद्र
वाः शक्तिहत्पादा मासघ्नतशोधसहस्रशः ८८ तामि शक्तिभिरेते षां बलिनां दितिजन्मनां । प्रत्येकं यी तेहे उद्देल सैन्य सागरः ८९ शस्त्रा
स्त्राणि महादिव्यसि सुत्रषष्टानि संगरोत्ताभिः शक्तिभिरुग्रभीत ताक्ष्णतोलिजान्यपरं ततो तिकोपपूर्णासि ते डंभस्वखाः सुरारयः । असिचक्र सुशुं
डी भिंदिपाल मुद्गरतोमरैः भिंडिपालैश्च परिघैः कुंतैः शल्यैश्च शक्तिभिः । अर्धचंद्रैः क्षुरप्रैश्च नाना चैश्च शिलीमुखैः महामर्दैः परशुभिर्भिंडि
रैर्मर्म भेदिभिः वृक्षोपलमहावर्षैर्ववर्षुर्जलदा इव अथ सा विंध्यनिलया महामाया महेश्वरी । आराधयो द्वदंड कोदंड वायव्यास्त्रेण हित्वा रे
त्या स्त्रा शस्त्र जालानि प्रविविहेषु हुरा ताः ततो महास्फुरो दुर्गी वी द्वया सेन्यं नि नापुधे ज्वलंती शक्तिमादाय मतां रेवीप्रतिसो हिपताः तां वशक्ति
मामांती महावेगवती रणे निजचापविनिर्मुक्तै वीरो श्च शरा विकारसा भग्ना शक्तिः समालोक्यान्त तो डगो महासुरः चक्रं च प्रेषमामास
दैत्यचक्राति हर्षेदा । न आवेव्याशरशानें तरैया इव चक्रु तेनतः शार्ङ्गं समादाय धनुः प्राक्रधनुर्मया । हरिविव्याधवासो नताद्वी ममर्दनः

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

सवबाणा त्नयादेवा निजवभोर्महाजवैः। निवारितोपिवेगेनतांदेवीमभ्यगान्मुने ततः कोदंडदंडेनआप्लुगंचातमाप्लुगी हत्वानिवारयामासुक
लदंडमिवापरं तस्मिन्विमुखतांमात्नेमार्गरोदुर्गमासुर:। क्रुद्धः शूलंसमादायसंमाहायसंवर्त्तानलसप्रभं महावेगेनचिक्षेपतांदेवीमभिद्र
त्पपःपरापतन्चात्तच्छ शूलंनिजशूलेनचंडिका अर्द्धमेवप्रविच्छेदसहदैत्यपतलाशया। तस्मिन्नपिनहाशूलेदेवीशूलावहेलिते गदामादायदैत्येंद्र
सहसातिपपातहा आजघानचतांदेवीभुजमूलेमहावलः ११५ सापिदेवीभुजंधाप्यगिरीद्रशिखराकृतिः। गदाप्युपरिपुस्फोटघ्रातधान्व
महस्त्रधा ११६ तदादेव्यासदैत्येंद्रोवामपादतलेनहि आताडितःपपातोव्यांहरिगदाप्रपीडितः तत्क्षणात्स्वदैत्येंद्रःपतित्वापुनरुत्थितः
वभवसहस्रादृश्यपादपोवातहतोयथा तावज्जगजनेन्यांतांऽरितानिजशक्रयः। चिचेदुर्दैत्यदैत्येपुसंवर्त्तेमरसुरा अभवत ११९ छ इति
श्रीस्कंदपुराणेकाशीखंडेदुर्गपराक्रमोनामैकसप्तितमोध्यायः अगस्त्यउवाच पार्वतीहृदयानंदस्कंदसर्वज्ञनंदन। काःकास्त
शक्तयस्तावैतासांनामानिमेवद १ स्कंदउवाच तासांपरमशक्तीनांशृणुमावयवसंभवा। आख्याम्याख्यांम्बराणुमुनेकुंभसंभवतत्वतः
२ त्रैलोक्यविजयाधारा हमात्रैलोक्यसुंदरी त्रिपुरात्रिजगन्माता भीमात्रिपुरभैरवी कामाख्याकमलाक्षीचधृतिस्त्रिपुरतापनी जं
यातृपंतीविजयाजलेशीचापराजिता शंखिनीगजवक्त्राचमहिषघ्नीरणप्रिया शुभानंदाकोटराक्षीविद्युज्जिह्वा शिवारवा त्रिनेत्रा
चत्रिवक्त्राचत्रिपदासर्वमंगला हुंकारहेतिस्तालेशीसर्पास्यासर्वसुंदरी सिद्धिर्बुद्धिःस्वधास्वाहामहानिद्राशनाशनापाशपाणिःखर
रदसुखीवज्रताराषडानना मयूरवदनाकाकीशुकनाभासीगरुत्मती। पद्मावतीपद्मकेशीपद्मास्यापद्मवासिनी। सिद्धिःपरामृता मैत्री
कृन्मित्रनेत्राचरत्तोघ्नीदैत्यतापनी २५ वासिनी अद्रनाअहारानंतः प्रगावेशीध्वनात्मिका। त्रिवर्गावर्गरहिताअजयाजयहारिणी जयसिद्धिःस्तवःस्ति+

स्तंभनीमोहनीमायामायाबहुमायाबलोत्कटा उग्रचंडनीमहोत्काप्याहत्तुजेदुद्धर्मकरी ११ क्षेमंकरीसिद्धिकरीछिन्नमस्ताशुभानना। शाकं
भरीमोक्षलक्ष्मीत्रिवर्गफलदायिनी वार्त्तालीजंभलीक्लिन्नाअश्वारूढासुरेश्वरी। ज्वालामुखीप्रभृतयोन्यकोघोमहाबलाबलानिबलि
नांलिप्तहीनवानांस्वजीलया। संक्षिप्तानिजगात्रविप्रजप्रानलहित्तिभिः तावत्सदुर्गोदैत्यदयपोदानरतोबली। चकारकरकाघ्नवृष्टिवात्यावेग
वतीबहु ततोभगवतीदेवीशोषणास्त्रप्रयोगतः। वृष्टिंनिवारयामासवर्षोपलमयींदृढां यत्क्षिन्नमनोरथवतीधरंआप्यथाफला
सादैत्यकारकावृष्टिर्देवीप्राप्यतथाभवत अथदैत्येपराजेनबाहुसंकर्षकोपनः। उत्पाट्यशैलशिखरंपरिहितिघ्नंनभोगणात अद्रेःशृंगस
विसृतंभीमापतत्परिवाह्यसगशनकोटिप्रहारेणाकोटिशःशकलंव्यधात अांदोल्यमौलिमसकृत्कुंडलाभ्यांविनाडितागडाभूयासु
डुद्रावतादेवीसमनेश्वरः शैलाकारंतमायांतंदृष्ट्वाभगवतीगजं। बद्धापाशेनजवतःखड्गेनकरमाच्छिनत ततोत्यंततसचीत्कारयदेव्याह
तकरःकरी। अकिंचित्करतांप्राप्यमाहिषंवपुरादधे अचलांसचलोसंवीसचक्रेखुराघातः। शिलोच्चयांशुवक्रःशृंगाभ्यांसोदिपद्म
ली निश्वासवत्तिनिहतापेठरुव्योमहाचलाः। वीमउमाः। उद्दिनिताःसमाभवत्सप्तापिजलराशयः महामहिषरूपेणातेनत्रैलोक्यमद
पःआदोलिताविबलिनापुगांतेवात्ययायथा वत्सोउमप्यकाडेनतडपेनभ्रमाकुलं। दृष्टाभगवतीक्रुद्धात्रिशूलेनजघानतं २६ त्रिशू
लघातविभ्रांतःपतित्वापुनरुत्थितः तत्पंत्कामाहिषंवेषममूद्धाहुसहस्रभृत्त २७ सदुर्गोनतरांदुर्गोविबुभौसमराजिरे। आयुधानांसह
स्त्राणिविभ्रात्कालांतकोपमः अथततःसदैत्येंद्रजादेवीरणकोविदामहावलः प्रगल्भाशुनीतवानासंगनागणां ततोनुभोगणाद्दूरात्क्षि
त्वासजगर्जविकीरणात्काउंबजालेनछादमामासवेगवान आधातीरित्रगोदेवीतस्यमार्गणमच्छगा। विद्युन्मालेवविबभौमहाभ्रपलीष

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का॰उ॰
६६

ता तं विधयपरब्रातं निजेषु निकैरलीमहेषुरो॥ व्याघविं व्याधसातं दैत्यजनेश्वरं हृदि विद्धस्तया देव्या सचेतनमहेषुरो॥ व्याघ्रोमाननयनः
हितिमाप्यातिविह्वलः महारुधिरधाराभिः स्रवती च प्रवर्त्तमन। तस्मिन्निपतिते दुर्गे महादुर्गपराक्रमे देवदुंदुभयो नेदुः प्रहृष्टा त्रिजगंति च
सूर्याचंद्रमसौ साग्नी तेजो निजमवापतुः पुष्पवृष्टिं प्रकुर्वंतः प्राप्तस्वामहर्षिभिः। तुष्टुवुश्च महादेवीं महाशक्तिभिरादिराज ३६ देवा ऊचुः
नमो देवि जगद्धात्रि त्रिजगत्रयमहारणे। महेश्वरमहाशक्ते दैत्यद्रुमकुठारिके १ त्रैलोक्यव्यापिनि शिवे शंखचक्रगदाधरि। स्वशार्ङ्गव्यग्र
हस्ताग्रे नमो विष्णुस्वरूपिणि २ हंसयाने नमस्तुभ्यं सर्वसृष्टिविधायिनि। प्राचां वाचां जन्मभूमे चतुराननरूपिणि ३ त्वमैंद्री त्वं च कौ
वेरी वायवी त्वं त्वमंबुपा। त्वं याम्या नैरृती त्वं च त्वमैशी त्वं च पावकी ४ शशांककौमुदी त्वं च सौरशक्तिस्त्वमेव च। सर्वदेवमयी शक्तिस्त्व
मेव परमेश्वरी ५ त्वं गौरी त्वं च सावित्री त्वं गायत्री सरस्वती। प्रकृतिस्त्वं मतिस्त्वं च त्वमहंकृतिरूपिणी ६ चेतस्स्वरूपिणी त्वं वै त्वं सर्वेंद्रिय
रूपिणी। पंचतन्मात्ररूपा त्वं महाभूतात्मिकेंबिके ७ शब्दादिरूपिणी त्वं वै करणानुग्रहा त्वमु। ब्रह्मांडकर्त्री त्वं देवि ब्रह्मांडांतस्त्वमे
व हि ८ त्वं पराऽसि महादेवि त्वं च देवि पनापरा। परापराणां परमा परमात्मस्वरूपिणी ९ सर्वरूपा त्वमीशानि नित्यमारूपासि सर्वगे त्वं चिच्छ
क्तिर्महामाये त्वं स्वाहा त्वं स्वधामृते १० वषड्वौषट्स्वरूपासि त्वमेव प्रणवात्मिका। सर्वमंत्रमयी त्वं वै ब्रह्माद्यास्त्वत्समुद्भवा ११ चतुर्वर्गा
त्मिका त्वं वै चतुर्वर्गफलोदया त्वत्तः सर्वमिदं विश्वं त्वयि सर्वं जगन्निधे १२ यद्दृश्यमदृश्यं च स्थूलसूक्ष्मस्वरूपतः। तत्र त्वं शक्तिरूपेणाकि
चिन त्वदृते किंचित् १३ मतिस्त्वयाद्य विनिहत्य महासुरेंद्रं दुर्गं निसर्गविबुधाधिपतेः त्वमेन्या त्राताः स्मरेविसततं नमतां शरण्ये त्वत्प्रसादः राम॰
करहर्म्यशरण्येन तेम १४ लोके तएव धनधान्यसमृद्धिभाजस्ते पुत्रपौत्रसुकलत्रसुमित्रवंतः। तेषां यशः प्रसवचद्रकरावदातं विश्वं न वेद वसि ६६

येषु सदा त्वमीशे १५ त्वद्भक्तिचेतसि जनेन विपन्निलेशः क्लेशाः कुतोनुभवती न तिरस्कृता ह्यमुंसुप्तात्वन्नाम संस्मृति सुधामफलामुपांक्षभूयः पु
नर्जनितिहि त्रिपुनाशिपलि १६ चित्रं यत्र समेरेसह दुर्गदैत्यपात्वदृष्टि पात मधिगम्य सुधानिधानं। मत्योर्वशं त्वमगमद्विरितं भवानि दुष्टोपि नेदृशि
नतानि हि त्रिपुनाशिपति १६ चित्रं यत्र समेरेसह दुर्गदैत्यस्त्वदृष्टि पात मधिगम्य सुधानिधानं ... माधुष्टिदु प्रणा
मतः कुगतिं न याति १७ त्वच्छस्त्रवह्निशलभत्वमिता अपीह दैत्याः पतंगरुचिमाप्य दिविव्रजंति। संतः स्वलेद्युपि न दुष्टधियो मतस्युः साधुष्टिद प्रणा
यिनः स्वपथं दिशंति १८ प्राच्यामृडानि परिपाहि सदानतान्नो याम्यामवप्रतिपदं विपदो भवानि। प्रत्यक्श्रियं त्रिपुरतापनपालितः त्वं पाह्यद्रिचिनि
जभक्तजनानुमहेशि १९ ब्रह्माणि रक्षस ततं नतमौलिदेशं त्वं वैष्णवि प्रतिकुलं परिपालयाधः। रुद्राग्निनिर्ऋतिसदागति दिक्षु पाहि ... जंवरनाम्ना
याम्यत्रिनयना त्रिपुरा त्रिशक्त्या २० पातु त्रिशूलममलेतव मौलिजालं भालस्थलं शशिकलाभृदमात्त्वबौच। नेत्रे त्रिलोचनवधूर्गिरिजा च नासा
यां त्रिनयना त्रिपुरा त्रिशक्त्या २० पातु ... पापात्सदैव चिबुकं जयमंगलानः
मोष्ठजया च विजयात्वधरप्रदेशं २१ श्रोत्रद्वयं श्रुतिरवा दशनावलिं श्रीः श्वंद्री कपोलयुगलं रसनां च वाणी। पायात्सदैव चिबुकं जयमंगलानः
का त्यायनी वदनमंडलमेव सर्वं २२ कंठप्रदेशमवतात् दिह नीलकंठी भूदारशक्तिरनिशं च कृकाटिकां मे कौर्मी सदे शम निशं भुजदंडमेंदुप
का त्यायनी वदनमंडलमेव सर्वं २२ कंठप्रदेशमवतात् ... वक्षस्थलं स्थलचरीह दयं धरित्री
द्याच पाणि फलेकं न निकारिणान २३ हस्तांगुलीः कमलजा विरजा नखांश्च कक्षांतरं तरणिमंडलगा तमोघ्नी। ... पायात्कटिं च विकटा परमा स्फिचो
कुक्षिद्वयं त्व चतुनः कृशा च रघी २४ अव्यात्सदोदर दरीं जगदीश्वरी नो नाभिं नभोगतिरपाच घटस्वदेशे। पायात्कटिं च विकटा परमा स्फिचो मे
नोगुह्यं गुह्यहारणि पानमपायहंत्री २५ ऊरुद्वयं च विपुला ललिता च जानु जंघे जवावतु रकापरतत्र गुल्फौ। पादौ रसातलचरांगुलि दे
शमुग्राचांद्री नखान्स्यतलं तलवासिनी च २६ गृहं हरित्वनीलहर्मीः हीनंद्वीमंकरामतलं च नांगुलिदेशमुग्राचांद्री नखान्स्यतलं तलवा
शमुग्राचांद्री नखान्स्यतलं तलवासिनी च २६ ... सनातनी २७ यशः पातु महादेवी धर्मं पातु धनुर्ध
सिनी च २६ गृहं हरत्वनीलहर्मीः हीनंद्वीमंकरामितस। पातु पुत्रान् प्रियकरी पायात्सुः सनातनी

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का॰उ॰ री।कुलदेवीकुलंपातुसततिसततिप्रदा ७५ रोगोराजकुलेघृतेसंग्रामेशत्रुसंकटे।गृहेवनेतलादौच्चशर्वाणीसर्वतोवतु ७६ इतिस्तुत्वातुगं
६७ गद्यात्रीप्रतोमुखपुनःपुनः।सर्वेसवासवादेवाःसर्षिगंधर्वचारणाः।ततःप्रत्यक्षतामागान्नानाहस्तसमन्विता।स्वाधिकारान्ततःसर्वेशासंप्रा
गपथातथास्तुष्टपाहमनयास्तुत्यानितरांतुयथा।वरमन्यप्रदास्यामितच्छृणुध्वसुरोत्तमाः ७८ दुर्गोवाच यस्तोष्यतिसमांभक्त्यानरःस्तुत्या
निलयाप्रसुचिः।तस्याहंनाशयिष्यामिविपदंवपदेपदे एतत्स्तोत्रस्यकवचंयोधारयिष्यतिमानवः।तस्यकश्चिद्भयंनास्तिवज्रपंजरगस्यहि अद्यप्रभृति
मेनामदुर्गेतिप्रथितिमव्य।दुर्गदैत्यस्यसमरेपातनादतिदुर्गमात् येमांदुर्गांशरणगानतेषांदुर्गतिःक्वचित्।दुर्गास्तवमितिस्तुतिमिमंपुण्यपावज्रपंजरसंज्ञि
का ७२ अनयाकवचंकृत्वामाविभेतुयमादपि।भूतप्रेतपिशाचाश्चडाकिनीशाकिनीगणाः सोरंगारहसाक्रूरविषसर्पाग्निदस्य
वः।वेतालाश्चापिकंकालाग्रहाबालग्रहाअपि वातपित्तादिजनितास्तथाचविषमज्वराः।दूरादेवपलायंतेश्रुत्वास्तवमिमांशुभां वज्रपंज
रनामैतत्स्तोत्रंदुर्गाप्रशंसनं।एतत्स्तोत्रकृतत्राणोवज्रादपिभयंनहि अष्टजप्रशस्तेनवानेनप्रोभिमंत्र्यजलंपिबेत्।तस्योदरगतापीडाकापिनो
संतविष्यति गर्भपीडांतुनोजातुभविष्यत्यभिमंत्रणात्।बालानांपरमाशांतिरेतत्स्तोत्रोतुपानतः ७८ यत्रमास्तिष्यमेतस्यतत्रकुलेहभविष्य
ति।एतभक्तशक्तयःसर्वाःसर्वत्रसहितामया ७९ रक्षांपरिष्यतिमद्भक्तानाममातृपादइतिदत्वावरांदेवीदेवेभ्योतर्हितातदा नोपस्त्वगोकसःसर्वे
स्वस्वर्गपपुरंदर। स्कंदउवाच इत्थंदुर्गाभवन्नामतस्यादेव्यामहामुने काश्यप्यासेव्यायथासचितंघ्नवहामिते।अद्यप्यांचचतुर्दश्यांभौमवा
रेविशेषतः।संप्रपूज्याथतत्काश्यांदुर्गांदुर्गतिनाशिनी।नवरात्रंप्रयत्नेनप्रत्यहंमासमार्चिता नाशायेद्यातिविघ्नोघान्सुमतिंचप्रदास्यति।माहा राम॰
पूजोपहारेश्चमहाबलिनिवेदनै दास्यत्यभीष्टांसिद्धिंसादुर्गाकाश्यांनसंशयः।प्रतिसंवत्सरंतस्याःकार्यायात्राप्रयत्नतः शारस्तनरात्रंचसकुटुंबैःशु ६७

का॰

भार्थिभिः।योनसांवत्सरीयात्रांदुर्गायाःकुरुतेकुधीः।श्याविघ्नसहस्राणितस्यस्युश्चपदेपदे दुर्गाकुंडेनरःस्नात्वासर्वदुर्गार्त्तिहारिणी। दुर्गामभ्यर्च्यपवि
भ्रिवन्त्रवज्जन्माघस्तुत्सृजेत।सादुर्गाशक्तिभिःसार्धकाशींरक्षतिसर्वतः ताःप्रयत्नेनसंपूज्याःकालरात्रिमुखानरैः रक्षंतिक्षेत्रमेतद्वैतथा
न्यानवशक्तयःउपसर्गसहस्रेभ्यस्ताविदिग्देवताःक्रमात्।शतनेत्रासहस्रास्यातथायुतभुजापरा। अश्वारूढागजास्याचत्वरिताशववाहि
नी।विश्वासौभाग्यगौनीचदृष्टाप्राच्यादिमध्यतः एतायत्नेनसंपूज्याःक्षेत्ररक्षाधिदेवताः।तथैवभैरवाद्दिनी। विश्वासौभाग्यगौनीश्चाष्टौ
दिक्षुचष्टासुप्रतिष्ठिताः रक्षंतिसततंकाशींनिर्वाणश्रीनिकेतनं।रुरुःचंडोसितांगश्चकपालीक्रोधनस्तथा उन्मत्तभैरवस्तद्वत्क्रमात्सं
हारभीषणौचितः।षष्टिस्तुवेतालामहाभीषणात्मनः रुंडमुंडस्रजःसर्वकर्त्रीखर्पराणयः।श्ववाहनारक्तमुखामहादंष्ट्रामहिषध्वजाः ८५
नग्नाविमुक्तकेशाश्चप्रमत्तरुधिरासवैः।नानारूपधराःसर्वेनानायुधाःस्थायुधपाणयः ८६ तस्याकोलेश्वरनत्वेःकोटिशःपरिवारिताः।वि
कटजिह्वोज्वलज्जिह्वःक्रूरास्यःक्रूरलोचनः उग्रोविकटदंष्ट्रश्चवक्रास्योवक्रनासिकः।जंभकोजृंभणोभेरमुखोज्वालानेत्रोवृकोदरः। गा
र्त्तनेत्रोमहानेत्रस्तुच्छनेत्रोन्त्रमंडलः।ज्वलत्केशःकंबुशिराः खर्वग्रीवोमहाहनुः महानासोलंबकर्णःकर्णप्रावरणोनघाः इत्याद्यमुनेहे
त्रदृष्टरुधिरप्रियाः त्रासयंतोदुराचारान्रक्षंतिपरितःसदा।त्रैलोक्यविजयाघाक्षज्वालामुखमुखतगाश्चयाः शांकर्यास्त्रमपात्रख्याताःमुनेकलश
संभवाताःकाश्ययिरक्षंतिचतुर्दिक्षुधृतायुधाः तास्समाच्चायप्रयत्नेनमहाविघ्नप्रशांतये।भैरव्योरूरुख्याश्चमहाभयनिवारकाः संपूज्याःस
र्वदाकाश्यांसर्वसंपत्तिहेतव।विघ्नराजःद्भुभतमोवेतालाउग्ररूपिणः।अत्युग्रानपिविघ्नौघान्हरिष्यंत्यर्चिताइह।तथाभूतावलीचात्रनाना
भूषाहरूपिणी। उदावुधाववितपुनः।शतकोटिमिताभुने।निर्वाणलक्ष्मीक्षेत्रस्यपालयित्र्यःपदेपदे एतादेवताःपूज्याःकाश्यांनिर्वाणकांक्षि

Indira Gandhi National Centre for the Arts

का०उ०
६८

भिः श्रुत्वाध्यायमिमं पुरायं न नो दुर्गजयाभिधं नानाशक्तिसमायुक्तं दुर्गमाश्रु तरिष्यति। यएते भैरवाः प्रोक्ता ये वेतालादुदाहृताः तेषां नामानि चाक
र्णयन् न रोगविघ्नैर्न दूयते श्रद्धयाश्रपितेभ्यो यएतदाख्यानपाठकं रक्षिष्यति प्रयत्नेन सहस्त्रोत्तजनेन च। तस्मात्सर्वप्रयत्नेन काशीभक्तिपरैर्नरैः श्रोत
व्यमिदमाख्यानं महाविघ्ननिवारणं। गृहे यस्य स्थितं लिखितमेतत्तिष्ठति ११ तस्यापरां महत्त्वाणिनाशयिष्यति देवताः काश्याः
प्तिर्वैषमते न कृत्वा रंगुरुं श्रोतव्यमिदमाख्यानं वज्रपंजर संनिभम् १३ इति श्रीस्कन्दपुराणे काशीखंडे दुर्गाविजयो नाम द्विसप्ततितमोऽध्या
यः ७२ अगस्त्य उ० त्रिलोचनसमाख्या हि स्वं देव षडानन जगाद विकयापृष्टः किं चकाराश्रुतद्भुतं १ स्कंद उवाच मुने कलशजाख्यामि यत्पृष्टं त्वं निशा
मय। विरजः संज्ञकं पीठं यत्रैः क्रु सर्वसिद्धिदं २ तत्पीठदर्शनादेव विरजो जायते नरः। यत्रास्ति तन्महालिंगं वाराणस्यां त्रिलोचनं तीर्थं पिलि
प्पिला ख्यं तत्र घ्नन् यद्भ भवि विश्रुतं। सर्वतीर्थमयं तीर्थं तत्काश्यामपरिगमिते विष्टपत्रिनमोतर्ये देवीविमन्तुलोगाः। ससरित्सर्वतारण्याः संति
ते तत्र यन्मुने तत्रारभ्य च तत्तीर्थं तत्र लिंगं त्रिलोचनं। त्रिविष्टपमिति ख्यातमतो हेतोर्महत्तरं। त्रिविष्टपस्य लिंगस्य महिमो क्तः पिनाकिना
जगज्जनन्याः पुरतो यथावच्चितथामुने ७ अदिसुवाच देवदेव जगन्नाथ सर्वदेस र्वदः सर्वगा सर्वदृक् सर्वजनकः किंचिन्द्रष्टामित
हं दृष्टं तवप्रियं मेत्रेकं सर्वाजमहौषधं। नेश्रुप्रस्याः प्रियं गेहं ममापि त्र्यक्तिरिं महत मन्त्रे त्रेरजसोप्यग्रे त्रिलोक्यपि त्वराणामने। तस्मादिल
स्यमहिमाविषक्तेनावगम्यते ९ यानीह संति लिंगानि तानि सर्वाणि सर्वशर्मा। निर्वाणाकारणानि वस्वपभुस्थापितान्यपि यद्यप्येवं तथापी
पविशेषेवक्तुमर्हसि। काश्यामानादेसिद्धानि कानिलिंगानि शंकर १२ यत्र देवः सदा नित्यं तस्त्वं पि सव द्व भा। पीयिं प्रथितं काश्यां काशी
मुक्तिपुरीति च १३ येषां स्मरणातोप्यत्र भवेत्पापस्य संक्षयः। दर्शनस्पर्शनाभ्यां च स्यानां भ्यांगापवर्गको येषां समर्चनादेव मध्ये जन्मनतः स्फुटं राम०
६८

मो। लिंगानि दृजितानि स्युः काश्यां सर्वाणि निश्चितं विधायमप्यनुक्रोशं कामहायामतसागरात्। आख्याहि तत्त्वतः शंभो पादपोः प्रणा
तास्म्यहं इत्याकर्ण्य महेशानि स्त्रस्या देव्याः सुभाषितं। कथयामास विश्वारे महालिंगानि सत्तम यज्ञा माकर्णनादेव दायं तेया
पराशयः। प्राप्यन्ति उरपस्स भरिः काश्यां निर्वाणकारणं १८ देवदेव उवाच शृणु देवि प्रवक्ष्यामि लिंगानि मुक्तिकारणं इदं वि
दंति नैवापि ब्रह्मनारायणादयः असंख्यातानि लिंगानि पार्वत्यानंदकानने। स्थूलान्यपि च सूक्ष्माणि नानारत्नमयानि च ना
नाधातुमयानीशे दार्षदीन्यप्यनेकशः। स्वयंभून्यप्यनेकानि देवर्षिस्थापितान्यपि सिद्धचारणगंधर्वयक्षरक्षोर्चितान्यपि
असुरोरगमर्त्यैश्च दानवैरप्सरोगणैः २२ दिग्गजैर्गिरिभिस्तीर्थैर्ऋक्षैर्वानरकिंनरैः। पतत्रिप्रमुखैर्देवि विश्वस्य नामाकितानि वे प्र
तिष्ठितानि पानीह मुक्तिदं तानितान्यपि। अदृश्यान्यपि दृश्यानि दुरवस्थान्यपि प्रिये भग्नान्यपि वकालेन तानि पूज्यानि सुंदरि।
परार्द्धशतसंख्यानि गणितानि मया। गणाभ्यस्यपि निर्मितिपच्छिकोटिमितानि हि सिद्धलिंगानि तानीशे निष्पदंशपात्रमाप्यपुः
२६ गणानि स्त्रिमाद्भ्यो ग्रामभक्तजने। प्रियो प्रतिष्ठितानि यानि हनेवासंख्यानो विघ्नेते त्वपापानि द्वादश नियैरिदं क्षेत्रवर्त्म तानि
वृद्धप्रभिमुक्तिहेतवनिसुंदरि २७ कलावती वर्गोप्यानि भविष्यंति गिरीन्द्रजे। परंतेषां प्रभावो यः स्वस्वप्स्तानंदहास्यति कलिकल्मषपुष्ट
पेषु दृष्टानास्तिकोः शठाः। एतेषां सिद्धलिंगानां त्रास्वंत्याख्यामपान्हह नाम श्रवणतोपीह मद्दिग्गानां शुभनिने। कृत्तिनानित्यमतिव
र्द्धते पुरापराशायः ३० ॐकारः प्रथमं लिंगं द्वितीयं च त्रिलोचनं। तृतीयश्च महादेवः कृत्तिवासाश्चतुर्थकः रत्नेशः पंचमं लिंगं षष्ठं चंद्रे
श्वराभिधाकेदारः सप्तमं लिंगं धर्मेशश्चाष्टमं प्रिये वीरेश्वरश्च नवमं कामेश्वरं दशमं विदुः। विश्वकर्मेश्वरं लिंगं शुभमकादशं परं द्वादश

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का॰उ॰ ६९ मणिकर्णीशमविमुक्तं मोक्षेशं चतुर्दशं महालिंगं मम विश्वेश्वराभिधं प्रिये चतुर्दशैतानि लिंगानि मोक्षहेतूनि हंसरि एतेषां समवायो यं मुक्तिक्षेत्र
मिहोदितं देवताः सम[illegible]त्र्यन्यत्र क्षेत्रस्यास्य पशुमाः आराधिताः प्रयत्नेन भोनेः श्रेयसी श्रियं आनंदकानने मुक्तैः प्रोक्तान्येतानि ह
री प्रिये चतुर्दशेऽप्यानि महालिंगानि देहिनां प्रतिमासं समारभ्यातिथिं प्रतिपदं सुभा एतेषां लिंगं सुख्यानं कार्या यात्रा प्रयत्नतः अना
राध्य महादेवमेषु लिंगेषु कुंभज वाः काश्यां मोक्षमाप्नोति सत्यं सत्यं पुनः पुनः तस्मात्सर्वप्रयत्नेन काशीफलमभीप्सुभिः पूज्यान्येता
निगानि भक्त्या परमया मुने ४० अगस्त्य उवाच एतान्येव किमन्यानि महालिंगानि षण्मुख । निर्वाणकारणानीह यदि संति तदा वद ४१
स्कंद उवाच अन्यान्यपि च संतीह महालिंगानि कुंभज ता कलिप्रभावाद्गुप्तानि भविष्यंत्येव तानि वै ४२ यस्येश्वरस्य सद्भक्तिर्यः काश्यां तत्त्व
वित्तमः स सेवेतानि लिंगानि वेत्त्यपत्यन्यो न कश्चन मेषानामग्रहेणापि कलिकल्मषसंक्षयः ॥ ॥ अमृतेशः स्तारकेशो ज्ञानेशः कर
णेश्वरः मोक्षद्वारेश्वरश्चैव स्वर्गद्वारेश्वरस्तथा ब्रह्मेशो लांगलीश्चैव वृद्धकालेश्वरस्तथा वृषेशश्चैव चंडीशो नंदिकेशो महेश्वरः ज्यो
तीरूपेश्वरं लिंगं ख्यातमत्र चतुर्दशं काश्यां चतुर्दशैतानि महालिंगानि हंसरि इमानि मुक्तिहेतूनि लिंगान्यानंदकानने कलिकल्मषबु
द्धीनां नाख्येयानि कस्यचन एतान्याराधयेद्यस्तु लिंगानीह चतुर्दश न तस्य पुनरावृत्तिः संसाराध्वनि कर्हिचित् काशीकोशोयमतुलो
नप्रकाश्यो यतस्ततः एतल्लिंगाभिधा देवि महापापविदुःखहृत् । रहस्यपरम[illegible]विमं चैतत्क्षेत्रस्यास्य वरानने चतुर्दशापि लिंगानि मत्सा
न्निध्यकराणि हि अविमुक्तस्य रहस्यमेतत्स्वगिरींद्रजे इमानि मानि लिंगानि सर्वेषां मुक्तिदेनि हि एकैकं भुवनस्योपसारं मारयित्यासवतः य राम॰
येतानि कृतान्येवं महाभक्तिकृपादयात्रा अस्मिन् क्षेत्रे ऋक्षं मुक्तिरिनि या प्रथितः प्रिये कारणान्तत्र लिंगानि ममैतानि चतुर्दशात एवं न ति ६९

नः कांततस्व चतपस्विनः ध्यातान्येतानि मैर्भक्तैर्लिंगान्यानंदकानने तत्त्वामस्तसद्योगादन्नदानात्त एवहि काश्यामिमानि लिंगानि ये
दृष्टान्यपि दूरतः दृष्टापत्नीस्वयेधर्मापराता मुनिसत्तमे तेसर्वं तेन विहिता वजोर्ध्वं निरेनसाग्रेना विमुक्तमासाद्य महालिंगानि पार्वति स
कृत्स्न्यपर्वितानीह समुक्तो नात्र संशयः स्कंद उवाच अन्यपि च विध्याख्ये देवी प्रोक्तानि शंभुना ५० स्वभक्तानां हितार्थाय तान्यथाकर्णयात्र
जः शैलेशः संगमेशः स्वस्वलीनो मध्यमेश्वरः हिरण्यगर्भ ईशानो गोप्रेक्षो वृषभध्वजः उपशांतशिवो ज्येष्ठो निवासेश्वर एव च शुक्रे
शो व्याघ्रलिंगं च जंबुकेशं चतुर्दशं मुने चतुर्दशैतानि महायतनानि वै एतेषामपि सेवातो नरो मोक्षमवाप्नुयात् चैत्रकृष्णप्रतिप
दं समारभ्य प्रयत्नतः आचतुर्दशि पूज्यानि लिंगान्येतानि सत्तमैः एतेषां वार्षिकी यात्रा हुमहोत्सवपूर्वकं कार्या मुमुक्षुभिः सम्यक् क्षेत्र
संसिद्धिदायिनी मुने चतुर्दशैतानि महालिंगानि यत्नतः दृष्ट्वा न जायते जंतुः संसारे दुःखसागरे क्षेत्रस्य परमं तत्त्वमेतद्देवि प्रिये ध्रुवं संसारसि
न्नोमग्नानामिदमेव महौषधं चैत्रस्योपनिषद्वैषा मुक्तिबीजमिदं परं कर्मकाननदावाग्निरेषा लिंगावलिः प्रिये एकैकस्यापि लिंगस्य म
हिमाघंनवर्जितः मयैव ज्ञायते देवि सम्यक् नान्येन केनचित् इति स्कंदवचः श्रुत्वा प्राह देवो घटस्तनरुहः प्रणम्य देवमीशानं सर्वज्ञं सर्वदर्शिवं
श्रीदेव्युवाच रहस्यं परमं काश्यां स्यैयत्तत्समीरितं ६९ तच्छ्रुत्वोत्सुकता प्राप्तमनो मेतीव हृद्भाय उक्तं लिंगमेकैकं महासारतरं परं काश्यां
परमनिर्वाणकारणं कारणेश्वरं प्रत्येकं महिमानमेव ब्रह्मेशवनेश्वर लिंगानां मुक्तिहेतूनां श्रवणाद्घघहारिणां ओंकारेश्वरलिंगस्य क
घमत्र समागमः अतिपुण्यतमात्तस्मात्क्षेत्रात्समरकंटकात् किमात्मकोयमोंकारो महिमास्य च कोदृक् केनाराधि पुरा वै च [illegible]
तश्वाकि मडानीवाक्तुमद्धमेतां विधायश्च तिकीर्चा काश्यामकायद्देव तु कास्य महाद्भुतं देवदेव उवाच यथामाकर्णयापर्णा वराप्य

Indira Gandhi National Centre for the Arts

का॰ठ॰ मितबाग्रत: ७५ पश्चोंकारस्पलिंगस्पप्राडुर्भावद्रहाभवत्पुराणंदपुरानेरवनेचात्रब्रह्मणा।विश्वयोनिना ७६ तपस्तप्तंमहादेविसमाधिस्थ
८० तापर।पूर्णायुगसहस्रेस्थाभित्वापातालसप्तकं उदतिष्ठत्पुनोज्योतिंतंहंरिन्मुखं।यस्तंतराविभिवन्तिव्योजेनसमाधिना तस्वैवपरमंधामवंहिराविर
भ्रक्षिधे।योभूत्वाटचरा[illegible]हृ:स्फुटतोभूमागत: तच्छ्वाह्मसत्वेधा:सामाधिक्रमतोवशी।प्रष्टाविस्पष्टतच्छानोयावडन्मीन्पलोचने।पु
र:पश्चंपद्दर्शाग्रेतं।विस्हा(मा)दिमंअकारंसंत्वासपन्नमकृत्रेत्रस्ताष्टपालंकं नारायणात्मकंसात्वान्नम:।पारिप्रतिष्ठितं।उकारमृषतस्याग्रे
ज्ञोरूपमन्तुत्रीनं विधातारंसमस्तस्पस्थाकारमिवाद्विविते।नीरब्रह्मांतसंकेत्कसदनाभंसदग्रत: मकारंसदद्दर्शाग्रेतथैमोरूपंविशेषत:।साम्रा
योनिलंगं[illegible]त्वसाह्माडउद्रूस्वरूपिणं अथतत्परतोध्यातान्यधात्त्यनुपनातिर्थिं।विश्वरूपमयाकारंसगुणंचापिनिर्गुणं ओनारख्यनादसर
नपरमानंदविग्रहं।१।इत्यब्रह्मेतिपत्व्यातंसर्वत्राध्द्रपकारणं अथोपरिष्ठान्नादस्पबिंदुरूपंपरात्परं।कारणाकारणानांच्चजगद्योनिंवंनयरवि
धिर्विलोकपाचक्रेतपसागोचरीकृत।अवनादौमितिरव्यातंसर्वस्पास्यत्वभावत: भक्तमुन्नपतिपस्मान्नदोमितियर्इरित:।अरूपोपित्व
रूपाघ:सधात्रानेत्रगोचरा: तारयेघदृवामोध:स्वजपासक्तमानस।ततस्तारइतिरव्यातोयस्तत्वस्माव्यलोकयत।प्रणासनेपत:सर्वैःपर
निर्वाणकामुकै:सर्वेभ्योभ्यधिकस्तस्मात्प्रणवोपप्रकीर्तित: स्वसेविनारगुरुषंप्रणायेघ:परंपदं।अतास्तप्रणावंशांतभत्पत्तीकृतवान्वि
धि ८२ चत्रयीमपस्तत्रीयोमस्कयातीतारविलात्मक:।नादबिंदु:स्वरूपोय:सप्रैति द्विजगामिना ८३ प्रावर्त्तंतपुतोविद:सांगा:सर्वस्य ाम॰
योनय:।सदेहादि:पभभुवाप्तरस्तादवलोकित: वृषभोग्रस्त्रिधाबद्धोरारवीतिमहोरय:।सनेत्रविषयीचक्रेपरम:परमेष्ठिना भंगाब्जत्वारि ८०
यस्पासन्हस्तास:सप्तस्वचद्विशीर्षस्त्रय:पादा:महेदोविधिनेन्यत परंतलीनमविलंभतंभाविभवन्तुन:।तद्वांजंबाजराहितंदुहिणोनवि

लोकितं लीनंमपेतमत्रैतदावस्यत्तंवभाजनं।अत:समाज्पतेसाडुर्मेष्ट्ंगतद्विलोकितं पंचार्थोपत्रभासंतेयंचब्रह्ममयंमहियन।आद्यपं
वस्वरूपंपन्निरीक्षिब्रह्मणाहितत तमालोक्यततोदेधालिंगरूपिणमीश्वरं।पंचान्हरंप्रपंचाद्भिन्नंतष्टावशंकरं १०० ब्रह्मोवाच नमओंका
ररूपायनमोहाखंडद्ध्वंते।नमोकारादिवर्णानांप्रभवायसदाशिव: १ अकारस्त्वमुकारस्त्वंमकारस्त्वमनाहृते।आगमज्ञ:सामरूपायरूपा
तीतायतेनम २ नमोनादात्मनेतुभ्यंनमोबिंदुकलात्मने।अलिंगलिंगरूपायसर्वरूपस्वरूपिणे ३ नमस्तेधामनिधये निधनादिविवर्जित
नमोभवायरुद्रायशर्वायचनमोस्तुते ४ नमउग्रायभीमायपशूनांपतयेनम:।नमस्तारस्वरूपायशंभवायनमोस्तुते ५ अमायायनमस्तु
भ्यंनम:शिवतनामते।कपर्दिनेनमस्तुभ्यंशितिकंठनमोस्तुते ६ मदुष्टमायगिरिशायशिपिविष्टायतेनम: नमोह्रस्वायस्वर्षीयंबृहते[illegible]रूपि
णे ७ कुमारगुरवेतुभ्यंकुमारवपुषेनम:।नम:श्वेतायकृष्णायपीतायारुणायमूर्त्तये ८ धूम्रवर्णायपर्णायनम:।किम्मीरवर्चसे।नम:पाटलवर्णा
यनमोहरितजेजसे ९ नानावर्णस्वरूपायवर्णानांपतयेनम:।नमस्तेस्वररूपायनमोव्यंजनरूपिणे १० उदात्तायानुदात्तायस्वरितायनमोनम:
ह्रस्वदीर्घप्लुतायेषास विसर्गायतेनम:११ अनुस्वारस्वरूपायनमस्तेसानुनासिका नमोनिरनुनासायहंत्पतालव्यरूपिणे १२ ओष्ठ्योरस्यस्व
रूपायनमऊष्मस्वरूपिणे।अंतस्थायनमस्तुभ्यंपंचमायपिनाकिने १३ निषादायनमस्तुभ्यंनिषादपतयेनम:।वीणावेणुमृदंगादिवाद्यरूपा
यतेनम: १४ नमस्तारायमंद्रायघोरायाघोरमूर्त्तये।नमस्तानस्वरूपायमूर्छनापतयेनम:१५ स्थायिसंचारिभेदेननमोभावस्वरूपिणे।तालप्रिया
पतामलायनांडवप्रेम्णे १६ तौर्यत्रिकस्वरूपायतौर्यत्रिकमहाप्रिय।तौर्यत्रिककृतामाक्रान्निर्वाणश्रीप्रदायक १७ स्थूलसूक्ष्मस्वरूपायसूक्ष्मपा
दृशस्वरूपिणे।अर्वाचीनायचनम:पराचीनायतेनम: १८ वाक्प्रपंचरूपायवाक्प्रपंचपरायच एकायानेकभेदायमरसस्तत्पतयेनम: १९ शब्दब्रह्म

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का॰उ॰ नमस्तुभ्यं परब्रह्मन्नमोस्तुते। नमो वेदांतवेद्याय वेदानां पतये नमः २० नमो वेदस्वरूपाय वेदगोचरमूर्त्तये। पार्वतीश नमस्तुभ्यं जगदीशन
७१ मोस्तुते। नमो वेदांतवेद्याय वेदानां पतये नमः २० नमो वेदस्वरूपाय वेदगोचरमूर्त्तये। पार्वतीश नमस्तुभ्यं जगदीश नमोस्तुते २१ नमस्ते
देवदेवेश देवदिव्यपराक्रमाय नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं महेश्वर २२ नमस्ते जगदानंद नमस्ते शशिशेखर। मदनं जय नमस्तुभ्यं नम
स्त्र्यंबकाय च २३ नमः पिनाकहस्ताय त्रिशूलायुधधारिणे। नमस्त्रिपुरहंत्रे च नमोंधकनिषूदन २४ कंदर्पदर्पदलन नमो जालंधर
रये। कालाय कालकालाय कालकूटविषादिने २५ विषादहंत्रे भक्तानां भक्तेकधिकारदायिने। ज्ञानरूपाय सर्वज्ञाय नमो [redacted]
रे कालाय कालकालाय कालकूटविषादिने स्तुते २६ योगसिद्धिप्रदोसि त्वं योगिनां योगसत्तम। तपसा फलदोसि त्वं तपस्विभ्यस्तपो
धन २७ त्वमेव मंत्ररूपोसि मंत्राणां फलदो भवान्। महादानफलं त्वं वै महादानप्रदो भवान् २८ महायज्ञस्त्वमेवेश मेवेश महाय
ज्ञफलप्रद। त्वं शर्वः सर्वगस्त्वं वै सर्वदः सर्वदृग्भवान् २९ त्वं वसुकर्त्ता वै कर्त्ता त्वं सर्वसंहारकारक। योगिनां हृद्याकाशकृतालय नमो
स्तुते ३० त्वमेव विश्वरूपोसि शश्वच्चक्रगदाधर। त्रिलोकीत्राणसंत्रातः सत्वमंत्रे नमोस्तुते ३१ त्वमेव विश्वधाम्ने च बुद्धिभिर्भूत्वा विधानभित
तेजोरूपसमालयनीरजस्त्वमस्पृहः ३२ त्वमेव वह्निमहास्त्वं महाग्रो भुजगभ्रत। त्वमेव वह्निमहाभीमो महापित्तवनेचर ३३ तामसीत
नुमाश्रित्य त्वं कृतांतकृतांतकः। कालाग्निरुद्रो भूत्वांते त्वं संवर्त्तप्रवर्त्तक ३४ त्वं पुष्पकांतिरूपाभ्यां महदाद्यखिलं जगत्। आत्तिपन्नसमु
त्तेपान्तु वराविःकनो ध्वज ३५ उन्मेषविनिमेषाभ्यां त्वं सर्गस्थितिककारणं। कपालमालाविलेपं भवतः स्वैरवारिणः ३६ त्वंक छन्दकरो राम॰
रीपं धूर्जटया विभासते। सर्वेषामंतरस्थानो स्मास्फुटवीजमालिका ३७ त्वत्तः सर्वमिदं शंभो त्वय्येव सर्वं चराचरं। कस्त्वा स्तोतुं विजानाति
७१

पुरावाचामगोचर ३८ स्तोतात्वं हे स्तुतिस्त्वं हि नित्यं स्तुत्यस्त्वमेव च। आवेद्यो नमः शिवायेति नान्यद्ध्येयं व किंचन ३९ त्वमेव हिशरणं मेव
मेव हि गतिः परा। त्वमेव शरणं मामीश नमस्तुभ्यं व नमो नमः ४० इत्युदीर्य स्तुतिं देवः प्रणनाम महेश्वरं। प्रणाव्याख्यं महालिंगरूपिणं देववंदि
तो इश्वर उवाच। ततो निर्गिरिशः तनये कृत्वा ब्रह्मस्तुतिं परां। परमस्वार्थसंपन्नि हे वत्स हमकृतं आम्रज्ञैर्हंत नो लिंगान्मूर्तिमास्थायशा
करी। प्रसन्नोस्मि वर ब्रूहीत्युवाच चतुराननं चतुर्वक्त्रः समुत्थाय प्रत्यहृष्वी च्यमामथ्या पुनर्जपजप्येत्सु त्वं प्रणानामकृतांजलिः आनं
दनेत्राश्रुसलिल नेत्रो लष्टतनूरुहः। गद्गदस्वरया शीघ्रावाद जलजासनः १४५ ब्रह्मोवाच यदि प्रसन्नो देवेश यदि देयो वरो मम। आत्मनस्मिन्म
हालिंगे सान्निध्यं तिस्तु शंकर १४ अयमेव वरो देयो नान्यं वरमहं वृणे। ॐकारेश्वर नामेतत्स्तु भक्तेकसिद्धिदं १४७ स्कंद उवाच विष्णु
के मिति विपर्षिसमाकर्णितदेशिता। उवाच वचने चेतत्त्र ग्रास्तु चतुराननं वरानन्यानपि विभुः प्रसन्नस्तत्सरागाद्हीवि वामेदीर्घतस
तथास्तुत्यानि तोषितः ४८ ईश्वर उवाच हरश्रेष्ठ तपश्रेष्ठ सर्वाम्नायनिधिर्भवान्। कराणां सामर्थ्यं तवोस्तु महदनुग्रहात् पितामह
ह स्त्वं सर्वेषां सर्वेषां मान्य भूर्भवान्। त्वत्तपः फलदानार्थं मत्रैतल्लिंगमुत्थितं परमोंकाररूपं च शब्दब्रह्ममयं विधो आमरणाधनंतः
पुमानं हरखबत्यगाः परं अकारारव्यामिदं लिंगमुकाराख्यमिदं परं। मकाराद्युममेतच्च नादाख्यं विंदुसंज्ञकं पंचायतनमीशानमिद
मेतमुदीरितं मोक्षाय सर्वजंतूनामस्मिन्नादंकानने स्नात्वा मत्स्योदरीतीर्थो विलोक्योंकारमीश्वरं। न जातु जायते जंतुर्जननीजठ
रे क्वचित् एतन्नादेश्वरं लिंगमेतल्लिंगं हउलेभ्यां भरण्यं मत्स्योदरीतीरे दृष्ट्वा स्पृष्ट्वा सिद्धिकिरं। यदेतत्कापिलं ज्योतिरेतल्लिंगं विलोकितो आ
तस्तु कापिलेश्वराख्यमेतल्लिंगं सउडलभं मत्स्योदरीयदा गंगा कपिलेश्वरसंनिधौ तदंतिं नराः स्नात्वा ब्रह्माहत्यां व्यपोहति वरणो

का·उ त्तिकूपानीयेघकन्दीतोयमिश्रितोत्स्नात्वानादेश्वरंदृष्ट्वानरः किमनुशोचति अष्टम्पविचात्तुर्दशपांतीर्थानिसहस्रागरैः।षष्ठि
७२ कोटिसहस्राणिमत्स्यादियोविशन्तिहि प्रणावेशसमायिठयदांगात्तंमेष्यति।तदापुण्यतमःकालोदेवपिपित्वर्ध्वोभः तत्रस्त
नंजपोदानंहवनंदेवतार्चनं।मत्स्योस्यामप्यस्वादेकारेश्वरंसमेन्विधा अकारदर्शनादेववाजियेयफलंलभेत।तस्मात्काश्यपाश्रय
लेनदृश्यतुंकारेश्वर १६३ दुर्लभंमानवंजन्मचातुर्वर्गैकसाधनं।जलबुद्बुदवन्नश्यानारेशोपिननेहितः ६४ निरीक्ष्यकपिलेशानंस्ना
त्वामन्स्यादरीजले।कृत्वापिंडप्रदानानिपितृणांमन्त्रणोभवेत कृत्वापिमोहान्मायानिभूरीणपवमहात्यपि।काश्यपामोकारमालोक्य
कृतकृत्यस्यानिवेयमात्र ६६ ओंकारयात्राभिमुखनंवीक्ष्यपितामहाः परित्यक्तिमुदिताःस्वसंतानुसमुत्स्व ६७ यस्यप्यस्यचवेनाम
स्मरत्वानमपूर्वोकारविलोकनात ६८ यातितितानमुन्त्यतेप्रान्तःपितरब्रह्मणाःश्वदं ६९ रुद्राणांनिमुत्तंजत्वायत्फलंसमवाप्यते।त
त्फलंलभ्यतेनूनंमत्स्योकारविलोकनात ६७ केवलभूमिभारायजन्मिनोजन्मतस्यवै।यनानेदवनेदृष्टोनोकारःसर्वकामदः एकमो
कारमालोकसमस्तेक्षोणीमंडले।लिंगजातानिसर्वाणिदृष्टानिस्युनसंशयः प्रणावेशंप्राप्यमघन्यत्रविपद्यतोस्वर्गलोकमवाप्य
यकाश्यांमुक्तिमवाप्नुयात अस्मिल्लिंगेसदाब्रह्मन्तस्थास्यामीतिविनिश्चितं।दास्यामिचसदामोक्षमेतल्लिंगार्चकायवै ॐकारंसहर
पात्रनरोनत्वाप्रयत्नतः।कृतकृत्योभवेन्नूनंमत्प्रसादान्मदनुग्रहात ॐकारपश्चिमेभागेनातितीर्थमनुत्तमं।कृतोदकक्रियस्तत्रनरस्तरति दुर्गा राम
तिं ओंकारेशस्यपूर्वेणसाक्षाद्यास्तेनैवमानावाः।मनुष्यचर्मणाणनद्धास्तेरुद्रामोक्षगामिनः ओस्यलिंगस्यमहिमानान्यैरत्रावगम्यते।
त्वत्प्रसादप्रतीयस्माद्विधेत्रादिरभ्यदिदं एतल्लिंगप्रभावात्वमवंदृष्टास्यतिन त्वतः। विधिविधेविधेहितस्मात्वंसर्वमेनच्चराचरंरतिदृष्ट्वा ७२

वंतस्मैब्रह्मणोपद्मसंभवो।तस्मिन्नेवमहालिंगेप्रांजुलीनोबभूवह १७९ स्कंदउवाच ब्रह्मापिभजतेयावत्तल्लिंगंकलंकालशोङ्कवास्तकवचब्रह्म
स्तवेनैवस्वात्मनाविहितेनहि ८८ ब्रह्मस्तवंजपन्मर्त्यःसर्वैःपापैःप्रमुच्यते।एवंतच्चमहापुरोपैतोनप्राप्नोतिसत्तमं ८९ ब्रह्मस्तवमिदंजप्त्वात्रिकालं
यरिवत्रं।अंतकालेलभेज्ञानंयेनबंधान्प्रमुच्यते १८१ इतिश्रीस्कंदपुराणेकाशीखंडेओंकारमहिमानंनामत्रिसप्ततितमोध्यायः ७३ स्कंद
उवाच अगस्त्याणबातापिसंहर्तःकाशांपापात्तकर्तकर्तकिनी।यस्मकंत्येतत्पापहर्तारमनसःद्विजन्मनः १ भारद्वाजस्यतनयोदमनोनामतः।कृतेमो
जीविधिःसोध्यविद्याज्ञातत्राप्तवान १ संसारदुःखबहुलंजीवितंचापिचंचलं।विज्ञायदमनोविद्वान्निर्जगामगृहान्निजात कोपिद्दिशांसमाजं
ब्यानिर्वेदंपरमंगतः।प्रत्याश्रामंप्रतिनगंप्रत्यपाश्चिप्रतिकाननं प्रतितीर्थप्रतिनदिसबभ्रामनपोमुतः।यावत्प्रापतनानाहितिस्थानिपरितोभुवं
अध्युवासत्पतावत्तिसंयतेन्द्रियमानसः।परंमनसस्तेषंपंक्तौ।पिप्रापिचत्तेनैव मनोरथ्यापरेष्टाचकुत्रचित्कापिनेहितः।कदाचिद्दैववशोगात्सदमनो
नामतापसः रेवातटेनिरीक्षितुतीर्थंचामरकंटकं।महतायतनंपुराणमोंकारस्यापितत्रवै दृष्ट्वातदमनास्तत्रसौख्येनस्थेयमवापह।अथपाशुपताःसत्र
सनीत्यतमोधनात विभूतिभूषिततनूनकृतलिंगसमर्चनान।विहितप्राणायामांश्चकृतप्रणवविचारणान स्वस्थोपविष्टान्स्वगुरोरग्रतोबलात्
नमान।प्रणाम्योपाविशत्तत्रतदाचार्यस्यसन्निधौ प्रबद्धहस्तपुटोनयराम्नतकंधरः।अथपाशुपताचार्यागर्गोनाममहामुनिः बाधकनस
माक्रांतस्तपसाक्षाद्दिवग्रहः।शंभोराराधनैनिषःश्रेष्ठःसर्वतपस्विषु पप्रच्छदमनंचेतिकस्त्वंकस्मादिहागतः।तरुणापिविरक्तोसिकुतस्त
हरस्तत्तम १४ इतिप्रणामपूर्वंसनिशम्यदमनोब्रवीत।भागोःपाशुपताचार्यसर्वज्ञासधिनाविप्रिय १५ कथमाश्रियाभियथार्थंतनिबद्धचेताविराम·
चेष्टितं।अहंब्राह्मणादायादोविरक्तःकृतश्रमः संसारासारतांज्ञात्वाध्यानप्रस्थमशिश्रमं।अनेनेवशरीरेणमहासिद्धिमभीप्सता स्थानंबहुव

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का०उ०
७३

तीर्थेषु मंत्राजप्यास्तको विप्राः देवताः सेविता बह्व्यो हवनं च कृतं बहु सुश्रूषिताश्च गुरवो वोबहु वो बह्ननेह सं। महाश्मशानेषु निशा भूयसे
प्यतिवाहिताः शिखराणि गिरीन्द्राणामयन्वाष्टु षितान्यहो। शिवो षष्ठीसहस्राणि मयासं साधितान्यपि रसायनानि बहुशः सेवितानि मया पु
नः। महासमाख्यात्सिद्धा धूषितं कंस्तुः मया प्रविष्टा बहुशः कृतांतवदनोपमाः। तपश्चापि महत्तप्तं बहुभिर्नियमैर्यमैः परं किंचि न्त्काचि
त्कचिन्नेहि सिद्धाकुरूमयि प्रभो। इदानीं त्वामनुप्राप्य महीं मा:। तपश्चापि महत् बहु भिर्नियमैर्यमैः पांकि पर्यटनात्मया मनसः है
येमापन्न मिव संप्राप्त शुद्धिना। अवश्यं त्वन्मुखाभोजाद्यद्वचोनिःसरिष्यति तेनैव महती सिद्धिर्भवित्री मम नान्यथा। तद्ब्रूहि सुपदेश
च कथं सिद्धिर्भवेन्मम अनेनैव शरीरेण पार्थिवेशरीरेण पार्थिवेन प्रथीयसी। इमनन्यां निशम्येति गार्ग्याचार्येव चस्तदा प्रत्युत्तहृष्टं प्रोवाच म
हत्वाश्च यमुत्तमं। सर्वेषांच्च एवतां तत्र शिष्याणां स्थिरचेतसां मुमुक्षूणां धृतवतां महापाशुपतव्रतं गार्ग्य उवाच अनेनैव देहदेहेन यदित्वांसि
द्धिकामुकः स्तापुषावहितोभूत्वा तदा त्ते कथयाम्यहं। अविमुक्ते महाक्षेत्रे सर्वसिद्धिप्रदे मतं। धर्मार्थकाममोक्षाणां ख्यापनाना परम्
करे। समाश्रितानां जंतूनां सर्वेषां सर्वदा सर्वकर्मणां। ३० कालभानावहीपाभेजमस्तोमयमहाद्विषा कमे मरुद्दावाग्नो संसारहेत
वंशोचिपि ३१ निर्वाणलक्ष्मीहीराब्रो सुखसंकेतसद्मनि। दीर्घनिद्राप्रसुप्तानां परमोद्बोधदायिनि मातायातश्रमापन्नप्राणिमार्गम
हीरुहि। अनेकजन्मजनितमहापापद्विजिति नामोच्चारकृतां पुंसां महाश्रेयो विधायिनि। विश्वेश्वराः परेधामिन्सीम्नि स्वर्गापवर्ग
यो: स्वर्धुनीलोलकल्लोलनिर्णिक्तालितभूतले। एवंविध महाक्षेत्रे सर्वदुःखौघहारिणि। भृत्यां त्वं मम यत्तंत्र तद्वीमि महामते। यत्र काल राम०
भयत्रासि यत्र नास्ते नसोमयं तक्षे त्रमहिमा नित्यशः। अपि कापुष्पावसेघात्सर्वाशी सर्वविक्रयी सम्यङ्नैकः सम्यग्वर्पापिवे ७३

मं३५

त्रमः। तीर्थानि यानि लोकेस्मिन्नंतानामघहान्यहो तानि सर्वाणि शुद्ध्यर्थं काशीमायांति नित्यशः। अपि कापुरुषः सर्वो
सर्वविक्रयी सम्यक्तिल भेन्मर्त्योमिक्षेत्रेहान्तेनसान्यतः नाणवीजसमुद्भूतः संसारविटपो महान् दीर्घस्तापक्कलारेण छिन्नः काश्यपनंदिव
नेसर्वेषामूषराणां तु काशी परमं ऊषरं दग्धं बीजमिवं तस्मिन्नुप्तं नैव प्ररोहति। स्मरिष्यति हि यः काशीमवश्यं तेपि साधवः ते पुष्पाघप्रवि
निर्मुक्ता पारमार्थिंगतिमुत्तमां विमुक्तिः सर्वलोकानां सत्यादीनांच भंगुरा। अभंगुरा विमुक्तस्य सा तु लभ्या शिवाज्ञया। क्रिमिकीटपतं
गानामविमुक्ते तनुत्यजां विमुक्तिरक्ष्पतिमासाक्षात्शिवब्रह्मादिदेवानां वाराणसीयदाकुदाचित्कालपर्ययात् स्वल्पपापोविधातव्यो यत्न
तो निःक्रमाद्बहिः। पूर्वतोमणिकर्णीशोत्र दक्षे ब्रह्मेश्वरोत्तरे पश्चिमे चैव गोकर्णो भारभूतस्तथोत्तरे। इत्यंतरं क्षेत्रमविमुक्तम
हाफलं मणिकर्णीन्द्र रक्षन्ति विश्वेश्वरो विभुः क्षेत्रे प्रहरित्वा पालकस्य रहस्य फलंलभेत् ५० तत्र श्राद्धप्रदानंश्च च्यंतेष्वपि नाम
रू। अविमुक्त संस्थे त्रमपि प्रावाभ्यांडगोलके ४८ नविद्यते चित्त सत्यं सत्यसाधकसिद्धिदं। रक्षंति सततं क्षेत्रं पत्रमादाशासिपाणयः महापारिषदास्त्र
क्रूरेभ्यो क्रूरावुद्धयः। प्राच्यामट्टहासस्य गणा कोटिपरीवृतः। रक्षंह निशं क्षेत्रं दुष्टेभ्यो विभीषणाः। तथैव भूतधात्रीशः क्षेत्र दक्षिणरक्षकः गोक
र्णः पश्चिमद्वारं पाति कोटिगणावृतः। उदग्द्वारं तथा रक्षन्तु घंटाकर्णो महागणाः एशकोणां लागवक्त्रा भीषणो वह्निदिग्स्थले। रक्षःकोणाशकुकर्णो
ह्रमिचंडो महादिशं इत्यक्षेत्रे सदा पांति गणा एते तिभास्वराः। कोलाहलो गणाम रक्तकौलेयः कालकंपनः एते पूर्वगणा रक्षंति गणा पारिषित्तागणाः
। वीरभद्रो नंदश्चवकर्ममालिप्तविग्रहः स्थूलकर्णो महावाहुः तिपारेव्यावस्थिताः। विशालाक्षो महाभीमः कुंडोदर महोदरो रक्षंति पश्चिमद्वा
रदेहि लीदेशसंस्थिताः। नरसिंहश्च पंचालनरपादं सुवांतकः आनंदो गोपकोवभ्रुरक्षंति दक्षिणामेश्वरः। तस्मिन्क्षेत्रे महापुराणे लिंगमोंकारसंज्ञकं।

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का॰उ॰
७४

तत्र सिद्धिप नाम्ना प्रासादे हे नानेन साधकाः। कपिलश्चैव सावर्णिः श्रीकंठः पिंगलांशुमान् एते पाशुपताः सिद्धास्तल्लिंगाराधने ते न हि। एकदा तस्य लिंग
स्य कृत्वा पंचापि पूजने न्यपतत् सद्रुत्का [redacted] रंतस्मिल्लिंगे लूमं पपुः। अन्यच्च तत्र वक्ष्यामि तत्र यद्वृत्तमद्भुतं निशामय महाबुद्धे
म नद्विज सत्र मासएका भेकी मुने तेत्र चरंती लिंगसन्निधौ प्रदक्षिणा संदाकुर्वीन्ति मौल्याज्ञात भक्षिणा। सा तत्र मृत्युन्त्र प्राप्त शिवे निर्माल्य भक्षणा
त् क्षेत्रोदन्यत्र मरणाज्ञा ततस्यास्तेन सः। वरं विषमपि प्राश्यं पाशिवस्वं नैव भक्षयेत् विषमेकाकिनं हंति शिवस्वं पुत्रपौत्रकं। शिवस्वपरिपुष्टांगाः स्पर्शे
न साधुभिः ९५ तेन कर्मविपाकेन ततस्तौ राष्ट्रौकसः। काश्चित्काकः समालोक्य मंडूकीतामितस्ततः ९६ यो न सम मानामारायचंचा क्षेत्राद्बहिर्गत
यौ चौ म्वीजिनसाश्चि प्राकाकेन क्षेत्रवाह्यतः। अथ साकालतो भेकी तत्रैव क्षेत्रसत्तमे प्रदक्षिणाकरणातो लिंगस्य स्पर्शनादपि पुरा पापुराप वतीं
ताकन्या पुष्पवटीगृहे। शुभाश्रुपवसूत्कानाशुभलक्षणलक्षिता पुरमध्रसुरवीजीता निर्माल्याक्तनभक्षणात्। सम्पगीत रहस्यज्ञा नितनामधु
स्वरा सप्तस्वरास्त्रयो ग्रामा मूर्छनास्त्वेकविंशतिः तानाएकोनपंचाशत्तालाएकोनत्रिंशत् रागाः षट्पैवते षां तु पंच पंचापि चांगना। षद्रिंशद्राग
रागिभाषद्रितिरागिसुत्रा वहूदेशाकाकुविशेषाः पंचषष्टिस्तथापराः यावंतश्च तालास्वरांगास्तावंतश्चहि इतिगीतिपनिषद्राप्तत्परं साशुभ
ता। माधवी मधुरालापा सदैकारं समर्चयेत्। प्राप्यायुप न स्रीतारुण्यसान्तु पुष्पबटोः सुता प्राग्जन्मवासना योगा देकारं वेद्रुमस्तावे स्व भोक्तव्वव
चित् स्तस्यास्तल्लिंगमेव नात्र मनकुर्मघोगेनेव महात्मनः नदिकावाधमंव केक्चुरटनिश्रुत्तपालता। अद्रितमनात्रासात्सातल्लिंगनिरीक्ष
णा अत्रौगानिमेषायावतस्तस्मात्रासीरिदिवानिशं तावत्कालस्तयासाध्यामहान्विघ्नावु मीयते निमेषांतरितः कालो योगो व्यास्त्रीगतो मम लिंगमेव
क्षणान्नत्रप्रादक्षिणीतस्यात्राद्धेपाश्चक निगे अपिमि पश्चिन्नैक स्तंभवेशा इति सा चिंतयंत्येव संवातत्याज्जनो कृतेः। ज्ञात्वाभिलाषिणी सा तु जंग राम-
७४

नामाम्लेतापिबत् नान्यद्दिदृक्षिणीतस्या अक्षिणी श्रुतिगे अपि विहाय लिंगं नमोंकारं रुद्धिहापश्चितसंता ८१ तस्याः शब्दग्रहे नान्यच्छब्दग्रहणात्तत्परौ
अतीव निपुणौ जातौ तत्सन्माल्यकर्णौ फकरौ ८२ नान्यत्रवरणौ तस्या श्लाघ्याताः सुखवांछया तत्त्वंकारादिरक्षोणीदृष्टमा निर्वाणायकर्मा ॐकारं प्रणवं
सारं परब्रह्मप्रकाशकं। शब्दब्रह्मत्रयीरूपं नादविंदुकलात्मकं सदक्षरं वादिरूपं विश्वरूपं परापरं। वरं वरेण्यं वरदं शाश्वतं शांतमीश्वरं सर्वलोकै
कैकजनकं सर्वलोकैकरक्षकं। सर्वलोकैकसंहर्तृ सर्वलोकैकवंदितं आद्यंतरहितं नित्यं शिवं शंकरमव्ययं एकं गुणत्रयातीतं भक्तस्वांतकृतालय
ं। निरुपाधि निराकारं निर्विकारं निरंजनं। निर्मलं निरहंकारं निःप्रपंचं निर्जरमं स्वात्मारामम नंतं च सर्वगं सर्वदर्शिनं सर्वदं सर्वभोक्तारं सर्वं सर्वसुखास्प
रं वा निगिदिष्टमंतर्यांपंचश्रोत्रारत्नरहर्निशं। नामांतरं नगज्ञाति किंचिदन्यस्य कस्यचित् इतन्नामह्नराररसंरसमंतीदिवानिशं। रसनानेव ज्ञानातितस्या
अन्यद्रसांतरं सम्मार्जनरंगमालाः प्रासारंपरिः सदाविरध्यान्माधवीतत्रतथा चीयाङ्गोधनं तत्रपांशुपतायेदेप्रराद्वेशादनेरताः। नोपश्च
श्रुषये न्नित्यं पित्रबुद्ध्या निभक्तितः वैशाखस्य चतुर्दश्यामेकदा साउ माधवी। रात्रौ जागरणं कृत्वा दिवोपवसनान्विता यात्रामिलितभक्त
प्रधानमीतेषु सर्वतः। संमार्जनादिकं कृत्वा लिंगमभ्यो व्यहयतः गायंती मधुरं गीतं नृत्यंती निजलीलया ध्यायंती लिंगमोंकारं तत्र लिंगे ल
ययौ अनेनैव शरीरेण पार्श्वविन महामतेः। अस्मदाचार्यमुख्यानां पश्यतां च तपस्विनां प्रादुर्बभूव यल्लिंगात्पाड्यापातिज्योतिर्लिंगाग्रान्तत्र
ज्योतिषि सा बाला ज्योतिर्म्लप्यपि साप्पमूत्त राधशुक्लाचतुर्दश्यामद्यापि क्षेत्रवासिनः तत्र यात्रां प्रकुर्वंति महोत्सवपुरःसराः १०१
तत्र जागरणं कृत्वा वत्दृर्दश्यामुपोषिताः। प्राप्नुवंति परं ज्ञानं यन्न कुत्रापि वै मताः १०० अत्याउंभरमध्ये तु मानिज्ञाधर्मानि सर्वतः नानि
वैशाखमनामामांन्त्योकृतिदर्शने लिंगाग्रेश्री मुखी नाम्नी गुहास्ति परमोत्तमा। पाना लस्य च तद्द्वारं तत्र सिद्धा वसंति हि निष्टपुः पंवरा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का-उ· त्रयेपमहापातकस्तुव्रताः। तेनागकन्याः पशुपतिश्च स्नात्वाश्चशुभाशुभं कंदरोत्तरदिग्भागे तत्र कूपोरसोदकः। आषाढमासे च तत्पीत्वा मिवेद्रुमार
७५ सायनं तत्र नादेश्वरं लिंगं दृष्ट्वा नादनिनादभृत्। सर्वनादात्मकं विश्वं तद्योगो चरी भवेत् तत्र मत्स्योदरी स्नात्वा स्वर्धुनी वरुणासृता। कृतकृ
त्यो भवेज्जंतुर्नैव शोचति कुत्रचित्। असंख्याताः सिद्धा ओंकारेश्वरसेवकाः। पार्थिवेनैव देहेन दिव्याभूजेन तत्प्रसादात अविमुक्तं पवनेत्रेद्रक्षा
द्रष्टपि सर्वतः। ततो पिप्पलः ॐकाररूढो मत्स्योदरीतटे प्रणवेशो गमेः काश्यां ततो नोपिनाविंतः। किमर्थं ते समुत्पन्ना मात्सरा पण्ह
रिताः पदेप्रभृति विघ्नरूपो मेरुनादरागतो भवत्। तस्मिन्नानद गहने तदाभ्यंतस्तत्र म सर्वाणयापतना न्याप्तु साध्वी निसर्गिरी रापपि
सनदी निसती श्वनिसंद्वापानि पपुस्ततः इदानीमम भाग्येन स्मारितो हत्वा पापमुने। अहमप्यागमिष्यामि यामः काशी शनैः शनैः एते
पिमम शिष्यापे महापाशुपतव्रताः। काशी प्रियास्वदस्तेपियात सर्वेषु सुहृदः अपि वांद्ध कमासाद्य ये काशी नैव शीलिता। मानुषेऽङ्ग
लभेनेष्टकृतस्तेषां महास्त्वं यावन्नेन्द्रियवैकल्यं यावन्नैवापुषः क्षयः तावत्सेव्य प्रयत्नेन शंभोरानंदकानने १५ मत्त्रानंदवनं शंभो
शिशिरेषुः श्रीनिवेदनान्यवलोक्य श्रीनिमुवत्तान्मृहा सो विश्वो काशीकधीनः १६ इत्याख्यायकथां रम्यां गार्ग्य। पाशुपतोत्तमः। त्तास्यवाजिनस
हितः प्राप वाराणसीं पुरीं इमनोपिविदिधमां त्वागगो वा मेराणसंस्तुतः। आगधायामरेकोरं तस्मिन्न्त्रिगलपगतः १८ स्कंद उवाच इत्थमुक्त्वा
लारे परस्थानमोंकारमविमुक्तके। तत्र सिद्धिपराजग्मुः साधकावरुणा मुने कलौ कलुषचित्तानां पुनो नाख्येयमेव हि। प्रणवेश्वरमा
हात्म्यं नास्तिकानां विशेषतः ये निंदंति महादेवं तत्र निंदंति ये धिमः पुराणं ये च निंदंति नैषां भाष्यं न कुत्रचित् ॐकारस्य दर्शनं लिंगं न च वि राम·
ज्ञगताता लो इति गौर्यै समाख्यातं देवदेवस्वेन निश्चित इममध्यायमाकर्ण्य नरस्तद्गतमानसः विमुक्तः सर्वपापेभ्यः शिवलोकमवाप्नु ७५

यात १२५ इति श्रीस्कंदपुराणे काशीखंडे ॐकारमाहात्म्यं नाम चतुःसप्ततितमोध्यायः अगस्त्य उवाच श्रुत्वोंकारकथामेतां महापातकना
शिनी। न तृप्तोस्मि विशाखाय ब्रूहि त्रैविष्टपीकथा १ कथं च कथिता देव्यै देवदेवेन षण्मुख आविर्भूतिर्महाबुद्धे पुराणे त्रिलोचनीपरा २ स्कंद उवाच
आकर्णय मुने वच्मि कथां श्रमनिवारिणीं। यथा देवेन कथिता त्रिविष्टपसमुद्भवा ३ विरजाख्यं हि तत्पीठं तत्र लिंगं त्रिविष्टपं नित्यं यद्दर्शनाद्देव विरजा
जायते नरः ४ तिस्रः स्रोतस्विन्यो घटोद्भव तिस्रः कल्मषहारिणीः पादहि गोहि त्रिलोचनात ५ स्रोतोमूर्तिधराः साक्षाल्लिंगस्नपनहेत
वे। सरस्वत्यथ कालिंदी नर्मदा चातिशर्मदा ६ तिस्रोभिहि त्रिसंध्यं ताः सरितः कुंभसंभव। स्नपयंति महाधामलिंगं त्रैविष्टपं महत् ७ लिंगानि परितस्ता
लिः स्वनाम्ना स्थापितान्यपि। तेषां संदर्शनात्पुंसां तीर्थस्नानफलं भवेत् सरस्वतीश्वरं लिंगं दक्षिणेन त्रिविष्टपात्। सारस्वतं परं दद्याद्दृष्टं स्पृष्टं चतुर्ध
हत यमुनेशं प्रतीच्यां च नरैर्भक्त्या समर्चितं अपि किल्विषवर्द्धिष्णु यमलोकनिवारणं दृष्ट्वा त्रिलोचनात्प्राच्यां नर्मदेशस्तु नर्मदः। तल्लिंगार्चनतो नृणां
भंवासो निषिध्यते स्नात्वा पिलिपिलातीर्थे त्रिविष्टपसमीपतः। दृष्ट्वा त्रिलोचनं लिंगं किं भूयः परिशोचिति त्रिविष्टपस्य लिंगस्य स्मरणादपि मानवः। त्रि
पदृष्टप पतिर्भ यान्नात्र कार्या विचारणा त्रिविष्टपस्य द्रष्टारः स्रष्टारः पुनर्न संशयः। कृतकृत्यास्त एवात्र त एवात्र महाधियः आनंदकानने लिंगं वरा
तैयैः त्रिविष्टपं त्रिलोचनस्यनम्मायिमेः कृतं शुद्धबुद्धिभिः सप्रजन्मार्जितात्पापात्ते पूता नात्र संशयः। एषितव्यां यानि लिंगानि तेषु दृष्टेषु यत्फलं तस्या
त्रिविष्टपे दृष्टे काश्यां मन्येत ततोधिकं। काश्यां त्रिविष्टपे दृष्टे दृष्टं सर्वं त्रिविष्टपं स्नात्वा निर्धूतपापो दृष्ट्वा न पुनर्गर्भभाग्भवेत्। सस्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वा
वेदवर्ज्यवान्स च यो वै पिलिप्पिलातीर्थे स्नात्वोत्तरवाहांभसि सीत्रिमं महापुण्यपत्रसा हो द्भसेत्तदा तत्र श्राद्धादिकं कृत्वा गया माधिकं स्मृतिः। स्नात्वा
पिलिप्पिलातीर्थे कृत्वा वै पिंडपातनं दृष्ट्वा त्रिविष्टपं लिंगं कोटितीर्थफलं लभेत् अपरस्य त्रार्जितं पापं त्वक्त्वा शरीरदर्शनाद्धनेत् काश्यां तु पन्न कृतपापं तत्पराचे

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

मरूप्रदं।प्रभाद्यात्पातकं कृत्वा शंभोरानंदकानने ११ दृष्ट्वा त्रिविष्टपं लिंगं तत्पापमपिहास्यति। सर्वस्मिन्नपि भूपृष्ठे क्षेत्रे ह्यानंदकानने १२ तत्रापि सर्वतीर्था
नि ततोप्योंकारभूमिका ॐकारादपि सल्लिंगान्मोक्षवर्त्मप्रकाशकात् अतिश्रेष्ठतरं लिंगं श्रेयोरूपं त्रिलोचनं। तेजस्विषु यथा भानुर्दृश्येषु च यथा शशी यथा
लिंगेषु सर्वेषु परं लिंगं त्रिलोचनं। त्रिलोचनार्चकानां सा पदवानंदवीमसी परं निर्वाणपदवी या महासौख्यैकशेवधिः। सकृत्त्रिलोचनाच्छ्रीतो यच्छ्रेयः समुपार्ज्य
ते न तद्राजन्मसंसृष्टलिंगान्यन्यानि लभ्यते। कारूपं त्रिलोचनं लिंगं येर्च्चयंति महाधियः ते चार्च्चिता त्रिभुवनौकोभिर्मम प्रीतिमभीप्सुभिः। कृत्वापि सर्वसंन्य
संकृत्यपास्तु पतनव्रतं नियमेभ्यः स्खलित्वापि कुतोविभ्येति मानवाः। विद्यमाने महालिंगे महापापौघहारिणि। त्रिविष्टपेपुराणे शोमोक्षानिर्हेपस्थाने
समभ्यर्च्य महालिंगं सकृदेव त्रिलोचनं मुच्यते काष्ठपैः सर्वैः पंचजन्मशतार्जितैः। ब्रह्महापि सुरापो वा स्तेयी वा गुरुतल्पगः तत्संयोग्यपि वा विषमहापापः
प्रकीर्त्तितः परदाररतश्चापि परहिंसारतोपि च परापवादकश्चापि लोपितश्चापि वित्तभ घातकः। कृतघ्नोपि भ्रूणहापि वृषलीपतिरेव वा माता पितृ परित्यागी वाङ्ग्
दोगरदोपि वा। गोघ्नः स्त्रीघ्नोपि शूद्रघ्नः कन्यादूषयिताऽपि च कूटावा पिशुनो वापि नित्यधर्मपना स्वुखः। निर्दोनास्तिको वापि कूटसाक्ष्यप्रवादकः अभक्ष्य
भक्षको वापि तथाऽपि विक्रेयविक्रयी इत्यादि पापशालीपि मुक्त्वैकं शिवनिंदकं पापान्निष्कृतिमाप्नोति नत्वा लिंगं त्रिलोचनं। शिवनिंदापरो मूढः
शिवभक्ताविनिंदकः ३८ तस्यनानिः कृतिर्दृष्टा कापि शास्त्रेपि केनचित् आत्मघातीसविज्ञेयः सत्रैलोक्यघातकः ३९ शिवनिंदाविभक्तैः येसोनामाधमाधमा
धमाधमाः। शिवनिंदारतामेव च शिवभक्तजनंप्रति तेषां तेन एकं घोरं पवित्रं द्रव्यं दिवाकरी। शैवा परज्याः प्रयत्नेन काश्यां मोक्षमभीप्सुभिः नेष्व वितेषां पि शिवः प्रीतो
भवत्पसंशयः। सर्वेषामिह पापानां प्रायश्चित्तं विकल्पयेत् निश्चंकेरवदत्तत्त्वप्रमाणाद्भिरेवच। पुरश्चरणकामस्त्वं दृष्टो सियदिपापतः मन्यसे पुदिनम्सत्यवा कंपशास्त्र
प्रमाणतः। ततः सर्वपरित्यज्य कृत्वा मनसि निश्चयं आनंदकाननं याहि यत्र विश्वेश्वरः स्वयं। प्रविश्य तत्र विष्ट्वा नाना राणा निश्चितात्मनां नबाधते हि निवयः प्राप्य तेच

परो दृष्टः। वक्राद्यापि महातीर्थे त्रिस्त्रोतस्यतिनिर्मले पुरापि पीलिपिलानीर्ये त्रिसप्तपरिसेवते। त्रिलोचनाद्धि विद्धे पपरिद्धिप्रमदेनास्ति स्नात्वा गत्वा कृतविधिना
तर्पणं यानन्तरं पंचारात्वाद्यं पथ्याशक्ति वित्तशाठ्यविवर्जितः दृष्ट्वा त्रिविष्टपं लिंगं समभ्यर्च्यानि भक्तितः। गंधाद्यैर्विविधैर्माल्यैः पंचामृतपुरः। धूपैर्दीपैः स
नैवेद्यैर्दासीभिर्वंडभवराः। एडोद्धकारगौइव्ये घंटादर्पणचामरैः चिंद्रजनांवात्मनरान्नावयेत्यशक्तितः। पापोहमिति ब्रुवन् + त्रद्वजपताकाभिन्नेत्य
वाद्य सुगायने। जपैः प्रदक्षिणाभिश्च नमस्कारैः सुदापुने परिवारक संतोषैः कृत्वेति परि + एवं कुर्वन्नरः प्रातोनिरेनाज्ञा यतेक्षणात्। ततः पंचनदे स्ना
त्वा माणिकर्णिकां द्रष्टव्यतः। ततो विश्वेशमभ्यर्च्य वीचोनिसष्ट कृतं महत्प्रायश्चित्तमिदं प्रोक्तं महापापविशोधनं ५८ नाणिकेन प्रवक्तव्यं काशीमाहात्म्यनिंद
कारदस्वद्रव्यलोभेन प्रायश्चित्तमिदं शुभं ५५ दाना नरकमाप्नोति सत्यसत्यं घटोद्भव। चमात्प्रदक्षिणीकृत्य यत्फलं सम्पगाप्यते प्रदोषे तत्फलं काश्यासम
कृत्वा त्रिलोचने। भुजंगमे रवलं लिंगकाश्यपा दृष्ट्वा त्रिविष्टपं जन्मांतरेपि मुक्तस्यादन्यत्र मरणोसति। अन्यत्र सर्वलिंगेषु आपकालो विशिष्यते त्रिविष्टपेपुराप
कालः सदा त्रिदिवं नृणां। लिंगान्योंकारमुख्यानि सर्वपापप्रहंत्यलं परं त्रैलोचनी शक्तिः काचिदन्यैव पावती। यतः सर्वेषु लिंगेषु लिंगमेतदनुत्तमं ताका
राख्यावपरौ कौकुरुवदाम्यहं पुरामेयोगमुक्तस्यलिंगमेतद्भुवस्तलात् उद्भिद्य सप्तपातालं निरगात्पुरतो महत्। अस्मिंल्लिंगे पुरा गौरि स्कंदं प्रति इत्तमा
तु भंगनेत्र पद्दत्तं निरोदिष्टा तथोत्तमं तदा प्रभृति देवेशि लिंगमेतत्त्रिलोचनं विष्टपत्रितमां तस्मै शीयते त्रिलोचनदृष्टिदं त्रिलोचनस्य ये भक्ता स्तेपि सर्वे
त्रिलोचनाः ममपारिषदास्ते तु जीवन्मुक्तास्त एव हि त्रिलोचनस्य महिमानं न कश्चन सम्यग्वेत्तिं महेशानि मयैव परिगोपितं। कृत्वा धन्त्रीया
मास्त्वा त्वापि लिपिलेंद्रदे उपोषणापनाभ क्त्वा नात्रौ जागरणान्विताः त्रिलोचनं द्रष्टापि त्वा प्रातः स्नात्वा प्रातः स्नात्वापि तत्रैव पुनर्लिंगं समभ्यर्च्य स्त्वा
धर्मघटानपि। स्वान्नात्मार दत्वि राणां देवपिन्दर्तुद्दिश्य हर्षिताः। विधायपारणं पश्चाद्धि वभक्तजनैः सह। विसृज्य पार्थिवं देहं तेन पुरा पुनर्वोदितः। भवति

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का॰ऽ॰
७७

ष्टोवनियंतंगराममपुनोगमः॥ तावद्भ्रमंतिसंसारेदेवामनुष्यामहोरगाः ७० गौरिपावन्नपश्यंतिकाश्यांलिंगंत्रिलोचनं तस्मात्त्रिविष्टपंद्रष्टुमायान्तिपैलिप्य
ष्टोवनियंतंगराममपुनोगमः॥ तावन्नमंतिसंसारेदेवामनुष्यामहोरगाः ७० गौरि पावन्नपश्यंतिकाश्यांलिंगंत्रिलोचनं ...
लेकृते ७१ नज्ञातमात्रस्नानमेज्ञायतेजन्तरात्रिहिप्रतिमासंसरोष्टम्यांचतुर्दश्यांचभाविनि आप्यायितिसर्वतःपीनिदृष्ट्वेवत्रिविष्टपं त्रिविष्टपाद्दक्षि
णातःस्नात्वापैलिप्पिलेभामिनत्रसंध्यामुपासीयकांराजसूयफलंलभेत्।पादोदकाख्यास्तत्रैवकूपःपापविनाशकः प्रोक्ष्यतस्योदकंमंत्रोनमन्त्यौल्लि
यतेपुनः तस्यलिंगस्यपार्श्वेतुसंतिलिंगान्यनेकशः केवल्यदानितान्यत्रदर्शनात्स्पर्शनादपि तत्रशांतनवलिंगंगातीरेप्रतिष्ठितं तद्दृष्ट्वाशांति
माप्नोतिनरःसंसारतापितः॥ तद्दक्षिणेमहालिंगंमुनेभाष्यंशवंस्थितं कालिःकालप्रचकामस्यबाधनेनतदीक्षणात् तत्प्रतीच्यांमहालिंगंद्रोणे
श्वरमितिकीर्तितं पश्चिमगपूजनाद्द्रोणोत्पोतीरूपंपुनर्दृष्टो आश्वत्थामेश्वरंलिंगंतदग्रेचातिपुरायदं यद्दर्शनवशाद्द्रोणिर्नविभेद्यपिकालतः॥ द्रो
णेशाद्दक्षिणेभागेवालखिल्येश्वरंपरं तल्लिंगंश्रद्धयाद्दृष्ट्वासर्वक्रतुफलंलभेत् तद्वामेलिंगमालोक्यवाल्मीकेश्वरसंज्ञितं तस्यसंदर्शनाद्दे
वविप्रोकोजायतेनरः॥ अन्यच्चात्रैवयद्वृत्तंतद्धब्रीमिघटोद्भव त्रिविष्टपस्यमाहात्म्यंदेवदेवेनभाषितं ७३ इतिश्रीस्कंदपुराणेकाशीखंडेत्रिवि
ष्टपादिमहादोनामपंचसप्ततितमोध्यायः स्कंदउवाच ष्टपाद्धमेत्रावरुणोपुराकल्पेरथंतरे हिताहसंदहासीघःपीठेविरजसंज्ञिते त्रिलोचन
स्यप्रासादेमणिमाणिक्यनिर्मितेनानाभंगिगवाक्षाढ्येलसानाविवापते ३ कदाचिदपिकल्पांतेद्धौलोकेभ्रमतिश्रमेप्रीतमनसौभूयत्वस्त्रोविस्वह
तास्वयं ३ महत्त्रंगितायाभिःपताकाभिरितस्ततः॥ सन्निवारयतीवेत्थमद्योद्यान्विशतोमुने ४ देदीप्यमानासौवर्णकलशेनविराजिते पार्वतोनशेषा
केनवेदाश्विसमाश्रिते तत्रपारावतद्वंद्वंवसतेस्वैरक्रतालयं प्रातःसायंदमध्याह्ने कुर्वन्तिनित्यप्रदक्षिणां ७ उड्डीममीनंपारितःपक्षवातेजितलताःरजः प्रा राम॰
सादसलग्नंदूरीकुर्वद्धिनेदिनेत्रिलोचनेतिसततंनामभक्तेरुदाहृतं त्रिविष्टपेतिवतश्चानयोःकर्णातिथीभवेत् वतविधानिवाद्यानिशंभुप्रातिकराणलात ७७

योःकर्णोडतांप्राप्यप्रतिशाइष्टंतच्छ्वते मंगलारात्रिकस्योतित्रिसंध्यंपश्चिषोत्तमौ॥ नेत्रांतत्रिवसन्नित्यंभक्तचेष्टांप्रदर्शयेत् प्रायणपात्रविहाय
पोः कर्णोउतांप्राप्यप्रतिशाद्दृष्टंतच्छ्वते मंगलारात्रिकस्योतित्रिसंध्यंपश्चिषोत्तमौ॥ ...
पिकरावित्वष्यमानसे। नोजगामवांछितंयातः पश्यंतौकौतुकखगौ तत्रभक्तजनानांगीरिमासार्धपरितोमुनेतंडुलादिचरंतौतौकुर्वातेचप्रदक्षिणा
देवदृष्टिगतौदिम्भगेचतः स्रोतस्विनीजलं तत्पौनौधयतौविप्रस्नातौनातुचिरंद्विजौ तमोरिलेप्रविचरतौत्रिलोचनसमीपतः आगात्ककुतिथः
लोद्विजयोःसाधुचेष्टयोः अथदेवालयस्कंधेगवाक्षांतगतोचतौ। श्येनेनकेनचिद्दृष्टौक्रूरदृश्यास्तवखिन्नौ तत्रपारावतद्वंद्वंश्येनःपरिजि
घृक्षुकःशमेनोपतत्रिणो केनाध्वनाचनिर्यातःक्षकालेकुरुतमद्य किं कथंयुगपदेतौनोग्राह्यौमेवंभविष्यतः १८ भक्ष्येड्रआहोदुर्गबलंप्राश्य
शंसत्येवेतिहेतवः दुर्बलोप्याकलपितंसहसानिशाकृते २० कारिणांगानसहस्त्राणिवराश्चानानलदृताः तत्कर्मसिद्ध्येरूपतेदुर्गेणोकेनयद्धे
त् दुर्गस्थिनाभिभूयेतविपक्षःकेनचित्क्वचित् स्वतंत्रयंदिदुर्गस्यारमर्मज्ञप्रकाशितं इतिदुर्गवलंप्रांसन्नश्येनोनोपाहरोत्तृणं॥ असाध्वसोकल
रवौवीक्ष्ययातोनभोगणं अथपारावतीदृष्ट्वाविपद्दृष्टेत्यपश्चिमां महाबलंदुर्गबलाप्राहपारावतंपति १४ कलरवुवाच प्रिमपारावतप्राज्ञसर्वक
मस्तुखारवातवदृष्टिविषयंप्राप्तःश्येनोमेप्रबलोरिपुः सावज्ञवांसमाकर्णपारावत्याःस्वतंत्यतिः पारावतस्तुवाचेदंकाचिंतेतितवप्रिये २६ पारव
वतउवाच कतिनामनसंतीहसुभगेव्योमचारिणः कतिदेवजपेषुखगानोपविशंतिहि कतिचिंवनपश्यंतिनौस्वस्थावेहप्रियेतेन
मोयदीहभेतव्यंकुतोनोतनस्तवप्रियेरमस्वत्वंस्वयासाधंत्यजचिंतामिमांस्तुभंप्र अस्यश्येनवराकस्यगराणानाषिनमेल्हदि रत्तपारावतवचःश्रुत्वा
पारावतीततः मौनमानंव्यासंतत्स्वपत्युःपादार्पितदृशा द्विजवर्त्मोपरिच्छपविप्रियंप्रिपचिकार्षया सावधानोपसमास्थयंकार्यपूत्यवर्च सदा अ
न्येद्युरप्यथायातःश्येनोपश्यन्नदंपती अपरिछिन्नपाइत्यय धाम तुर्गत्तापुषं अथमंडलंगत्यासप्रासादस्परितोभ्रमन् निरीक्ष्यतद्गतायातौपा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का॰ ५

७८

नोगगनमार्गेन; गतेष्यन मसिश्येनेपुनः पानावतीगना। प्रोवाचप्रेयसीनाथ्य दृष्टोऽदृष्टस्त्वया हितः ३४ तस्यावार्क्यसमाकर्ण्य पुनः कलत्रोत्र
वीत् किंकरिष्यत्यसौमुग्धेम व्योमविहारिणः ३५ दुर्गंचसर्वतोऽस्माकमत्र नास्त्यरितोभयं। अयं नतागतविचित्रयावेदोहनतोगरोप्रोड्डीनोड्डीनसडीनकाउव्या
उकपाटिका॥ स्वमिनी मंडलवतीगतयोष्टौव्युहाहतः यथैतास्विहकौशल्यमयिपारावतप्रिये। गतिपुच्छापिकेस्यपिपचितोगानतमावरे सुखेनति
ष्ठकाचिंतामयिजीवतितेप्रिये इतितद्वचनंश्रुत्वासास्थिताम्रकवत्सती अपरोक्षरपिश्येनः तत्रभारशिरातले। किमहंतरमासाद्योपविष्टोतिप्रत्य
क्षवत् आयामंतत्र संस्थितत्वात्तत्कुलायंविलोक्यचापुनर्विनिर्गतः श्येनः सापिभीताब्रवीत्तुनः प्रियमूष्णानमिदंत्याज्यंदुष्टवत् आयामंतत्रसंस्थित
तत्कुलायंविलोक्यचापुनर्विनिर्गतः श्येनः सापिभीताब्रवीत्तुनः प्रियस्थानमिदंत्याज्यंदुष्टदृष्टिविदूषितं। अहोत्र्कूरोतिनिकटमुपविष्टोतिदृष्ट
वत् सावज्ञंसपुनः प्राहकिंकरिष्यत्यसौप्रिये मगात्मीरांस्वभावोयंग्रामशोभीरुहत्रयः इतरेकरपिप्राप्तः सवश्येनोमहाबलः॥ तयोरभि
सुखतत्रस्थितोयामद्यावधि पुनर्विलोक्यतद्यतमंशीघ्रापातोमथागतं गतिरप्यशकुनोतस्मिन्नावभाषेविहंगमी नाथस्थानात्तस्यावोमत्तुनो
निकटोत्रयत्। पुनर्दृष्टेप्रनष्टौस्मिन्नावांस्यावस्तस्थिप्रेय। प्रियमस्यसपरस्यगतिः सर्वत्रासिद्धिदा। सकिस्वदेशारीरोगानाशंप्राप्नोतिवुद्धि
मान्नसोपसर्गानिजदेशंत्यक्त्वायोन्यत्रवर्जयेत्। सपंगुनेशमाप्नोतिकूलस्थितद्रवद्रुमः प्रियोदितंनिशम्यातिसत्त्वावित्रीदर्शाहितः सए८
पुनरप्याहप्रियेमोत्र्कैः स्वमाननतः ४८ अथापरस्मिन्नहनिसश्येनः प्रतिरेवहि। तद्वारदेशमासाद्यसापयावीन्हतोबलः ५॰ अस्तावलस्यशिव
रंयातेभानौगतेखगोकुलायाद्वास्यमागत्यावचिपारावतीपतिनाथनिर्गमनस्यायंकालः। कालोहितहूरतः॥ यावत्तावद्धिनिर्माहितत्यक्त्वामुमपि
सन्मतेत्वयिजीवतिदुः प्राप्यनकिंचिद्भागतीतलेपुनर्दाराः पुनर्मित्रपुनर्वस्तुपुनर्गृहं यद्यात्मारक्षितः पुंसांहारयपिधनेरपि। तदासर्वहिरक्षाश्र राप॰

७८

पेनेवेहलभ्यते अयमात्माप्रियोवंधुरयमात्मामहद्धनं धर्मार्थकाममोक्षाणामयमात्मातेकः परः यावदात्मानिर्वेदंमंतावत्सेमज
गत्त्रये। सोपित्तेमः स्वमतिनापशमासहवोच्यते यशोहानेतुमत्वेमतत्वेमनिधनंवरंतद्यशः प्राप्यतेपुंभिर्नीतिमार्गप्रवर्तिने अतोनीतिपथेस्थ
त्वानाथस्थानोरितोव्रजानगमिष्यामिचेत्प्रातस्ततोमेसत्यमरिष्यामि इत्युक्तोपिसवैपत्न्यापारावत्याहमेधमा। ननिर्मयोप्रतिष्ठानाड्विद्याप्रतिवा
रितः। अथापिसिसमागत्यश्येनेनबलिनातदा। तंनिर्गमाधासहदः किंचिद्वक्तवता पुने ६। दिनानिकतिचित्तत्रस्थित्वाश्येनोमहामतिः॥ पापवत
मुवम्चेदभित्कापोतरूपवर्जितं किंवायुध्यत्वदबुद्धेकिंवानिर्मांहिंमेगिराष्ठुधाचीराणमतः पश्चान्निरयंप्राप्स्यसिध्रुवंतोवहंचैकः स्त्रलोनमय
राजमो। स्थानार्थंयुध्यतेः सत्वात्त्वयेदादुर्गमेववापुरुषार्थंसमालंब्यमेमतंतेमहाधियः विधिरेवहिसाहाय्यंकुमंत्रितस्याचवोदितः ६४ इत्थंसश्येन
संप्रोक्तपत्न्याप्रोक्षीयबलस्तदा। हतेत्वगंगतिपापितस्मान्नावजेयेत्तदधीः चरप्युत्तोहितः त्वग॥ अमुध्यत्तेनश्येनेनत्वदुर्गंहरमाश्रितः ६५ त्वधितस्य
पितः सोथश्येनेनवलिनाधतः॥ चरणेनधृतेनास्तुवचांसापिधतारवणी तावावामोऽमांचक्रेश्येनोव्योमनिसत्वरं चिंतयमनसारागास्थानेमन्यपक्षिविव
र्जितं अथपत्न्याकलत्रः प्रोक्तः मत्त्रस्तमेधमा। वचोवमानितंनाथत्वमामेस्त्रीतिवुद्धितः अतोवस्त्वमिमाप्राप्तःकिंकुर्यामवलामतः॥ अधुनापिवचश्चैवं
करोषियदिमप्रिय तदाहितंतेवस्यामिकुरुषेवाविचारितं। ममैकवाक्यकरणात्त्वंजितोनभविष्यसि ७॰ यावदास्यागतास्यस्यामादत्तस्तोकोनंदमितः
तावदास्यविमुक्तैवचमेरेः पारदंदृशइतिपत्न्यावचः श्रुत्वातदासकृतवान्तथा॥ सपीडितोदंपादेश्येनश्चीत्कृतवान्यदा तेनदीत्काराणाथसंका
सासदंसंपुटात्। पारदंगुलिसाध्यत्वेनसोपिपारावतोपतत् विपद्यपिचनप्राज्ञैः संत्याज्यः क्वचिदुद्यमः॥ क्वचचंचपुटस्तस्यक्वचतत्पादपीडनं क्वचे
द्वयोस्त्वधाम्भतारदंमोक्षणामद्भुतं। दुर्बलोप्युद्यमवतिफलंभाग्यमतोप्ययत् तस्माद्भाग्यानुसारेणफलंलभेवसदोद्यमः॥ प्रशंसत्युद्यमंचातोविपद्यापिम

Indira Gandhi National Centre for the Arts

नीषिणः॥ अथतौकालयोगेनविपन्नौसरयूतटे। मुक्तिपुर्याममयोध्यायामेकोविद्याधरोभवत् ८६ तानांपत्रजंतूनांकाशीश्रमिर्भकवं। मंदारदा
मतनयोनाम्नापरिमलालयः अनेकविद्यानिलयःकलाकौशलभाजनं। कौमारवयश्चासाधुशिवभक्तिपरोभवत्। नियमंचापिजग्राहविरितेरिंद्रिय
मानसः। एकपत्नीव्रतंनित्यचरिष्यामीतिनिश्चितं ८७ परयोषित्समासक्तिराणुकीर्तिबलंस्तृणं। हरेत्स्वर्गगतिंचापिनस्मात्तांवर्जयेत्सुधीः ८८ अपरं
चापिनियमंसंशुचिष्मान्समाहृदे। गतजन्मांतराभ्यासात्त्रिलोचनसमाश्रयात् समस्तगुणपन्नित्यंसमस्तार्थप्रकाशकं। समस्तकामजनकंप
राणैककारणं यावच्छरीरमस्त्यंपावन्नेंद्रियविप्लवः। तावत्त्रिलोचनंकाशपामनच्चोष्णामिनारावपि इत्थंमोहास्त्विमि। सोनियंपरिमलालयः। का
श्यांत्रिविष्टपंद्रष्टुंसमागच्छत्प्रमलवान् पारावत्यपिसाजातातारलदीपस्यमेदिरे। नागराजस्यपातालेनाम्ना रत्नावलीतिच समस्तनागकन्यानां
पशीलकलागुणैः। एकौवरतनभूजामीरत्नदीपोरगात्मजा तस्याःसखीद्वयंवासीदेकानाम्नाप्रभावती। कलावतीतथान्याचनित्यंतत्रनुगेउभे
स्वदेहस्तनपायिन्योछामाकातीयथा तथातेद्वेसख्यावभूतां। हिरन्नावल्याघटोद्भव सातदास्वव्यतिक्रांतेकिंचिदुद्भिन्नयौवना। शिवभक्तेःस्वचित्त
रेद्दढानियममग्रहीत् ९० पितृस्त्रिलोचनंकाशपामर्चयित्वादिनेदिने। आभ्यांसखीभ्यांसहितामौनंतद्रूपमिनान्यथा एवंनागकुमारीसासखीद्व
यसमन्विता त्रिलोचनंसमभ्यर्च्यगृहान्हरहोव्रजेत्। दिनेदिनेसाप्रत्यग्रेकुसुमैर्गंधधूपिभिः। सुविचित्राणिमाल्यानिपरिगुंफ्यार्चयोद्ध्रुवं तिस्रो
पिणीतंगायंतिलसत्कंधरंसुदरा रासमंडलंभेदेनलास्यंतिस्त्रोपकुर्वते वीणावेणुमृदंगाद्यलयतालविचक्षणाः। वादयंतिमुदायुक्ताःतिस्रोपीश्वरस राम
न्निधौ इत्थमाराधयंतीशंतांशंतिस्रोनागकुमारिकाः किंचित्रंगध्मालाभिःसंमार्जनविलेपने ९६ एकदामाधवेमासितृतीयायामुपोषिताः रात्रौ
जागरणंकृत्वानृत्यगीतकथादिभिः ९७ प्रातश्चतुर्थ्यांस्नात्वायतीर्थ्यैपैनिष्पिलसुभोत्रिलोचनंसमभ्यर्च्यप्रस्तुतारंगमंडपे सुप्तास्ताःसबालस्तुअने ७९

त्रः शशिभूषणः। शुद्धकर्पूरगौरांगोनागयज्ञकुंडलः तमालनीलसद्ग्रीवस्फुरत्फणिविभूषणः। वामार्धविलसच्छक्तिर्नागयज्ञोपवीतवान् १००
तस्माद्दिव्यादिनिःसम्यल्लिंगात्स्वर्गमखलात्। उवाचचततोबालाविभुर्हृष्टेनतेनिसः उत्थायताविनिमौल्यंलोचनेनस्कृतिसंगतेनगमोरनवत्पश्चउभा
भिःकृणितानना: यावत्पश्यंतिपुरतःसंभ्रमापन्नमापन्नमानसाः अतर्कितागमस्तुविन्नाभिरेषत्रिलोचनः ववंदुरथतावालास्तुत्वालब्धाभि
रीश्वरं तुष्टुवुश्चप्रहृष्टास्याःसन्नकंठ्योजगद्गुरुं ९ जयशंभोजयेशानजयसर्वदसर्वगाजयत्रिपुरसंहर्त्तर्जयांधकनिषूदन १ जयजालंधरहरजयकं
दर्पदर्पहन्। जयत्रैलोक्यजनकजयत्रैलोक्यवर्धन २ जयत्रैलोक्यनिलयजयत्रैलोक्यवंदित। जयभक्तकृताधानजयप्रमथनायक जयत्रिपथ
गापाथगापाथ्यप्रक्षालितजटातट। जयचंद्रकलाद्योतितविद्योतितजगत्त्रय ३ जयसर्पफणारत्नप्रभाभासितविग्रह। जयाद्रिराजतनयातपःक्रीड
धिदेहक ४ जयप्रमथशानिलयजयवाराणसीप्रियजयमानस्वनाथ्यासिप्राणिनिर्वाणदाम ६ जयविश्वपतेशर्वशर्वरीपरिवर्जित। जयमन्मथ
प्रियेशाग्रजयगतविघ्रारद ७ जयप्रणवसद्धामजयधाममहानिधे। जयस्फुलिंगरूपाढ्यजयप्राणसर्वद ८ विधिःसर्वविधिज्ञोपिनत्वांस्तोतुंविच
क्षणः वाचोवाचस्पतेर्नाथत्वत्स्तकेनोपरिकुंठिता ९ विरंचिवेदाःसर्वज्ञनत्वांनाथयथार्थतः। मनतीहमनोनत्वामनंतंचाप्यविर्जिता १० नमस्तुभ्यंन
मस्तुभ्यंनमस्तुभ्यंनमोनमः। त्रिलोचननमस्तुभ्यंत्रिपिष्टपनमोस्तुते ११ इत्युक्त्वारुद्रवदुमोप्रणिपेतुःकुमारिकाः। अथोत्थाप्यकुमारीस्ताःप्रोवाचग
शिभूषणः। स्तुतोमंदाहद्धनाम्नापरिमलालयः। पतिर्विद्याधरवरोभवतीनांभविष्यति चिरंविद्याधरेलोकेभोगान्भुक्त्वासमंततः। ततोनिर्वेदमा
पन्नाःकाशीसिद्धिमवाप्स्यथ एषातिस्रोपिमेनाकाःसचविद्याधरोयुवा चत्वारोप्येतस्वात्रयांतेमोक्षमवाप्स्यथ जन्मांतरेपिमेसेवाभवतीभिश्चतेनच।
विहितातेनवोजन्मनिर्मलंभक्तिभावितं एतच्चभवतीस्तोत्रंयःपठिष्यतिमेपुरः तस्यकामंप्रदास्यामिभवतीनामिवस्फुटं त्यजेत्क्षमाक्रमांतपापपुंविःप्र

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

तःपठन्नरः। द्विवारुनमलं हंति सोपि पठन्नतस्फुटं इत्युक्त्वा विरते देवेशे ताः कन्या हृष्टमानसाः प्रणम्य प्रोचुरीशानं प्रबद्धकरसंपुटाः नागकन्या ऊचुः आमोच्र्
हिनो नाथ करुणाकार्यं शंकर। जन्मांतरे कथं सेवा वत्सभिर्भवतः कृता भवप्राग्भववृत्तांतं तेस्यापि सुकृतात्मनः॥ अस्माकमपि पृच्छाम व्याहृत्य कृपां कुरु कृपानिधे। इ
तिश्रुत्वा प्रणामतो बालो विनीभिस्त्रिनात्रोवाच नासां तस्यापि भवांतरविचेष्टितं १६ ईश्वर उवाच शृणुध्वं नागतनया नमास्ति कोपि हि समाहिताः प्राग्भवमवदा
नां च तस्यापि कथयाम्यहं सुधारत्नावलीरेषा मासीन्या रावती खगी। सच विद्याधरवरः पतिरस्याः खगोभवत् १८ प्रासादे स्वे प्रमेत्ताभ्यां मुंचितं सुचिरं सुखेरतः
प्रासादसंजगतं नुन्नपक्षानिलैः पुनः १९ उपरिष्टादधस्ताच्च कृताबद्धाः प्रदक्षिणाः॥ व्योम्ना संचरमाणाभ्यां संचरत्यो ममाजिरे सुतातं च तनेरे तथैव
तेन त्वां बुद्धा सक्ता। अन्यां कलरवात्यां वक्तुः कलरवो मुदे सुताभ्यां सुचिरं चेतोभ्यां मुदिता त्यामतीव हि। दृष्टानि कुतुकान्यत्र ममभक्तेः कृतानि वै अमू
न्यां बहुशो दृष्टा मम मंगलदीपिकाः। प्रीतं श्रुतिपुटाभ्यां च मम नामामृतं मतं तिर्यग्योनिप्रभावेन न मतं मम सन्निधौ। मतं पुर्यामयोध्यायां काशीप्राप
कृतिश्रव अयोध्यानिधनं दिष्टात् नदीपस्तु ताभवत्। पतिः पारावतोस्याः सजाती विद्याधरो गजः एषा प्रभावती नाम्नी नागराजस्य पद्मिनः॥ इह जन्मनि कान्यासी
न्पूर्वजन्मन्त्वी मिव त्रिशिखस्योरगेंद्रस्य सुता चेयं कलावती। एतस्या अपि वृत्तांतं निशामयत वच्म्यहं भवांतरेत्तीयेतः कन्वेवा रामरास्यहा। आस्तामहर्षेः शा
लाध्येप्रेमवत्योः परस्परं पित्रा वाराणसीनापि ताभ्यां संप्रेरितेनते। आपुष्य पूजा पुत्रायदत्त्वा नागयात्रापि हि अप्राप्ययौवनः सोयं सुमित्राहरणायवै मता विधिवशा
द्दृष्टो दंष्ट्रकेन कानने भवानी गौतमी नाम्न्यो तीत्र चारायणा गड्रो वैधव्यदुःखमापन्ने त्वन्यग्रसे बभूवतुः अत एव प्रयत्नेन परिणीता विवर्जमेता देवतासरिद्
ह्वा नाकेन्यौ पाणिग्रहे सुधीः अथर्षकस्यचिद्दिवसे आश्रमे परमाद्भुते। रंभाफलान्यदत्तानि मिहोत्तमहत्कृतवः कृत्वा मासोपवासान् द्वित्रानि द्वादश्यारौ गंगे राम॰
अवाप्यानिधनं कालछारवामग्यो बभूवतुः ४४ फलचौर्यविपाकेन वानरीत्वं तयोरभूत्। शीलरत्नाधर्मेणा काश्यपानिमवापतुः ४५ सच नारायणो द्विजः

पितृसुश्रूषणाव्रतः। स्वप्नेपि संस्थकेनकाश्यांपापावतीभवत् एवं भवांतरे वासीदित्नमोः पत्तिरेषकः॥ तिसृणां भवतीनां च भावी भर्ताधुनापि हि प्रा
सादस्यास्य पार्श्वे तु न्यग्रोधस्तु महानभूत्। तस्मिन्सुस्थित्वा प्राज्ञरे जातिस्वभावचापल्यात् क्रीडितौ च प्रदक्षिणां चक्रतुर्बहुकृत्वश्च लिंगस्य दशवर्बहु
विचरत्या वितिरेवेरते त्रन्यग्रोधस्तविभौ केनचिद्धीवरेण पाशेन चानियंत्रिते भिक्षार्थी शिरेतीतेन तदुत्पादितेन। अथ ते क्षापि मर्केद्वीकालधर्मवशा
गते काशीवासजपुण्येन त्रैलोच्यान्यानुभेवपा। प्रार्हिताणादिरूपिणा ताते नागस्तुते इति अधुनापि तिप्रास्य विद्याधरकुमारकौ निर्विश्य स्वर्गभो
गांश्च काश्यां निर्वृतिमेष्यथ मदल्पमपि विकाश्यां कृतकर्मसुभावहंति स्यमोहः परीफाफो निश्चितं मदनुग्रहात् त्रिलोका अपि सर्वस्याः श्रेष्ठाह
राणासीपुरी। ततोपि लिंगमोंकारं ततोप्यत्र त्रिलोचनं तिष्ठमानीत्र लिंगेहं भक्तमुक्तिदिशाम्यहं। ततः सर्वप्रमतेनेन काशपांरस्य त्रिलोचनः इत्युक्त्वा
रिवस्वैवशस्तत्रासारांतरा विशांत। अवाच्यपरूपमासाद्यस्वंतं त्रिभुवनाशपि ताश्च स्वरपरंधाप्यतद्यातमधोषतः॥ स्वमातसुतश्चोक्ता कृतकृत्याद्
वाभवन् सकद्रामाधवैमासि महायात्रासमागता॥ विद्याधरास्तथानागाभिलिताः सपरिकराः विजक्षके महाक्षेत्रे त्रिलोचनसमीपतः। स्वस्वव
रसानाद्यप्रह्वान्योन्यकुलावली ६१ विद्याधरापनागीकन्याभिस्त्रीविकल्पिताः॥ मदालसामासंबद्धः प्राप्यतच्चत्वपातेम ६२ रत्नदीपस्तनभोदः पश्चा
चभुजगेश्वरः त्रिशिखोपि फणींद्रश्चात्दृष्ट्वा एनेत्रयोपि च जामातृन्समासाद्य शुभपंचमिलालयं अन्योन्यस्वजनास्तत्र मुदाविकाशितेक्षणाः॥ विद्या
हात्सवमाकल्पस्वस्वभवनमाविशत। त्रिलोचनस्य लिंगस्य वर्णयंतोतिगा एवं सर्वविद्याधराः आमान्नामीभिर्विपुलं सुखं। भक्त्वा वाराणसीं प्राप्य संसे
ध्याय्य त्रिलोचनं गापनीतं समध्वरं नमीभिः सहितः कृती। आत्मानं चातिसं स्मरन्मध्ये लिंगालयं गतः ६३ स्कंद उवाच त्रिलोचनस्य महिमा कलौ रवे
नगोपितः। अतोल्पसत्वामनुज्ञानतश्चित्रमुपासते त्रिलोचनकथामेनाश्रुत्वा पापाद्विनोप्यहो विपाप्मानामातिमर्त्यमलमनेवपराकांति ६४ इति श्रीस्कं

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

ह्पुराणोक्ता शीखंडेत्रिलोचनप्रभावोनामषड्विंशतितमोध्यायः पार्वत्युवाच नमस्ते देवदेवेश प्रणामत्करुणानिधे ब्रूहि केदारमाहात्म्यं भक्तानामनु
कंपया १ तस्मिन् लिंगे सदा प्रीतिस्तव का प्रणामनुत्तमा तत्को ह्रस्त्र नानित्यं देवदेवमहेश्वरः २ देवदेव उवाच शृणु देवि परोभिक्षा स्वामि केदारेश्वरस्य
कथां समाकर्णय विपापोपि पापोजायते हृण्णात ३ केदारं पातुकामस्य छंपीनिश्चितचेतस ॥ आजन्मसंचितं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ४ गृ
हाद्विनिर्गतं पुंसि केदारमभिनिश्चितं । जन्मद्वयार्जितं पापं शरीरात्तस्य निर्व्रजेत् ५ मध्येमार्गं प्रपन्नस्य त्रिजन्मजनितं त्वघं देहगेहाद्विनिःसृत्य निराश्र
यं याति निश्चयन् ६ सायं केदार केदार केदारेति त्रिरुच्चरन् । गृहे पि निवसन्नूनं यात्राफलमवाप्नुयात् ७ दृष्ट्वा केदारशिखरं पीत्वाता त्रत्यमम्बु च । सप्तज
न्मकृतात्पापान्मुच्यते नात्र संशयः ; हरपापह्रदे स्नात्वा केदारेशं प्रपूज्य च । कोटिजन्मार्जितैर्नोभिर्मु[illegible]ते नात्र संशयः सप्तत्रर्णाम्य केदारं हरपा
पह्रृतोदकः ॥ व्याप्यलिंग हृदे भोजनं प्राते माह्लंग मिष्यति हरपापह्रदे श्राद्धं श्रद्धया यः करिष्यति उद्धृत्य सप्तपुरुषान्स मे लोकं गमिष्यति पुरा यंतरेक
स्त्वपरम्भटदत्तश्च गुणत्रय रोष्टत्रकर्णा त्वेवर्णा यामितवाप्रनः सकोब्राह्मणाराहापादरुद्ध चिन्त्या इहागतः कृतोपनयनः पित्रा व्रह्मचर्यव्रतो द्विजः
कृत्वा पाशुपतीं काशीं सविलोक्य सममततः द्विजैः पाशुपतैः कौपीनजटाम्बुकमंडितैः कृतलिंगसमचैश्च भूषितवर्ष्मभिः । भिक्षाकृतान्नसंतुष्टैः
पुष्टोर्जगमार्गभ्यामस्ततः वभूवानैहितमना व्रतजप्राह धीन्त्रमा । हिरायगभोहाकाश्यां न्मंहत्यापाशुपताभिधं सर्वाशिष्यो वसिष्ठो भूतसर्वपाशुपतोत्र
मः ॥ स्नात्वा ऽद्वादि हरपापे नित्यं प्रातः समुत्थितः विभूत्याहरहः स्नाति त्रैकाले लिंगमर्च्य पशुनां नांतरंस विजानाति शिवलिंगे गुरौ तथा सद्भाव
॥ गाहदेशी योवसिष्ठो गुरुणा सहायपो केदारयात्रार्थं गिरिगौरीगुरोर्गुरुः यत्र गत्वा नशोचेति किंचित्संसारिणाः कंचितप्राणपादके लिंगरूपंति राम-
गहूपत्वमागताः २० अमिधायं गिरिं प्राप्य वसिष्ठस्य तपस्विनः ॥ गुरुर्हिरायगभाख्यः पंचत्वामगमत्तदा २१ पश्यतां तापसानां च विमाने सार्धका

लासस चिरं वसेत्ता तदाश्चर्यं समालोक्य स वसिष्ठस्तपोधनः ॥ केदारं सर्वलिंगेषु वद्धमं स्तमुनिश्चितं अथव्रह्म + के । आगोप्यतं पमिषहाः कैलासमत
यन्मुदा पक्षके दारमुद्दिश्य गेहाद्धर्मपथेयहो । अकातरस्यजत्प्राणान् + त्वामके दारीमात्रां वाराणासीमगात् । अग्रहीन्नियमं चापि यथार्थदा कोरा
स्तुनः प्रतिचैत्रं सदा चेच्या यावज्जीवमहं ध्रुवं । विलोकयिष्ये केदारं वमन्यागामी पुरी तनमात्राकृतः सम्यक् व्यस्येक भिक्षसुरा । आनंदकाननेपि
त्यवंसतावद्व्रह्मचारिणा पुनर्मात्रां संवच्चरे मधेनिकटवर्जिनि । परमोत्साहसंतुष्टः पलितालकलितोप्पले तपोधने स्निग्धनशोकमानैर्निवारितः का
रुणाय प्रणाल दमेरन्यैरपि च सर्गाभिः ; ततो विनतदुत्साहं भंगो भूदृग्वचेतसः ॥ मध्येमार्गमस्तस्यापि गुरोः खगतिर्मम इतिनिश्चितचेतस्कंव सिष्टतापसे
शुचौ । आभूद्धन्नयापि तुष्टे तुष्टोहं चंडिकेभवं स्वप्नेमपास संप्रोक्तो वसिष्ठस्तापसोत्तमः ; दृढव्रतप्रसन्नोस्मि केदारो विद्धि मामिह अभीष्ट वरं मत्तः
प्रार्थय स्वाविचारितं इत्युक्त वत्यपि मयि स्वप्नो मिथ्येति सोऽब्रवीत् ततोपि समया प्रोक्तः स्वप्नो मिथ्या मुविप्रतां भवाद्दशामथ्येव स्वप्ना सद्दशा वङ्कि
त्रिनां । वरं ब्रूहि प्रसन्नोस्मि त्वप्रशोकं त्यज द्विजा तवसत्ववतः किंचिन्नमादेयं न किंचन ३५ इत्युक्ते मे स माक तर्पवृमामास मामितिं । प्रियाद्धि
रापगर्भस्य तपस्विजनसत्तमः ३६ यदि प्रसन्नोस्विशेशतरा मेसानुगाऊ मे मर्वं प्रलिन्नुग्रास्याल्पमवरोमम दैवित स्पृस्माकराणयो पक्तलिखालि
नः वचनं नितरां प्रीतस्तथेति तमुवाच ह पुनः परोपकाराय तत्र तपोद्धिगुणीकृतं । तेन पुण्येन स मा पुनः प्रोक्तोवद्भुत्र सवसिष्ठो मरुप्राप्तो दृढपाशुपतव्र
तः । देवि मे प्रार्थयामास हिमशैलादिह स्थिति । ततस्तत्र परिरुच्छ कलामात्रेणात्र हि । हिमशैले ततश्चात्र सर्वभावेन संस्थितः ततः प्रभाते सं जाते सर्वे वायसप
तामहा हिमाद्रेः प्रस्थितः प्राप्रःस्तम मानः स्तर्षिभिः वसिष्ठं पुरतः कृत्वा सर्वे माघे समामपुतं । हरपापह्रदे तीर्थं स्थितो हंसस्तु अहा नमत्वा रेमहतः सर्वे
हरपापे कृतोदकाः ॥ आराधमामर्नेनेव वपुषा सिद्धिमागताः तदा प्रभृति लिंगे स्मिन् स्थितः साधकसिद्धयो । अविमुक्ते परे क्षेत्रे कलिकाले विशेषतः तथाग

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

द्रिसमाहात्म्यंकेदारंवीक्ष्यप्राप्यफलं।तत्फलंसमवाप्नोतिकाश्यांकेदारदर्शने गौरीकुंडमथात्रहंसतीर्थमतिनिर्मलं।यत्राभक्तस्ववार्गंगाक्षरूपा नदस्विलंतथा
द्रतीर्थहरंपापंसप्तजन्मार्जितंनाशनंगंगायांमिलितंपश्चाज्जन्मकोटिकृताघहं अत्रपूर्वंकताकोलोमुध्वंतीरवा त्रिपितृन्।पश्यतांतत्रसंक्षानगृहसोभ्य
त्वाविनिर्गतोगौरित्वंमार्कतपूर्वस्नानमत्रमहाह्रदेगौरीतीर्थंततःख्यातंसर्वतीर्थोत्तमोत्तमं अत्रामृतस्रवागंगामहामोहांधकारहृत्।अनेकजन्मार्जित
ना यस्मिन्सविधायिनी सरसामानसेनात्रपूर्वंतप्तंमहत्तपः।अतस्तन्मानसंतीर्थंजनेख्यातिमितंगतं अत्रपूर्वंजनःस्नानमात्रेणैवप्रमुच्यते।पश्चात्प्रसादित
श्चाहंत्रिदशोमुक्तिदुर्ह्रदः ५३ सर्वमुक्तिंगमिष्यंतिमयिदेहवहमानवाः।केदारकुंडेसुस्नातास्तदोच्छिन्नौर्भविष्यति सर्वेषामेववर्णानामाश्रमाणांचधर्मि
णां।तस्मात्तनुविसर्गेत्रमोक्षदास्मिनान्यथा ततस्तदुपरोधेनतत्प्रीतिवशमप्यहं।तदारम्यमहादेवस्नात्वाकेदारकुंडतः समर्च्यनाञ्चमत्र्यांवेम
मनामजपस्थितेः।श्रेयसीप्रमंदृष्ट्वामन्यत्रापितजन्मनि केदारतीर्थमःस्नात्वापिंडान्दास्यतिचोत्तराः।एकोत्तरशतंवंशपास्तस्यतीर्णाभवांबुधिं
भीमवारेयस्तदर्शस्तत्रामाःश्राद्धेनरः।केदारकुंडमासाद्यगयाश्राद्धेनकिंततः केदारंगांनुकामस्यबुद्धिर्यानरैरियं।काश्यांस्पृशंस्त्वकेदारं
नैकत्वेभविष्यसि चैत्रकृष्णचतुर्दश्यामुपवासंविधायचत्रिगंडूषंपिबन्प्रातर्हृल्लिंगमधितिष्ठति केदारोदकपानेनयथात्रफलंभवेश्वत।न
थात्रजायतेपुंसांस्त्रीणांचापिनसंशयः केदारभक्तसच्छूद्रपवासोल्लद्रविराणिभिः।आजन्मजनितंपापंत्यक्तायातिमालयं आषाढमासित्रिक
लेपःकेदारंशंनमस्यतितंनमस्यंतिसततंलोकपालायमादयः कलौकेदारमाहात्म्यंयोपिकोपिनवेत्स्यति।योवेत्स्यतिसधुराणात्मासर्ववित्स्य
तिसध्रुवंकेदारेशंसकृद्दृष्टेविमेऽनुचरोभवेत।तस्मात्सर्वप्रयत्नेनकेदारेशविलोक्यतां चित्रांगदेश्वरंलिंगंकेदारादुत्तरेशुभं तस्यार्चनात्
न्नारोनित्यास्वर्गभोगानुपाश्नुते केदाराद्दक्षिणेभागेनीलकंठविलोकनात।संसारोरगदष्टस्यतस्यनास्तिविषाद्भयं तद्याम्येवरीश्वरेशानर

स्तदवलोकनात्।गर्भवासंनवाप्नोतिसंसारेऽस्वसंकुले इंद्रकन्येश्वरलिंगंतत्समीपसमर्च्यच।तेजोमयानेनसुस्वर्गेषुविमोदते ७० तद्दक्षि
णेनरोदृष्ट्वालिंगंकालंजरेश्वरं।जराकालंविनिर्जित्यममलोकेवसेच्चिरं ७१ दृष्ट्वाक्षेमेश्वरंलिंगंसुरश्चित्रांगदेश्वरात्।सर्वक्षेममवाप्नोतिलोकेत्रचपरत्र
स्कंदउवाच देवदेवेनविंध्यारेकेदारमहिमामहान्।इत्याख्यायिपुराःवर्णितपिनाकिना पितः केदारेश्वरलिंगस्यकृत्वायात्रांकृतीनरः।शिवलो
कमवाप्नोतिनिःपापोजन्मतोहरणात् ७४ इतिश्रीस्कंदपुराणेकाशीखंडेकेदारेश्वरमहिमाख्यानंनामसप्ततितमोध्यायः पार्वत्युवाच आनं
दकाननेशंभो किंपुलिंगंपापवर्धनं।यन्नामश्रवणाद्देवमहापातकसंक्षयः १ मत्तेसव्यंसार्धकेनित्यंयत्रप्रीतिस्तवोत्तमा।यत्रत्वंतद्गतजप्रध्यानिभ
वतिचाक्षयं २ यस्यसंस्मरणाद्देवयल्लिंगस्यविलोकनात।यल्लिंगप्रणतेश्चापियस्यसंस्पर्शनादपि पंचामृतादिस्नपनप्रबोधस्यार्चनादपि ते
ल्लिंगंकथयेशानभवेच्छ्रेयःपरंपरा ४ स्कंदउवाच इतिदेव्यासमुदितंसमाकर्ण्यवृषध्वजो वा सर्वज्ञेनततराख्यातंतदाख्यास्यामितेऽप्सरा ५ देवदेवउ
उवाच उमेभवत्पादानृष्टंभवबंधविमोचकृत् तत्तेहंकथयिष्यामिलिंगंस्थिरमनाभव।आनंदकाननेवात्ररहस्यपरममम।नमयाकस्यचि
त्व्याततनप्रष्टुवेत्तिकश्चन संतिलिंगान्यनेकानिममानंदवनेप्रिये।परंत्वयायथापृष्टंयथावत्तद्ब्रवीमिते यत्रमुक्तिस्वरूपात्वांस्वयंतिष्ठसिविश्वाधि
पत्रतेनंदनश्चात्रहेत्रविघ्नविघातकृत ममप्रियेनत्रिपुरसमरेजयकांक्षिणा।जयाशापूरितास्तत्कृत्वावक्रमोदकदानतः सुदृष्टरंतपस्तप्त्वापरमेश्वरा
माधिना।पश्चिराणाधिपत्राप्पुत्रान्संसारमोचनं रेभ्योहिरण्यमयोयत्रबभूवबकुपाडुदमः।यल्लिंगदर्शनाद्देवदुर्दमोनापार्थिवः १२ उद्वेजकोपि
कानांचगाढंममतिस्तवभृततस्यल्लिंगस्यमाहात्म्यमाविर्भावंचसंस्थिरे १३ निशामयाभिधास्यामिमहापातकनाशनं।धर्मपीठंतदुद्दिष्टमत्रानंदवने
मम नन्दीठदर्शनाद्देवनरःपापैःप्रमुच्यते।पुरीविवस्वतःपुत्रोयमःपरमसंयमी तपस्तेनापविपुलंविशालाक्षितवाग्रतः।शिशिरेजलमध्यस्थाव

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

काख०
८३ योऽत्यंत्राव काशते: तपस्त्रीपंचवह्निस्थः कदाचिद्दिनिजमवानपाटाग्रमध्यभ्रमन्स्पर्शविडकालंसंतस्थिवान् एकपादः स्थितःसोधिकदाविद्धह्लने
हसा समीराम्पु वहत्त्तसोह्यकृदिघं सदिष्टवान् पपोसन्तपिपासुः सनत्कुशाग्रजलविप्रुषः। दिव्यं चतुर्युगी मितं स्वमिनाम तपश्चरन् चतुर्गुरी
दिदृक्षुर्मापरमेशानसमाधिना। ततोहंतस्यतपसासंतुष्टःस्थिरचेतसः यमीतस्मैवरं दातुंश्यमनाम महात्मने। वटः कोवनशाखाख्योपलपस्तापसंत
निदृशीचकारस्तच्छायाबद्धक्षिनसमाश्रय। मंदमंदमरुद्धालपत्त्रैवैःकारमहत्रैवै योः स्वागानघ्नसंततप्रानाद्भपैरिवनापहृत। स्वान्तरागैःसुरभिभि
सुणिमिश्रपचेलिमैः प्रीणायेस्थिसार्थ योऽद्व्रै निजफलैरलंतिरध स्तात्परवीहत्तमहंतपनोगजे स्नारायनिष्क्लवर्षाणानासाग्रन्यस्तलोचनं। तपसे
जोभिरुघद्धिः परितःपरिधीकृतं भानुमंतमिवाकाशेमसुनीलेस्वनतेजसा। स्त्र्याकितंमहालिंगंप्रतिष्ठाप्यातिभक्तितः स्वच्छंसमीपलमर्यतेज:
पुंजैरिवार्चितासीद्धीकृत्येवतत्रिनगतप्यमानंमहत्तपः प्रत्यवोचं धर्मराजंवरंब्रूहीतिभास्करोज्वलंतद्ध्वा महाभागप्रसन्नोस्मिप्रभुर्भवत २८ निशाम्यश
मनश्चेतिदृष्ट्वांमाप्रतानामहा। चकारस्तवनंचापिपरिहृष्टेंद्रियेश्वरः २९ निर्व्याजामसमाधिंचविसृज्यत्वभ्रष्टनंदन धर्मराजउवाच नमोनमःकारणा
कारणायनमोनमः कारणावर्जितायनमोभमः कार्यमयायतुभ्यंनमोनमः कार्यविभिन्नरूप १ अरूपरूपायसमस्तरूपिणोपराणरूपायपरापराय।
अपारायपराब्धिपारप्रहाय तुभ्यं शशिमौलयेनमः २ अनीश्वरस्त्वं जगतीश्वरस्त्वं गुणात्मकस्त्वं गुणवर्जितस्त्वं। कालात्परस्त्वंप्रकृतेःपरस्त्वंकालाय
कालात्प्रकृतेनमस्ते ३ त्वमेवनिर्वाणपदप्रदोसित्वामेवनिर्वाणमनंतशक्ते। त्वमात्मरूपःपरमात्मरूपः त्वमंतरात्मासिचराचरस्य ४ त्वत्तोजगत्व राम•
जगदेवसाक्षाज्जगत्वदीयंजगदेकबंधो हर्त्तावितात्वंप्रथमोविधाताविधात्वविद्वीशनमोनमस्ते ५ मृडस्त्वमेवप्रकृतिवर्त्मगैस्तुत्यमवभीमोक्षनिवर्त्तने
फलत्वशंकरः सोमसभक्तिभाजामुग्रोसिरुद्रत्वामतोभाजां ६ त्वामेवभूलीढ्वंपितांत्वामेवविनम्रचेतोवचसाशिवोसि। श्रीकंठएकस्त्वपरश्रिताना उग्रात्म ८३

नाहालहलोग्रकोठः ७ नमोस्तुतेशंकरशांतशंभोनमोस्तुतेचंद्रकलावतंस। नमोस्तुतेभ्योफणिभूषणायपिनाकपाणेंधकवैरिणेनमः ८ स
एवधन्यस्तवभक्तिभाग्यस्तवार्चकोयःसुकृतीसएवानवस्तुतिंयः कुरुतेसदैवसजन्मभाग्यंभवनादिदेवैः ९ कस्त्वामिहस्तोतुमनंतशक्तेशक्नोतिमा
दृग्लघुबुद्धिवैभवः। प्राचामवाचामिहगोचरोयः स्तुतिस्त्वमापन्नतिरेवमावत् ४० स्कंदउवाच उदीर्यसर्वस्यस्तुतेजितेभक्त्यानमः। शिवायेतिसमु
च्चरन्सः। इत्यामिलन्मीलितवीक्षणस्थः सहस्रहस्तःप्रणनामशंभु ततःशिवस्तत्तपसातिखिन्नो निवार्यतां स्यःप्रणतिंप्रयईश्वरः। वाराणदोसम्प्रा
रंगरूपवंत्वंधर्मराजोभवनामतोपि ४१ त्वमेवधर्माधिकृतोसमस्तशरीरिणांस्थावरजंगमानां यमानिमुक्तोघदिनादिदूतपः प्रशाधिसर्वान्ममशा
सनेन ४२ त्वंदक्षिणायाश्चदिशोधिनाथस्त्वंकर्मसाक्षीभवविश्वजंतोः त्वद्दर्शितंस्थानदतोवंतंस्वकर्मयोग्यानिमुत्तमाधमा ४३ त्वयापरेत
नमभक्तिभाजालिंगंसमाराधितमत्रधर्म। तद्दर्शनात्स्पर्शनतोर्चनाच्चसिद्धिर्भविष्यत्यचिरेणपुंसां ४४ धर्मेश्वरपःसकृदेवमर्त्योविलोकयिष्य
त्यवदानबुद्धिः। स्नात्वाचपुरस्तत्रचधर्मतीर्थेनतस्यदहेदेवकृषार्थसिद्धिः ४५ कृत्वाप्यघानामिहयःसहस्रंधर्मेश्वरंपश्यतिदेवयोगात्। सहेतनोज्ञा
तुसनारकीयांयाकथंनदीयांदिविकुर्वतेमगायाधर्मपीठंप्रतिलभ्यकाश्यांस्वक्षेपमेनोपततेत्रमर्त्यः। कथंसधर्मत्वमिवगतिंतनेजाःकरिष्यतित्वंकृ
तकृत्यमेव ४६ त्वयायथासाद्द्दृहधर्मराजमनोरथाप्ते गुरुभिस्तपोभिः। तथैवधर्मेश्वरभक्तिभाजांकामाःफलिष्यंतिनसंशयोत्र ४७ कृत्वाप्यघा
न्येवमहांत्यपीहधर्मेश्वरार्वासकृदेवकुर्वन्। कुतोविभेतिप्रियादयन्नेवतवत्वदीयार्चितलिंगभक्तः ४८ पत्रेणपुष्पेणजलेनदूर्वयापीधर्मे
धर्मेश्वरमेवयोयिष्यति। समर्चयिष्यत्यमतोधर्मस्थमहारमालभिरतिप्रतुष्टः ४९ न्वान्नोविभेष्यंतिकृतेनसोपिभयंनतस्माभवितानकदाचित। धर्मे
श्वरार्चार्चिनोकथिष्यतांहरिष्यातांपूर्वकृतापानेमस 40 यस्त्वत्रदासातिहिधार्मपीठेननाकनयाकृतमन्नानाश्च्चा। तदद्ययेमाविप्रुगांतरेपिकृत

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का॰उ॰
८४

प्रणामात्सत्वधर्मलिंगे ५१ ये कार्त्तिके मासि सिताष्टमीतिथौ यात्रां करिष्यंति नरा उपोषिताः। रात्रौ च वै जागरणं महोत्सवैर्द्धर्मेश्वरे तेन पुनर्भवा
भुवि कृतिश्च मैत्रेय दर्शीतामिमां नराः पठिष्यंति तवाग्रतः क्वचित् ५३ ते नरास्ते मम लोकगामिनः प्राप्स्यंति ते वै भवतः सविवेकं पुनर्वरं
हि मयि प्राप्ते ददते ज्ञानिधानेन तु नयधर्मेण जाः अरे मम त्रासितं किंचिद्देवते विधिं द्विवा युग्ममात्रमेव। प्रसन्नमस्ति ते सर्वलोकाशी कारकारणप्र
णामिस्वमनोरथाभिताः आनंदसंदोहसरो निमग्नो वक्तुं न्हागां नेव शशाक किंचित् ५५ इति श्रीस्कंदपुराणे काशीखंडे धर्मेश्वरमहिमाख्यानं ना
म पंचपंचाशत्तमोध्यायः॥ स्कंद उवाच आनंदबाष्पसलिलरुद्धकंठविलोचनः ततोऽमरः परस्पर्शपाणिभ्यां सोऽध्यात्सोऽध्यानुमस्थं बुधिः १ अथ
तत्स्पर्शसौख्येन धर्मराजो महातपाः। पुनरंकुरयामास तद्योगेन ज्वलितां तनुं २ ततः प्रोवाच वरदाभ्रिईर्हे वरं मुमाधवीप्रसन्नवदनं न्वांतं शां
तपाश्रिषे रुदितं ३ प्रसन्नोसि महाप्राज्ञ सर्वज्ञ करुणानिधे किमन्येन वरेणात्र मत्त्वं साक्षात्कृतो मया ४ यन्न वेदा विदुः सम्यक् न च तत्त्वे देवप
रूपो। ततो पि वरयोग्यो स्मि तन्ना प्रार्थयाम्यहं श्रीकंठो जटिमानामुमीषां मधुरं बुवं। मात्तपश्चिरसाक्षीणां मसुरः प्राजन्मनो ६ पित
भ्यापरिहाराणामितिहासकथाविदा। त्यक्ताहारविहाराणां कीरणां वरदो भव। एतत्रस्ति समये ग्रामये नप्रपीडितग्रकाः पंच त्वामा
पान्ताः शुकः श्वेनेन भक्षितः रक्षिता नाम ना थाना सदा मन्मुखदर्शिनः। आनाथ्यनाथा भवता त्वायुः शेषः स्वरूपिणः ए इति धर्मवचः श्रु
त्वा पतोपकृतिनिर्मलं। नानाद्रुमसुमेशोर्विनपावनतीननान् १० उवाच धर्मे तिप्रीतः शुकशावान्निरंवचः। अपि पत्रस्थाव्रतसाधवो धर्म
संगताः ११ को वरो भवतां स्यो धर्मो श्रयपरिचारिणां। साधुसंसर्गसंदृष्टा राजन्मांतरमहैनसा इति श्रुत्वा महेशस्य वचनं ते मतत्रिणः। प्रावुः प्र राम॰
णम्य देवेशं नमस्ते भवनाशान १२ पक्षिणा ऊचुः आनाथानाथ सर्वज्ञ कोवनोनः समीहितः। इतोपि स्यपदं यत्ता स्वातियैः किपि समीहताः ला
८४

भाः संहृत्य मावतां गिरीशो हपरः श्रुताः। परंपरामं लाभो त्रय न्वश्गो चरी भवः यस्त तद्रूप्यातेना यत तां वेदणाभंगुरं। अभंगुरो भवानेक स्वत्सम
र्या प्यभंगुरा विचित्रजन्मकोटीनां स्मृतिर्नोत्र परिस्फुरेत् एतत्र पक्षता पराजिता एवच अधीतिनापि मरर्वाक्षस्वामिनः सेवका अपि। चतुर्थमक्ष्व
र्या प्यभंगुरा विचित्रजन्मकोटीनां स्मृतिर्नोत्र परिस्फुरेत्। स्वलीलया आस्तु
ग्रामेषु उत्तमाः स्थिरचितलिंगपूजाविलोकनात् देवयोनिरपि प्राप्ता विरमस्माभिरीशितः। दिव्यांगनासहस्राणि तत्र भुक्ताः स्वलीलया आस्तु
ग्रामेषु उत्तमाः स्थिरचितलिंगपूजाविलोकनात् देवयोनिरपि प्राप्ता विरमस्माभिरीशितः। नरत्वं भूपतित्वं च परिप्राप्तमनेकशः। जले जलचरत्वं च स्थले च स्थ
लेचारिता वने वनौकसौ जाता ग्रामेषु ग्रामवासिनः। शतानो याचितरिक्षा पक्षिताणि पिष्टास्तुकाः सुखिनोपि वयं जाता दुःखिनो वयमास्म चाजितास्थ
वयंभूताः पराजेता एवच अधीतिनापि मूर्खाश्च स्वामिनः सेवका अपि। चतुर्भुजग्रामेषु उत्तमाधमामध्यमाः अभूम भूरिशः शंभो नक्कापि स्थैमे २५
मागताः इतोयोनेस्ततो योनेस्ततो योनेस्ततान्यतः पिनाकिन् कापि न प्राप्तिसुखलेशोमनागपि। इदानीं पुण्यसंभारैर्दृष्टो मेश्वरविलोकनात्
तापने: स्वतपोवह्नि ज्वालाप्रज्वलितेन सः। संवीक्ष्य त्राह्लाचांछे तक्रत्याव भविम २६ तथापि चेद्धरोस्य यत्निर्यक्त्वमास्तु धूर्जटे कृपरोधयपिशोऽयष
ज्ञानं सर्वज्ञ देहितत् येन ज्ञानेन मुक्ताः स्मोः स्युष्मासंसारबंधनात्संत्रिताः प्राकृतैः पाशैर्दुर्भेद्यैश्च माद्दशो सेद्रंपस्ने वांछामो न वाङ्नान्यदेवहि
। वांछामः केवलं मस्तुका शपाशभी स्थुन भवं त्वत्सान्निध्याद्विजानामः सर्वज्ञ सकलं वयं यथा च दर्शनं संसाराग्नि सर्वस्व रमामोडु माः एतदेव परंज्ञा
नं संसारोच्छित्तिकारणं। वपुर्विसर्जने काले पत्रवाने स्कानने निर्मथ्यादि विप्रग्वागजालं सारभूतमिदं बुवं। ब्रह्मणोदीरितं एवं काशुपामुक्तिस्तु
त्यजतां यदायांवडमिवग्रथ्यस्तदृष्ट भिरिहाद्दरेः हरिणो कैरविपुरः केवले काशि मस्थितो माजव ल्क्या मुनिवरः प्राकृवान्मुनि सत्तमानवे
रधीत्यनिगमान् काशुपा मतेपरपरं स्वामिनापित्तगद्धात्रीपुरतो मस्त्राचाले। इदमेव पुनः प्रोक्तं काशी निर्वाणजन्मभूः कृष्णद्वैपायनोप्येवं श

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

शंभोर्बहुपतिनान्यथा। यत्र विश्वासः साक्षान्मुक्तिस्तत्र परे वदंत्यन्येपि मुनयस्तीर्थसेवकाः॥ चिरंतनालोमशाद्याः काशिका मुक्तिकाशिका।
वयमप्येवं जानीमो मत्र स्वर्गतरंगिणी। आनंदकानने शंभो मोहाणे तत्रैव निश्चितं भूतं भावि भविष्यं च त्रिवर्गमत्रैव रसात लोकं सर्वमेव जानीमो
धर्मशास्त्रप्रहात्यनात ७९ अतो हिरण्यगर्भो ऽहं हरिर्ब्रह्मा मुनी रितं। भवन्तो ऽपि च निखिलं शंभोर्जानीम हे वयं ८० करामलकवत्सर्वमेत
द्दृश्यं गोगोलकं। अस्मद्भागोचरस्यैव धर्मपाठ निषेवणात् धर्म राजस्य तपसा तीर्थं चोपि वयं विभो। ज्ञाताः स्म निर्विकल्पं हि सर्वं तान
स्य भाजनं मधकामंडले सत्यं सप्रमाणं सुस्फुतं। हितं मितं मितं सहृद्ध्यां तं श्रुत्वा पद्मिसु भाषितं देवो निवि स्मयापन्नो ऽवर्णयत्पीठगो एवं त्रे
लोक्यनगरे चात्र काशीराजगृहं मम। तत्रापि भोगभुवनमनर्घ्यमरतानिर्मितं मो ऽचलल्लक्ष्मीविलासाख्यः प्रासादो मे निशम्य भूः पतत्रिणा
पि मुच्यंते यं कुर्वाणाः प्रदक्षिणं। स्वेच्छया विवरंतः खे विचरा अपि देवताः मोहाललक्ष्मीविलासाख्यः प्रासादस्य विलोकनात प्राणी हृत्योपाति
ब्रह्महत्यापि नान्यथा मोहाललक्ष्मीविलासस्य कलशोपेत्निरीक्षितः॥ निधानकलशा स्तेन संचितपदे पदे ह रत्नो पि पतको पिम मप्रासादस्य
दृग। नेत्राति थिकृतो येम्तु नित्यं नेतिम धामभूमभूमिभित्वा स्वयं जातस्तत्प्रासादभि धेयाहि। आनंदाख्यस्यकंदस्यकोप्येषपरमोऽकुरः ब्रह्म
दिलावपतानि पाकरूपाणाने कपाः॥ मामेवोपासतेनित्यं विवित्रं चित्रचित्रगतान्यपि सप्तौधौमेखिलेलोकस्तानेपरमनिर्वृतेः॥ रत्निशाला
सामेरस्यासमो विश्वासभूमेक। मम सर्वगतस्यापि प्रासादो ऽयं परास्पदं। परं ब्रह्म महाम्नातं परमोपनिषद्गिरा अमूर्तो ऽतरहं मूर्त्तो मूर्त्तो ऽभ
यं भक्तकृपावशात्। नेः श्रेयस्याः श्रियो धाम तद्धाम्यामंडपो स्ति मे तत्राहं संततं तिष्ठेत्सदा मंडपं मम। निमेषार्धप्रमाणं च कालं तिष्ठति
स्थलः तत्र मस्तेनवे मोगः समभ्यस्तः समाः शतं। तिर्वाणमंडपनामतन्नं प्रांत जगतीतले तत्रैव सजप न्नेकालभाक् सर्वं श्रुतेः यली प्राणायामं च

पं८ कोटिरुद्रे गाजप्तेन यत्फलं तत्स्यात
पः कुर्यात्स्वैकं मुक्तिमंडपे ८७ तेनाध्यायः समभ्यस्तो योगोन्यत्राप्युतं समाः। निर्वाणमंडपे मत्क जपेदेवं यमक्षरं ब्रह्मलोक
द्रुवेता सुचिरं गांभसि स्नातो योजपे छतरुद्रियं निर्वाणमंडपे त्वेमः सरुद्रो द्विजवेश भक्तः। ब्रह्मयज्ञं संकृत कृत्वा ममसन्निधानमंडपे
मे वाप्यार्थ्यं पवित्र स्लाधिगच्छति। धर्मशास्त्र पुराणानि सेतिहासानि तत्र यः पठेन्निरभिलाषः सन्न्यस्ते सन्मम वेशमनि तिष्ठ दिद्रिम चापल्यं यो
निर्वाणमंडपे भक्त्या त्वत्र तितन्त्र प्रेमहत्तपः। वायुभक्षणतो न्यत्र यत्पुराण परं शोभतं तत्पुराणधटिका ध्येन मोनंदिमुनमंडपे मितं
निर्वाणच्छाराणाकृती निर्वाणमंडपः नृपरतिनतप्रेमहत्तपः। वायुभक्षणातो न्यत्र यत्पुराप्यप्राद्रांशतं तत्पुराणघटिका ध्येनमो नंदाणमंडपे मितं
कृष्णलक्ष्मीनापि मोरघान्मुक्तिमंडपे स्वर्गासौ वर्णयानेनसतुसंचाते दिवि। तत्रैकजागरं कुर्याद्यस्मिन्कस्मिन्दिनेपि मः उपोषितो ऽर्चयेल्लिंगं
कृष्णलक्ष्मनापि मोरघान्मुक्तिमंडपे स्वर्णासौवर्णयानेन संचरते दिवि। तत्राधीत्याखिलं वेदं च्यवते न नरो दिवः। प्रयाणं कुर्वते यस्य प्राणा समे मुक्तिमंडपे
स सर्वव्रतपुण्यभाक्तित्रस्तत्वा महदानं त्वत्र कृत्वा महाव्रतं तत्राधीत्याखिलं वेदं च्यवते न नरो दिवः प्रयाणं कुर्वते यस्य प्राणाः समे मुक्तिमंडपे
ससर्वव्रतपुण्यभाक्तित्रस्त्वा महदानं त्वत्र कृत्वा महाव्रतं तत्राधीत्या खिलं ... परं बुद्धान्नमात्रेण ज्ञानं ज्ञानामृत निर्मलं। तद्ब्रलक्षी ऽनस्थानं म
समाममनुप्रविश्यात्र तिष्ठाव दहं खलु जलक्रीडासमाकुर्याज्ज्ञानवाप्यां स होमया परं बुद्धान्नमात्रेण ज्ञानं ज्ञानामृत निर्मलं। तद्ब्रलक्ष्मीऽनस्थानं म
समाममनुप्रविश्यात्र तिष्ठावदहं खलु जलक्रीडा समाकुर्याज्ज्ञानवाप्यां स होमया परं। तत्प्रासादस्य पुरोभागे मम शृंगारमंडपः श्रीपीठं त द्विविदे यं निः श्रीकः श्री समर्पणं
मप्रीतिकरं महत अमुक्ति नोजसरने नाचरद्धतुलपूरितं। तत्प्रासादस्य पुरोभागे मम शृंगार मंडपः श्रीपीठं तद्विवितेयं निः श्रीकः श्रीसमर्पणं
मप्रीतिकरं महत अमुक्तिन्तोजसरनेनाचरद्दुतुलपूरितं। ... नानानेपथ्यवस्तूनि पञ्चोपकरणान्यपि सश्रिमालकृतानि च ये
मरर्थं तत्र ये मद्घादुकूलानि स्युर्वीन्यहो माल्यानि सुविचित्राणि यो सहकारिं मदंतिवनानानेपथ्यवस्तूनि पञ्जोपकरणान्यपि मश्रियमालकृतानि च ये
मरर्थं तत्र येमद्घा दुकूलानि स्युवीन्यहो। माल्यानि सुविचित्राणि यो महकार्द्दम वति वनाना नेपथ्यवस्तूनि प्रोपकरणान्यपि सश्रिमालकृतानि चैव
मरर्थं तत्र ये मद्घादुकूलानि स्युवीन्यहो माल्यानि सुविचित्राणि यो मह कार्द्द मवति वनानानेपथ्यवस्तूनि पञ्जोपकरणान्यपि मश्रिमालकृतानि चैव

का॰उ॰
८६

त्रमं स्वस्वैवं घंपराङ्मुखात्तत्रं गतेदिशाम्यहं। मदाकु: स्मारकं ज्ञानंमदाङ्करतिनिर्मलं स्वात्मारामंमदाङ्कश्चतत्तत्रं गतेदिशाम्यहं। जगन्मंगलम्प्ये
त्रयरमामणिकर्णिका विपाशापाशमितत्राहंकमभि:पाशितान्याक्षन्। निर्वाणश्राणानेयत्रमात्रापात्रंनचितमेश्च निंदकाननेतन्मेदानसा न
दिवानिशं। भवाम्बुधौ मज्जमानांधेप्राणिन: परिमज्जत: भूत्वैवकर्णधारोऽहमत्र संतारयाम्यहं। सौभाग्यभाग्यभस्मा वो विख्याता मणिकर्णिका द्
णमित्तस्यासर्वस्वमग्रजा। मांतं जाम्यवा। महासमाधिसंपन्नैर्वेदांतप्रतिष्ठितैः। दु:प्राप्योन्यत्र यो मोक्ष: सोत्रापि सुलभ्यते। दीक्षितो विदिवाकीर्ति:
पण्डितोवाप्यपंडित: तुल्योमिमामहं दीक्षामोसंप्राप्य मणिकर्णिकां। यत्तंमोन्यत्र रूपशास्तत्वाप्य मणिकर्णिकां दृष्टा मिलंतमात्रापंडित: दिरसंचि
तं। यदिष्ट्वा दिकृपा प्राप्नि संमार्गो निःश्रेयस: ८८ अविचारं ततदास्येयसर्वस्वं चिरसंचितं शरीरमध्येयत्रिरथसा मणिकर्णिका ८७ त्रिसंध्योपमम
प्यो देवैरिद्रादिकैरपि। पुन:पुनर्विचार्येतिजंतुमात्रेभ्यएवच ८९ निर्वाणलक्ष्मीप्रच्छाभिसदोप मणिकर्णिकं। उक्तिदानमहोस्मा मेवगणास्मा
स्यां मही यत्नी तन्महीरजसा सम्यं त्रिलोक्यापिनचोद्धृहेतः परं लिंगार्चनच्छानमविमुक्तेश्वरं मम तत्रएव्रंसमक्रमत्कृत्वाकृतकृत्यान रोमवेन। सो
यं पाशुपतीसंध्यां कुर्यापशुपतीश्वरे विमुक्तेनधारणात्तत्र पशुपाशैर्नवाध्यते प्रात:संध्यां करोम्येवमदोंकारनिकेतने तत्रैकापि कृतासंध्याम
र्वेयानकर्कृतिनी। वसामिकृत्तिवासे हं संदाप्नतिचतुर्दशि अत्र जागरणं कृत्वा चतुर्दश्यां न गर्भभाक्। एतेश्वरोर्चितोदद्यान्महालोकमुक्ति
त: रत्नै:समर्च्यंत लिंगं स्त्रीरत्नादिलभेन्नर:। पिपृशान्ति संतत्पोप्यहं लिंगे त्रिविष्ट्ये तिष्ठामिसततं भक्तमनोरथसमृद्धये विरजस्कं महापीठंत
त्रसंसेव्य मानवः विरजा जायते नूनं चतुन्नेस्कतोस्क:। महादेवेमहापीठं मम साधकसिद्धिदं तत्पीठदर्शनाद्देवमहापापै: प्रमुच्यते। पित्पाप्ति
प्रदंपीठं वृषभध्वजसंज्ञकं पितृतर्पणात्कृत्वात्रपितृंस्तारयतिदशान। आदिकेशवपीठं हमादिकेशवरूपधृक् १०१ श्वेतद्वीपनयामक्त्वाव्वान राम॰
८६

निवहन्मानात्तत्रैव मंगलापीठेसर्वमंगलदायिनि उपपंचनदंतीर्थेभक्त्वान्संतारयाम्यहं। विंदुमाधवरूपेणाप्यत्राहं वैष्णवान्ननान् नपेपंचनदस्नाना
त्रद्धिधर्मो: परमंपदं। पंचमुद्रेमहापीठेपवीरेश्वरसेवका: तेषांपरमनिर्वाणं कालेनाल्पेनजायते। तत्रसिद्धेश्वरीपीठंचंद्रेश्वरसमीपत: १०५ तत्रसन्निधि
कर्तव्या सिद्धि: षण्मासतो भवेत्। काशूपाचयोगिनीपीठेयोगसिद्धिविधायिनि १०६ सिद्धारूढाठनाथाश्च केनैलब्धा:सुसाधकै:। अनेकानी
ह्रपीठानि संतिकाश्यांपुरेपदे परं धर्मेश्वपीठस्य कानिकृत्कितत्तमा। यत्रामीबालकीराश्च निर्मलज्ञानभाजनेऽप्राहु:सदुपदेशान्मेवातत्रा
तेतिभाषिणा:। एतद्धर्मेश्वरंपीठं त्यजाम्यद्य दिनावधि नकदाचित्तरगितत्वनपोवनमुत्तमं। ममानुग्रहत:कीरीनेतान्पश्यस्व:सुत। दि
व्यविमानमारूढ्यान्तारोमत्तुरुंमहत्। तत्रभुक्त्वादिरंभोगान्ज्ञानंप्राप्यमधरितं इहमुक्तिमवाप्स्यंतित्वसंसर्गादिनिमेला:। इत्युक्त्ववतिदेवे
शेकैलासशिखनोपमं दिव्यंविमानमापन्नंरुद्रकन्यायरिस्कृतं। आरुह्यतेनयानेन दिव्यरूपधरा:खगा:। कैलासमभिसंजग्मुर्धर्मेमा
एच्छतिःमत्ता ११३ इतिश्रीस्कंदपुराणेकाशीखंडे धर्मेश्वराख्यानंनामैकोनाशीतितमोध्याय: स्कंदउवाच कुंभोद्भवततदाश्चर्यंविलो
क्यजगदंविका। उवाचशंभुप्रणाताप्रणतार्तिहरंपरं अंबिकोवाच अस्यपीठस्यमाहात्म्यमहद्देवमहेश्वर तिरश्चामपि यज्ज्ञानंसमा
मोचनं २ अत: प्रभावंविज्ञाय धर्मपीठस्य धूर्जटे। धर्मेश्वरसमीपेहं स्थास्याम्यद्यदिनावधि ३ अत्रलिंगेत्नुयेभक्ता: स्त्रियोवापुरुषास्तु
वातेषामाभीष्टसंसिद्धिसाधयिष्याम्यहंसदा ४ ईश्वरउवाच साधूक्तंत्वयादेविकृतवत्यापरिग्रहे। अस्यहधर्मपीठस्यपनोयेकृतं:सताप
नरूवाविश्वमोक्षकारोविश्वमान्यामराएवहि। येत्वांविश्वभुजामत्रपूजयिष्यंतिमानवा: ६ विश्वेविश्वभुजेविश्वफलिनस्युत्यानिजमघरंनरा
स्त्वदर्चकाश्चात्रभविष्युस्यमलात्मका: ७ मनोरथतृतीयायांमस्तेभक्तिविधास्यति। तन्मनोरथसंसिद्धिर्भवित्रीमदनुमहात्त नारीवापुरुषो

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का॰उ॰

८७

वाधत्व द्भुताचरणाप्रियो मनोरथानिहप्राप्य ज्ञानमंते च लभ्यते देव्युवाच ॥ मनोरथव्रततीयामावृतं किंह्रूथाकथं किंफलं कैःकृतं
नाथकथयैतत्कृपांकुरु ईश्वरउवाच श्रृणु देवि प्रवक्ष्यामि व्रतप्रभवतीरणी। मनोरथव्रतंचैतत् दुर्लभं तु सुतरां पुलोमतनया पूर्वं तेन ताप
नाथकथयैतत्कृपांकुरु ईश्वरउवाच श्रृणुदेविप्रवक्ष्यामि परमं तपः। किंचिन्मनोरथं प्राप्तुं न चापतपसः फलं। अपूपुजत्तत्तो मां सा भक्त्या परमया मुदा। गीतेन सरहस्येन कलकंठी कठीकलेन हि
परमं तपः। किंचिन्मनोरथं प्राप्तुं न चापतपसः फलं। अपूपुजत्ततो मां सा भक्त्या परमया मुदा। गीतेन सरहस्येन कलकंठीकठीकलेन हि
ज्ञानेनानिःसंतुष्टोमदुना मधुरेणाचारुताले न स्वर्गे गाधानृत्यमात्राकलावती प्रोवाच वरं ब्रूहि प्रसन्नोस्मि पुलोमजे। अनेन वसुगीतेन नर्तनं
यालिंगपूजया २५ पुलोमजोवाच यदिप्रसन्नो देवेश तरामो मे मनोरथः। तत्प्रथमहेदेवमहादेवी महाप्रिय सर्वदेवेषु यो मान्यः सर्वे
देवेषु सुरः। पापप्रज्ञकेषु सर्वेषु यः श्रेष्ठः सोस्तु मे पतिः यथाभिलषितं रूपं यथाभिलषितं सुखं। यथाभिलषितं चायुः प्रसन्नो देहि मे भव
प्रसादप्रदत्यामे संगम्याद्वसुविध्या नरातदाचतं देहं यत्कान्यं देहमाप्नुयां सदा वलिंगपूजायां मम भक्तिरनुत्तमा। भव मूसाऽज्ञवहर
ज्ञामरणाहारिणा नव्यं येपि वैध्यं हता मात्रमपीह नाम मम भाति महादेवयातिव्रत्याचया त्वया २१ स्कंदउवाच इमं मनोरथं तरया स्यो
लोभ्याः पुरस्कृतः समाक र्ण्य तां स्थिता प्राह शोविस्मयान्वितः २२ ईश्वरउवाच पुलोमकन्ये मन्येव त्वया कारि मनोरथः। लभ्यसे व्रतं च
यीतम् कुरुष्व जितेंद्रिये २३ मनोरथव्रततीया माघ्ररणो न भविष्यति। तत्प्राप्य मे व्रतं वक्ष्ये तद्विधेहि मयोदितं। तेन व्रतेन चीर्णेन महासौभाग्य
देनत अवश्यं भविता बाले तव चैव मनोरथः २५ पुलोमकन्योवाच कस्मात्पवारिशं प्रभो प्राणतप्राणि सर्वदा किं नाम व्रतकभक्तिः कापूज्या
तत्रदेवता कदाचन द्विधातव्यमितिकर्तव्यताचका कृत्या कार्यं शिवोवाच तां तु प्राणजगाम सह २७ ईश्वरउवाच मनोरथव्रततीया यां व्रतमौलं राम॰
मितश्शुभं पूज्या विश्वभुजा गौरीभुजविंशतिशालिनी वरदोभयहस्तस्य समाहितस्तः समोदकः। देव्याः पुरस्ताद्व्रतिनावृत्य अशोकविनायकः चैत्रशु

क्लतृतीयां कृत्वा चैव दंतधावनं सायं तनीवनिर्वर्त्यनातितः स्नानुष्ठितक्रियां नियमं चेति गृह्णीयाच्छुचिकोभीजितेंद्रियः संत्यक्त्वा स्वप्नसंस्पर्शः शुचि
क्लतृतीयां कृत्वा चैव दंतधावनं सायं तनीवनिर्वर्त्य नातिनः। विधिहितत्रसाश्रिध्यं मम मनोरथसिद्धये नियमं चेति संगत्यस्वपेदशोकस्य संमन्त्रं प्रात
स्नात्वा मानसः प्रातर्व्रतं चरिष्यामि मातर्विश्वभुजे नघे। विधिहितत्रसाश्रिध्यं मम मनोरथसिद्धये नियमं चेति संगत्य स्वपेदशोकसंमन्त्रं प्रात
स्नात्वामानसः प्रातर्व्रतं चरिष्यामि मातर्विश्वभुजेनघे। शोवमावमनंकृत्वा स्वेकाष्टं समारहेत्। अशोक कल्पकृत्स्य प्रभुं सर्वशोकनिशांतनं नित्यं ततं च निःसाध
फलमाप मेधा वा विधायावत्पूर्वकं विधिं शौचमाचमनं कृत्वा स्वेकाष्टं समाहरेत्। अशोकविनायकं प्रजपेद्घृतपूरान्निवेद्य चानतो चैये द्विश्वभुजामशोककु
विधिवद्धिधिवेदिवरः स्नात्वा शुद्धांबरः सायं गौरीपूजां समाचरेत् आदौविनायकं प्रजपेद्घृतपूरान्निवेद्यचानतो चैयेद्विश्वभुजामशोककु
सुमैः सुमैः अशोकवर्तिनैवेद्यैर्धूपैश्चाग्रुहसंभवैः कुंकुमेनानुलिप्याथ देवी कभक्तं ततश्चरेत्। अशोकवर्तिमहितैर्घृतपूरैर्मनोहरैः। एवं चै
स्तुमे स्तुमैः अशोकवर्त्तिनैवेद्यैर्धूपैश्चाग्रुहसंभवैः ... तृतीयाः स्वव्रतं चरेत्। क्रमेणास्तकाष्टानि कथयामि तवानघे ३९ आनुलेपनं च
त्वत्तीयां व्यानीतां या पुलोमजे ३८ राधास्फिालगुनांता सुत्तीयास्वव्रतं चरेत्। क्रमेणास्तकाष्टानि कथयामि तवानघे ३९ आनुलेपनं च
फलानि कुसुमानि तथैव च। नैवेद्यानि गजास्यस्य देव्याश्चापि शुभव्रते आन्नानि चैकत्तकस्यश्च तानि फलाप्रायै। जंबुद्रपामार्गखदिरजानी
चूतकदंबकं प्रक्षोदुंबरवार्जूरीबीजपूरीसदाडिमी। दंतकाष्ठाद्युपाणेतेव्रतिनः समुदाहृताः। सिंदूरीगुरुकस्तूरीचंदनं रक्तचंदनं। गोरोचना
देवदारुपद्माक्षं च निशाक्षपं श्रीत्यानुलेपनदालेपचकर्दमसंभवं। सर्वेषामप्यलाभे वप्र शास्तोयचाकर्दमः कस्तूरिकायाद्वौ भागौ द्वौ भागौ
कुंकुमस्य च चंदनस्य त्रयो भागाः शशिनस्त्वेक एव हि यक्षकर्दम इत्येष समस्तसुरवल्लभः। आनुलिप्याथ कुसुमैश्चर्चयेद्भाचिताम्यपि पार
लामल्लिका पद्मकेतकी करवीरकैः। उत्पलैराजचंपैश्चनघावतैश्चजातिभिः कुमारीभिः कर्णिकारैरलाभेन च्छदैः सहासुगंधिभिः प्रसूनैर्यैः ह
वीलाभेपि पूजयेत् कर्मोदधिभक्तं च सत्चूतरसमंडकाः फेणिकावरकाश्चैव पायसं चमशर्करा समुद्गं सद्यतं भक्तं कांतिकेविनिवेदयेत्। इंडे
रिका श्वलाडुकामाघेलं पसिकासुभा मुष्टिका शर्करागर्भाः सर्पिषा परिसाधिताः। निवेद्याः फाल्गुने देव्यै साधविघ्नजितास्तरा निवेद्येयघन्न

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

हिएकभक्तेपितत्स्मृतिं। अन्यनिवेशसंभूतोमंजुजानीनापरेदंध: ५१ प्रतिमासंतत्तीमासि वमानाध्यववत्सरं। व्रतसंपूर्णतायेकुर्यात्तत्रोद्यापनं
समर्चनं ५२ जातवेदसमंत्रेणातिलाज्यद्रविणेनच। प्राजमष्टाधिकंहोमंकारयेद्बुधिनाव्रती संदेवनत्रैषष्ठोक्नासदानतेन्तद्भोजनं। नक्त
एवहिहोमोपिनक्तएवक्तमापनं गृहाणपूजामभक्त्यामानविघ्नजितासहानमोस्तुते विघ्नभुजेपरमाप्नुमनोरथं नमोविघ्नहृते तुभ्यंनम
आशाविनायकाय विघ्नभुजपासार्धमर्घ्यंहिमनोरथं एतौमंत्रौसमुच्चार्यपूज्योगौरीविनायकौ। व्रतत्रमापनेस्या: पंचकंतत्रलिकान्वित: उ
पधान्यासमायुक्तोरीपीदर्पणसंयुत: आचार्यंचसपत्नीकंपर्यंकोपवेश्यच व्रतीसंपूजयेद्वस्त्रै: कर्णकर्णविभूषणै:। स्रगंधचंदनैर्माल्यैर्दि
णाभिर्मुदान्वित: सुवर्णस्य पृथिवीं गांचव्रतस्यपरिपूर्णतेऽतिथीयपभोगवस्त्रं निष्कत्रोपानत्कामंडलं मनोरथतृतीयायां व्रतमेतन्मयाकृतं न्यूनाति
रिक्तं संपूर्णमिति तस्तु भवद्गिरा इत्याचार्यसमाद्दृष्ट्वातथेत्युक्तस्ततिनवो आसीमांतामनुब्रजपदत्वान्येभ्योविप्रेभ्य: दक्षिणा: नक्तंसमादरेणोष्य:सार्धं
प्रीतमानव:। प्रातश्चाद्ब्राह्मणान्संभोज्यचतुरष्टौकुमारकान् अभ्यर्च्यगंधमाल्याद्यैर्द्वादशयिकुमारिका:। एवंसंपूर्णतांयातिव्रतमेतत्सुनिर्मलं का
र्यामनोरथावाह्येसर्वैरेतद्व्रतंशुभापत्नीमनोरमांकुर्यान्मनोवृत्यनुसारिणीं ६५ नारीणांदु:खसंसारसागरस्यपतिप्रतिव्रतां। कुर्वन्नेतद्व्रतंवर्ष
कुमार:प्राप्नुयात्स्फुरं ६६ कुमारीपतिमाप्नोतिस्वाद्यंसर्वगुणाधिकं। सुवासिनीलभेत्पुत्रान्पत्यु: सौख्यमखंडितं दुर्भगासुभगास्याच्चधनाढ्यास्या
द्दरिद्रिणी। विधवापिनवैधव्यंपुनराप्नोतिकुत्रचित् गर्भिणीचशुभंपुत्रंलभतेसुचिरायुषं ब्राह्मणोलभतेविद्यांसर्वसौभाग्यदायिनीं राज्यभ्रष्टो
लभेद्राज्यंवणिग्लाभंचनिरंतरं। चिंतितंलभतेस्वर्गंव्रतस्यास्यनिषेवणात् धर्मार्थीधर्ममाप्नोतिधनार्थीधनमाप्नुयात्। कामीकामानवाप्नो राम
ति मोक्षार्थीमोक्षमाप्नुयात् योयोमनोरथोयस्यसतंतंविंदतेध्रुवं। मनोरथतृतीयायांव्रतस्यवरणाद्भुतं स्कंदउवाच इत्थंनिशम्यशिवत:

शिवासुतउवाच मानसापुन:पप्रच्छविघ्नेशंप्रबद्धकरसंपुटा। अन्यत्रमेव्रतंवैतत्करिष्यतिसदाशिव। तेकथंदृक्पथायिष्यतिमातथाशाविनायकं ७४ शि
वउवाच साधुपृष्टंत्वयादेवि सर्वसंदेहभंजनि निवारणायास्यासमर्च्यात्वविघ्नेप्रत्यक्षरूपिणी। आशाविघ्नजितासार्धंसर्वाशापूर्तिकारिणी।
हारिणानित्यंविघ्नानांममचैत्रशुभार्थिनी। क्षिप्रमागमिष्यत्याचनत्वाद्दूरंगतानपिकृतकृत्यान्विधायाथचिंतितैस्तुमनोरथै: ७७ अन्य
त्रव्रतिभिर्विघ्नेकांचनाप्रतिमातथापि चकुंकुमलकाद्यैर्व्याकार्याविघ्नहृत्तोपिच आचार्यायव्रतादद्याद्यैतांतेप्रतिमाद्वयं सहकृतेव्रते
चाप्यमित्रकृतकृत्योव्रतीभवेत् तत: पुलोमजारेविघ्नकृत्तेतद्व्रतमुत्तमं। कृत्वामनोरथंप्रापमघवाभिवांछितंहृदि अहंधत्वावमिष्टोपिहृ
श्रा:त्रिस्तुसूमपापस्तुनीत्वोन्नानयाहात्वध्रुव:प्राप्तोगजोत्तम: ८१ सुनीतेर्दुर्भगत्वंचपुनरस्माव्रताकृतं। चतुर्भुज:पमि:प्राप्त:क्षीरनीरधि
जन्मना ८२ किंवहूक्तेनसुश्रोणिकृतयेनव्रतंत्विदं व्रतानितेनसर्वाणिकृतानिव्रतिनाध्रुवं स्कंत्वाधीमान्कथांपुण्यपापुनस्कदमानकश्रु
भवुद्धिमवाप्नोतिपापैरपिविमुच्यते ८४ इतिश्रीस्कंदपुराणेकाशीखंडेधर्मेश्वराख्यानेविघ्नभुजाशाविनायकप्रसंसमनोरथप्राप्ती
पाख्यानंनामाशीतितमोध्याय: अगस्त्यउवाच धर्मतीर्थस्यमाहात्म्यंकीदृग्स्वेननंभुना। स्कंदस्वेवीसमाख्यातंतत्तराख्यादिकृपांकुरु १
स्कंदउवाच विंध्योन्नतिहरात्वाशिधर्मतीर्थसमुद्भवं। आकर्णयमहाप्राज्ञमपहारेवेनभाषितं २ हत्पद्व्रतारिर्ब्रह्महत्यामवाप
कान्। अनुतप्तोथमप्रष्ठप्रामश्रिन्वपुरोहितं ३ बृहस्पतिरुवाच यदित्वरेवराजेमाव्रतस्यहत्याकृतस्पृशान्। अपानुत्तस्तत्सुघाहिकाश्री
विघ्नेशपालितां नान्यत्किंचित्कुचिदृष्टंब्रह्महत्यामहौषधं। राजधानीपरित्यज्यत्त्वकविघ्नेशपूरित:पुरा भेरवसापिहत्ताग्रादमतद्वेष
संश्रि:। यत्रानंदवनेतत्रदृष्टत्रशात्राव्रजद्भुते सीमानमपिसंप्राप्यशक्रानंदवनस्पहि। ब्रह्महत्यापलायेतवेपमानानिरास्त्रमा अन्येषाम

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का॰ उ॰

८९

पिपापानां महापापन्तुषामपि॥ नाशापित्रापरी काशी विश्वेशसमधिष्ठिता महोपातकतो मुक्तिः काश्यामेव शन्तिकृतो। महासंसारतो मुक्तिः का
श्यामेव न वान्यतः ८९ निर्वाणनगरी काशी काशी सर्वाघसंघहृत्। विश्वेशितुः प्रिया काशी द्यौः काशीसदृशी न हि ब्रह्महत्याभयं यस्य यस्य सं
सारतो भयं। ज्ञातविनेन नत्या त्या काशिका मुक्तिकाशिका जंतूनां कर्मबीजानां यत्र देहविसर्जनेन जातु चित्प्ररोहो स्ति हरच्छायामुषां
ना काशी प्राप्य हत्वारिं त्रहत्यापनुत्तये समाराध्य यविश्वेशं विश्वमुक्तिप्रदायकं बृहस्पतेरिति वचो निशम्यास्तसहस्रदृक्। आपद्य नतं काशी
महापातकघातकां स्नात्वोत्तरवहायां च धर्मेशं परितः स्थितः। आराधयन्महादेवं ब्रह्महत्यापनुत्तये महारुद्रजपासक्तः सत्रेमाश्वाश्विलोच
नोऽस्पर्शलिंगमध्यस्थस्वभासादिपिताबरं पुनरुच्चावदेदेवैरुद्रसूक्तैरनेकधा। विनिःक्रम्य ततो लिंगाद्विभूयभवो वदत्। शचीपते प्रम
न्नोऽस्मि वरं वरय सुव्रत। किं देयं तु तमाख्याहि धर्मपीठकृतास्पद श्रुत्वेति देवदेवस्य सप्रेमवचनं हरिः। सर्वज्ञं कीर्तिविदितं तमुवाचेति वृत्रहा। तत
स्तद्रूपपापनुत्त्यो धर्मपीठनिषेवणात्। निःपापस्तीर्थतत्त्वेशोत्र स्नातो हि देहिताब्रवीत् तत्त्वेद्रः स्नानमात्रेण दिव्यगंधाभवत्क्षणात्। अवापचरमं च वा
कं प्राकं नीशातयाष्टिकी ततः अस्वर्गमहेन्द्र ह्यामुनयो नारदादयाः। परिस्तस्तुर्महायुक्ता धाम्नेतीर्थमहारिणि। अतर्पयन्पितृन्देवान्व्याकः आर्द्धी
स्त्रहृया। धर्मशं स्नात्वापयामासस्तत्रार्थीवृभ तेर्घटैः ततः प्रभृति तत्तीर्थं धर्माधुरिति विश्रुतं। ब्रह्महत्यापरिभावमाना मद्भक्तेर्यत्फलं नापरं यत्फले
तीर्थानस्य स्नानेन परिकीर्त्यते। सहस्रगुणितं तेन तस्मादुर्मी फलस्नानमात्रतः गंगाद्वारे कुरुक्षेत्रे गंगासागरसंगमे। यत्फलं लभते मर्त्यो धर्मो
तीर्थानस्य स्नानेन परिकीर्त्यते। सहस्रगुणितं तेन तस्माद्धर्मी फलस्नानमात्रतः गंगाद्वारे कुरुक्षेत्रे गंगासागरसंगमे। यत्फलं लभते मर्त्यो धर्मेती राम॰
र्थेतरामृयात् २६ नर्मदायां सरस्वत्यां गोमत्यां सिंहगे गुरौ। स्नात्वा यत्फलमाप्नोति धर्मकूपेत्तदाप्नुयात् २७ मानसे पुष्करे चैव द्वारिकेसागरे ८९
तथा। तीर्थे स्नात्वा फलं यत्स्यात्तत्स्याद्धर्मजलाशये कार्त्तिक्यां स्करक्षेत्रे च अंगौरी महाह्रदे। शंखोद्धारे हरिदिने यत्फलं तत्फलं त्विह तीर्थद्वयेश

तीर्हंतसिस्नात्वा स्नान्यितरो नत्वा नगयायां धर्मकूपे वा पिंडनिवापणाश्यपा पितामहसमीपे वा धर्मेशस्याग्रतः यावा। फलोच धर्मकूपे च माघंतिस्र
पिता महाः धर्मकूपे नराः स्नात्वा परितर्प्य पितामहान् गमयं गत्वा किमधिकं कर्त्तां पितृमुदावहं मघामपायां त्रास्तुः पिंडदानैः पितामहाः ध
मैतीर्थे तथैव स्तुतन्नर्मस्त्रं तैनैव वा धिकं ते धन्याः पितृभक्ताः स्तेषां गीतां हे: पितामहाः पैत्रादृणादुमताः धर्मे लिङ्गृतीर्थे कृताः सुतैः तत्तीर्थसम
मा वन निःपापो भूत्क्षणेनच। प्राप्य देवदेवेश मिंद्रो गारमरावती अपारो महिमा तस्य धर्मतीर्थस्य कुंभज। तत्कूपे स्वं निधिस्त्यापिश्राद्धदान
फलं भवेत् तत्रापिका किशी मात्रपठेत्स्यित्तमुदे नरः। अक्षय्यफलमाप्नोति धर्मपीठप्रभावतः तत्रयो भोजयेद्विप्रान्स्यति नो थतपस्विनः। शिव
ठस्विकैछलभेत्सोथवा तपोय फलं स्फुटं प्राप्यामरावती शक्रस्ततो दिविमहं पुरः। धर्मपीठस्य माहात्म्यं महत्काश्यामवर्णयत् आगत्य पु
नरापत्रशं भोगान्तं दृकानेने। मुनिवृंदारकैः सार्धं लिंगमस्थापयन्नृहरिः तारकेशात्पश्चिमतः इंद्रेश्वरमिती रितं तस्य संदर्शनात्सुम्नामेद्रलोको
नहरतः तद्दक्षिणे शचीशश्च स्वयं शच्याः प्रतिष्ठितः। शचीशार्च्चनतः स्त्रीणां सौभाग्यमनुलं भवेत् ४२ तत्समीपे स्थिरं भेशो बङ्गसेवम्
मद्धिरः। इंदेश्वरस्य परितो लोकपालेश्वरोपरः ४३ तदर्चनात्प्रसीदंति लोकपालाः समहृदिः। धर्मेशात्पश्चिमाशायां धरणीशः प्रकीर्तितः
तद्दर्शनेन धैर्यं स्याद्राज्यं राज्ये कुलादिषु। धर्मेशाद्दक्षिणे पद्मं पंत तत्वेशास्वंपर नरैः तत्वज्ञानं प्रवर्त्तेत तल्लिंगस्य समर्चनात्। धर्मेशात्सर्वे
दिग्भागे वैराग्येशं समर्चयेत निवृत्तिश्चेतसश्चास्य लिंगस्पर्शनादपि। ज्ञानेश्वरं तथेशान्यां ज्ञानदं सर्वदेहिनां ऐश्वर्येशमुदीच्यां च लिं
गाद्धमैश्वर्यादुभात्। तद्दर्शनाइवेन्द्रे राणामैश्वर्य मनसेप्सितं पंचवक्त्रस्यरूपाणि लिंगान्येतानि कुंभज। एतान्यो वीक्ष्यसंसेव्य नरः प्राप्नोति शो
भांतं अन्यत्तत्रेव मद्दनेतरा स्वपिमुनेभ्याद्। पद्भ्युत्वापि न नो घोरे संसाराद्धौ नमज्जति कहं वशिष्ठस्तनो नाम विंध्यपादो महानिहासमस्य पु

Indira Gandhi National Centre for the Arts

का०उ०

८०

त्रत्तत्रासीदुईमोनाम पार्थिवः पितर्युपरते नान्यसंप्राप्य विनिर्जितेंद्रियः होत्पुरंधीः प्रथमं पौराणां काम्यमनोहितः आसाधवः प्रिमाणस्य सा
ध्रुवो प्रियया तां प्रभुः असंख्यानूद्दंडपांचक्रे स्वेषां सीमारा प्रभुवः सदैव मगमाशालः सीभन्नम गपुसंगतः विवासिताः स्वविषमात्रे नसम्म
तिशायिनः धर्माधिकारिणः श्रद्धावान्नाः कारदीकृताः परदारेषु सत्कृष्टः स्वरारे ष्वपनाप्रभुवः आनर्चजातु चिन्नैव देवोउः स्वानकारिणो
हारिणो सर्वपापानां सर्वदा वांछितदायिनो ५६ सर्वर्षां तु गतीसाणो श्री कंठ श्रीपती पती सप्रनास्तिक गहितो धर्मको नारिवापरः ५७ उर्द्दमो
नामभूपालो नृपापाः कोउरण्वहिः समर्कचिन्मगसुभिः पार्पर्द्धिव्यसनातुरः सार्धं विविधारण्यानी गष्टिपृष्ठानु गोहमी एकाकी रेवयमो
नउर्द्दमः सोऽवनीपतिः धन्वी तुरंगमारूढो विशालानंरकाननां सविलोक्याथ सर्वत्रापारपानव केशिनः स ब्रांपो स्वस्तविहाराणाम प्र
मत्वाभवत् सुगंधिन सुगंधेन सुशीतेन समीरेन स्वामुना त्वरां संवीजितो राजा पथ्यव्यजनैष्कुलैः केवलं मध्यामात स्वतवरीनव्यपा
व्रजत आजन्म जनितः खेदो निर्गान्तहृन्नैत्राणात मध्येवनं सवापस्य त्रामारं चं वितांवरं महारलशलाकानां रम्यामेकमिवाकरं प्र
यावरूढान्तरगात्मभूपालो तिविस्मितः धर्मं शर्मं उपदृष्टाप्य तत्रात्मानि प्रशाशं सह धन्यो स्म्यहप्रासं न्तोस्मि धन्ये मे धविलोचने धन्य मघ
तनंचाहं यदेप श्यामि मा भुवां पुनर्निर्निरवात्मानं धर्मपीठप्रभावतः छिन्नाऽद्भुतेन संसर्गात्यक्तसद्गुनसंगमं जेन्द्रगाकर्मकूठपत्नापीडन
याति पराहारपरदृष्यापहत्यास्तुरवमानितं अधयावत्समृगतं दृष्ट्वा सन्मालमेधसः धर्मस्य नानी दृश्यानि यदृष्टा निन्द्रकुत्र चिंता एवंच
ऊविनिघस्त्वनत्वाधीनमप्यविभु आरुह्याश्वं ययौ राजा उर्द्दमो विषयं स्वकं नतो माया नस्मा दूर मक्र मायातान्विरंगजान् नवीनान्यपीनि
वाल्प सौरभ्या पि समा क्रमतः व्रात्यांश्चनम स्कृत्य नेभ्योदन्नाः प्रदाप्य पुत्रेराज्यं समारोप्य प्रजाधर्मनिवेश्य चापरिहंसुर्चरंतुर्हन्सा धु

राम०

८०

श्चपतोप्यच ७४ हारानपि पारित्यज्य विषये षुप राप्नुवे: समागच्छद्भमेकार्क काशी प्रेमोविकाशिनी ७५ धर्मेश्वरं समाश्च कालान्निर्वा
णामाप्नवान् धर्मेशदर्शनान्नित्यं तत्प्रभृतः सदुर्द्दमः वभवद्भिमनाः प्रंह प्रांतेमोत्तंच लब्धवान् ७६ धर्मेशमोहात्म्यं मयास्वल्पं निरूपि
तं धर्मपीठस्य माहात्म्यं सम्यक्कोवेद कुभजा ७७ धर्मेश्वराख्यानं पः श्रोष्यति नरोत्तमः आजन्मसंचितात्पापात्समुक्तो भवति क्षणात्
श्राद्धकाले विशेषेण धर्मेशाख्यानमुत्तमं श्रावयेद्बाह्मणाधीमान्पितॄणां प्रीतिकारणं धर्माख्यानमिदं श्रद्धावन्त्पि हृष्टचित्तः सुधीः स
वपापैर्विनिर्मुक्तो गच्छति शिवमंदिरं ७९ इति श्री स्कंदपुराणे काशीखंडे धर्मेश्वराख्यानं नामैकाशीतितमोऽध्यायः पार्वत्युवाच वीरे
श्वरस्य महेशान स्य ते महिमा महान् यत्र सिद्धिं परां पेदुस्तत्र सिद्धाः परः शताः १ कथमाविर्भवत्तस्य काश्यां लिंगवास्य तउ आश्रुत्वा
स्य महेशान न्मुसते महिमामहान् परां सिद्धिं परां पेदु स्तत्र सिद्धाः परः शताः १ कथमाविर्भवत्स्यक्रांत्यापिनरः पुण्यं प्राप्नोति विपुलं शिवे आसी
द्वृषस्पैकृतेन्मे ब्रूहि जगत्पते १ महेश्वर उवाच निशामय महादेवि वीरेशाविर्भवं परं यं श्रुत्वापि नरः पुण्यं प्राप्नोति विपुलं शिवे आसी
दमित्र जिन्नाम राजा पुरंजयः धार्मिकः सत्त्वसंपन्नः प्रजानां जनतत्परः यशोधनो वसन्न्यश्चास्तु धीर्ब्राह्मणसेवतः सदैवाव भय्यस्नान
पराहिक्रिन्त शिरोरुहः विनीतो नातिसंपन्नः कुशलः सर्वकर्मसु विद्याद्विः पार दृश्वा च गुणवान्त गुणवत्सलः कृतज्ञो मधुरालापः पाप
कर्मपराङ्मुखः सत्यवाक् शुचिनिलयः स्वल्पवाक्यविजितेंद्रियः धर्मार्थेयिनतको शश्च समृद्धवलवाहनः सुभाष्य स्वल्परूपश्च स्वमेधाः स
कर्मपराङ्मुखः सत्यवा कूप्रोचिनिलयः स्वत्वा विजितेन्द्रियः धर्मार्थ्यैधितकोशश्च समृद्धवलवाहनः सुभाष्य स्वल्पप्रश्च सुमेधाः स
प्रजाः श्रायः ८ स्थैर्यधार्यसमापन्नो रेश कालविचक्षणः मान्यमानप्रदो नित्यं सर्वदूषणवर्जितः वासुदेवांघ्रियुगले चेतो येन निधापितः चक्राण
त्यं निर्द्वंद्वं विषयेति विवर्जितं अलेख्यशासनः श्रीमान्निष्ठु भक्तिपरायणः अभुनक्प्रचुरान्भोगान्संमतान्द्विज सान्त्वनात् हरेरायतनास्य
च्छ: प्रतिमो धं परेपरे तस्य नाऽन्यैम मसवन्महाभाग्य निधेः शिवे गोविंद गोपाल गोपीजनमनोहर गरुडध्वज केशव गुणातीत गुणाढ्य गरुडध्वज केशिह

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

८०

का॰उ॰
८८

कैटभाराते कंसारे कमलापते। हृषीकेश वकंजाक्ष कालीनागभयनाशन पुरुषोत्तम पापारे पुंडरीकविलोचन। पीतकौशेयवसन पद्म
नाभ पद्मालय जनार्दन जगन्नाथ जाह्नवीजलजन्मभूः। जन्मिनां जन्महर गजेंद्रगाघनाशन श्रीवत्सवक्षः श्रीकांत श्रीकर श्रेयसां निधे।
श्रीरंग शार्ङ्गकोदंड शौरे शीतांशुलोचन दैत्यारे दानवाराते दामोदर दुरंतक। देवकीहृदयानंद यदुश्रेष्ठ केशव राम विष्णो वैकुंठ निलयनारायण विष
ष्टरश्रवः। विष्वक्सेन विराधारे वनमालिन्नघप्रिय त्रिविक्रम त्रिलोकीश वकृपा गोचरतु मेऽद्य। इत्यादीनि पवित्राणि नामानि प्रतिमंदिरं सर्वेह
ड्बालगोपालवदनोदीरितानि तु। श्रूयंते यत्र कुत्रापि रम्याणि मधविद्विषः सुरस्त्री कानना न्येव विलोक्यंते गृहे गृहे पवित्राणि विचित्राणि
चरित्राणि द्विजापतेः साधुभित्तिषु दृश्यंते चित्रकैर्निर्मितानि तु। कृते हरिकथामात्रान्न्या वार्त्ता निशाम्यते हरिराराध्यते हरिनामाश
धारिणः। तस्योपाज्ञोभयाद्याधेरराप सुखचारिणः २४ नमत्स्या नैवकश्चवान्वराहाश्चकेनचित्। हन्यंते क्वापि तद्गीत्या मत्स्यमांसाशिनापि वै
२५ अप्युक्तानशयाम्यस्य राष्ट्रे मित्रजितः क्वचित्। स्नानपानं न कुर्वंति संप्राप्य हरिवासरं पशवोपि त्यजंत्याहारं परित्यक्तेपहरेर्दिनो। उपोषणपराज्ञाता
अन्येषां का कथा नृणां महामहोत्सवः सर्वैः पुरीकाभिर्वितन्यते। तस्मिन्नशासति भुवं संप्राप्ते हरिवासरे संवत्सरं श्रोतृमात्रस्य राज्ञो मित्रजितः
हितो। यो विष्णुभक्तिरहितः प्राणोपि धनैरपि अर्पितात्र पितृद्वाराष्ट्रे श्रीरथचक्रांकधारिणः। संप्राप्य वेश्म वीरे द्वारिता द्दृव संभवः शुभानि
यानि यानि कर्माणि क्रियंते तु दिने जनैः। वासुदेवे समर्प्यंते तानि तैः फललिप्सुभिः विना मुकुंदं गोविंदं परमानंदमच्युतं नान्यो जप्येत मन्येत नभ
ज्येत जनैः क्वचित् कृष्णगवपरोदेवः कृष्ण एव परागतिः। कृष्णमेव परे वध्नंतस्यासीद्देवतापतेः एवं तस्मिन्महीपाले राज्यं सम्यक् प्रशासति। एक
दा नारदः श्रीमान् संदिदृक्षुः समाययौ राज्ञा समर्चितः सोयमधुपर्कविधानतः रोवरो यामासतमपि मित्रजितं नृपं ३५ नारद उवाच धन्यो राम

८८

भिक्तत्कृत्यो सिमान्योप्यस्ति दिवौकसां गर्वभंतेषु गोविंदं परिपश्यन्विशांपते यो वै सपुरुषो विष्णुर्मे चित्तपुरुषो हरिः। यो तरात्मास्य जगतः
कर्त्ता ह जीवितविभुः तन्मयपश्यतो विश्वं तत्वभूपालसत्तमादर्शनं प्राप्य शुभदेशु चित्तमगमत्परं ३८ एक एव हि संसारे त्वसारे ह्यन्यभंगुरो कम
लाकांतपादाब्जभक्तिर्माधवोखिलेश्वरः ३९ परित्यज्य हि यः सर्वं विष्णुमेकं सदा भजेत्। स एव धन्यो भजते नेतत्परसाधनः। सर्वे देवाविहि हृषीकेशो हृषीकाणि
च्युतमेकं समाश्रयेत वविचेतसि सर्वत्र यस्यदेवो जनार्दनः। स एव सर्वदा वैधानरूपी जनार्दनः निर्व्याजो प्रणिधानेन नश्य + यस्य पक्षेपगतान्यहो। म
यवस्त्र यमाप्नोति त्वं त्वत्स्त्री तीव चंचले यौवनं धनमायुष्यं पद्मिनीजलबिंदुवत्। अतीव चपलं ज्ञात्वा + + लयित्वा प्रियः पति पुरुषोत्तमं तो कोनभावाह
हूयत्तले अनयाविभक्त्यातमंतुष्टिं यमानसः। उपकर्तुं मनाच्छ्यात्मिन्नशाम यपभूपते बाला विद्याधरस्तस्य नाम्ना मपल्मायधनी क्रीडंती पितृराकृष्टहा
कंकालकेतुना कपालकेतुपुत्रेणा हा रानवेनवलीयसा। आगामिन्या तीत पायान्तस्याः पाणिग्रहः किल पाताले चंपकावत्यां नगर्यां तास्ति सा ततो हाकेशा
न मा गच्छंतं पाहं साक्षं नेत्रया दृष्टः प्राणप्रियेत्ता प्रोषयातस्त्वं निशामय। त्वस्वद्दिन्भु निम्बेष्व गंधमाय्येनशैलतः बालक्रीडनकामं तं मोहयित्वा निनाय
सः। कंकालकेतुर्दुष्टोदुर्जयोन्यासुराघातनः मः स्वत्रिशूलघातेन भ्रियतेनान्य आयुधो। जगत्य यत्कुलीक्रूलाहूत्यनिद्राय त्र विनिर्भयः यस्त्विं
पि कृतान्तो मीह त्वमं दुष्टदानवं मा दैन त्रिशूलेन न पेद्भवद्भवन्मर। यस्त्रैपरत्रापि चिकीर्षुः स्वं तत्त्वमंगुष्ठदान वादा तम याषिहि वने हि त्वा भगवत्यामहास्तुने
विष्णुभक्तो पुवंप्ययो मासु त्रित्वाय हिरोप्यति। आत्मनीमानि थियम्यात हाकंक्षप्यतां व्रजेत तथा निमित्रमात्रं त्वं भव यत्नं समाचर। इति तद्वचनाद्राजन्विष्णु
भक्तिपरायणः ५५ उवान चापि धीमंतं त्वामनुप्राप्तवान्हं तितेच्छकार्यं सिद्धो त्वं हत्वा तं दुष्टदानवं ५६ आनयाशु महादाहे श्रुमामं नयसाधिनो। सा उ
विद्याधरी जीवंद्विलोकयत्वानरेश्वर पार्वतीवचनाद्दुष्टं घातयिष्यत्या मलतः इति नारदवाक्यं स निशम्यामित्रजिन्नृपः अनन्यो त्कलिको जातो विद्याध

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का॰उ॰
९३

रस्तुतांप्रति। उपायं चापि पप्रच्छ गंतुं तां चंपकावतीं नारदेन पुनः प्रोक्तः महाराज गिरिराजस्य सर्पाणां सप्तेव मासा धृत्वा मा दिवमेनं प भवान् स्वपि
मोत्तस्थः कल्प वृक्षं रथ स्थितं। तत्र दिव्यांगनाका चिद्दिव्य पर्यंकस्थिता वीणां मासा मध्य पुत्री गांधारी च ग्रासस्य निर्मुक्तं पत्र मिविहितं येन सुभं बाधम
भेतरं स एव भंक्ते तत्र ध्यं विधिमत्वा निमंत्रितः। गांधा सा मा मांसं नीय सरघां सम महीरुहा सपर्यं कात्वा। गास्वेव मध्येमिं कंप्वेश्यति। भवानप्य विशकंच
ततः सोतां स्म हा गीवे तामनुव्रजन् ठ हिंप्र प्रपन्नावाराहमासकं वनात्तो तोदू स्म स्थिपाता। तेन गंगां चंपकावतीं महामनोहरां राजन्न्याहितां बालमातपा। इत्यस्क
नर्हितीरे विस्तृतन्तुर्मुखनेदृतः राज्ञाप्यपवं समासाद्य पथोक्तं परिलद्रूप्य। विवेशांतः समुद्रं च नगरीं मास सारद्ता सा श्यविद्याधरी बाला नेत्र प्रांशु ताकिं
कृता। तेन भाजा त्रिजगती सौंदर्यश्री विविकिका पाताले देवतेयं काम मनेत्रोत्सवा मम्बिका। निरगा पिमध स्व दृष्ट्रा स्तृषः सुचिर विलक्ष्णा। कुरुराड
भयाद्वेषा कांतिश्चाद्भूतसी। किमु। योषिद्रूपं समाश्रित्या तिष्ठते त्रांकुतो भया इत्थं चक्रगांता निर्वर्णयन् सरीजगात्र द्रेति कं। सा विलोकायत बालानि
तरां मधुराकृतिं विशालोरस्थलं तल प्रलंवस्तनसीत्र वृत्तं। प्रांशुवक्त्रां कस्तुभमप्यंजद्दप्य विराजितं ७२ हीनामाचारसुधास्रधौत हद्यावलिं। भवा
नी भक्तिवीजोत्थं भद्ररूपाकृतिं ७३ मनोरथफलैः स्वर्णमासीद्दृष्टतनूरुहा सोलायर्य कात्संज्य पश्चात्राननकंधरा वेपथुं वपरि मध्य बाला प्रोवाच भूपति
कस्त्वमत्र कृतांतस्य भवनं मधुराकृते प्राप्तो मंद भाग्य पापाश्च्युतो पि त्रिनिर्धय न्यायवन्न्यायातिस्म भगसकठोरतराकृतिः। अतिपापो कुलीकृतस्त्रिजो
कीदानवो मुहुः। कंकाल केतुर्दैत्येंद्र स्तव वध्यापरहेतिभिः तावद्भुप्रशमाति छशस्त्रागारेत्र गच्छ रे। न मे कन्या व्रतं कुंभसमसमर्थ ठमावरात् आग
मिन्याज्ञ तीया मांपस्थः पाशिपीडनी सच्चिकीर्षति दुष्टमागता पुर्ममशापतः सा तद्भीतिं कुरुष्व बसत्का र्यं भविता चिरं। विद्याधर्ये ति चोक्तः राम॰
मशस्त्रागारे निह्नुव्वत स्थितो वीरो महाबाहुर्दैनवागमने च्छया। अथ सायं समायातो दानवो भीषणाकृतिः त्रिशूलं कलयन्पाणौ सन्योरपि ९२

ममावहा। आगत्य दानवो रोद्रां प्रलयांबुद निस्वनः किंचाधुरी जगारेतिम हाघूर्णितलोचनः। गृहाण मानिरत्नानि दिव्यानि वस्त्रवार्णानि कं
न्या त्वं वपरञ्च त्ते पराणा आहर पेष्यति दासी नाम सुतं धातदृश्या मितवहंसरि अप्सराणां सुरीणां च स्तनवीनां मनोहराणां गंधर्वीणां नरीणां च
किन्नरीणां च किंनरीणां प्रांततनुं ते विद्याधरीणां नागीनां पञ्चिणीनां शतानि सप्त। राक्षसीनां शतान्यष्टौ शतमप्सरसां वरं एतास्ते परिवारिणो
भविष्यंत्यमलाशये। यावत्संपत्ति संभारो दिव्यालानां गेहेषु वै मन्य परिग्रहता प्राप्य तावेनत्त्वमिहेश्वरी। दिव्यान्भोगान्मयासार्धं भोक्ष्यसे मत्परिग्रहात
कहा पाश्वोभविता यस्मिन्नेवा हिको विधिः। त्वदंगसंगसंस्पर्शसुखसंदोहमेदुरः ८९ परानिर्वृतिमाप्स्यामि परश्चोनिकटं यदि। मनो रथा श्चिरमावयोर्मे
हृदि समेधिताः ९० तान्कृतार्थीकरिष्यामि परश्वस्त्वसंगमात्। जित्वा देवान्त्रगोसर्वान्निद्रारिन्म ालोचने त्रैलोक्यैश्वर्यसंपन्नस्त्वां करिष्यामि वे
श्वरी। आधायाके त्रिशूलं स्वेस्व स्थो प्रेतिप्रलप्य सः नस्मांसरसास्वादसमन्वीतसाः। वांस्मरती सा गोपा विद्याधरकुमारिका विज्ञायतंप्रमत्तं
च प्रसुप्तसः नरमांसरसास्वादसमत्तो वीतिप्रं वाति। निर्भयं। आरूपं तनं वरवंसं वीगंसदृशाकृतिः। समाहृपमहाबाहुः सततं मित्रजित्रपः
९६ जहर्षचतगंजिर्वेलाप्य श्याभयहिद्निन्नु। वामपाद प्रहारेणातमानाद्यमनिर्भयः संस्मरेच्छ क्रियां चित्ते जगद्रक्षाभिरागिहरि जगादेति
हरेत्रुष्ठकन्याधर्षणालालस युध्यस्वात्र मयासार्धं नस्तु संहन्म्यहं रिपुं। इति संक्रन्य सेभ्योक्त्वा यमसदनोः सुतः त्रिशूलं दैहिमकं तिप्रावावे
तिमुद्रुर्मुकः। कोपं मत्तुगहंस्यायः कस्यरूपो यदांतकः कत्रापुषावासं त्यक्तो पः प्राप्तो ममगोचरं। मम प्रचंडदोर्दंडकं कं इयन नमः ना
त्यानरोपं भविता किं त्रिशूलेन संहर। माभैर्मे कौतुकं पश्य भक्तोयं ममसाप्रतं कालेन मत्तोमातिनत्वममे वोपदेकितः। हेस्यात्कुंताशु विद्या
द्यातेन तेनोच्छेद नुमृत्युना हृदये निहतो राजा शिलातिकठिनेडुतं। सवक्रिया कृतत्राणाः पीडग्मल्याप सीमपि नावेरकठिनोरस्कलाकारप्र

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

त्युदानुदत्त। अथ कोपवता राज्ञा हतो वक्रे चपेटया। आघूर्णितशिरो भूमौ पतित्वा पुनरुत्थितः। उवाच वचो धैर्यमवष्टभ्य महाबली। १९ दान
व उवाच ज्ञातं नास्त्वं मनुष्योऽसि नरूपेण चतुर्भुजः। आयाधारिछिद्रमासाद्य हंतुं मां दानवांतकः। एकं विधेहि मम के भिद्य दितिं बलवानसि। किं
मेतन्महत्कुलं युध्यस्व त्वं सुधैर्यया। त्वया कपटरूपेण बलिनः कैरभास्यः। न बले न हता। संख्ये। हता एवं छलेन हि। बलिर्यातालं मनयस्ते
न्वामनतां दधत। नरसिंहत्वेन भवता हिरण्यकशिपुर्हतः। त्वया जटिलरूपेण लंकेशो विनिपातितः। गोपालवेशमालंब्य कंसाद्या निहता
स्त्वया। स्त्रीरूपेण हरस्त्वं तु विप्रलब्धस्तु रात्रुस्तु धौम्या यो हो रूपेण भवता शंखचाया निहता बहू। मायाविना मया गण सर्वं मर्मं महत्साधवान्म
त्वोहं विभेम्यद्य यदि शूलं विहास्यसि। अथ वारं त्वमधं नेः किमेभिः कातरो विर्तिः। नतपरूपं मिनिशूलेन त्वं न बाजि धामं हरा। तत्र वशमेव मे
नमर्त्ये व्यमधमातः शरीरिणां। वरं तव शपे मत्तं बलेनापि छलेन वा। रूपं विद्याधरी कन्या न मया दर्षिता सती। साक्षात् श्रीरिव मन्तव्या तेवा
र्थमाहृता मया। इत्युक्त्वा वामरोहंड प्रहारेणातिनिष्ठुरं। निजघान रनोः स्तनं तं शिलोच्चयकंपिना। नृपो वक्षः प्रहारं तं विनिषह्य रणांगणे
नि। लक्ष्मीवक्षोऽभिहृत्तः त्रिशूलं तोलयन्करे निजघान महाबाहुः। सच प्राणान् जहौ क्षणात। ततः तं कं कपालकेतुं मनिहत्य सुरकंपनं वि
द्याधरी प्रपश्यंती प्राह हस्त तन्नरुहं। नारदस्य मुनेर्वाक्यात्त्वयस्तं प्राणा वांछिते कृतं मया कृतज्ञे किंकरवाणि मधुकं नविदाः। कृत्वेति तत्स्य सत्या वा
कं प्राह गंभीरवेतसः। २२ मलयगंधिसुता अद्युपारमते ववी निजप्राणैः पराकृता। किमापं उपसिज्यातो कुलकन्यमहर्षितं इति
बुवत्या कन्यायाः पुनः स्वैरवशो मुनिः। अतर्कितागमः प्राप्तो नारदो देवलोकतः। २३ ततस्तं नृपतः सोत्कृष्टात मुनिसत्तमं। कृते प्रमाणे राम
मुनिना परिविश्रा। णितां द्विषो २४ पाणिग्रहणविधिना निमित्तैर्नारदेनादेत। जगमतं नारदो विष्वक्सेनाः कृतमंगली तया मलया ९३

धिन्या प्रहृतः सो मित्रजिन्नृपः। पुरीं वाराणसीं प्राप्य पौरैर्विहितमंगलो। यद्दीक्षणाद्यपि नारीणां नारकी नैव जायते। गतिमासौनि मेधावीता
पुरीं प्रविशन्नृपः यस्यां पुर्यां प्रवेशं न लभंते वासवादयः। कैवल्यजननि साहि तां पुरीं प्रविशन्नृपः। अपि स्मृत्वा पुरीं यां वै काशीं त्रैलो
क्य कांक्षितां। नरो न लिप्यते पापैस्तां विवेश सभूपतिः। यस्यां पुर्यां प्रविष्टो ना महद्भिरपि पातकैः। नाभिभूयेत काशीं तां प्राविशत्पतिः सापि
विद्याधरी काशीं समृद्धिं वीक्ष्य दूरतः। निर्निदत्स्वर्गलोकं च पातालनगरीमपि प्राप्य मित्रजितं कांतं तथा हृष्टा नमावधूः। यथा दृष्ट्वा प्य
हो काशी परमानंदकेतनं सा कृतार्थमिवात्मानं मन्यमाना मनस्विनी। तेन पत्या वका भूपाव पनो निहितमीयमी सौप्यमित्रजिद्दासाध
पत्नी मलयगंधिनी धर्मप्रधानं संसेव्य कामं प्रायो त्रमंसलवं सीकरात पतिरंज्ञी विष्णुभक्तिपरायणा। रहो विज्ञापयांचक्रे पतिं भक्त्या सुत
र्थिनी १३ राज्ञ्युवाच भूपाभीष्टत्वं या पश्य पृच्छामि महाव्रतं। यच्चरन्त्या भवेद्दूर्ध्वंः पुत्रकामार्थितपरं ३६ राजोवाच देव्यभीष्टत
नीयायां कं यं कीरं भवेद्दूरा कोद्य नातनरत्या विधानं चापि किं फलं नारीपत्यनत्तु ज्ञातांयाव्रतादि समाचरेत् जीवं तीउः विना सायान्न
तानिरयं गच्छति इति राज्ञोदिता राज्ञी यवत्क्रमुपचक्रमे इतिकर्तव्यतां तस्य व्रतस्य स रहस्यकी ३८ इति श्रीस्कंदपुराणे काशीखंडे वी
रेशाविर्भावपनाक्रमो नाम्नाशीतितमोऽध्यायः राज्ञ्युवाच अवधेहि धराधीश कथयामि यथातथं व्रतस्यास्य विधानं च फलं चाभीष्टदं व
ता १ पुरा पुरः श्रीहयस्या श्रीमुख्या व्रतमस्तु ना। नारदेनस्तुतार्थिन्या व्रतमेतदरीरितं २ चीर्णं चाद्यतयादेव्यापुत्री भूत्वा नलकूबरः
अन्यापि पिवद्भिः पुत्रा प्राप्तव्रतादितः विधिना यत्र संपूज्या गौरी सर्वविधानवित्। तन्नं धर्मं नसहिता धमंतात्तनमुखुर्सुं ४ मार्गशी
र्षे तृतीयायां शुक्लायां कलशोपरि। ताम्रपात्रं निधायैकं तंडुलैः परिपूरितं अविच्छिन्नं वर्तिनं चरजनीगरंजितं। वासः पात्रो परिन्यस्य हैम

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

सृत्समनंतरं तस्योपरिष्टु भपद्मंरविशिभिविकाशितं। तत्कर्णिकाय्याउपरिचत्व:स्त्वयोक्तिनिर्मितं विधिसंपूजयेदू क्षारलपद्मांबरादिभि:उ
चैर्नानाविधैरम्यै:फलैर्नारंगमुख्यकै:सुगंधै:स्वद्दनाद्यैश्चकर्पूरमगलाभिभि:।परमान्नादिनैवेद्यै:पक्वान्नैर्बहुभंगिभि: धूपैरगरु
मुख्यकै:सुगंधै:स्वद्दनाद्यैश्चकर्पूरमगलाभिभि:।परमान्नादिनैवेद्यै:पक्वान्नैर्बहुभंगिभि: धूपैरगरुमुख्यैश्चरम्यैकुसुममंडपोरात्रौजा
गरणांकार्यविनिद्रै:पनमोस्तवे: हस्तमात्रमितेकुंडेजातवेदसमंद्रञ्चा।घृतेनमधुनाहुत्वाजुहुमान्मंत्रविद्द्विज: सहस्रंकमलानांवसोग
राणांस्वयमेवाहिनवप्रसूतांकपिलांश्रीलाचयमालिनीं। दद्याद्वामविर्यामसौदलंकांगहलक्ष्मां।उपोष्यदंपतीभक्त्या[illegible]वावराविभूषितौ प्रीतः
स्नाव्वाचित्तुष्याचसंपूज्याचार्यमादत्त:।वस्त्रैराभरणैर्माल्यैर्देहैराभिमुखान्वित: सोपस्करंचतांमूर्तिमाचार्यायप्रदापयेत्तेममुत्वारत्निममत्रवतस्ठ
न्निपुनंमुदा २५ ॐनमोविश्वविधात्रेविधेविघ्निधकारिणे।स्तंवराकरंदेहितद्यासुष्माद्रताच्छुभात् २६ सहस्रंभोजयित्वाथद्विजानांभक्ति
पूर्वकं।भुक्त्वाशेषेणवान्नेनकुर्याद्दिपारणांततः २७ इत्थमेतद्व्रतंराजन्श्रिकार्यमित्यपासह।कुरुचेतत्रिपमत्यमभीष्टफलन्धये इतिभूपालव
मैराक्रत्वासहर्षचेतसा।सुनेव्रतंसमाचीर्णासानर्वलीवभूवह तथाथप्राथितागौराणभिष्टफललब्धये इतिभूपालवर्योयाक्रत्वासहर्षचेत
सा।सुनेव्रतंसमाचीर्णासानर्वलीवभूवह तथाथप्रार्थितागौरीणभिर्षिपाभक्तितोषिता।पुत्रंदेहिमहामायेसाचाहिद्रिश्वरासंभवं ज्ञातमात्रोव्रजेत्स्वर्गंपुन
रायातिचात्रवै।भक्त:सदाशिवेत्यर्थप्रसिद्ध:सर्वभूतले विनैवस्तन्यपानेनषोडशाब्दाकृति:त्वराणात।एवंभूत:सुतोगौरिपश्चामेस्यात्तथास्तुरु
मस्त्वन्यापितथेत्युक्त्वाराज्ञीभक्त्यातितुष्टया।अथकालेनतनयंमूलर्क्षेसाप्यजाजनत् हितेरपात्येरथसाविद्वत्सा:रिष्टसंस्थिता।देविराजार्थिनीचेत्थ राम.
त्यजाटुष्टर्क्षजंसुतं सात्रिवाकमाकारिणीकेवलंपतिदेवता।अत्याद्दीनंतथाप्रमतनमनमकोविद धात्रेयिकासमाकार्यप्राहदंसान्तपन्न ना।पचमुदेम ९४

हापीठेविकटानाममातृका तस्याग्रेस्थापयित्वामुंबालंधात्रेयिकेवद्।गौरीस्त्त:शिशुरसौनवाग्रेविनिवेदित:राज्ञाफत्तु:प्रिमेषिराग्रामंत्रिविदप्रपु
त्रमासारिपुरुषोदितंश्रुत्वाशिशुंनंस्पशाशिप्रभं विकटामाप्रोभागोग्रहंधात्रेयिकागता।अथसाविकटादेवीसमाहूयसर्वयोगिनी: उवाच
नमतत्रिप्रशिशुमातृगणाग्रत:।तास्तामात्रश्चकुहृत्तरहृतांसुप्रपन्नत: योगिन्योविकटाख्याशेचर्यस्ता:ह्राणोनतांनिन्युर्गगनमार्गेणाब्राह्म्या
द्यायत्रमातर: प्रणाम्ययोगिन्यदंतंशिशुंसूर्यवर्चसं।पुरोनिधायमातृणांप्रोवाचविकटोदितं ३२ ब्राह्मीमाहेश्वरीचैवकौमारीवाराहीनारसिंहिकाकौमारी
चापिमाहेंद्रीचामुंडाचैवचंडिका ३३ दृष्ट्वातंबालकंस्पविकटाप्रेषितंततः।पप्रच्छुर्मुगपत्तुर्भकस्तातानत:प्रसूश्चका मातरसिर्ष्येतिपृष्टस्यसाकिंचिन्नवक्ति
च।तदातद्योगिनाचक्रप्राहमातृगणान्स्विति राजमोत्पोभवत्पेक्षमहालत्पृहत्तसालक्षित:पुनस्तत्रैवनेतव्योयोगिन्यस्तत्वविलंबितं पचसुद्र
महादेवीतिष्ठतेमत्रकान्यदा।यस्या:संक्षेवनान्नृणांनिर्वाणाश्रीरहत: सर्वत्रश्चभजन्निम्यांकांप्रणमुक्ति: परेपदे।तथापिसविशेषंहितस्य
ठंसर्वासिद्धिकृत् तत्पाठसेवनादस्यषोडशाब्दाकृते:शिशो:।सिद्धिर्भवित्रीपरमाविश्वेशानुग्रहाह्वयात् एवंमातृगणाशीर्भिर्योगिनीभि:हाराणाहि प्रा
पितोमातृवाक्येनपंचमुद्रांकितंपुन: सप्रापत्तन्महापीठंस्वर्गलोकादिहागत:।आनंदकाननेनंदव्येततापविपुलंतप: तापमातीवतीव्रेणनिश्चले
द्रियचेतस:।तस्यराजकुमारस्यप्रसन्नोभ्रदुमाधव: आविर्बभूवपुरतोलिंगरूपेणशंकर:उवाचचप्रसन्नोस्मिवरंब्रूहिनृपांगज ५३ स्कंदउवाच
सर्वज्योतिर्मयंलिंगंपुरतोवीक्ष्यवासपं।सप्रयातालमुद्भिघष्ठितंदृष्ट्वाहरस्नुग्रहात् प्रणम्याहंडबद्धमोपरितुष्टावधूर्जटिं।हर्षकैर्जन्मांतराभ्यस्तै: स्तु
ष्ठारुद्रदेवैते: वरंचप्रार्थयांचक्रेपरिहृष्टतनूरुह: कुमारउवाच देवदेवमहादेवयदिदेयोवरोमम तदत्रभवतास्थेयंभवतापठनात्सदा।अस्मिन्द्वि
गोस्थित:शंभोकुरुभक्तसमीहितं विनामुद्राद्विकरणांमन्त्रेणापिविना।विभो।दिव्यासिद्धिर्यनामत्रदर्शनात्स्पर्शनान्नृते ५८ अस्यलिंगस्यभि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

का॰उ॰
९५

कामनोवाक्कायकर्मभिः॥ सदेवानुग्रहस्तेषु कर्त्तव्यो वारणोत्तमे ७८ इति तद्वरमाकर्ण्य पिप्पलोवारणप्रभुः॥ एवमस्त्वमथोक्तो वीरवैष्णवसत्तमः ना
नेतुर्विंयमुभक्त्वा खरात्रे मित्रजितो भवान्। विष्णोः शरणमुत्पन्नो मम भक्तिपरायणः। वीरवीरेश्वरंनाम लिंगमेतत्वरात्मया॥ कापुपाटस्यपभीष्ट
निमकानाचिंतितान्यहो अस्मिन्द्विजो सदावीरस्थास्यामधर्मे निवधिराज्यामिचपनाप्सिद्धिमाप्नुते भयोनसंशयः। परं नमहिमानमेकलोकस्य
अवेक्ष्यति। यस्तु वेत्स्यति भाग्येन स परां सिद्धिमाप्स्यति अत्रजप्तं हुतंदत्तं स्तुतमर्चितमेव वा। जातीकारिकरात्मनाव्ययफले हेतुके त्वेतु
रान्यपरंप्राप्य सर्वभूयात्तदुत्तमं। भुक्त्वा भोगांश्च विपुलानंतसिद्धिमवाप्स्यसि पुरीवाराणसीरम्यामस्वेस्मिन्नगतीतले। पुराणस्तत्रापिसंभेदःसारि
तोरमितंगमिः। ततोपि च हयग्रीवं तीर्थं चैवातिपुण्यदं यत्र विष्णुर्हयग्रीवो भक्ताविंतरणद्गतः तीर्थतः॥ कोकावराहमप्यर्च्य तत्र नीत्वा न्नभाग्जनेः।
अपिकोकावनाहात्र दिलीपेश्वरसंनिधौ। दिलीपतीर्थमत्रेष्टं सद्यःपापहरं परं ततः सगरतीर्थं च सगरेश्वरसमीपतः। यत्रमज्जन्नभ्युदयः
मानरे सप्तसागरतीर्थं च सुभसगरतीर्थतः। सप्ताब्धिर्नानाजपुण्यं यत्र स्नात्वा न नीलभेत महोदधीति विख्यातं तीर्थं सप्ताब्धितीर्थतः। साक्ष
घवाप्नुतो धीमान्न हे द्यमहोदधि ६४ चौरतीर्थं ततः पुण्यं कफलेश्वरसन्निधौ। पापस्तवणचौर्यं हि यत्र स्नानात्प्रयुज्यते ६५ हंसतीर्थं
ततोपीश्वकेसरेश्वरसंनिधौ। हंसस्वरूपीयत्राहं नयामि ब्रह्मरेद्विनः ततस्त्रिभुवननाम्ना स्यात्केशवस्यातिपुण्यदं। तीर्थं यत्राप्लुता मत्त्याम
र्त्यलोके विशतिन तोव्याघ्रेश्वरतीर्थं चततोप्यधिकमेव हि स्वभावमेव मुत्सृज्य यत्राभो सिद्धिमापनुः ततोपि हि वरंतीर्थमोधानुसंशिते राम॰
वक्रवत्निपरंयत्रा प्रपंतेनमहीभुजा ततोपि मुचुकुंदेश्वरनीर्थंचातीवपुण्यदं। यत्र स्नानेन नानार्थसिद्धिभिर्नाभिभूयते पृथुतीर्थं ततोप्यु
ज्ञःश्रेयसांसाधनंपरं। पृथ्वीश्वरं यत्र दृष्ट्वा नरः पृथ्वीपति भवेत ततः परशुरामस्य तीर्थं चातीव सिद्धिदं। यत्र क्षत्रवधात्पापाज्जामदग्न्यो वि ९५

मुक्तवान्। अद्यापि क्षत्रवधजं पापं तत्र प्रणश्यति। एकेन स्नानमात्रेण ज्ञाताज्ञानकृतेनवाच ततोपि श्रेयसां कार्यं तीर्थं कृष्णाय जयम्बि
यत्र स्नातवधात्पापाद्बलदेवो विमुक्तवान् दिवोदासस्य वै तीर्थं यत्र राज्ञोतिमे धमः। तत्र स्नातो न नैवं जातुतेन स्नातात्प्रवर्तते ततः ततोपि हि महा
तीर्थं सर्वपापप्रणाशनं यत्र भागीरथीमग्नान्स्नान्मूर्तिरूपेण तिष्ठति स्नात्वा भागीरथी तीर्थं कृत्वा श्राद्धं विधानवित्। दत्त्वा दानं च पात्रेभ्यो न
भूयो गर्भभाग्भवेत् हरपापं चभोवीरतीर्थं भागीरथी तटे। तत्र स्नात्वा तु सर्वाणि महापापकुलान्यपि योनिःपापेश्वरं लिंगं तत्र पश्यति मानवः नि
पापो जायते वीरसत्तमत्रिलोचनगणात्सेश्वरणाजं दशाश्वमेधतीर्थं च ततोपि प्रवरं मतं दशानामश्वमेधानां यत्र स्नानात्फलं लभेत् ८० ततोपि
शुभदं वीरवंदीतीर्थं प्रचक्षते। यत्र स्नातो नरो मुच्येदपि संसारबंधनात् ८१ हिरण्यपापाद्वारि स्नानवकुशोस्वतः। सुराणां वंदीकृतानिगडितान्यु
तु जगत्त्रिका ८२ ततो विश्व खलीभूतेवंदितायाजगत्रिनि॥ तदाप्रभृति वंदीति गीयते या पिमानवैः ८३ वंदीतीर्थं ततस्त्रेक्षमहानिगडसंडनं
यत्र स्नातो विमुच्येत सर्वस्मात्कर्मपाशतः ८४ वंदीतीर्थं महाश्रेष्ठं काशीपुण्यापि विश्वांपते। तत्र स्नातो तत्र स्नातो नरो यामांद्विमुक्तिंदे वनपुण्यहंतस्य
ततोपि हि श्रेष्ठतरं प्रयागमिति विश्रुतं प्रयागमाधवो यत्र सर्वमाघफलप्रदः ८६ द्रौणीवराहतीर्थं चततोपि शुभदं परं तत्र स्नातो नरो जातु तिर्यग्योनिं न
गच्छति ८७ ततः कालेश्वरं तीर्थं वीरश्चयत्तरं परं। कलिकालेन वाधेत यत्र स्नातं नरोत्तमं ८८ अशोकतीर्थं तत्रैव ततोप्यतितरां शुभं। यत्र स्नातो नरो
जातु न मज्जेच्छोकसागरे ८९ ततोति निर्मलतरं शुक्रतीर्थं नृपांगज। शुक्रत्वमानतापेत यत्र स्नातो नरोत्तम ९० ततोपि पुण्यदरातन्भवानीतीर्थ
मुत्तमा यत्र स्नात्वा भवानीशौ दृष्ट्वा नैव पुनर्भवेत् ९१ प्रभासतीर्थं विख्यातं ततोपि शुभदं नृणां सोमेश्वरस्य पुरतस्तत्र स्नातो नगर्भभाक् ९२ ततो
गरुडतीर्थं च संसारविषनाशनं। गरुडेशं समभ्यर्च्य तत्र स्नातो न शोचति ९३ ब्रह्मतीर्थं ततः पुण्यं ब्रह्मेश्वरस्थापुरतः। ब्रह्मविष्णुमयो वो त्रिनेत्रहा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

काउ·
९६

नेनमानवः ९४ ततोश्छकतीर्थं च विधितीर्थे ततः परं । यत्राप्लुतानरोयाति रविलोकं सुनिर्मलं ९५ ततो नृसिंहतीर्थं च महाभयनिवारणं
कालादपि कुतस्तत्र स्नात्वा पापैर्विभेति च ९६ ततो त्रिपुरापदं नन्दराज्ञी तीर्थं चित्ररथेश्वरं । यत्र स्नात्वा समस्ताव चित्रगुप्तेन पश्यति ९७ धर्मतीर्थं ततः
पुराणं धर्मेशपरतः स्थितं तत्र श्राद्धादिकं कृत्वा पितॄणामनृणो भवेत् ९८ विशालतीर्थं विमलं विशालफलदं ततः । तत्र स्नात्वा विशालाक्षीं
दृष्ट्वा गर्भे न जायते ९९ जरासंधेशतीर्थं च जरासंधेश संनिधौ संसारज्वरपापाग्निस्तत्र स्नातो न मुह्यति १०० ततो पिललितातीर्थं महासौभाग्य
वर्धनं । स्नात्वार्चयित्वा ललितां नरो रिद्रो न दुःखभाक् १०१ ततो गौतमतीर्थं च सर्वपापविशोधनं । स्नात्वा तत्र पिंडान्विनिर्वाप्य यत्र शोचते न कश्चित्
१०२ गंगाकेशवतीर्थं च तीर्थं चागस्त्यसंज्ञकं । ततस्तु योगिनीतीर्थं तत्र संध्यां समा ततः । परं १०३ ततस्तु नोर्मदं तीर्थं ततस्त्वारुंधतेयकं । वासि
ष्ठं च ततस्तीर्थं मार्कंडेयमनुत्तमं १०४ ततोमान्ये तानि तीर्थानि पुण्यपदानि सुत्तमोत्तमे । खुरकर्तरिसंज्ञं च ततस्तीर्थमनुत्तमं १०५ यत्र श्राद्धादि
क... नरो मुच्यते किल्बिषैः । ततो भगीरथं तीर्थं राजर्षेः प्रति पुण्यदं । तत्राल्पमपि यत्पुण्यं ते घटके स्यात्तेष्वक्षयमहेतुतत । एतेभ्यो विहितीर्थेभ्यो
लिंगकोटिद्वयाद्यः वीरवीरेश्वरं लिंगं महाश्रेष्ठं भविष्यति वीरतीर्थं नरः स्नात्वा वीरेशं पूजयेत्पव तीर्थेष्वेतेषु सर्वेषु स्नातो भवति नान्यथा
१०७ यस्तु वीरेश्वरं लिंगं नक्रमभ्यर्चयिष्यति । तेन त्रिकोटिसंख्यानि लिंगानीहार्चितानि वै १०८ यस्तु कामयते लक्ष्मीं मुक्तिं वा भुक्तिदामपि ।
तेन वीरेश्वरं लिंगं सेव्यमतियत्नतः १०९ विधायके ज्ञागरं तान रोवीरेशमर्चयन्न भूतायानैव गच्छति शरीरं पांचभौतिकं । इदं लिंगं समभ्य
र्चितैः संसिद्धिकामुकैः ऐहिकामुष्मिका न यस्मात्सर्वान्कामान्समर्पयेत् ११० यश्चामृतेन स्नपनं पः करिष्यति मानवः पले पले फलं तस्य वी राम·
रो घटकोटिफलं लभेत् कामसज्ञा यस्त्वत्र फलं लिंगकोटिपुष्पप्रदानतः । तेहेकनैकपुष्पेण वीरेशे नात्र संशयः एकाम्यप्रकृतिं त्वा वीरेश्वरसमी

९६